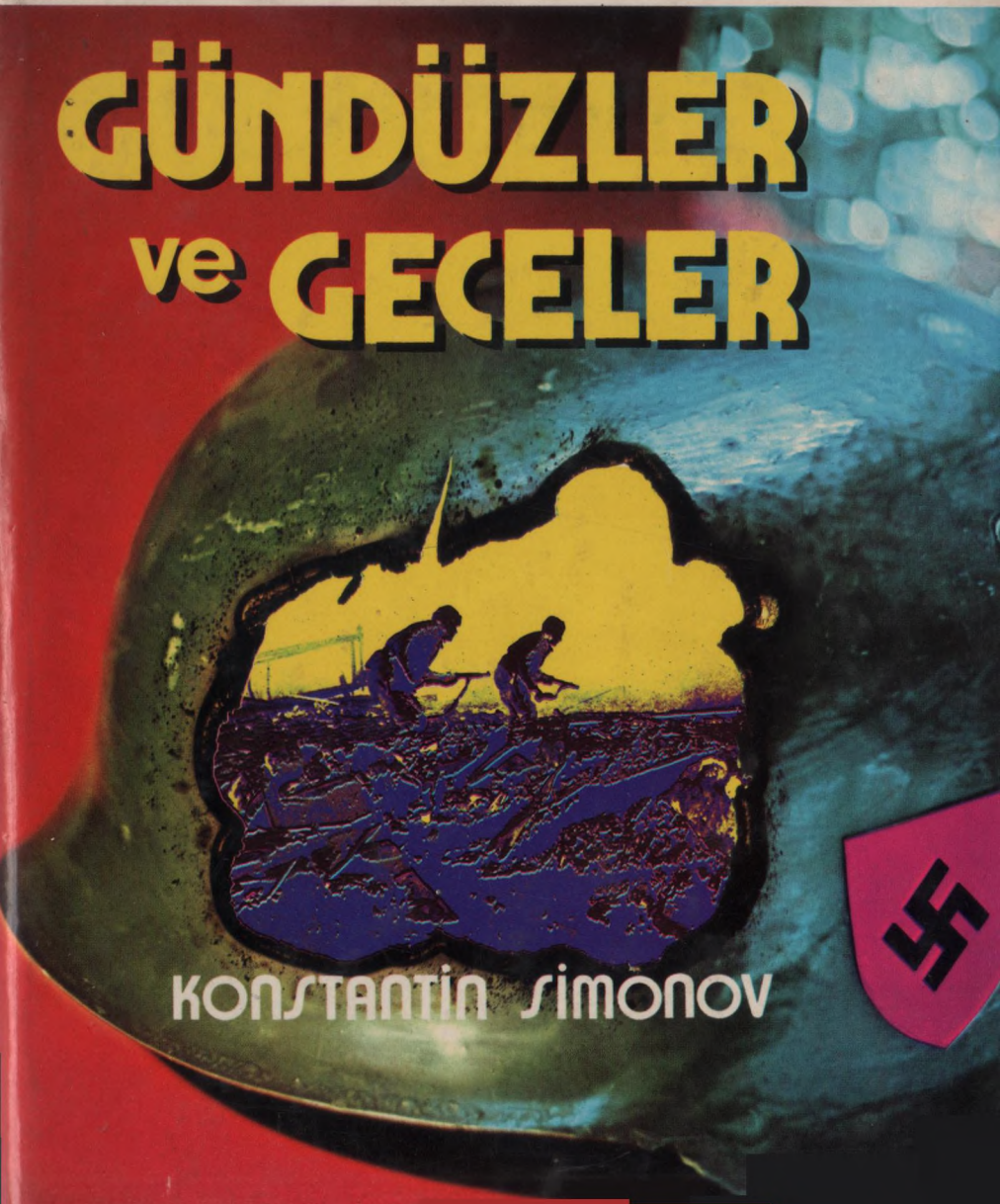
DİZİ 21

GÜNDÜZLER ve GECELER

KONSTANTİN SİMONOV

altın kitaplar

altın kitaplar yayınevi

4. 75. 36

Konstantin Simonov

GÜNDÜZLER VE GECELER

Rusça aslından
Dilimize çeviren :

Ahmet EKEŞ

KONSTANTİN SİMONOV'UN
GÜNDÜZLER VE GECELER'İ :

Çağdaş Rus edebiyatının etkin kişilerinden Konstantin Mihayloviç Simonov, 1915 yılında Petersburg'da doğdu. On beş yaşından beri işçilik yapan Simonov, gazete yazıları, şiir, roman ve oyunlarıyla tanındı. 1934 ile 1938 yılları arasında, Edebiyat Enstitüsü'nün akşam kurslarına devam etti. 1939 ile 1945 arasında da savaş muhabirliği yaptı.

Stalingrad'da bir avuç insanın ölüm kalım mücadelesini anlattığı Gündüzler ve Geceler *1945 yılında yayınlandı. Simonov, kendi insanlarının onurlu direncini anlatan bu romanıyla hem ününü bütün dünyaya yayıyor hem de savaş romanlarına katı gerçekçilik denilen yeni bir anlayış getiriyordu.*

Nasıl insanlardı Simonov'un insanları? İnandıkları ülküleri uğruna başeğmeyen, haklının en sonda zafer meşalesini taşıyacağı inancında olan. Ülkelerini korumanın yalnızca bir cesaret, yüreklilik gösterisi olmayıp insanlık onurunun en vazgeçilmez yanı olduğunu bilen kişiler...

Gündüzler ve Geceler'*de Simonov, ortaya koymuştur ki, savaş içinde bile insanın barışa duyduğu özlem, insanlığın en soylu duygularından biridir.*

Tutsak olarak yaşamanın ölümle eş olduğunu bir roman gibi değil âdeta bir matematik kesinle bu romanın-

da Simonov tanıtlamıştır.

«Beni bekle,» «Hatırla, Alyoşa» şürleriyle savaş şiirlerinin en güzellerinden ikisini yazmış oldu. Savaş oyunlarıyla da tiyatro yazarlığının güçlülüğünü ortaya koydu. Oyunları İngiltere ve Amerika'da oynandı.

Savaş sonrası günler, Simonov'un yaptığı uzun gezilerle geçmiştir. Bu ülkelerin içinde batıdan doğuya bir çok yer vardır.

Yapıtlarının ana tema'sı savaş, barışın gerekliliğidir. Romanlarının ve oyunlarının karakterleri çoğunlukla gazetecilerdir.

Romancı Simonov, psikolojik sorunlara eğilmekten çok, güncel ve toplumsal sorunlara eğilir, ağırlığı buraya verir. Ülkesini yazan Simonov, derin bir insancıl anlayışla dünya görüşünü bezer.

Ülkemizde de sevilen, beğenilen bir yazar olan Simonov'un İnsan Asker Doğmaz, Yaşayanlar ve Ölüler, Savaşsız Yirmi Gün *en tanınmış ürünleridir.*

Doğan Hızlan

«... ağır bir balyoz camları
parçalıyor, çeliği eritiyor.»
A. Puşkin

— 1 —

Yorgun kadın, sırtını ambarın kerpiç duvarına dayamış oturuyor ve bitkin, kısık sesiyle Stalingrad'ın nasıl yandığını anlatıyordu.

Hava kupkuru ve tozluydu. Hafif bir esinti, ayakların altındaki sarı toz kümeciklerini sürüklüyordu. Kadının çıplak ayakları yara içindeydi. Bir yandan anlatıyor, bir yandan da sanki ayaklarının acısını dindirmek istiyormuş gibi sıcak tozları avuçlayıp avuçlayıp ateş gibi yanan tabanlarının dibine yığıyordu.

Yüzbaşı Saburov, bir an kendi ağır çizmelerine baktı ve elinde olmadan kadından yarım adım geri çekildi. Çok iri yarı bir adamdı bu Suburov. Güçlü, geniş omuzlu ve son derece uzun boyluydu. Bu iriliği, durmadan omuzlarını kısarak sırtını kamburlaştırmasının ona verdiği kaba, yalın görünüşü ve sert, asık yüzüyle Gorki'nin gençliğini hatırlatıyordu.

Hiç sesini çıkarmadan duruyor ve kadını dinliyordu. Bu arada kadının başı üzerinden dalgın dalgın uzaklara, evlerin aralarından görünen ve şu anda bir tren katarının boşaltıldığı bozkıra bakmaktan kendini alamıyordu.

Bozkırın çok ötelerindeki tuzlu gölün güneşte beyaz

bir çizgi gibi parlayan ışınları, insanda sanki dünyanın öteki ucundaymış duygusunu uyandırıyordu. Şimdi eylüldü ve burası da Stalingrad'dan önceki son ve en yakın demiryolu istasyonuydu. Buradan öteye, Volga kıyılarına kadar yaya gitmek zorunluğu vardı. Küçük kentin adı Elton'du; adını tuzlu gölden almıştı. Saburov, elinde olmadan, daha okul sıralarında öğrendiği bu «Elton» ve «Baskunçak» sözcüklerini hatırlıyordu. Sadece okulda, coğrafya dersinde geçerdi bu sözcükler. Demek buydu Elton denen yer: Ufak alçacık evler ve sapa bir demiryolu kıyısında kurulmuş istasyon...

Kadın hiç ara vermeden durmadan, anlatıyordu. Hep kendi mutsuzluğundan söz ediyordu. Gerçi Saburov daha önce de dinlediği bu sözlere alışmıştı. Ama nedense birden yüreği eziliverdi. Daha önceleri de kentten kente dolaşmıştı Saburov: Harkov'dan Valuyka'ya, Valuyka'dan Rossoş'a, Rossoş'tan Boguçar'a... Oralarda da kadınlar böyle ağlayıp sızlanıyordu. Kendisi de onları utanç ve yorgunluğun verdiği karışık duygularla dinlemişti. Ama burada, boş, çıplak bozkırda, bu dünyanın öte ucunda, kadının sözlerinde serzeniş değil, umutsuzluk çınlıyordu. Hem bu bozkırda, verstlerce (1) uzaklarında ne bir kent, ne bir ırmak, hiç bir şeyin kalmadığı bu yerlerden uzaklara kaçmak ihtimali de yoktu.

Saburov elinde olmadan,

«Nereye gidiyoruz böyle?...» diye mırıldandı.

Son yirmi dört saat içinde, sobalı yük vagonunda bozkırı seyrederken de dökülmüştü bu iki sözcük ağzından.

Bu an ona çok ağır geliyordu. Kendini sınırdan ayıran uzaklığı düşünerek buraya nasıl geldiğini değil, buradan geriye nasıl döneceğini düşünüyordu. Onun bu sıkıntılı düşüncelerinde Ruslara özgü o büyük direnme gücü yansı-

(1) Verst : Rus uzunluk ölçü birimi 1,060 km. (A.E.)

yordu. Bu direnme gücü ne ona, ne de arkadaşlarına bütün savaş boyunca hiçbir imkân tanımamıştı. Bu yüzden artık «geri dönüş» de imkânsızdı.

Ama yine de daha ilerilere gidiş olamayacaktı. Şimdi, Elton'da birden aklına bir düşünce saplanmıştı: Özellikle buradan, bu hattan sınır geçilemezdi!

Çabuk çabuk vagonlardan boşaltılan askerlere baktı. O anda istediği, bir an önce bu tozdan kurtulmak ve daha çabuk Volga kıyısına varmaktı. Eğer Volga'yı geçecek olurlarsa geri dönmek de o ölçüde gerçekleşmez bir şey olacak ve onun kaderi de yalnızca burada, bu kıyıda, kentin bu kesiminde belli olacaktı. Eğer Almanlar kenti alacak olurlarsa bu, onun için kesin bir ölüm demekti.. Eğer onlara bu imkânı vermezse belki yaşayabilecekti.

Bu arada kadın, ayaklarının dibinde oturmasını sürdürüyor, aralıksız Stalingrad'ı anlatıyordu. Birbiri peşine yanan, yıkılan sokakların adlarını sayıyordu. Saburov için tamamen yabancı olan bu adlar kadın için ayrı, özel düşüncelerin açıklamaları oluyordu. Kadın şimdi yanan ve yıkılan evlerin nerede, ne zaman yapıldıklarını, barikat kurmak için ağaçların nerede ve ne zaman kesilip yontulduğunu biliyordu. Bütün bunların acısını da içinde duyuyordu. Sanki bütün bunların büyük bir kentte değil, içinde eşyalarının yandığı ve ardından gözyaşı döktüğü kendi evinde olduğunu anlatıyor gibiydi.

Ama kadının kendi evinden hiç de söz ettiği yoktu. Saburov ise onu dinlerken düşünüyordu; aslında savaş süresince kendi özel malını yitirdiği için sızlanan pek az kişiye raslamıştı. Hem savaş ne kadar uzarsa, insanlar da geride bıraktıkları kendi evlerini o ölçüde az düşünüyorlardı. Oysa gördükleri terkedilmiş kentleri o ölçüde daha sık ve inatla hatırlıyorlardı.

Atkısının ucuyla gözlerini silen kadın, uzun uzun, soran gözlerle çevresini saran ve onu dinleyen kalabalığa baktı. Düşünceli ve inanmış bir tavırla,

«Para ne kadar gerekliyse emek de o kadar gerekli!» dedi.

Onun sözlerindeki anlamı seçemeyen dinleyenlerden biri :

«Ne emeği?» diye sordu.

Kadın da dümdüz açıkladı.

«Her şeyi yeniden kurmak.»

Saburov kadına kendisinden söz etmesini söyledi. Kadın, iki oğlunun çoktandır cephede olduğunu, birinin artık ölmüş olduğunu, kocasının ve kızının ise Stalingrad'da kaldığını anlattı. Bombardıman ve yangınlar başladığında kadın yalnızdı ve o zamandan beri de onların ne olduğunu bilmiyordu.

Kadın, «Peki siz Stalingrad'a mı gidiyorsunuz?» diye sordu.

Saburov bu askeri sırrı saklamak gereğini duymadan; «Evet,» diye karşılık verdi.

Saklamak gereksizdi; çünkü bu Allahın belâsı Elton'da bir askerî kataın boşaltılması, yalnızca Stalingrad'a gitmek için gelindiğini açıkça gösteriyordu.

«Bizim soyadımız Klimenko'dur. Kocam, İvan Vasilyeviç Klimenko. Kızının adı ise Anya. Belki de bir yerde karşılaşırsınız, kimbilir...»

Kadın çok zayıf bir umut da olsa söylemeden yapamamıştı bunu.

Saburov alışkanlıkla; «Belki rastlarım,» diye cevap verdi.

Gerçekten de çok tuhaf bir raslantı sonucu olmayacak şey değildi bu. Çünkü savaş boyunca hiç umulmayan şeylerin bile olduğuna tanık olmuştu.

Tabur, boşaltma işini bitirmişti. Saburov kadınla vedalaştı, askerlerin su içmesi için sokağa konulmuş geniş, alçak ağaç kovadan bir kepçe su doldurarak içti ve demiryolu boyunca yürümeye başladı.

Askerler traverslere oturmuşlar, çizmelerini çıkar-

tarak dolaklarını bağlıyorlardı. İçlerinden bir bölümü sabahdan artırdıkları tayınla kuru sucuk yiyorlardı. Saburov, her zamanki gibi taburun içinden sert adımlarla geçti. Askerlerin kulağı her an, özellikle de bir boşaltmadan sonra tetiktedir. Yürüyüş emrinin verilmesi an meselesidir. Bu arada ise yarım kalmış işlerini yaparlar. Kimi yemeğini yer, kimi yırtılmış asker gömleğini onarır, kimi ise sigarasını tüttürür.

Saburov istasyon yoluna saptı. Bu arada Alay komutanı Babçenko'yu getirecek olan katar bekleniyordu. Bir an önce gelmesi gerekiyordu. Hâlâ kesin bir karar verilmemiş türlü sorunlar vardı ortada: Acaba Saburov'un taburu hemen Stalingrad yönünde yürüyüşe geçecek miydi; acaba öteki taburları beklemeyecek miydi; yoksa geceyi burada geçirdikten sonra sabahleyin bütün alay bir anda yürüyüşe mi geçecekti?..

Saburov bir yandan yürüyor, bir yandan da hemen yarından sonra savaşın içine atacağı insanlara bakıyordu. Pek çoğunun yüzlerini tanıyor, hattâ adlarını bile biliyordu. Bunlar «Varonejlilerdi.» Varonej savaşlarına birlikte katıldıkları için kendisi takmıştı bu adı onlara. Bunların her biri kendi başına birer değerdiler. Çünkü onlara gereksiz açıklamalar yapmadan, istediğiniz emri verebilirdiniz.

Onlar uçaklardan atılan kara kara bombaların düşüşüne bakarlar, eğer üzerlerine doğru geliyorsa kendilerini yere atmaları gerektiğini bilirlerdi. Eğer bombalar uzağa düşeceklerse; rahat bir biçimde, oldukları yerde, hiç bir şey olmuyormuş gibi bombaların düşüşünü izleyebileceklerini bilirlerdi. Onlar, gerilerindeki havanların ateş desteği ile sürünerek ilerlemenin, olduğu yerde yatıp kalmaktan daha az tehlikeli olduğunu da bilirlerdi. Onlar bilirlerdi ki, tanklar aralarından kaçanları ezer ve iki yüz metreden ateş eden Alman makinelileri her zaman için öldürmekten çok korkutmak amacını güder.

Yani sözün kısası, onlar bütün basit, ama önemli ve kurtarıcı savaş gerçeklerini bilirler. Bu da onlara büyük bir güven verir ve bu nedenle öyle kolay kolay ölmezler.

Taburun üçte biri bu askerlerdendi. Ötekiler ise ilk kez göreceklerdi savaşı. Vagonlardan birinin önünde, daha yük arabasına girmemiş, nöbet tutar gibi dimdik duran yaşlıca bir kızılordu askeri vardı. Bu, mızrak gibi dimdik duruşu, gür ve kızıl renkli bıyıklarıyla hemen Saburov'un dikkatini çekti. Saburov ona yaklaşınca öteki, hemen nöbetçilere özgü tatlı-sert bir selâm verdi ve gözlerini kırpmadan yüzbaşısının yüzüne bakmaya başladı.

Askerin duruşu, giyim kuşamı, tüfek tutuşu ancak uzun yılların insana verebileceği eksiksiz bir askerliği yansıtıyordu. Saburov tümendekilere varıncaya kadar Varonej'de birlikte çarpıştığı tüm tanıdık yüzleri teker teker gözünün önünde canlandırmaya çalıştı. Hayır, bu kızılordu askerini hiç tanımıyordu.

Saburov, «Soyadın ne senin?» diye sordu.

Asker, «Konyukov!» diye karşılık verdi ve sonra hemen kıpırtısız bakışlarını yüzbaşının yüzüne dikti.

«Daha önce hiç savaşa katıldın mı?»

«Evet efendim.»

«Nerede?»

«Peremışle'de.»

«Demek öyle. Demek Peremışle'den de geri çekildiniz, öyle mi?»

«Hayır efendim. Biz saldırdık orada.»

Saburov şaşırarak baktı.

«Ne zaman? Geçen yıl mı?»

«Hayır efendim. Bin dokuz yüz on altıda.»

«Hay Allah, öyle desene!»

Saburov Konyukov'u dikkatle inceledi. Askerin yüzü ciddi ve ağırbaşlıydı.

Saburov :

«Peki bu savaşta çoktan beri orduda mısın?» diye sordu.

«Hayır efendim, ilk ayım.»

Saburov onun sağlam görünüşüne beğeniyle bir kez daha baktı ve sonra uzaklaştı. En sondaki vagonda boşaltma işlerini yürüten kurmay başkanı Teğmen Maslennikov ile karşılaştı.

Maslennikov ona boşaltma işleminin beş dakikaya kadar bitirilmiş olacağını bildirdi. Kolundaki dört köşe kol saatine bakarak:

«Ne dersiniz Yüzbaşım, sizin saatle bir karşılaştıralım mı?» dedi.

Saburov ses çıkarmadan cebinden çengelli iğneyle bir kayışa iliştirilmiş saatini çıkardı. Maslennikov'un saati beş dakika geri kalmıştı. O, Saburov'un bu eski, camı çatlak, gümüş saatine inanamayarak baktı.

Saburov gülümseyerek, «Şaşacak bir şey yok bunda,» dedi. «Birincisi bu saat babadan kalma, Bure (1) marka; ikincisi ise, kendini şuna alıştırmalısın ki, savaşta en doğru saat komutanın saatidir.»

Maslennikov yeniden bir kendi saatine, bir de ötekine baktı. Kendininkini dikkatle ayarladı ve sonra selâm vererek ayrılmak için izin istedi.

Katarla yaptığı bu gezinti, bu boşaltma komutanlığı Maslennikov'un ilk cephe göreviydi. Burada, Elton'da, cephenin hemen yakınında olmanın korkusunu duyar gibi oluyordu. Bu güne kadar savaşa katılmamış olduğu için utanıyor ve gireceği bu savaşı coşkuyla bekliyordu. Saburov'un kendisine verdiği tüm emirleri de bu yüzden bugün her zamankinden daha ayrı bir özen ve duyarlıkla yerine getiriyordu.

Saburov bir an ses çıkarmadı, sonra, «Peki, peki, gi-

(1) Bure : Fırtına (A.E.)

debilirsiniz,» dedi.

Bu pembe, canlı, çocuksu yüze bakarken Saburov, sanki bir hafta sonra siper yaşantısının pis, yıldırıcı amansızlığının Maslennikov'un üzerine olanca ağırlığıyla çöküvereceğini duyuyormuş gibi huzursuz oluyordu.

Bu sırada küçük bir lokomotif, uzun zamandır beklenen ikinci katarı da yedek yoldan tıslaya tıslaya getirdi.

Alay Komutanı Babçenko, o her zamanki tezcanlılığıyla daha katarın durmasını beklemeden, hemen vagonun sahanlığından yere atladı. Ama ayağı burkulmuştu; bir küfür savurdu ve sendeleyerek, kendisine gelmekte olan Saburov'a doğru yürüdü.

Saburov'a bakmadan, asık bir yüzle sordu:

«Boşaltma nasıl gidiyor?»

«Bitti.»

Babçenko çevresine şöyle bir göz gezdirdi. Gerçekten de boşaltma bitirilmişti. Ama uyruğu altındakilerle bu tür konuşmayı bir görev sayan ve prestijini ancak böylelikle koruyabileceğine inanan Babçenko'nun suratının asıklığı, sesinin sert tonu değişmedi.

Kesik kesik :

«Ne yapıyorsunuz?» diye sordu.

«Sizin emirlerinizi bekliyorum.»

«Bekleyeceğinize askerlerinizin karnını doyursaydınız daha iyi olurdu.»

Saburov, ağır ağır, sözcükleri uzata uzata ve canıtez Babçenko'nun hiç hoşlanmadığı sakinlikle mantığını koydu ortaya.

«Eğer hemen yürüyüşe geçeceksek askere ilk dinlenme yerinde yemek vereceğim,» dedi. «Yok, eğer geceyi burada geçireceksek bir saat sonra sıcak bir yemek yedirmeyi tasarlıyorum.»

Yarbay karşılık vermedi.

Saburov, «Şimdi mi yedirmemi emrediyorsunuz?» diye sordu.

«Hayır. İlk molada doyurursunuz askeri. Hadi, ötekileri beklemeden geçin yürüyüşe. Emir verin, asker toplansın hemen.»

Saburov, Maslennikov'u çağırdı ve askeri hemen toparlamasını emretti.

Babçenko asık bir yüzle, baktı ve ses çıkarmadı. Çünkü kendisi her işini kendi yapmayı alışkanlık haline getirmişti. Bu yüzden hiçbir zaman işi bitmezdi. Koşar durur, ama bir şeye de yetişemezdi.

Doğrusunu söylemek gerekirse yürüyüş kolunu düzenlemek tabur komutanının kendisinin yapacağı iş değildi. Ama Saburov'un bu görevi başkasına devretmesi, kendisinin ise hiç bir iş yapmadan yanında dikilip durması Alay komutanı olarak Babçenko'yu yine de kızdırmıştı. O, emrindekilerin, hep telâş etmelerinden, durmadan koşuşup durmalarından hoşlanıyordu. Ama Saburov'un bu sakin duruşu ona bu duyguyu hiç bir zaman vermezdi. Başını çevirerek yürüyüş kolunun düzenlenmesini izlemeye koyuldu. Saburov yanında duruyordu. Saburov da Alay Komutanının bundan hoşlanmadığını biliyordu. Ama artık bu duruma alışmıştı, hiç önemsemiyordu.

İkisi de bir dakika kadar ses çıkarmadan durdular. Babçenko birden, yine eskisi gibi Saburov'a bakmadan, ama değişik bir ses tonuyla ve «sen» li «ben» li, beklenmedik bir öfke ve gücenmişlikle,

«Baksana sen şunlara,» dedi, «şu salak herifler ne yapıyorlar orada?..»

Önlerinden, traverslerin arasından, birbiri peşisıra, tozdan gri bir renk almış, lime lime olmuş elbiseleri içinde, Stalingrad göçmenleri ağır ağır geçiyordu.

İkisi de ellerinde olmadan öte yana, alayın gideceği yöne baktılar. Burada, bulundukları yerde ne varsa orada da aynı şeyler vardı: çıplak bozkırlar, çok çok ötelerde,

tepelerin üzerinde büklümler oluşturan ve uzaktan barut dumanlarından ayırt edilemeyen toz bulutları...

Babçenko yine o eski somurtkan yüzüyle:

«Toplanma yeri Rıbaçya'dır,» dedi. «Hızlı bir yürüyüş temposuyla gidin ve orada benimle ilişki kurun.»

Arkasını döndü ve kendi vagonuna bindi.

Saburov yola çıktı. Bölükler artık sıraya girmişlerdi. Verilmiş olan «Rahat» komutunda, yürüyüşün başlamasını bekliyor, aralarında alçak sesle konuşuyorlardı. İkinci bölüğün önünden geçerken Saburov yine sarı bıyıklı Konyukov'u gördü. Konyukov elini kolunu sallayarak ateşli ateşli bir şeyler anlatıyordu. Saburov biraz daha yaklaştı.

«Neden bizim için ileri yürümek geri çekilmekten daha iyidir, biliyor musun?» diye anlatıyordu Konyukov. «Doğudan batıya doğru yürüyorsun çünkü. Gündüz sıcak bastırdığında güneş arkandan vurur. Akşama doğru, soğuk başlayınca da güneş tam yüzüne vuracaktır. İşte her şey bu düzene göre!»

Dinleyenlerden biri, «Kurşunlar da düzene göre mi uçuşacaklar?» diye takıldı.

Saburov, Konyukov'u dinlemeyi bıraktı ve yürüyüş kolunun başına doğru yürüdü.

«Tabuuur!... komutuma dikkat!..»

Kol yürüyüşe geçti. Saburov en önde gidiyordu. Bozkırın üzerinde kalkan toz bulutu uzaktan dumanı andırıyordu. Kimbilir, belki de gerçekten uzaklarda bozkır tutuşmuş yanıyordu...

— II —

Bundan yirmi gün önce, bunaltıcı bir ağustos günü, Rihtgofen'in hava bombardıman filosu uçakları sabah

erkenden kentin üzerinde görüldüler. Gerçekte kaç uçak olduğu, ne kadar bomba attıklarını söylemek güçtü. Ama bombaladılar, gittiler; yine gelip yeniden bombaladılar; bütün gün boyunca kentin üzerinde hemen hemen iki binden fazla uçak görüldü.

Kent yanıyordu. Bütün gece yandı. Ertesi gün boyunca, hattâ daha ertesi gece yanmaya devam etti. İlk günkü bu yangına rağmen, aslında savaş altmış kilometre uzaktaydı kentten; Don geçidindeydi. Ama asıl büyük Stalingrad savaşı bu yangından sonra başladı. Çünkü gerek Almanlar, gerek biz; biz arkamızda, onlar karşılarında Stalingrad'ın bu yanışını görüyorlardı. O andan sonra, iki tarafın da tek düşüncesi mıknatıs gibi kendilerini çeken bu yanan kente doğru yürümek olmuştu.

Yangının sönmeye yüz tuttuğu üçüncü gün Stalingrad'da halâ yangının o kendine özgü ağır, pis yanık kokusu sinmiş, kaybolmamıştı. Zaten bu ağır koku kuşatmanın sürdüğü bir ay boyunca kesilmedi. Yanan demirlerin, kömürleşmiş ağaçların, yanan kerpiçlerin kokuları birbirine karışmış; ağır, keskin, bayıltıcı bir koku oluşturmuştu. Toprağa bir is ve kül tabakası çökmüştü. Ama Volga yönünden gelen hafif bir esinti bile bu kapkara karışımı yanmış sokaklar boyunca havaya savuruyordu. Bu durumda insana kentte yeniden duman tütüyormuş gibi geliyordu.

Almanlar hâlâ bombardımanı sürdürüyordu. Stalingrad'da kimi orada, kimi burada yeni yeni yangınlar çıkıyordu. Ama bu yangınlara artık kimsenin aldırdığı yoktu. Çünkü bu yangınlar çabucak ve kendi kendine sönüveriyordu. Yalnızca birkaç yeni ev çöküyor, alevler önlerinde yakacak yeni şeyler bulamadıklarından sokağın başına kadar yanıkların üzerinde dolaşıp eriyiveriyorlardı. Ama kent çok büyük olduğundan dolayı bu yangınların bir türlü ardı arkası kesilmiyordu. Her an için bir yer, bazan da birkaç yer birden yanıyordu. Birkaç gün sonra

herkes bu yangınlara, bu dinmeyen kızıllığa sanki gece tablosunun vazgeçilmez özelliğiymiş gibi alışmıştı.

İlk yangından on gün sonra Almanlar öyle yaklaşmışlardı ki, attıkları top ve havan mermileri artık kentin sadece dış mahallelerinde değil, tam kentin ortasında da patlamaya başlamıştı.

Yangının yirmibirinci günü, yalnızca savaş kurallarına inanan bir kişinin bile artık kabul edeceği gibi kenti daha fazla savunmak yararsız ve hattâ imkânsızdı. Almanlar kentin kuzeyinden Volga'ya varmışlar, güneyinden de yaklaşıyorlardı. Kent, Volga boyunca altmışbeş kilometre uzunluğunda, hiçbir yerde beş kilometreyi geçmeyen bir genişlikte yayılmıştı ve Almanlar batı kesiminden başlayarak hemen hemen tüm uzunluğu boyunca onu ele geçiriyorlardı.

Sabahın saat yedisinde başlayan top atışları aralıksız güneşin batımına kadar sürüyordu. Ordu karargâhı çok yerin düştüğünden habersiz, durumun iyi olduğunu sanıyor; birçok bağımsız birlik ne olur ne olmaz diye direnişini sürdürüyordu. Ancak, birliklerin yerleşme düzenlerini gösteren kentin askeri haritasına şöyle bir göz atan kişi orada, haritanın küçük bir bölümünde savunma düzenindeki tümen ve kolordu numaralarının daha sık olduğunu görürdü. Eğer o kişi, tümen ve kolordu komutanlarının telefonla verdikleri emirleri duyabilseydi ve bütün bu emirlerin, alındığının anında yerine getirilişindeki başarıyı görebilseydi kuşkusuz derin bir soluk alabilirdi. Karargâhdaki bu gevşek tutumun gerçek nedeninin de aslında bu olduğunu tam olarak anlayabilmek için, olayları haritada kırmızı bir yarım daire biçiminde özenle çizilmiş kolordu ve tümenleri en sonuncusuna kadar izlemek gerekirdi.

Don geçidindeki iki ay süren yıpratıcı tümen savaşlarından geri çekilen birlikler şimdi buradaki taburların ancak süngü sayılarını kabartmıştı. Karargâhlarda, top-

çu alaylarında, askeri hastanelerde henüz yeterince, bol sayıda adam vardı. Ama asıl ateş gücü olan birliklerde savaşçıların sayısı ise parmakla sayılabilecek kadar azdı. Bu nedenle son günlerde yerlerinde pek fazla gerekli olmayan erler de cepheye alınmışlardı. Santralcılar, aşçılar, kimya uzmanları da alay komutanlarının emrine girip hemen piyade birliklerine katıldılar. Ama yine de Ordu kurmay başkanı önündeki haritaya baktığında bu tümenlerin artık tam bir tümen olmadığını çok iyi anlıyordu. Omuzlarına aldıkları savaş yükü yine eskisi gibi bir tümen görevi olan; ama kendileri birbirlerinden ayrı düşmüş ufak ufak birliklerdi onlar. Ama en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün birlik komutanları, kendi güçlerinin çok üstünde olduğunu bildikleri halde bu yükü omuzlarına almaktan kaçınmıyorlardı. Eğer savaştan önce ordu komutanına «bir gün gelecek, şu anda elinde bulunan vütün vurucu güç, tüm yedekleriyle birlikte birkaç yüz kişi kalacak» demiş olsalardı muhakkak o bu sözü gülerek karşılardı. Ama bugün gerçekten de o duruma düşülmüştü işte... Kamyonlara bindirilmiş birkaç yüz otomatik tüfekçi; işte hepsi buydu!.. Evet, bunlarla gerekince bir gedikten sızarak kentin bir ucundan öteki ucuna gidilebilirdi.

Mamayev Tepesinin büyük ve yayvan sırtlarında, ileri hattan birkaç kilometre gerideki korunak ve sığınaklara ordu karargâhı yerleşmişti. Alman saldırıları ya akşam karanlığı bastırdığından, ya da dinlenerek sabahleyin topluca saldırıya geçmek istediklerinden kesilmişti. Ama genel durum ve özellikle bu sessizlik, sabaha kesinlikle büyük bir saldırı yapılacağını düşündürüyor, sezinletiyordu.

Lâmba ışığında Kurmay Başkanıyla Askerî Şura üyesinin haritanın başında bulunduğu küçük sığınağa sürtünerek güçlükle giren Emir Subayı,

«Yemek yerseniz...» dedi.

İçerdekiler önce birbirlerine baktılar, sonra haritaya, sonra yine birbirlerine baktılar. Eğer Emir Subayı onlara yemek yemek zorunluğunu hatırlatmış olmasaydı böyle, haritanın başında saatlerce kalırlardı. Çünkü onların bildiği tek şey, durumun son derece tehlikeli olduğuydu!.. Gerekli görülen ve elden gelen her şey yapılmıştı; bütün imkân ve ihtimaller gözden geçirilmişti. Komutan ise verdiği emirlerin uygulanışını yerinde görmek için tümenleri dolaşmaya çıkmıştı. Ama ne olursa olsun, yine de haritanın başından kalkmak çok güç geliyordu onlara. Hep, şu kâğıt parçasında o ana kadar göze çarpmamış yeni bir umut, ışık bulma... Bu nasıl bir mucize beklemek olursa olsun...

Askeri Şura üyesi Matveyev, «Elbette, yemek yemektir ne de olsa,» dedi.

Bu, hayatı seven, şen, her zaman, şu bir yığın olay ve karargâhtaki bu patırtılar arasında bile yine yemeği düşünecek kadar boğazına düşkün biriydi.

Dışarıya temiz havaya çıktılar. Hava kararmaya başlamıştı. Aşağıda, tepenin sağ tarafında, kurşuni renkli gökte, ateşten canavar sürülerine benzeyen «Katyuşa» toplarının salvo atışları çok daha belli oluyordu. Almanlar havaya beyaz havai fişeklerden ilkini fırlattılar ortalığı daha iyi görebilmek için. Geceye hazırlanıyorlardı şimdiden.

Mamayev tepesini «Yeşil Yüzük» adı verilen bir yeşillik çevreliyordu. Bunu 1930 yılında, Stalingrad Komsomol üyeleri yapmaya başlamışlardı. Böylece on yıl içersinde bu tozlu ve sıkıcı kente değin her yer, yeni yeni bahçeler, parklar ve ağaçlıklı yollarla donatılmış oldu. Tam tepedeki düzlükte de büyük bir özenle, satranç tahtası gibi dikilmiş ince, düzgün ıhlamur ağaçları vardı. On yıl olmuştu bu ıhlamurlar dikileli.

Matveyev çevresine bakındı. Hoş sımsıcak bir güz akşamıydı; çevrede hiç umulmadık bir sessizlik vardı;

yıl sonunun solmaya yüz tutmuş, taze ıhlamur çiçekleri öyle baygın kokuyordu ki, böyle bir akşamda şu yıkılmaya yüz tutmuş köylü kulübesinde yemek yemek pek anlamsız geldi ona; sırf yemek odası orada olduğu için.

Emir Subayına dönerek, «Bana bak,» dedi. «Sen söyle de masayı buraya getirsinler. Ihlamurların altında yiyelim yemeğimizi.»

Mutfaktan demir ayaklı bir masa getirdiler. Üzerine örtüsünü örttüler ve iki de iskemle koydular.

Matveyev, Kurmay Başkanına:

«Buyurun Generalim, oturun,» dedi. «Uzun zamandır seninle ıhlamur ağaçları altında, bu bahçede yemek yemedik.»

Geriye, durmadan, için için yanan kente doğru baktı.

Emir Subayı birer bardak votka getirdi. Matveyev,

«Hatırlıyor musun General,» diye sürdürdü sözlerini. «Sokolniki'de, lâbirentin yanında masa ve sandalyelerine varıncaya kadar adaleylâğı ağacından yapılmış bir kulübecik vardır; kafes gibi bir yer. Çay da demlerler... Herkes çoğunlukla ailesiyle birlikte gelir oraya...»

Ama General hiç de duyarlı olmayan bir sesle atıldı:

«İyi ama sivrisinekler de pek çoktur orada,» dedi. «Hiç olmazsa burada sinek yok.»

Matveyev de, «Burada çay da yok ama,» diye takıldı.

General yine üsteledi. «Olsun, hiç olmazsa sinek yok. Ama bak, orada gerçekten bir lâbirent var. Hem de güzel bir lâbirent; içinden çıkılması imkânsız.»

Matveyev omzunun üzerinden aşağılara, arkasında uzanan kente baktı. İster istemez güldü.

«Labirent...»

Aşağılarda pek çok insanın alınyazısına yön veren sonsuz sokaklar uzanıyor, kimi birleşiyor, kimi ayrılıyordu. Büyük bir alınyazısına da yine orada karar verilecekti: Ordunun alınyazısına...

Alaca karanlıkta emir subayı çarçabuk geldi.

«Bobrov'un bulunduğu sol yandan bir haberci geldi,» dedi.

Buraya koşa koşa geldiği belliydi, soluk soluğaydı.

Matveyev kesik kesik,

«Hani nerede?» diye sordu.

Emir Subayı, «Yanımda. Binbaşı yoldaş!» diye seslendi.

Hemen yanıbaşında, karanlıkta pek seçilemeyen uzun boylu bir karaltı kıpırdadı.

Matveyev,

«Karşılamaya gittiler mi?» diye sordu.

«Evet,» diye cevap verdi Binbaşı. «Karşılandı. Albay Bobrov, kendisinin karşılamaya gittiğini, geçidi tutacağını bildirmem için yolladı beni.»

Matveyev :

«İyi,» dedi ve sanki sırtından çok ağır bir yük kalkmış gibi derin bir soluk aldı. Sandalyesini geri iterek ayağa kalktı.

Şu son saatler gerek onu, gerek Kurmay Başkanını, gerek tüm çevrelerindekileri tedirgin etmişti. Ama şimdi her şey aydınlanmıştı.

Matveyev, Emir Subayına,

«Komutan dönmedi mi daha?» diye sordu.

«Hayır.»

«Bütün tümenleri ara hemen. Neredeyse bul ve Bobrov'un düşmanı karşılamaya gittiğini haber ver.»

— *III* —

Albay Bobrov, Saburov'un komutasındaki taburun da bulunduğu tümeni karşılamak ve hızlandırmak için daha sabahtan yollanmıştı. Bobrov Volga'dan otuz kilo-

metre uzaktaki Srednaya Ahtuba'ya (1) varmadan, öğle üzeri tümenle karşılaştı. İlk olarak da taburunun başında yürüyen Saburov ile konuştu. Saburov'a tümeninin numarasını sordu, Komutanın daha geriden geldiğini öğrenince hemen harekete hazır arabasına atladı.

Saburov'a yorgun gözlerle bakarak,

«Yüzbaşı yoldaş,» dedi. «Size taburunuzun niçin saat altıya kadar geçitte bulunmak zorunda olduğunu açıklamama gerek yok sanırım!»

Bundan başka tek bir sözcük bile söylemeden küt diye kapıyı kapadı ve şoföre başıyla arabayı sürmesini işaret etti.

Akşam saat altıda geri dönen Bobrov, Saburov'u tam kıyıya varmış buldu. Böyle yorucu bir yürüyüşten sonra Volga kıyısına varıldığında taburun düzeni bozulmuştu ne de olsa. Ama gelecek emirleri bekleme dönemi içinde, en öndeki askerler Volga'yı gördüklerinde Saburov yarım saat içinde kıyı boyundaki hendeklere ve yamaçlara yerleştirdi taburu. Yerleştirme işi bitirilince Saburov su kıyısındaki bir kütüğe oturdu dinlenmek için. Albay Bobrov da hemen yanına gelip çöktü. Nereden bulduysa içinde Severnaya Palmira sigarası bulunan gösterişli sigara tabakasını uzattı Saburov'a.

Birer sigara yaktılar.

Saburov başıyla nehrin sağ tarafını göstererek sordu :

«Orada işler nasıl?»

Albay, «Kötü,» diye cevap verdi. «Kötü... Evet, çok kötü!» diye tekrarladı üçüncü kez.

Bu, her şeyi çok güzel açıklayan sözcüğe başka bir şey eklemenin gereği yoktu. Eğer ilk «kötü» sözcüğü işin kötü olduğunu anlatıyorsa, ikinci «kötü» sözcüğü çok güç

---

(1) Srednaya Ahtuba: Orta Ahtuba. (A.E.)

olduğunu, üçüncü «kötü» sözcüğü ise son derece kötü olduğunu açığa vuruyordu.

Saburov ses çıkarmadan baktı Volga'nın sağ yakasına. İşte burası da bütün Rus nehirlerinin batı kıyıları gibi dik ve sarptı. Ne büyük şanssızlıktı bu! Saburov savaş boyunca dikkat etmişti: Rus nehirlerinin bütün batı kıyıları sarp, bütün doğu kıyıları ise hafif eğimli oluyordu nedense. Ve bütün Rus kentleri de hep nehirlerin batı yakasına kurulmuştu nedense: Kiev, Smolensk, Dnepropetrovsk, Mogilev, Rostov... Tam ırmağın kıyısına sıkışıp kaldıkları için de bu kentleri savunmak çok güç oluyordu. Hele geriye almak ise, ırmağın karşı kıyısında kaldıklarından büsbütün güçtü.

Hava kararmaya başlamıştı. Ama yine de çok iyi görünüyordu havada dönüp duran, pikeye geçen, yeniden yukarı dikilen kentin üzerindeki Alman bombardıman uçakları. Kentin üzerinde koyu bir tabaka halinde küçük sirüs bulutları gibi parça parça gökyüzünü örtüyorlardı.

Kentin güney kesiminde büyük bir silo yanıyordu. Üzerinden alevlerin yükselişi buradan bile açıkça görünüyordu. Üzerindeki uzun taş baca herhalde hava deliği olsa gerekti.

Volga'nın ötelerinde uçsuz bucaksız kurak çöl boyunca, binlerce aç, bir lokma ekmek bulamayan göçmenler Elton'a doğru yürüyorlardı.

Bütün bu gördükleri ve işittikleri Saburov'un kafasında, yalnız bu çağ için değil, genel olarak savaşın yararsız, çok korkunç bir şey olduğu sonucunu ve Almanlara karşı yalın, açık bir kin duygusu uyandırıyordu.

Akşam soğuk bastırmıştı. Ama bozkırın yakıcı güneşinden ve toz toprak içindeki yürüyüşten sonra Saburov hâlâ kendini toparlayamamıştı. Durmadan su içmek istiyordu canı. Askerlerinin birinden miğferini aldı, yamaç aşağı inerek Volga'nın kıyısına vardı. Yumuşak kumlara basa basa yürüdü ve miğferi suya daldırdı. Miğfere dol-

durduğu bu soğuk, temiz suyu kana kana içti. Susuzluğu yarı yarıya geçmişti. Sonra miğferi ikinci kez doldurdu ve dudaklarına götürdü. Ama birden aklına acı bir düşünce takılıverdi: Evet, Volga'nın suyuydu bu! O, Volga'dan su içiyordu ve savaşın içindeydi. Oysa bu iki kavram, savaş ve Volga, hiç bir zaman birbirleriyle bağdaşamazlardı. Çocukluğundan, okul sıralarından beri bütün hayatı boyunca Volga onun için öylesine derin ve katışıksız Rusluğu anlatıyordu ki, şimdi bir yakasında durmuş su içerken öteki yakasında Almanların bulunması inanılmaz, yabancı bir şeymiş gibi geliyordu ona.

Bu yeni duygular içinde, tepesinde hâlâ Albay Bobrov'un bulunduğu kumlu yamacı tırmanarak çıktı. Bobrov ona baktı ve sanki onun gizli düşüncelerine cevap vermek istiyormuş gibi, düşünceli düşünceli,

«Evet yüzbaşı, Volga...» diye mırıldandı ve akış yönünde yukarıları göstererek ekledi: «Bak işte bizim bot geliyor arkasında mavnasıyla...»

Sonra ikinci kez, ama daha dikkatli ve askeri gözle bakarak,

«Bir bölük ve iki de top yerleştirin...» diye emir verdi.

Vapur arkasında mavnayı da sürükleyerek on beş dakikada kıyıya yanaştı. Bobrov'la Saburov yüklemenin yapılabilmesi için çarçabuk yapılıveren ağaç iskeleye indiler. Orada, köprünün yanında toplanan askerlerin gözü önünde mavnadan yaralılar indiriliyordu. Bir kısmı inliyordu, ama çoğunluk sesini çıkarmıyordu. Bir yaralıdan öteki yaralının yanına koşuşturup duruyordu bir genç kız. Ağır yaralıların ardından, onlara oranla ayakta durabilen hafif yaralı on, on beş kişi daha indi, mavnadan.

Saburov, Bobrov'a,

«Hafif yaralılar nasıl olur da bu kadar az?» dedi.

Bobrov,

«Az mı?» diye sordu ve güldü: «Hepsini bu kadar mı

sandınız? O kadar çok ki, hepsini getiremiyorlar...»

«Niçin?»

«Nasıl söyleyeyim... Çünkü çok güç bir durum... Çok heyecanlı bir durum... Çok korkunç... Hayır, size şimdi bunu anlatamam. Belki de hiç açıklayamam. İşte kendiniz gidiyorsunuz nasıl olsa. Öbür gün anlayacaksınız olan biteni.»

Birinci bölüğün askerleri mavnaya kurulan köprüden geçmeye başladılar. Bu arada nedeni bilinmeyen bir kargaşalık çıktı. Anlaşılan, kıyıya toplanmış pek çok insan ya bu vapurla, ya da mavnaya binerek Stalingrad'a gitmek istiyorlardı. Kimi hastaneden dönüyor, kimi yiyecek ambarından votka fıçıları getirmiş, onları mavnaya yüklemek istiyordu. İriyarı, sağlam yapılı biri de ağır bir sandığı göğsüne bastırmış, Saburov'u bir yana itiyor; sandıkların mayın kapsülü dolu olduğunu, eğer onları bugün yerine yetiştiremeyecek olursa kellesinin gideceğini söylüyordu. Sonuç olarak bu adamlar sabahleyin türlü ihtiyaçlarla bu yakaya geçmişler, şimdi ise geriye, Stalingrad'a dönmek istiyorlardı. Hiç bir şey onları geri dönmeye kandıramazdı. Yalvarmalarına, yüzlerinin aldığı anlama bakan biri, karşı yakada, onların büyük bir istekle gitmek istedikleri yerde, sokaklarında her dakika mermiler patlayan, yanmış bir kent bulunduğunu kestiremezdi.

Saburov onlara, kapsül sandığı taşıyan adama, votka götüren askeri levazım memuruna ve ötekilere, arkadaki mavnayla gelebileceklerini söyledi. Saburov'un yanına daha sonra Stalingrad'dan yaralı getiren, onlar indirilirken yanlarında bulunan hemşire yaklaştı. Karşı yakada daha pek çok yaralı bulunduğunu, onları muhakkak buraya taşıması gerektiğini söyledi. Saburov onu kıramadı. Bölüğün yüklenme işi bittikten sonra, kız da ötekilerin ardından dar iskeleden önce mavnaya, sonra vapura çıktı.

Mavi ceketli, başında siperi yarı kıvrılmış donanma şapkası bulunan yaşlı bir adamdı vapurun kaptanı. Ses

büyüten boruya birtakım emirler verdi ve vapur palamar çözerek sol kıyıdan ayrıldı.

Saburov kıç tarafında oturdu geminin. Ayaklarını aşağı sarkıttı bordadan, eliyle de tutunma kayışına asıldı. Kaputunu da çıkartıp yanıbaşına koydu. Irmaktan esen rüzgâr, subay gömleğinin içine işledikçe hoş bir duyguyla ürperiyordu. Gömleğinin düğmelerini çözdü ve göğsünü rüzgâra çevirdi. Gömlek rüzgârla yelken gibi şişiyordu.

Yaralılarla birlikte gelen kız hemen yanında dikilmişti :

«Üşüteceksiniz, Yüzbaşı yoldaş.»

Saburov gülümsedi. Böyle bir uyarı çok gülünç gelmişti ona. Bu, savaşın on beşinci ayında, Stalingrad'a giderken üşütmek çok ilginçti doğrusu. Ama birden hapşırdı; grip olmuştu demek. Hiç cevap vermedi.

Genç kız direndi :

«Farkında değilsiniz, ama üşüttünüz işte. Burada, akşamları nehir çok soğuk olur. Bakın ben her gün burada gidip geliyorum ve hep de böyle hastayım. Sesim çıkmıyor artık.»

Gerçekten de genç kızın sesinde üşütmenin sonucu bir hırıltı seziliyordu.

Saburov onun gözlerine bakarak,

«Her gün gidip geliyor musunuz?» diye sordu. «Günde kaç kez geçiyorsunuz?»

«Ne kadar yaralı varsa, o kadar çok geçiyorum. Ama şimdi pek öyle çabuk dönemeyiz geri. Önce Alaya, sonra gezici revire, sonra da hastaneye gidilecek. İlerdeki birliklerdeki yaralıları toplayıp, Volga'dan biz, kendimiz geçiriyoruz.»

O bunları öylesine sakin bir tavırla söylüyordu ki, Saburov kendisinin bile beklemediği boş bir soru kaçırdı ağzından :

«Peki böyle sık sık gelip gidişler sizi korkutmuyor mu?..»

Sonradan bu soruyu sorduğuna pişman olmuştu.

Genç kız,

«Evet, korkutuyor,» diye itiraf etti. «Oradan yaralıları getirirken korkmuyorum, ama sonradan, yalnız başıma dönerken korkuyorum. İnsan yalnız başına daha çok korkar, değil mi?...»

Saburov,

«Evet, doğru,» dedi.

Bir an kendi kendine düşündü: Gerçekten de taburunun içinde olduğu zamanlar, pek az da olsa yalnız başına kaldığı zamanki korktuğu kadar korkmuyordu.

Genç kız yanıbaşına gelip oturdu. O da ayaklarını suya sarkıttı ve saf saf omzuna dokunarak fısıltıyla,

«Biliyor musunuz, asıl korkunç olan nedir?» dedi. «Ama hayır, siz bilemezsiniz... Sizin yaşınız çok ileri, bilemezsiniz onun için... Korkunç olan, birdenbire ölüvermeleri ve sonra hiç bir şeyin olmaması... Hep hayalini kuruyorum, ama hiç bir şey olmayacak...»

«Ne olmayacakmış?»

«Hiç bir şey olmayacak... Biliyor musunuz, ben kaç yaşındayım? Onsekiz yaşındayım ben. Daha hiç bir şey görmedim hayatta. Hiç bir şey. Okuyacağımı hayal ederdim hep. Ama okuyamadım... Moskova'ya gideceğimi, başka başka yerlere gidip gezeceğimi düşünürdüm, ama hiç bir yere gidemedim... Türlü hayaller kurdum...»

Bir an şaşırdı ne söyleyeceğini, ama sonra sürdürdü:

«Hayal ederdim; birine âşık olacağımı, evleneceğimi hayallerdim. Ama bütün bunların hiç biri olmadı... İşte bazan korkuyorum, hiç bir şey olmayacak diye korkuyorum. Öleceğim ben ve hiç bir şey, hiç bir şey olmayacak!..»

Saburov :

«Peki, eğer hayal ettiğiniz gibi okusaydınız, dilediği-

niz yere gidebilseydiniz ve biriyle evlenseydiniz böyle korkunç olmayacağını mı düşünüyorsunuz o zaman?»

Genç kız kendine güvenle,

«Hayır,» diye karşılık verdi. «İşte, sizin için benim kadar korkunç olmaz, biliyorum. Siz oldukça yaşınızı almışsınız.»

«Kaç yaşındayım peki?»

«Eh, otuzbeş - kırk, değil mi?»

Saburov gülümseyerek,

«Evet,» diye cevap verdi.

Üzüntü içinde düşündü, ona kırk, hattâ otuzbeş yaşında bile olmadığını tanıtlamanın hiç bir yararı olmayacaktı. O da çok istediği halde okuyamamış, görmek, bulunmak istediği yerlerde bulunamamış, çok istediği halde hiç âşık olmamıştı.

«İşte görüyorsunuz ya,» diye sürdürdü sözlerini genç kız. «Sizin için bu nedenle korkunç olmaz. Ama benim için korkunç.»

Bunu öylesine bir acıyla ve kendini koyvermişlikle söylemişti ki, Saburov bir anda hemen onun çocuk gibi başını okşamak, boş, güzel sözlerle gönlünü almak, her şeyin iyi olacağına, düzeleceğine onu inandırmak istedi. Ama yanık kentin görünüşü onu bu boş sözleri söylemekten alıkoydu. Bunun yerine yalnız bir şey yaptı: Elini uzatıp kızın başını okşadı yavaşça. Ama çabucak geri çekti elini. Kızın bu davranışa bakarak onun gerekli olanın dışında başka şeyler umduğunu sanmasını istemiyordu.

Genç kız,

«Bugün bizim operatörü öldürdüler,» dedi. «Onu ben taşıdım, öldüğü zaman... Her zaman öfkeliydi, önüne gelene sövüp sayardı. Bir ameliyat yaparken de durmadan söver, bağırır çağırırdı bize. Bilirsiniz, kimin canı daha çok yanıyorsa o yaralı ötekilerden daha çok inler. Ama o, inleyene daha çok söverdi. Ama kendisi ölmek üzereyken, ben taşıdım onu, karnından yaralamışlardı, çok canı

yanıyordu. Hiç ses çıkarmadan yatıyordu, hiç sövmüyordu. Tek bir söz bile söylemiyordu: Yalnızca dua ediyordu, o kadar. Evet, işte o zaman anladım ben onun gerçekte çok iyi bir insan olduğunu. İnsanların hiç bir şey görmeden ölmelerine sövüyordu o. Ama kendisi ölürken hep sustu. Hiç bir şey söylemedi ölene kadar. Hiç bir şey... Yalnız ben üzerine kapanıp ağlamaya başlayınca birden güldü. Siz ne dersiniz, niçin güldü acaba?»

Saburov,

«Bilmiyorum,» diye karşılık verdi. «Belki de sizin bu savaşta henüz sağ ve sıhhatte oluşunuz mutlu etmiştir onu. Bu yüzden gülmüştür. Ama belki de böyle değildir, bilemem.»

Genç kız,

«Ben de bilmiyorum,» dedi. «Yalnız, çok acı ve tuhaf geldi bana. Öyle iriyarı ve sağlam yapılı biri... Bana, sanki hep benim ve bizim gibiler ölebiliriz, ama o en son ölür, ya da hiç ölmeyecekmiş gibi geliyordu. Ama nedense birden her şey ters oldu.»

Gemi tıslaya tıslaya Stalingrad yakasına yaklaşıyordu. Kıyıya topu topu iki-üçyüz metre kalmıştı. Tam bu sırada geminin önüne, suya ilk mermi ıslık çalarak düştü. Saburov bunu hiç beklemediği için irkildi. Kız ise hiç aldırış bile etmemişti.

Kız,

«Ateş ediyorlar,» diye atıldı. «Zaten sizinle konuşurken, bir yandan da niçin ateş etmiyorlar, diye düşünüyordum.»

Saburov cevap vermedi. Çevreyi dinliyordu. Daha ilk mermi düşer düşmez ikinci merminin daha ileri, uzak düşeceğini anlamıştı. Gerçekten de ikinci atış geminin ikiyüz metre gerisine düştü. Anlaşılan Almanlar gemiyi «Topçu Çatalı» denen bir kıskaca almışlardı. Bir atış ileri, bir atış geri. Saburov şimdi bu çatalı ortadan ikiye bölecek-

lerini biliyordu. Daha sonra yapacakları bir atışla ise onu da ikiye böleceklerdi. Böylece bunu öteki atışlar izleyecekti. Çünkü savaşta hep böyle olurdu bu. Bir savaş oyunuydu...

Saburov yerinden kalktı, geminin kıçına doğru birkaç adım attı ve elini ağzında boru gibi yaparak mavnaya doğru bağırdı:

«Maslennikov, adamlara emir ver, kaputlarını çıkarsınlar, yanlarına koysunlar!»

Gemide, onun yanında bulunan Kızılordu askerleri bu emrin aynı zamanda kendilerine de verildiğini anlamışlardı. Hemen kaputlarını çıkartarak ayaklarının dibine koydular.

Alman topçusu, gerçekten de Saburov'un tahmin ettiği gibi çatal ateşi yaptı. Üçüncü atış geminin bordasını sıyırarak suya düştü.

Kız,

«Çerçeve,» dedi.

Saburov yukarı baktı ve tam başının üzerinde, pek de yüksekte uçmayan Almanların çift gövdeli «Fokke-vulf» topçu keşif uçağını gördü. Bu uçakların kuyruğu «P» harfine benzediği için cephede bu uçaklara hep «Çerçeve» denirdi. (1) Alman topçusunun böyle iyi atış yapabilmesinin nedeni şimdi anlaşılmıştı. Geminin arkasındaki mavna yüzünden herhangi bir manevra imkânı yoktu. Onların kıyıya varabilmeleri için geerkli olan beş dakikayı beklemekten başka yapabilecekleri bir şey yoktu.

Saburov şöyle bir kıza baktı. Şaşırdı; görünüşünde tehlike anında o her insanda görünen tedirginlikten hiç

(1) Rusçada «p» (r) harfi altı olmayan bir çerçeveye benzer. Çerçevenin rusçası «P» harfiyle başlar. (A.E.)

iz yoktu. Ne bir kimsenin göğsüne atılmaya hazırdı, ne birinin yanına gizlenmeye. Yalnızca sakin bir şekilde Saburov'dan beş adım ötede, Saburov'un onu bıraktığı yerde, geminin bordasında duruyordu. Hiç sesini çıkarmadan bekliyor, ayaklarının altında uzanan suya bakıyordu gözlerini ayırmadan.

Saburov ona yaklaştı.

«Bir şey olursa kıyıya kadar yüzebilir misiniz?» diye sordu.

«Ben yüzme bilmem ki,» dedi kız.

«Hiç mi?»

«Hiç.»

Saburov,

«O zaman şurada, yakınımda durun,» dedi. «İşte bakın, orada bir cankurtaran simidi asılı.»

Saburov eliyle cankurtaran simidinin asılı olduğu yeri gösterdi. Tam o anda da bir mermi gemiye düştü. Mermi tam makine bölümüne, ya da kazan dairesine düşmüştü. Çünkü birden her yer sarsıldı, eğilip büküldü, ters döndü ve bir yığın insan Saburov'un ayağı dibine yuvarlandı. Saburov da bir an kendini önce havada, sonra suda buldu. Bir saniye sonra ise elini kürek gibi kullanarak suyun yüzüne çıktı. Üzerinde yalnızca bacası kalmış olan gemi bölmesi ise Saburov'dan yirmi adım uzakta yan yatmış, büyük bir bardak gibi içi su doluyordu. Önce bacası, sonra da tümüyle suyun derinliklerine gömüldü.

Suyun üzerinde bir sürü insan çırpınıyordu. Saburov onlara kaputlarını çıkarttırdığına iyi ettiğini düşündü. İçi su dolan çizmeleri onu aşağı doğru çekiyordu. Önce dibe dalmayı ve çizmelerini çıkarmayı düşündü. Ama akıntı mavnayı öyle yakınına sürüklemişti ki, çizmelerine acıdı ve öylece yüzmeye karar verdi.

Bütün bu düşünceler Saburov'un kafasından bir saniye içinde gelip geçmişti. Bunu izleyen ikinci saniyede ise ondan birkaç metre uzakta beceriksizce geminin parçala-

rından birine tutunmaya çalışan ve ikide bir suya batan genç kızı gördü. Saburov hemen ondan yana birkaç kulaç attı ve o anda yine suyun yüzüne çıkmış olan genç kızı gömleğinden yakaladı. Bereket o sırada mavna akıntıyla onlardan yana sürüklenmişti. Saburov olanca gücüyle kulaç attı boş kalan eliyle ve mavnanın yanına ulaştı.

Yarım dakika sonra ise mavnadan uzanan askerlerin ellerini tutmayı başarmıştı. Mavnanın bordasına çıkmak kolaylaşmıştı artık; genç kızı bordaya doğru itti ve mavnadan uzanan güçlü ellerin kızı mavnaya çekebileceklerini görünce kendisini hemen yukarı, bordaya çekti.

Hemen yanında beliren Maslennikov sevinmişti:

«Oh, Tanrıya şükür, yoldaş Yüzbaşım.»

Saburov şöyle bir baktı ona. Maslennikov'da ne çizme, ne de subay gömleği vardı. Anlaşılan Saburov'un kendiliğinden mavnaya yüzüp çıkabileceğinden kuşkulandığı için suya atlamaya hazırlanmıştı.

Saburov,

«Hele dur bakalım, hemen şükretme,» dedi ve başını çevirip suya baktı.

Suya dökülen askerler birbiri ardından mavnaya çıkıyorlardı. En son olarak geminin kaptanı çıktı. Durmadan hapşırıyor ve lânetler savuruyordu. Nasıl olup da hâlâ başından çıkmamış olduğu anlaşılamayan kırık siperli denizci kasketini iyice alnına indirdi.

Kıyıdan kalkan bir bot puflayarak son hızla mavnanın yolunu kesmeye geliyordu.

Bottan gür ve kalın bir sesle bağırdılar:

«Halatı tutmaya hazır olun!..»

Bir dakika sonra da ince bir sicime bağlanmış küçük bir kum torbası havada ıslık çalarak gürültüyle mavnanın ortasına düştü. Askerler hep birlikte halatı çekmeye başladılar.

Bu arada mavnanın arkasında uzakça bir yere birkaç

mermi daha düştü ve sonra her şey derin bir sessizliğe gömüldü. Artık iyice yaklaştıkları dik kıyı yamacı Almanların ateş etmelerine engel oluyordu.

Saburov, Maslennikov'a,

«Adamları sayın,» dedi. «Çabucak da giyinin! Yoksa siz hep böyle çıplak mı dolaşacaksınız?»

Maslennikov utanarak çıplak ayaklarına baktı ve çabuk çabuk çizmelerini giymeye başladı.

Askerlerden biri kendi kaputunu Saburov'un omuzlarına örttü.

Saburov,

«Kaputu kıza verin asıl,» dedi. «Hani, nerede kız?»

Kız ondan birkaç adım ötede oturmuştu. Askerlerden biri gelip de omzuna kaputunu örttüğü zamana kadar sanki iliklerine kadar ıslanmış olduğunu unutmuş, gibi kadınca bir özenle uzun saçlarının ucundaki suları sıkıyor, başının üzerinde topuz yapmaya çalışıyordu. Saburov onun yanına gitmek istedi, ama tam bu sırada Maslennikov gelip omzuna dokundu. Saburov,

«Ne oldu?» diye sordu.

Maslennikov fısıltıyla,

«Sekiz adam yok,» diye bildirdi.

Yüzünde derin bir acının izleri vardı. Kıyıya daha yeni varıyorlardı, daha hiç savaşa girmemişlerdi, ama işte şimdiden sekiz kişiyi yitirmişlerdi.

Mavna iskeleye yanaştı. Şimdi artık yalnızca topçu ateş seslerini değil, hemen yakınlardan gelen makineli tüfek seslerini de duyuyorlardı. Bu durum, kentte ne olup bittiğinden habersiz olan Saburov'u çok şaşırtmıştı. Makineli tüfek sesleri iki - üç kilometreden daha yakın bir yerden geliyordu.

Telâşlı askerler bir an önce kıyıya çıkabilmek için acele ediyorlardı. Saburov onların önünden geçip inmelerine izin verdi. Genç kız da ilk inenlerin başındaydı. Saburov onu hatırladığında ise kız artık ne mavnada, ne de

iskelede görünüyordu. Saburov'la Maslennikov mavnadan en son indiler.

— IV —

Geceye doğru fırtına çıktı. Saburov son bölüğünü de bu yakaya geçirdiği saat onda her yer, sanki özellikle öyle yapılmış kapkara, düşsel bir tabloya benziyordu. Volga büyük bir gürültüyle akıyor, köpürüyordu. İlerde, gecenin ortasında bütün ufuk boyunca yangının kıpkızıl sütunları yükseliyor ve yukarda bir yerde koyu karanlık gökyüzüne çarparak geri yansıyor, kızıl bir renge bürüyordu göğü. Kıyının bir bölümünde koyu karanlıkta sık sık şimşekler çakıyor, çökmüş evlerin tuhaf görünüşteki yıkıntılarını, göğe doğru yükselen çatıları, ya da sanki kâğıttan yapılmış borularmış gibi ezilmiş, sıkılmış bir yumruğa benzeyen dev benzin tankları aydınlatıyordu arada bir. Yağmur aralıksız yağıyor, iri yağmur taneleri rüzgârla birlikte insanın yüzünü kamçılıyordu.

Kıyıda korkunç karanlıkta yıkıntı ve harabeler arasında bir şeyi yerli yerine koyabilmek çok güçtü. Adamlar birbirlerini el yordamıyla, ya da seslenerek seçebiliyorlardı. Ortalıkta korkunç bir gürültü vardı; suya düşen yağmur tanelerinin aralıksız şıpırtısı da bu gürültüyü artırıyordu.

Saburov son mavnayla gezici mutfağı ve yiyecek arabasını getirtti. Doğrusu bu karanlık ve kargaşa arasında sıcak yemek hazırlanması olacak şey değildi ve düşünülemezdi bile. Yiyecek arabasının çevresinde toplanan bölük assubayları el yordamıyla arabadan yeterince tayın alarak askerlere dağıttılar. Yağmurdan ve rüzgârdan kaçıp saklanacak hiç bir yer yoktu; her şey ıslanmıştı: Tahtalar, çadır bezleri, çevredeki yıkıntılar, her şey...

Saburov'un güneş batarken duymuş olduğu, hemen yakınlardan gelen makineli tüfek atışları şimdi hemen hemen kesilmişti. Yalnız arada sırada, uzun, düzensiz aralıklarla bir işitiliyor, bir susuyordu. Ama bu arada daha uzaklardan bir yerden hem sağdan, hem soldan patlayan topların gürültüsü geliyordu. Bunlar kimi zaman da gök gürültüsüyle karışıyorlardı.

Gerçi Saburov en büyük tehlikenin böyle bir geceden sonra, şafakla birlikte geleceğini çok iyi biliyordu, ama yine de bu şafağın bir an önce gelmesini bekliyordu. Hiç olmazsa o zaman çevrede ne olup bittiği seçilebilecek, nerede bulunduklarını görebilecek, buradan ne yöne doğru gitmeleri gerektiğini anlayabileceklerdi.

Saburov ancak gecenin onik'sinde bölüklerini hemen kıyıya yakın yıkıntıların arasına yerleştirebilmişti. Birliğindeki askerler Babçenko'dan ayrıldığından beri yürümüşler, yol boyunca uykusuz kalmışlar, ölü gibi yorgun düşmüşlerdi. O sırada Saburov'a tümen komutanının çağırdığını haber verdiler.

Tümen karargâhı yine kıyıda. Saburov'un bulunduğu yerden on dakika yürüyüş uzaklığındaydı. Bir uçurumun kıyısında, köşelemesine oturtulmuş bir yapının yüksek temelleri altına oturtulmuştu şimdilik. Burası oldukça derin bir in gibiydi. Toprağı kazılmış hendekler'e çevrilmişti ve sanki beton direklerle desteklenmiş gibi de sağlamdı. Hem burada ışık da yakılabiliyordu. Bütün bodrum «yarasa» adı verilen masanın üzerine asılmış bir lâmbayla ve yalnızca bir şey yazmak, ya da haritaya bakmak gereği duyulduğunda kullanılan elektrik fenerleriyle aydınlatılıyordu.

Saburov dışardaki zifiri karanlıktan içeri girdiğinde içerdeki «yarasa» lâmbasının ışığında bile gözlerini kırpıştırmak zorunda kaldı. Gerçi çıkan uğultudan içerde çok kişinin bulunduğu anlaşılıyordu, ama ilk anda kimseyi seçemedi.

Saburov, Babçenko'nun sesini duydu:

«Saburov...»

Bir başka ses,

«Eh, şimdi herkes tamam öyleyse,» dedi.

Saburov bu sesin sahibini tanıyor gibiydi.

Saburov sesten yana döndü ve Babçenko'nun yanında duran tümen komutanı Albay Protsenko'yu gördü. Saburov onu eskiden tanırdı. Ama Protsenko'nun yaralanıp hastaneye kaldırıldığı Voronej savaşından beri, hemen hemen bir buçuk aydır görüşmemişlerdi. Zaten Protsenko tümenin başına döneli çok olmamıştı; cepheye gönderilmeden bir hafta önce. Saburov onun döndüğünü öğrenmişti ama o zamandan beri de görmemişti Protsenko'yu. Albay, eskiden yanında çalışanlara yaptığı gibi büyük bir ilgi ve düşkünlükle davrandı ona ve bulunduğu karanlıktan «yarasa»nın ışığına doğru bir adım attı. Saburov'un omzuna dostça vurarak sordu:

«Ee, nasılsın bakalım Aleksey İvanoviç?.. Bütün arkadaşlar iyi mi?»

Saburov, «Hepsi iyi,» diye cevap verdi.

Protsenko, eskiden tanıdığı herkesi, en ufak komutanlara kadar herkesi küçük adları ile çağırmayı çok severdi. Sanki bu davranışıyla onlarla arasındaki eski savaş arkadaşlığını belirtmiş olurdu.

Protsenko gülümsedi,

«İyi, iyi,» dedi. «Bak ben de sapasağlamım. Çok sevindim buna.»

Sonra, karanlıkta kim olduğu pek seçilemeyen birine dönerek,

«Eski arkadaşlar,» diye ekledi. «Eski dostlarım, yoldaş General, Moskova savaşlarında birlikte çarpıştık...»

Sonra hemen o yumuşak sesine resmi bir ton vererek orada toplanan komutanlara herkesin tamam olup olmadığını sordu yeniden. Daha sonra bu gece herkesin neler yapacağını, görevinin ne olduğunu açıklamaya başladı.

Bu gece Almanların en büyük darbeyi vuracakları bölgede kalan tümenin geride kalan birliklerinin yerini değiştirmek gerekiyordu. Babçenko'nun alayı Almanlara saldıracaktı. Almanların bugün iyice Volga'ya yaklaştıkları, kentin fabrikaların bulunduğu bölgesinde, Saburov'un akşam makineli tüfek seslerini açık seçik duyduğu yerde yapılacaktı saldırı.

Protsenko bu tür işlerde her zaman yaptığı gibi görevi tüm ayrıntılarıyla, olduğu gibi, arada bir masaya serilmiş temiz bir haritanın üzerinde kurşun kalemle göstererek açıkladı. Sonra bu gece mevzilenecek olan iki alay komutanına gitmeleri için izin verdi ve Babçenko'ya döndü :

«Anlıyorsun, Filip Filippoviç, değil mi? Ne yapman gerektiğini biliyorsun...»

Babçenko, «Yaparız efendim,» dedi.

«Her tabur için sana kenti ve durumu çok iyi bilen komutanlar veriyorum,» dedi ve geri dönerek seslendi: «Gelin arkadaşlar.»

Karanlıktan üç subay çıktı: İki üsteğmen ve bir yüzbaşı.

Protsenko,

«Yarbayın emrinde olacaksınız,» dedi. «Durum güç... (Babçenko'ya baktı destek arar gibi.) Çok güç... Tanımadığımız bir kentte gece savaşı verilecek. Bu durumda bir başka örnek yok elimizde. Savaşı ne kadar uzatırsanız işleri de o ölçüde karıştırır ve kayıbımızı artırırsınız. Hiç umulmayanı ve beklenmeyeni yapın, sayı önemli değil...»

Sert bir sesle, öğüt veriyormuş gibi, sanki onun vereceği kararları önceden sezmiş de doğru bulmuyormuş gibi Babçenko'ya,

«Anlıyor musunuz yoldaş Babçenko?» dedi. «Bu gece bir tek taburla savaşacaksınız. İki tabur ise şafak sökene kadar karşı saldırı için hazır bekleyecek. Saldırı görevini Saburov'a verin.»

Babçenko'yu bırakarak Saburov'a dönen Protsenko emirlerini sürdürdü:

«Siz de şunu bilmelisiniz ki, gece savaşında sayı önemli değil, beklenmeyen şeyi yapmak önemli. Tıpkı Voronej'deki gibi... Voronej'i hatırlıyor musun?»

«Evet efendim.»

«İyi hatırlıyor musunuz?»

«Evet efendim.»

«Eh, öyleyse hepsi bu kadar... Voronej'deki gibi sağlam tutun işi, hattâ daha sağlam. İşte hepsi bu kadar, kafanızı kullanın...»

Protsenko, arkasında duran ve hiç sesini çıkarmadan konuşulanları dinleyen adama döndü. Saburov şimdi farketmişti onu. Yağmurdan pırıl pırıl parlayan siyah deriden bir palto giymişti sırtına. Yeşil renkli General şeritleri dikilmişti yakasına. Bütün bu emirleri Protsenko'ya önceden onun verdiği ve şimdi de onun bu emirleri nasıl ilettiğini dinlediği belli oluyordu.

Protsenko,

«Vereceğiniz başka bir emriniz var mı yoldaş General?» diye sordu. «Emrederseniz subaylar gitsinler artık.»

General, «Şimdi,» dedi ve ışığa doğru ilerleyip aydınlığa çıktı.

Saburov şimdi onu daha iyi görebiliyordu: Orta boylu, aslanınkini andıran iri, gösterişli başlı; gri, hep göz ucuyla bakan anlamlı gözleri bulunan geniş, ablak yüzlü biriydi. Bütün bu görünüşünde, yani anlamlı gözlerinde, eğik başında, insanda her an hemen ileri atılacakmış kanısı uyandıran duruşunda kendine özgü bir tezcanlılık vardı. İnsana «şimdi muhakkak asık bir yüz, keskin bir dille konuşacak» duygusu veriyordu. Ama konuşmaya başlayınca umulmadık bir açıklık ve yumuşaklıkla döküluveriyordu dudaklarından sözler.

Saburov'a, «Hiç daha önce sokak savaşlarına katıldınız mı?» diye sordu.

«Evet efendim.»

«İstihkâmcılar önde, makineli tüfekçiler önde, en iyi nişancılar önde olacak. Anladınız mı?»

«Anladım.»

«Kendiniz de en önde. Bu gibi durumlarda, yani Stalingrad'da böylesi daha etkili olur.»

Saburov kendisinden hiç umulmayan bir sertlikle ve sanki Ordu komutanıyla değil de, kendi karargâhındaki basit bir subayla konuşur gibi,

«Evet, bizim tümende de böylesi daha iyi olur,» dedi.

Hattâ Saburov sözlerinin sonuna «Yoldaş General» diye eklemeyi bile unutmuştu. Generalin yüzü de hiç bir şeyi açığa vurmuyordu. Saburov'un cevabından hoşlanıp hoşlanmadığı da belli olmuyordu.

Protsenko,

«Eğer izin verirseniz komutanları göndereyim,» diye üsteledi.

General, «Peki, bırak gitsinler,» dedi.

Saburov dışarı çıkarken Generalin, onun üzerine dikilen, uğurlayan dikkatli bakışlarını hissetti. Protsenko'nun da, Generalin sorusuna verdiği yüksek sesli cevabı işitti:

«Hiç merak etmeyin, başarır...»

Saburov hemen anladı bu sözlerin kendisi için söylenmiş olduğunu.

Karanlıkta Babçenko'nun peşinden yürürken Saburov ona, tifoya yakalanarak yolda katarda geri dönen eski tabur komiserinin yerine yenisinin ne zaman verileceğini sordu.

Babçenko sertçe kesti onun sözünü:

«Ne yapayım, sana onu doğuracak değilim ya? Birinci bölüğün politik yönetmeni yürütecekti bu görevi, başaramıyor mu yoksa?»

«Başarıyor,» diye cevap verdi Saburov.

Bunu öyle bir ses tonuyla söylemişti ki, bu bir tek sözcükte fırsatını bulmuşken açığa vurduğu olanca hoşnutsuzluğunu da duyurmak istemişti. Ama Babçenko'nun bu dokundurmaya aldırdığı yoktu.

«Başarabildiğine göre bırak da devam etsin işte,» dedi Babçenko.

Konuşmadan, birlikte yirmi - otuz adım daha yürüdüler. Saburov Babçenko'yu pek sevmez ve değer vermezdi, ama yine de onu kişisel yiğitliği için sayıyordu. Ayrıca ne de olsa onun Alay komutanıydı ve bir saat kadar sonra birlikte savaşa gireceklerdi. Saburov korkmuyordu, ama çok heyecanlı olduğundan ve alıştığından çok daha güçlü bir duygu ile sarsıldığından, bu gece savaşından önce Babçenko'dan ona güç verecek birkaç söz işitmek istedi,

«Ne dersiniz yoldaş Yarbayım,» dedi. «İşler iyi gidecek mi?»

«Benim bir düşüncem yok, size öğüt de vermiyorum. Emir var mı? Var. Öyleyse yarın düşünürüz, iş bittikten sonra.»

Bunu her zamanki gibi soğuk bir tavırla söylemişti. Hep böyle yaptığı için emrinde çalışanların hiç biri anlamazdı içinden geçirdiklerini. Saburov başka bir şey sormak istemedi artık.

Saburov taburunun yerleştiği yere döndüğünde, yaşı otuz olmasına rağmen herkesin küçük adıyla, «Petya» diye çağırdıkları emir erinin baraka yıkıntıları arasında komuta noktasına benzer bir yer yapmış olduğunu gördü. Gerçi içeri girebilmek için nerdeyse dört ayak üzerinde emeklemek gerekiyordu, ama yine de, hiç olmazsa oldukça kuruydu ve ışık vardı.

Saburov yanına Maslennikov'u, şu anda tabur komiserliğine bakan politik yönetmen Parfenov'u ve üç bölüğün komutanlarını çağırttı. Bu üç bölük komutanı uzun boylu, sırık gibi, bıyıklı, Çapayev'e benzeyen Gordienko;

ufak tefek Vinokurov ve sakin, şişman, daha kısa bir süre önce yedekten çağrılmış bir Sibiryalı olan Potapov'du. Saburov bölük komutanlarına her bölükten en iyi nişancı ve makineli tüfekçilerden elli kişiyi seçmeleri için yarım saat süre verdi.

Kentin plânını önüne açarak,

«İlerimizde bir alan var,» diye açıkladı. «Öte yanda evler var, artık Almanlar var bu evlerde. Her biri yarım mahalleye bedel üç ev. Bu evleri bu gece muhakkak ele geçirmemiz gerek.»

Bunları ağır ağır, her durakladığı yerde sanki nokta koyuyormuş gibi söylüyor, sanki böylece sözlerinin önemini artırıyordu...

...Güçleri üçe böldü. Soldaki evi alanı kuşatarak grubuyla birlikte Gordienko, sağdaki evi, yine kuşatarak Parfenov alacak, ortadakini ise alanı ortadan geçerek kendisi ele geçirecekti...

Subaylar seslerini çıkarmadan dinliyorlardı.

Saburov Maslennikov'a, «Siz,» dedi. «Yedekte kalacaksınız. Ama bizi sıkı sıkı izleyecek, hiç arayı açmayacaksınız. Duracak ve askerleri iyi yerleştirerek şafağı bekleyeceksiniz. Şafak için adamları öylesine yerleştireceksiniz ki, eğer biz Almanlara saldırırken gecikir, şafak sökerse, bize yakın olmanız ve yardıma koşmanız gerekir. Anlaşıldı mı Maslennikov?»

Maslennikov bu ilk katıldığı savaşta yedekte bırakılmaktan hiç hoşlanmamıştı. Üzüntü dolu bir sesle, «Anladım,» dedi.

Harekete geçmeden yarım saat önce karanlıkta yoğun bir çalışma içine girmiş olan bölükleri dolaşmaya çıktı Saburov. Voronej'de onunla birlikte savaşmış olan askerleri teker teker hatırlayarak sırayla yanına çağırdı. Bu ilk gece savaşına elden geldiğince hep eski savaşçılarla katılmak istiyordu. Evet, belki bu gece onların pek çoğunu yitirebilirdi. Ama eğer sabaha kadar o üç evi ala-

mayacak olurlarsa yine aynı şey olacaktı nasıl olsa. Hattâ belki daha da çok kötü...

Saburov ikinci bölüğü de dolaşıyordu ki, birden aklına Elton'da konuşmuş olduğu asker geldi. O, yaşlıca, uysal, bıyıklı bir amcacıktı; ama herhalde yiğit bir askerdi ve böyle biri gece savaşında çok yararlı olabilirdi.

«Konyukov!» diye seslendi.

Asker sanki o anda yerden bitmiş gibi hemen kulağının dibinde cevap verdi:

«Konyukov burda!»

Saburov, Potapov'a:

«İşte, Konyukov'u da gruba kat,» dedi. «O da gelsin bu gece.»

Yarım saat sonra bölükler, Saburov'un özel olarak saldırı için seçtiği adamlar önde olmak üzere yağmurun altında, için için yanan, zehir gibi duman kokan sokaklar boyunca ağır bir yürüyüşe geçmişti.

Saburov'un taburuna kılavuz olarak verilen Juk soyadındaki küçük bir burjuva olan Üsteğmen, taburu, evlerinin yüzleri bugünkü gece savaşının yapılacağı yere bakan sokaklara ve buradaki evlerin arka avlularına kadar getirdi. İlerde geniş bir alan vardı. Alanın karşı ucunda karanlıkta bir yarımadayı andıran, şu sırada Almanların elinde bulunan üç büyük evin karaltısı seçiliyordu. Oraya kadar gidebilmek için muhakkak bu alanın tam ortasından geçmek gerekiyordu. Alanın bu kıyısında ise gündüzün buradan çekilen alayın artıkları bulunuyordu. Alay komutanı öldürülmüştü, alay komiseri de öldürülmüştü. Saburov'u buraya getiren Üsteğmen ise alayın kurmay başkanlığına bakıyordu. Aslında Üsteğmenin görevi burada bitmişti. Ama o, gitmiş, Alay komutanı Yüzbaşıyla birşeyler konuşmuştu fısıltıyla. Sonra da geri dönmüş ve Saburov'a, almak zorunda oldukları evleri çok iyi bildiğini ve eğer Saburov itiraz etmezse onlarla birlikte gelmek istediğini söyledi. Saburov itiraz etmedi buna,

tersine çok sevindi. Gerçi Üsteğmenin bu gözüpekliğine de şaşmıştı. Onun bu duygusunu anlayan Juk :

«Ben sizi götürürüm oraya kadar,» dedi. «Benim isteğimi kabul ettiğinize göre ben de sizi oraya kadar götürmek zorundayım...»

Saburov emrindeki üç saldırı birliğine üç ayrı ilk hedef, ele geçirecekleri ilk yerleri gösterdi. Kendisi ise alanın tam ortasını seçti. Saburov'un grubundaki adam sayısı daha çoktu, ama yalnızca ilerde karanlıkta görünen, Saburov'un da kendisine sıçrama noktası olarak seçmiş olduğu yuvarlak fıskiyeli havuzdan başka bir engebesi olmayan düz alanı boydan boya geçmek zorundaydılar.

Saldırıya geçmeden önce Saburov, Gordienko ile Parfenov'u bir kez daha çağırdı yanına. Cebinden içinde dört papiros (1) bulunan sigara tabakasını çıkardı. Bir tanesini işi bitirdikten sonra içmek üzere ayırdı; birer tane onların eline uzattı ses çıkarmadan ve birini de kendi dişleri arasına aldı. Hep birlikte çömeldiler, kaputlarının etekleriyle gizleyerek sırayla yaktılar. Sonra ateşi gizleyerek sigara avuçlarının içinde ayağa kalktılar.

Şu anda onlara ne söylenebilirdi ki?.. Niçin saldıracaklarını mı?.. Onlar bunu biliyorlardı zaten. Onların ölümden korkmamalarını mı? Onlar da korkuyorlardı tıpkı onun gibi ölümden. Bu üç evi almalarının gerekli, çok gerekli olduğunu mu söylemeliydi onlara?.. Ama eğer çok gerekli olmasaydı şimdi bu adamlar şu zifiri karanlıkta bilinmeyenin, ölümün kucağına niçin gitsinlerdi ki? Kuşkusuz çok gerekliydi bu. Saburov da bütün bu sözlerin yerine hiç konuşmadan onları, uzun boylu Gordienko'nun ve kısa boylu zayıf Parfenov'un omuzlarını tuttu ve kendine çekti. Uzun, adaleli kollarıyla sarılıp kucakladı ve

(1) Ucu kartondan ziyanalı bir tür sigara. (A.E.)

sonra yine bir şey söylemeden bıraktı onları.

Onlar karanlıkta gözden kaybolurlarken Saburov kendini değil de onları düşündü nedense: Acaba görebilecek miydi onları?.. «Onlar onu görebilecekler mi acaba?» diye düşünmemişti.

Saburov, bir dakika sonra kendi grubuyla birlikte harekete geçti. Elli - altmış adım hiç sesini çıkarmadan yürüdü alanda. Sanki Almanlar ta buradan sesini duyabilirlermiş gibi heyecandan soluk bile almamaya çalışıyordu. Sonra birden Almanlar tarafından makineli tüfekler ateşe başladılar. Alanın boyunca ilk izli mermiler geçti. Hemen ardından da birbiri peşine iki küçük aydınlatma fişeği parladı; kapkara bir leke gibi görünen fıskiyeli havuzla, alanın bu kesimini kısa bir süre belli belirsiz aydınlattı. Askerler Saburov'un sağına ve soluna dağılarak bu beklenmedik ateş karşısında taş kaldırıma yapıştılar. Saburov doğruldu ve ileri fırladı. Ardından Alman ateşine cevap olarak kendi havanları da ateşe başladı. Uzun aralarla «Maksim»ler de dövüyordu karşıyı. Saburov'un başının üzerinden şimdi iki taraftan da atılmakta olan o kadar çok izli mermi geçiyordu ki, bir an aklından tuhaf bir düşünce geçti: Acaba bu mermilerden birkaçı havada çarpışamazlar mı?..

Az sonra gerek zaman, gerek hayat artık metrelerle ölçülecekti yalnızca.

Saburov yerden kalktı, askerleri kaldırdı, birkaç adım koştu, sonra yeniden yüzükoyun kaldırıma attı kendini. Alman havanları aralıksız, daha çabuk ateş etmeye başlamışlardı. Şarapneller bir önlerine, bir arkalarına düşüyor, kaldırımda derin çukurlar açıyordu. Bir süredir dinen yağmur şimdi yeniden başlamış, gök gürültüleri mermi patlamalarına karışıyordu. Hele bir mermi iyice yakınlarına düşmüştü. Saburov ileriye sıçradı; ama yere yatarken canı yanmıştı. Bunu izleyen saniyede hemen doğrularak az ilerdeki bir şeye tutundu. Tam bu sırada ça-

kan şimşeğin aydınlığında havuzun kenarındaki taştan çocuk heykeline tutunmuş olduğunu farketti. Çocuk heykelinin başı ve vücudunun yarısı güllelerden yıkılmıştı. Saburov heykelin taştan ayaklarına tutunuyordu.

Şimdilik sütre ödevi gören bu büyük yuvarlak havuz aynı zamanda beklenmedik bir engeldi onlar için. Burada çakılıp kalmaları da korkunç bir şeydi, bulunduğu nokta ile hedefleri olan evin duvarları arasındaki çıplak yüz metreyi geçmek de. Askerler havuzun alçak kenarları gerisinde yatmışlardı. Bir an daha beklediler ileriye atılmaya karar veremeden. Saburov birkaç kez havuzun çevresini dolaşıp ilerlemek için süründü. Erler de onu izledi. Ama hemen geridekilerin yanına dönmek zorunda kaldılar. Gerçi daha hiç kayıp vermemişlerdi ama, aralıksız makineli tüfek ateşi onları yapıştıkları yerden hiç kıpırdatmıyordu.

Böyle yeniden kaldırıma kapandıkları bir sırada hemen Saburov'un kulağı dibinde bir ses,

«Üff, amma da vızıldıyor kurşunlar,» diye mırıldandı.

Sonra aynı ses, sanki bir kibrit ateşinden söz ediyormuş gibi sakin bir ses tonuyla tekrarladı:

«Üff, amma da vızıldıyor!..»

Saburov hemen tanımıştı Konyukov'un sesini. Başını topraktan kaldırmadan yüzünü Konyukov'dan yana çevirerek sordu :

«Bu, öteki Alman savaşından çok daha korkunç, değil mi?»

Konyukov, «Hayır,» diye karşılık verdi. «Hiç te değil. Dikenli tel engelleri çıkmayacak mı karşımıza?»

«Sanmam, çıkmaz herhalde.»

«İyi, bir şey değil öyleyse. Tam oniki sıra dikenli tel engelleri dizilmiş oluyordu o zaman. Kesiyorsun kesiyorsun bitmiyor bir türlü...»

Konyukov o sakin sesiyle söylemişti bütün bunları. Uzun bir hikâyeyi anlatmaya başlamak üzereydi.

Tam o anda bir mermi patladı. İkisi de sıkıca yapıştılar kaldırıma.

Saburov Alman makineli tüfeğinin solda bir yere doğru çevrildiği duygusunu veren bir aralığı kollayarak, «Beni izleyin!» diye seslendi adamlarına.

Yeniden birkaç adım daha koştular.

Böyle beş dakika daha sürdürdüler sıçrayarak ilerlemeyi. Saburov gülünç bir korku ve sevinç karışımı duyguyla düşünüyordu kendi kendine: Acaba üzerine aldığı bu görevi istediği gibi başarabilecek miydi? Acaba Gordienko ve Parfenov'un grupları bu süre içinde hendeklerden ve arka avlulardan düşmana sezdirmeden evlere iki yandan yaklaşabilecekler miydi?.. Eğer şu aralıksız parlayan beyaz, sarı, yeşil renkli izli mermilerin ışığı olmasaydı bütün bunlar olabilirdi gerçekten.

Son elli metre kala kimse kalkamamıştı yerinden. Makineli tüfek ateşinin bir daha ara vermesini bekliyorlardı. O zaman evlerin duvarlarının artık iyice seçilen karaltılarına doğru son ve kesin bir sıçrama yapacaklardı. Artık orada Almanlar değil, şeytanlar, iblisler de olsa aldırdıkları yoktu. Çünkü orası bu, ne zamandır sürünerek geçmeye çalıştıkları çıplak alandan çok daha iyi, neşeli ve çok daha az korkunçtu. İşin sonuna yaklaştıkça insanı her an biraz daha artarak saran saldırı isteği, süngü savaşına başlama isteği, kendi elleriyle Almanlara kadar sürüklenmek isteği onları anlaşılmaz bir biçimde yerinde duramaz hale getiriyor, ileri atılmaya zorluyordu sanki.

Saburov'un evin duvarına koşarak ulaştığı zaman ilk gördüğü şey, birinci katın pencerelerinin çok yüksekte olduğuydu. O zaman hemen onun koruyucu meleği olan

emireri Petya koşarak geldi yanına ve omuz vererek Saburov'un yukarı çıkmasını sağladı. Saburov pencerenin kenarına sıkıca tutunda ve olanca gücüyle pencereden içeri ağır bir tanksavar bombası fırlattı. Kendisi de aşağı, sokağa atladı.

İçerden korkunç bir gürleme duyuldu. Petya yeniden Saburov'a omuz verdi. Saburov kendini yukarı çekerek pencereye oturdu. Sonra elini Petya'ya uzatıp onu da çekti yukarı. Petya da yukarı çıkınca başkasına, onlar da başkalarına elini uzatarak üçlü dörtlü gruplar halinde peşpeşe eve girdiler.

Saburov savaşın başından beri Almanlardan öğrenmiş olduğu alışkanlıkla, ne olur ne olmaz diye otomatik tüfeği karnına dayadı ve odanın içini yelpaze gibi şöyle bir taradı. Hemen yanıbaşlarında bir çığlık, köşede bir yerde de iniltiler duyuldu...

Saburov el yordamıyla odayı geçti ve önündeki kapıyı hızla iterek açtı. Kendini bir koridorda bulmuştu. Koridor bomboştu, hiç penceresi yoktu. İki ucunda, sağında ve solunda, Almanların söndürmediği karpit lâmbaları yanıyordu. Bu sırada koridorun sonundaki bir kapıdan birkaç kişi fırladı bir anda. Saburov hemen, anlamaktan çok hissetti bunların Alman olduğunu. Çömelerek otomatik tüfekle uzun uzun taradı koridoru. Koşanlardan birkaç kişi yere düştü. Bir tanesi sendeleyerek ve kollarını sallayarak Saburov'un yanına kadar geldi ve ayakları dibine boylu boyunca serildi. Sonuncu Alman ise bir duvardan ötekine çarpa çarpa Saburov'un yanına kadar geldi ve önünde yere kapaklandı. Saburov'un arkasından birilerinin hoşnutlukla mırıldandıkları duyuldu:

«Hah, düştü!..»

Saburov arkasındaki bu gürültüyü duymuştu.

«Petya, arkamdan gel!» diye bağırdı ve koridorda ileri atıldı.

Son yarım saat içinde olup bitenleri anlayabilmek çok güçtü. Saburov'un askerleriyle Almanlar birbirlerinin üzerine atılmışlardı. Makineli tüfekler burunlarının dibinden ateş ediyor, boğuşuyorlar, yeniden ateş ediyorlar ve birbirlerine el bombası fırlatıyorlardı. Bu düzensiz kargaşalıkta bazı Almanlar kendilerini üst kattan aşağı atıyorlar, kaçıyorlardı. Korktukları açıkça belli oluyordu. O sırada alanda siper almış olan askerler ise zaten bunu beklediklerinden hemen yetişiyorlar, gerek süngü, gerek elle işlerini bitiriyorlardı Almanların.

Çarpışma gitgide iç avluya geçti ve sonunda da kesildi. Almanlar ya öldürülmüş, ya gizlenmişler, ya da kaçmışlardı. Yandaki sokakta bulunan Alman havanları da artık eve ateş etmeye başlamışlardı. Bu da artık evin tümüyle onların eline geçtiğini gösteriyordu.

Yavaş yavaş ortalık ağarmaya başlamıştı. Saburov Almanların nasıl ve nereden ateş ettiklerine bakarak sağdaki ve soldaki evlerin alındıklarını kestirdi ve Gordienko ile Parfenov'a muhabereciler yolladı.

Hava iyice aydınlandığı zaman Üsteğmen Juk da ortaya çıktı. Arkasında üç asker vardı; kendisi topallayarak yürüyordu. Aralarında elleri arkaya bağlanmış beş Alman tutsak vardı.

Almanların kurnazlığı karşısında hemen her Rusun düştüğü şaşkınlığa kapılan Üsteğmen Juk içtenlikle,

«Bakın bunlar...» dedi ve sonra Almanlara dönerek sordu: «Söylesene, kazan dairesinde, kazanın içine girip saklandınız ha?..»

Almanların bu kurnazlığını yakalamış olmaktan kıvanç duyuyordu. Tekrarladı:

«Demek kazana girdiniz... Söylesenize!..»

Saburov da sevinmişti: Hem Juk'un sağ salim dönmesi, hem de tutsak almış olması hoşuna gitmişti. Ama birden yorgunluktan dizlerinin bağı çözüldü sanki Saburov'un. Hemen oradaki bir sandalyeye çöküverdi. Alnın-

daki terleri silerken aldırmazlıkla, «Ya, demek kazana girmişler...» diye mırıldandı.

Juk, «Kazana,» diye tekrarladı sevinçle üçüncü kez. «Ne yapmamı emredersiniz onları acaba?»

Saburov :

«Alaya gidecek misiniz?»

«Evet.»

«Yanınıza otomatik tüfekçiler alın ve oraya götürün. Sonra da yukarı yollarsınız.»

Juk övünerek, «Olur, götürürüm,» dedi. «Ama otomatik tüfekçilere gerek yok. Ben yalnız başıma da kaçırmam onları.»

Saburov bunu duyunca Almanların onun elinden kaçamayacaklarına ilişkin bir güven duymuştu. Hem kendilerinin de zaten karargâha sağ salim varabilecekleri kuşkuluydu.

«Onları yalnız götürebilecek misiniz?»

«Elbette götürürüm.»

Genellikle yalan söyleyemeyen ve en güç, özel koşullarda bile kendi gerçekçiliğinden ayrılmayan insanların yardım istemek zorunda kalınca seslerinin aldığı o doğal olmayan tonuyla,

«Siz artık burayı aşağı yukarı öğrendiniz sanırım,» dedi.

«Az çok,» diye cevap verdi Saburov.

Juk, «Eh, öyleyse ben gidiyorum,» dedi. «Vedalaşmayacağım sizinle, çünkü yakında konuk olarak geleceğim yanınıza.»

Saburov gülümsedi :

«Gelirsiniz elbette. Ben şimdilik bu binada kalacağım. Haydi yolunuz açık olsun.»

Juk arkasını dönüp yürürken birden döndü:

«Yalnız, aşağı katı karargâh yaparsanız daha iyi olur bence. Bu birinci kat çok esiyor. Sizin birinci kata nasıl yerleştiğinizi de Almanlar görebilir. Buranın bütün

pencereleri tümüyle yıkık.»

Gerçekten de Saburov ona uyarak komuta yeri olarak yarı bodrum olan alt katı seçti. Burası da yeter derecede aydınlık ve genişti. Tam şöyle bir saniye oturup alnını kırıştırarak ilerde ne yapacağını düşünmeye hazırlanmıştı ki, içeri Konyukov girdi. Yanında pek genç olmayan, hemen hemen kendi yaşında ve boyu bosunda, kızıl saçlı bir tutsak vardı.

Konyukov, «Yakaladım Yüzbaşı yoldaş,» diye açıkladı. «Yakaladım. Yakaladım ve sizin yanınıza getirdim...»

Konyukov büyük bir zafer kazanmış gibiydi. Tıpkı Juk gibi, o da Alman tutsağın elini arkasına bağlamıştı. Ama aynı zamanda da dostça omzuna vuruyordu. Alman onun avıydı. Ama yine de her zamanki iyilikseverliğiyle ona konuğuymuş gibi davranıyordu. Saburov tutsağın omuzlarındaki şeritleri görür görmez anlamıştı onun bir başçavuş olduğunu. Pat çat Almancasıyla ona birkaç soru sordu. Alman kısılmış, boğuk bir sesle cevap veriyordu.

Konyukov da iki üç kez Almanın sözünü kesip sordu:

«Ne diyor bu, ha?.. Ne diyor?..»

«Ne gerekiyorsa onu söylüyor,» diye karşılık verdi Saburov.

«Sesi kısılmış...» dedi Konyukov; kavganın verdiği bitkinlikten dolayı derin derin soluyordu. «Yoksa sen şimdi mi yitirdin sesini?» diye sordu Almana.

Sonra da Almanı inceleyen bir bakışla süzerek ekledi:

«Birazcık boğazını sıkmıştım. Artık iki hafta, hattâ belki de bir ay böyle hırıltılı çıkar sesi.»

«Sen orduda hangi rütbeye kadar yükselmiştin?» diye sordu Saburov.

«Başçavuşluğa kadar,» dedi Konyukov.

«Bak, o da bir Başçavuş.»

Konyukov hayal kırıklığına uğramıştı:

«Demek o da öyleymiş. Oysa ben onu Albay sanmıştım. »

«Niçin Albay sanmıştın?»

«Baksanıza o kadar bol şeriti var ki... Ben onu... Hep kendi kendime o Albaydır belki, diye düşünmüştüm. Daha dikkatli olmak gerek, diyordum... Tüh, bilseydim boğar giderdim onu...»

Savaş alanında gitgide her şey gerektiği gibi yapılıyordu. Tutsak edilmiş olan onbir kişi yarı bodrumdaki bir odacığa kapatıldı. Yandaki evde bulunan Gordienko ile aralarında bir telefon hattı çekildi. Maslennikov'a bir haber gönderilerek taburun kalan kısmını bir an önce buraya getirmesi bildirildi.

Aşağı katın pencereleri taşlar ve ev eşyalarıyla doldurularak kapatıldı. Buralara makineli tüfekçilerle otomatik tüfekçiler yerleştirildi. Taş duvarın arkasına havancılar, Saburov'un gösterdiği yerlerde çabucak kendilerine korunaklar kazdılar. Ertesi gece gezici mutfağın buraya getirilmesi için gerekli hazırlıklar yapıldı. Saburov askerlere yedek stoktan yiyecek verilmesini emretti. Yanık çatının altındaki yüksek duvarlara çıkartılan gözcüler yakın sokaklardaki Almanların ne yaptıklarını teker teker aşağıya bildiriyorlardı.

Gordienko telefon ederek her şeyin tam bir düzen içinde geliştiğini, dört tutsak aldıklarını, bir yandan verilecek yeni emirleri beklerken, öte yandan da savunma için hazırlıklara başlandığını bildirdi. Saburov ise ona tek bir emir verdi: Bulunduğu yeri savunabilmek için bir an önce bütün hazırlıkların bitirilmesini.

Sonunda Parfenov'un bulunduğu yerle de telefon bağlantısı kurulabildi. O zaman Saburov aldı telefonun kulaklığını.

Genç, ince bir ses duyuldu telefondan:

«Ben Teğmen Grigoryev, buyurun.»

«Parfenov nerede?»

«Gelemiyor.»

«Niçin gelemiyor?»

«Yaralandı.»

Saburov kulaklığı yerine koydu. Tam bu sırada Maslennikov geldi. soluyarak. Çok sevinçliydi.

«İşte gelirken şurayı deldiler,» dedi.

Külot pantolonunun kurşunla delinmiş yerini gösteriyordu.

Saburov gülümsedi:

«Eğer siz böyle her zaman yürürken sevinçli olursanız Stalingrad'da daha pek çok yama yaparsınız üniformanıza. Taburu getirdiniz mi?»

«Getirdim.»

«Kayıp yoktur umarım?...»

«Üç yaralı var.»

Eh, pek bir şey sayılmaz.»

Sonra Maslennikov'un kulağına eğilerek fısıldadı:

«Bende ise, canım, on bir ölü var yalnızca. Bekleyin biraz, ben şimdi dönerim.»

Saburov, yanına Petya'yı da alarak alt koridora indi. Binanın sağına doğru yürüdü ve bir gedikten dışarı çıktı. Cılız ağaçlar arasında gizlenerek yandaki eve doğru koşmaya başladı.

Anlaşılan Almanlar onu geç görmüşlerdi. Çünkü başının üzerinden tek tük birkaç mermi vızıldadı ancak.

Telefonun başında Teğmen Grigoryev'in bulunduğu odada buldu Parfenov'u. Parfenov yerde yatıyordu. Başının altına biri kendinin, biri başkasının olan iki sırt çantası konmuştu. Çok kan kaybediyordu. Büyük bir şarapnel parçası yırtmıştı karnını. Saburov içeri girdiği zaman Parfenov ona üzüntü ve anlayışlı gözlerle baktı yalnızca. Tek bir söz bile söylemedi.

Saburov özellikle ilk çarpışmada yitirdiklerine çok acırdı. Parfenov'a da çok üzüldü. Saburov'un bildiğine göre Parfenov savaşın başlarında Batı cephesinde bir yerde

politika görevlisi olarak bulunuyordu. Ufak tefek, çocuk yüzlü, tatlı kahverengi gözlü zayıf biriydi. Hiç bir zaman emir veremez, bağırıp çağıramaz, sert buyruklar veremezdi. Şimdi de öyle yiğitçe davranıyor, oldukça sakin görünmeye çalışıyor, inlemeden, bir tek sözcük söylemeden ölüyordu. Onun bu durumunu gören Saburov, ona yaklaşmak, birkaç güzel söz söylemek istedi. İyice açılmış o korkunç yaraya bir göz gezdirdi ve «Eğer Parfenov şu anda çantalardan başını kaldırıp yarasına bakacak güç bulamıyorsa çok daha iyi» diye düşündü. Yanına çömelerek üzerine eğildi. Yüzüne iyice yaklaştı, alnına dökülen ıslak saçları düzeltti,

«Nasılsın Parfeniç?» diye sordu.

Parfenov konuşmak istemiyordu, çekiniyordu. Çünkü konuşurken dişlerini aralaması gerekirdi; o zaman da kendini tutamaz acıdan bağırırdı. Cevap vermedi, yalnız gözlerini bir aralayıp bir kapadı. Sanki, «Hiç...» demek istiyordu.

Saburov onun ölmek üzere olduğunu görüyordu. Bu ufak tefek adamın bağırmadan, tek bir söz bile söylemeden ileri atıldığı, koştuğu, hem de herkesin önünde koştuğu üzerine Saburov'un hiç kuşkusu yoktu. Yalnızca kuşkusuz değil, bunun böyle olduğu kesindi. Almanların üzerine hiç eğilmeden koşmuştu. Yalnız bir kez eğilmişti işte...

Saburov,

«Bir şeyin yok Parfeniç, bir şeyin yok,» diye birkaç anlamsız söz mırıldandı.

Sonra biraz daha eğilerek Parfenov'un sımsıkı kapanmış dudaklarını öptü.

— V —

İki saatlik bir sessizliğin ardından şafakla birlikte saldırı yeniden başladı. Zaten dört günden beri aralıksız

sürüyordu çarpışmalar. Saldırı, bombardımanla birlikte başladı. Böylece beşinci kez Saburov'un kulaklarını tırmalamış oluyordu savaş. Bombardıman çok uzun ve amansız sürüyordu. Bu kez «Yunkers - 88»lerle birlikte «Yunkers - 87»ler de taburun mevzilerini bombardımana katılmıştı. Bu «Yunkers - 87»lerin pike yapma yetenekleri daha fazlaydı ve Fransa'ya yapılan saldırı sırasında kullandıkları çok ses çıkartan bombalar atıyorlardı. Aslında bombaların ses çıkarttıkları yoktu. Yalnızca «Yunkers»lerin altlarına yerleştirilen ve pike yaparken korkunç bir uğultu çıkartan aracın hüneriydi bu. Bu araç da kurnazca bir buluştan çok, bu gök canavarlarına takılan çocuk oyuncağı bir kaynana zırıltısıydı.

Geceleyin gerçekten de öyle dayanıklı ve yürekli davranmıştı ki Konyukov, Saburov onun bu basit bombardıman sırasında çocukça korkuya kapılarak ölü gibi yüzükoyun yere yatıp başını bile kaldırmamasına çok şaşmıştı.

Saburov ona yaklaşarak,

«Konyukov!» diye bağırdı. «Konyukov!...»

Konyukov çekine çekine başını kaldırdı. Yüzbaşısını görünce birden yerinden fırladı, onu omuzlarından yakalayarak hemen yanına çömeltti.

«Yatın!» diyordu hiç de doğal olmayan bir sesle.

Saburov güçlükle omuzlarını onun ellerinden kurtardı ve yanına oturdu.

«Yatın demek de ne oluyor?» diye sordu.

Konyukov yeniden onu tutup yanına yatırmaya çalışarak:

«Yatın!...» diye tekrarladı.

Ve Saburov o zaman anladı ki, Konyukov ölüm derecesinde korkuyordu; ama kanında ve ruhunda bulunan asker disiplininin verdiği, komutanını koruma alışkanlığı nedeniyle sırf Saburov'u korumak isteyerek böyle yerinden fırlamış, onu yanına yatırmaya çalışmıştı.

Saburov sakin ve anlayışlı bir sesle,

«Ne oldu, korkunç bir şey mi var?» dedi.

Onun bu ses tonuna Konyukov açık ve içtenlikle cevap verdi:

«Oh, çok korkunç. Bakın, nasıl bombalıyorlar!...»

«Peki hep böyle yatacak mısın?»

«Siz nasıl emrederseniz Yüzbaşı yoldaş.»

«Ben ne emir vereyim ki?... Yat, dayan... Yeter ki zaman geçsin... Gelsinler, bombalasınlar, sonra da çekip gitsinler böyle.»

«Çok korkunç Yüzbaşı yoldaş,» dedi Konyukov. «Ama düşünmeyin siz, ben alışırım nasıl olsa. Ne kadar korkunç, ne kadar müthiş olursa olsun...»

Onun bu içten konuşması Saburov'u gerçekten de inandırmıştı Konyukov'un en kısa sürede, bugün yarın alışacağına.

Öğleden önce Babçenko onu telefonla aradı,

«Ben senin yanında olmayacağım,» dedi. «Başka bir yere gitmek zorundayım. Sanırım sana «Patron» gelecek, haberin olsun...»

Böyle söyleyerek telefonu kapadı.

Tümende Protsenko'ya «Patron» adını takmışlardı. «Haberin olsun» demek ise Saburov'un tüm hünerini göstermesi ve «Patron» ne kadar isterse istesin, onu tehlikeli yerlerde dolaştırmamaya çalışmak zorunda olduğunu belirtiyordu.

Gerçekten de az sonra Protsenko geldi, yanında emir subayı ve otomatik tüfekçiler vardı. Saburov ona tekmil verdi. Protsenko ise her zamanki gibi,

«Nasılsın bakalım Aleksey İvanoviç?» diye sordu.

Sağlam olan sol elini uzattı Saburov'a. Yaralandıktan sonra sağ kolunu pek kullanamıyordu. Doktorlar ona sağ koluna masaj yapmasını öğütlemişlerdi; ama o bunun yerine konuşurken ikide bir parmaklarını oynatarak kan dolaşımını sağlamaya çalışıyordu.

Protsenko dolaşırken bir yandan da, «İyi, iyi...» di-

yordu.

Dikkatle tavanı inceleyerek;

«Fritz'lar senin için beş yüz kilogram bomba harcamak zorundalar,» dedi.

Ukrayna şivesinde, «i» yerine «ı» diyordu. Fritz derken.

«Eğer senin burada bulunmandan hoşlanmıyorlarsa beş yüz kilo bomba atmaları gerek. Eğer beş yüz kiloya acıyorlarsa hiç bir şey yapamazlar.»

Protsenko, Saburov ile birlikte makineli tüfeklerin yerleştiği noktaları dolaştı. Sonra da yine onunla birlikte taş duvarın dibinde kazdıkları korunaklara yerleşmiş havancıların yanına gitti. Pek hoşlanmamış bir tavırla baktı az ve gelişigüzel kazılmış bir korunağa. Sanki yanlarında bulunan havancıların farkında değilmiş gibi Saburov'a,

«Sen ne dersin Aleksey İvanoviç, savaşta bizi asıl öldüren kimlerdir?» diye sordu. «Söyle bakalım, Almanlar mı?... Bak ben sana söyleyeyim istersen: Yalnız Almanlar değil, asıl düşmanımız tembelliktir bizim.»

Sonra önlerinde yere uzanmış olan havancılara baktı ve çavuşa:

«Sen, Afrika kuşu olan devekuşunu bilir misin?» diye sordu.

«Evet efendim.»

«Peki onun sana benzediğini de biliyor musun? Bilmiyorsun, değil mi? Evet, o tıpkı sana benzer. Tıpkı senin gibi başını kuma gömer, ama arkasını açıkta bırakır. Sen onun gibi gizlenmişsin işte. O da böyle yapmakla gizlendiğini sanır.»

Sonra birden öfkeli bir sesle bağırdı Protsenko:

«Kalk!»

Çavuş bir şey anlamamıştı, sordu:

«Efendim?...»

«Kalk çabuk! Bak ben bir şarapnelim. Sen henüz sağsın, çabuk yat bakalım korunağına!...»

Çavuş olanca gücüyle kendini korunağa attı. Gerçekten de Protsenko'nun dediği gibi küçük korunağına sığamamıştı.

Protsenko,

«Bak, gördün mü?» dedi. Başını gerçekten de gizliyorsun, ama yarı belinden aşağısı kurşunu yer.

Sonra yeniden bağırdı öfkeyle:

«Olmaz böyle şey, kalk çabuk!»

Çavuş kalktı; utancını gizlemek için gülümsüyordu.

Protsenko Saburov'a,

«Ver emrini,» dedi ve arkasını dönerek yürüdü başka yana.

Saburov geride kaldı ve daha derin bir korunak kazmalarını emretti. Sonra Protsenko'nun peşinden koştu.

Taş duvarın dibinde iki makineli tüfekçi yatıyordu. Ellerinden geldiğince derine gizlenmeye çalışıyorlardı. Gerçekten de öylesine derin bir çukur kazmışlardı ki makineli tüfeğin namlusu tam göğe bakıyordu. Protsenko yanlarına gitti, makineli tüfeğin arkasına yattı ve nişan aldı. Sonra dizine bulaşan tozları silkerek kalktı,

«Sen avcı mıydın?» diye sordu makineli tüfeğin bir numaralı nişancısı olan yaşlıca, çiçek bozuğu yüzlü çavuşa.

Çavuş içtenlikle,

«Evet yoldaş Albay'ım, eskiden,» diye cevap verdi.

Bir yandan da komutanıyla konuşurken kendine çeki düzen veriyordu.

Protsenko,

«Evet, sen gerçekten de avcıymışsın, belli oluyor,» dedi. «Buradan çok güzel ördek vurabilirsin. Makineli tüfek tam göğe bakıyor çünkü...»

Dalgın dalgın, aynı zamanda da alaylı bir ses tonuyla ekledi:

«Çok güzel yerleştirmişsin, öyle ki ördekleri hemen vurabilirsin. Ama ne yazık ki Almanlar nerdeyse yerde sürünerek yaklaşırlar; o zaman derdini onlara anlatamazsın...»

Sonra döndü, ağır ağır uzaklaştı oradan. Bir numaralı makineli tüfekçi utanarak baktı onun ardından ve sonra iki numaralı erin üzerine atıldı:

«Ben sana söylememiş miydim namlunun nereye bakacağını?.. Göğe olur mu hiç?... Makineli tüfeği nereye yerleştirdin, gördün mü?»

İki numaralı şaşırmıştı, kendini temize çıkarmaya çalışıyordu:

«İyi ama siz söylemiştiniz... Ben yalnızca sizin söylediğinizi...»

«Ben sana az mı söyledim?... Sen, iki numaralı adam olarak benimle birlikte makineli tüfeği yerleştirmekten sorumlusun...»

Tartışmanın nasıl sonuçlandığını Saburov duymadı. Protsenko uzaklaşmıştı. Durmadan yaralı elinin parmaklarını kıpırdatıyordu. Parmaklarını havada sanki bir melodinin temposunu tutuyormuş gibi oynatarak, Saburov'un yüzüne bakmadan çıkışmaya başladı:

«Artık makineli tüfek namlusunun nereye bakması gerektiğini de mi tümen komutanı öğretecek?... Göğe mi yoksa yere mi bakacağını... Çok güzel doğrusu. Harp Akademisinde bunun için mi öğrenim gördük...»

Sertçe Saburov'a bağırdı:

«Benim yanımda yüzünüz kızararak mı öğreneceksiniz her şeyi?... Yüzünüzü kızartarak mı öğreteceğim size?»

Saburov ses çıkarmadı. Albay'ın hakkı vardı. Hattâ yönetmelik izin verse bile itiraz edemezdi ona.

«Ama, bizim tümen komutanları makineli tüfeklerin yerinin değiştirilmesiyle uğraşırsa, siz de benim yanımda yüzünüz kızararak da olsa bir şeyler öğrenirseniz biz ancak kazanabiliriz savaşı. Başka türlü kazanamayız, bunu bilmiş ol...»

İkisi birlikte daha yeni karargâhın bulunduğu bodruma girmeyi başarmışlardı ki, Almanlar saldırı öncesi top ve havanların hazırlık ateşine başlamışlardı.

Protsenko başını biraz yana eğerek ve çevresini dinleyerek,

«Eh, iyi kötü ele geçirdin burayı, aldığın gibi de savunuyorsun,» dedi. «Savunacaksın, ama bu arada adamları de eğitmek gerek... Gece gündüz eğitmek gerek... Çünkü eğer sen onları bugün eğitmezsen, yarın hepsi ölür. Hem de boşu boşuna ölürler. Gerçi savaştayız, boşu boşuna ölmüş olmazlar ama... Bu da çok acıdır. Hani senin gözetleme yerin neresi?»

«Dördüncü katta, çatının altında.»

«Peki, git bir bak bakalım; ne var ne yok orada... Hem söyle de bana yiyecek bir şeyler getirsinler.»

Saburov giderken Petya'nın kulağına, komutan yemek vermelerini emretti ve dördüncü kata çıktı.

Oradan, üç kanatlı geniş pencereden çıkılan yanıp yıkılmış bir balkon vardı ve ilerde bütün olup bitenler görülebiliyordu. Yan sokakta Almanlar bir evden öteki eve, bir bahçeden ötekine koşuşup duruyorlardı. Mermiler patladıkça evin içindeki direkler yerlerinden oynuyor, içlerinden kimileri gürültüyle duvarlara çarpıyor ve o zaman ev sanki büyük bir dalga vurmuş gibi temellerinden sarsılıyordu.

Saburov baktı ve bu telâş ve koşuşmaların daha çok sağdaki evin karşısına doğru yoğunlaştığını gördü. O evi ölen Parfenov'un yerine Maslennikov savunuyordu şimdi. Saburov merdivenlerden koşarak bodruma indi ve önce Maslennikov'a sonra da Gordienko'ya telefon etti. Alman-

ların bir saldırıya hazırlandıklarını haber verdi. İkisi de durumu bildiklerini ve savaşa hazır olduklarını bildirdi.

Protsenko gereksiz yere astlarının işlerine karışmak, onların düzenlerine burnunu sokmak istemezdi. Bodrumda oturmuş, sakin bir tavırla çavdar peksimetini koparmış, üzerine bir parça kuru sucuk koymuştu. Ancak top ateşinin gürültüsü arasında Alman saldırısı başladığı zaman, Saburov'un uyarılarına aldırış etmeden onunla birlikte yukarı, gözetleme noktasına çıktı. Orada bir saat kadar durdular. Saburov kızmıştı, Protsenko'yu aşağı bir yere götürmek istiyordu. Bu sırada büyük bir mermi evin duvarını delerek bitişik odada patladı. Üzerlerine kerpiç ve sıva parçaları dökülüyordu. O zaman Saburov Albayın kolunu tuttu ve var gücüyle çekip aşağı götürmek istedi. Ama Protsenko elini çekip kurtardı, Saburov'a baktı ve bu gibi durumlarda geçerli olan komutanlık sertliğine güvenerek,

«Biz ne zamandan beri seninle birlikte savaşıyoruz?» dedi. «İki yıldır mı? O zamandan beri hep sen mi elimden tutup çekiyorsun beni?»

Sonra konuşmayı bitti sayarak şapkasını çıkardı ve dikkatle bir iki fiske vurarak üzerindeki kireç tozlarını silkti.

Almanlar yaptığı birinci başarısız saldırıdan geri çekildikleri zaman Protsenko'yla Saburov gözetleme noktasından aşağı inmeye başladılar. Bu sırada geç gelen bir mermi bulundukları katın altındaki kata, merdiven sahanlığına düştü. Patlama merdivenin basamaklarını da yıkmıştı. Bu yüzden çıplak kirişlere, parmaklık parçalarına tutunarak aşağıya inmek zorunda kaldılar.

Protsenko,

«Şimdi anlıyor musun komutanını sıkıştırmanın doğru olmadığını?» diye alay etti. «Eğer her zaman beni böyle sıkıştıracak olursan bir gün, kısa bir sürede hem de, bu

çöküntülerin altında kalırım. Sana Babçenko söylemiştir: 'Patron geliyor, ilgilen...' diye.»

Babçenko'yu taklit ediyordu. Sürdürdü sonra:

«Sen de kalkmış beni yıkıntıların altına sürüklüyorsun. Bak sen şu işe...»

Protsenko, Saburov'un yanından birinci ile ikinci Alman saldırısı arasındaki bir saatlik sessizlik sırasında ayrıldı.

Ayrılırken Saburov'a:

«Sağ kalmaya bak,» dedi ve sonra gizlice ekledi: «Ne zaman daha iyi savaşmayı öğrenirsen ben de artık senin taburuna gelmem. Alay komutanları gelsinler. Ben yalnız alay karargâhına giderim. Ama arada sana da eski tanıdık diye uğrarım. Voronej savaşına katılanlar hep birlikte vaftiz edildiler savaş alanında. Onları dolaşırım yalnızca vaftiz babaları olarak.»

Dönüp her zamanki gibi parmaklarıyla trampet çalarak, aksaya aksaya yürüdü gitti.

Almanlar, akşam olmadan bir kez daha saldırıya geçtiler, ama yine geri çekilmek zorunda kaldılar. Hava kararmaya başladığı zaman Petya, bir tencere içinde pişmiş patates getirdi.

Saburov,

«Nereden buldun bunu?» diye sordu.

«Buradan, yakından,» diye karşılık verdi Petya istemeyerek.

«İyi ama nereden?»

Petya bir şeyler gizlemek istiyordu besbelli, «Şuradan işte, yakından,» diye diretti.

Doğrusu Saburov'un karnı çok acıkmıştı. Yemek yemek için can atıyordu. Açıklama falan dinleyecek zamanı yoktu. Ağzını, iki yanağını da patatesle doldurdu. Petya ise karşısında, oğlunun üstüne titreyen bir anne pozunda duruyordu.

Saburov artık doymuştu. Bunalmış bir sesle sordu ikinci kez:

«Sahi sen nereden buldun bunu?»

Petya'nın yüzünde içinden geçirdiği savaşın izleri okunuyordu. Bir yandan bu soruya cevap vermesi gerekiyordu. Öte yandan ise kendisinin yeni bulduğu bu yiyecek deposunun yerini gizlemek istiyordu yüzbaşısından. Saburov onun taş kesilmiş yüzüne bakarak gülmekten alamadı kendini.

Petya gerek yiğitliği, gerek aşırı titizliği ve gerekse şen oluşuyla öteki askerlerden farklıydı. Sözün kısası bir emireri için aranan üç önemli yeteneğe sahipti. Savaştan önce Moskova'daki fabrikalardan birinde ambar memurluğunda çalışıyordu. Bu işi daha birinci beş yıllık plân döneminde sevmişti. Bilinmeyeni, nereden bulduğunu kimsenin bilmediği, bulamayacağı şeyleri bulup getirmek onun, için özel bir zevkti. Yalta'dan «H» biçimindeki demir kirişlerden, Kasrom'dan üzüm Karakum'dan ise bol kereste getirtmişti. Hem de bunun imkânsızlığını bile bile başarıyordu bunları ve bu da onu daha çok çekiyordu. O, hiç bir şeyi kendisi için aramıyor, yapmıyordu. Kendi çalıştığı, uğruna her şeyi yapmaya hazır olduğu fabrikası için gerekli gereçleri bulmaya uğraşıyordu yalnızca. Rakipleri ona kızıyor, üstleri ise takdir ediyorlardı... Savaş sırasında Saburov'un emireri olunca düşman karşısında gösterdiği yiğitlikten ayrı olarak, askerin yiyeceğini bulmanın güçlükleri karşısında da son derece başarılı oldu. Taburda yiyecek hiç bir şey bulunmadığı zamanlarda Saburov Petya'yı yiyecek aramaya gönderirdi. Petya da her seferinde muhakkak bir şeyler bulur gelirdi. Tütün, sigara kalmadığı zaman Petya hemen bir yerden bulur getirirdi... İçecek bir şey kalmadığı zaman yine Petya hiç olmazsa, küçük bir fıçı da olsa votka bulur getirirdi çabu-

cak. Hem öyle kısa bir süre içinde bulur gelirdi ki, Saburov onun gerçekten kimsenin bilmediği bir deposu olmasından kuşkulanırdı.

Petya'nın bir tek eksik yanı vardı yalnızca: Aslında yasa dışı hiç bir şey yapmadığı halde bu başarılarını gizli şeylermiş gibi göstermek isterdi. Eğer Saburov, ya da bir başkası bu konuda bir şey soracak olsa hemen üzülüverirdi.

Saburov yeniden, «Söyle bakalım şimdi, nereden buldun bunları?» diye tekrarladı.

Petya artık onu başından savamayacağını anlayarak söylemeye karar verdi.

«Şuradan,» diye cevap verdi. «Şurada avluda küçük bir ek yapı var. Onun hemen altında da bir bodrum. Bu bodrumda bir hanım...»

Saburov kaşlarını kaldırdı:

«Ne hanımı?»

«Stalingrad'lı bir kadın. Burada, ek yapıda yaşıyor. Kocası ölmüş. Üç çocuğu ile birlikte bodruma sığınmış, orada kalıyor... Ne ararsan var onda: Patates, havuç, daha ne istersen... Açlıktan ölmemek için toplamış. Hattâ bir keçisi bile var bodrumda. Yalnız, karanlıkta kendini zor sağdırıyormuş, dediğine göre. Ona, «Komutanım biraz patates rica etti sizden,» dedim. Kadın hiç sesini çıkarmadan tencerede pişirdi ve «Ne zaman bir şey istersen gel,» dedi. Hattâ yağ bile verdi... Bakın, siz farkına varmadınız ama yediğiniz patates yağda pişirilmişti.»

Petya bu sözleri ateşli ateşli söylemişti.

Saburov bu yıkıntıların arasında birdenbire çocuklarıyla birlikte bir kadının çıkıvermesine çok şaşırmıştı. Hemen yerinden kalktı, kasketini başına geçirdi ve Petya'ya, «Nerede? Beni yanına götür!» dedi.

Koridorlardan geçtiler, ateş altındaki bölgede eğilerek ek yapıya kadar koştular. Saburov gerçekten de orada, yıkık duvarların arasında taş ve tahtadan yapılmış ka-

pı gibi bir şey gördü. Elle yapılmış merdivenden birkaç basamak indiler aşağı. Burası oldukça genişçe bir bodrumdu. Görünüşe bakılırsa savaş içinde daha da genişletilmişti. Köşede, ağzı tahtalarla kapalı bir fıçının üzerine konmuş bir lâmba yanıyordu.

Fıçının hemen yanında, daha pek o kadar yaşlı sayılmayacak bir kadın çömelmiş oturuyordu. Kadının yüzü acı doluydu ve çocuğunu sallıyordu. Sekiz ve dokuz yaşlarında gösteren iki kız da annelerinin yanında oturuyor, iri iri açılmış, şaşkınlıktan donuklaşmış gözlerle içeri girenlere bakıyorlardı.

«Merhaba.»

«Merhaba,» diye karşılık verdi kadın.

«Niçin siz burada kaldınız?» diye sordu Saburov.

«Nereye gidebilirdik ki?»

«Peki ama burada Alman'lar yok muydu?»

Kadın sakin bir sesle,

«Bizim yukarımız hep yıkıntılarla dolu,» diye açıkladı. «Öyle ki, kimse göremez bizi.»

«Evet, üzeriniz hep yıkıntı... İyi ama boğulabilirsiniz burada.»

«Ne farkeder ki, Almanlar öldüreceğine...»

Saburov,

«Bugün artık geç oldu,» dedi. «Sanırım yarın sizi buradan geri gönderebiliriz.»

«Ben gitmek istemiyorum.»

«Nasıl istemezsiniz?»

Kadın diretti:

«Gitmek istemiyorum. Hem, nereye gidebilirim?»

«Öte tarafa, Volga'nın ötesine.»

«Gitmek istemiyorum. Sonra ben bunlarla nasıl giderim?» Kadın parmağıyla çocuklarını gösteriyordu. «Yalnız başıma olsam giderdim, ama bunlarla gidemem. Gidersem ben kendim sağ kalırım, ama onları öldürmüş olurum. Onlar Volga'nın ötesinde ölürler muhakkak.»

«Peki burada?»

«Bilmiyorum. Neyim var, neyim yoksa hepsini getirdim buraya. Belki bir ay, belki de iki ay yeter bize. Hem belki de o zamana kadar siz Almanları kovarsınız buradan. Eğer ayrılacak olursak, ölürler çocuklar.»

Saburov, «Peki ya bir top mermisi, ya da bomba düşerse tepenize; hiç düşündünüz mü?» diye sordu.

Artık onu kandırmaya çalışmıyordu. Ama yine bu üç çocuklu kadının askerlerinin arasında yaşayabileceğini aklı almıyordu.

«Ne olacak sanki? dedi. O zaman hem onlar ölür, hem ben. Hiç olmazsa hepimiz birden, aynı anda ölürüz...»

Saburov ona ne diyeceğini bilemiyordu. Uzun süre konuşmadılar.

«Eğer yemek pişirilecekse ben size pişiriveririm, yersiniz. Benim pek çok patatesim var... Gerektiği zaman o gelir söyler.»

Başıyla Petya'yı gösteriyordu.

«Çorba da kaynatıveririm size, yalnız etsiz olur,» diye sürdürdü konuşmasını. Bir anlık duraksamadan sonra ekledi: «Hattâ gerekirse keçimi kesiveririm. Keserim tabiî. Böylece et de buluruz.»

Sanki Saburov'un gözlerinden, onun kendisine anlayış göstereceğine, daha fazla üstelemeyeceğine inanmıştı. Göndermeyeceğine emin olmuştu. Eğer o «hazırlayıveririm, kaynatıveririm» diyorsa, bunu hiç bir zaman onu burada bırakmaları, göndermemeleri için söylemiyordu. Rus kadınlarına özgü acıma duygusunun sonucuydu bu. O, bu askerlerle (rütbe falan bilmiyordu) birlikte yaşayacaktı bundan böyle. Nasıl olsa onlara yemek yapacak biri gerekti. O ise çorba bile pişirebiliyordu burada; onlara da pişirebilirdi. Bu çorba için keçisini kesmeyi bile öneiyordu. Sanki keçi nesineydi onun? Doğru dürüst saneriyordu bile nasıl olsa...

Saburov yukarı, temiz havaya çıktı. Yıkıntılara ba-

karak o zamanı, Elton'u düşündü bir kez daha: «Nereye gidiyoruz böyle?...» Almanlar önlerindeydi. Mermilerle delik deşik olmuş, yıkılmış evlere baktı bir süre.

«İşte biz böyle...» diye düşündü.

O anda çok iyi anlıyordu ki bu evlerden başka hiç bir yere gidemeyeceklerdi artık.

Gece aralıksız karşılıklı ateşlerle geçti.

Şafakla birlikte Almanlar üçüncü saldırıya başladılar. Saburov'un savunduğu ortadaki eve doğru hiç bir ilerleme sağlayamıyorlardı. Ama onun sağında ve solunda yayılarak evleri kuşatmaya çalışıyorlardı. Sabahleyin saat dokuza doğru telefonda Babçenko'nun her zamanki boğuk ve hırıltılı sesini duydu Saburov:

«Ee, ne yapıyorsunuz, dayanabiliyor musunuz?»

«Evet, dayanıyoruz.»

«Dayanın, dayanın. Ben de hemen geliyorum oraya.»

Bu sözler onun telefonda işitilen son sözleri olmuştu. Bir dakika sonra aradaki bağlantı kopmuştu. Gerçi Saburov ne Babçenko'nun kendisini, ne de onun hırıltılı sesini severdi. Ama o andan sonraki herkesle ve her yerle bağlantısı kesilmiş bir durumda geçirdiği üç gün üç gece içinde hep bu son sözleri düşündü Saburov. Çünkü bu sözler onun yalnız olmadığını gösteriyor, telefon da Babçenko'ya, tümene ve daha birçok şeylere karşı duyduğu güveni güçlendiriyordu.

Bağlantıları kesilmişti. Kuşkusuz Babçenko da yanına gelememişti. Almanlar bütün alanı ve evlerin çevresini kuşatmışlardı. Böylece Saburov tüm taburuyla savaşta pek çok türü bulunan ve «Çember» diye genel bir sözcükle tanımlanan bir duruma düşüvermişti. Artık burada, olduğu yerde oturup Almanları buraya sokmamak ve iki şeyi beklemek zorundaydı: Ya Almanları yararak gönderilecek bir yardımı; ya da ellerindeki son bombaları ve son kurşunları bittiği zaman gelecek ölümü... Doğrusunu söylemek gerekirse kendi düşünceleri bile zaman zaman ikin-

cisinin, yani bomba ve kurşunlarının yardım gelmeden önce biteceğinin daha çok olabileceği üzerineydi. Ama, o, adamlarını —gerek komutanları, gerekse erleri— bunun tam tersinin olacağına inandırmaya çalışıyordu. Çünkü onların bütün bilecekleri fişekliklerinde kaç kurşunları kaldığı ve sandıkta kaç bombaları olduğuydu. Sonunda gitgide onun, yani Yüzbaşılarının yedek bir deposu olduğuna bile inanmaya başladılar. Oysa böyle bir deposunun gerçekte olmadığını ve hiç bir zaman da olamayacağını çok iyi biliyordu Saburov. Bu nedenle de hepsinden çok daha güç bir durumdaydı.

Saburov askerlere durmadan nişancılık eğitimleri yaptırıyordu. Evet, yalnızca nişancılık. Bütün erlerden kurşunları topladı ve bunları en iyi nişancılara dağıttı. Ötekilere ise Almanların evden kaçarken bıraktıkları bombaları verdi. Bu üçüncü güne kadar Almanlar iki kez daha saldırdılar. İkisinde de geri püskürtüldüler. Şimdi duvarların dibinde, avluda, evin yıkık penceresinden görülebilen hemen her yerde türlü biçimlerde Alman ölüleri yatıyordu. Hiç kimse kaldırmaya yanaşmıyordu bu ölüleri ortadan. Buna ne zamanları vardı, ne güçleri, ne de istekleri...

Üçüncü gün Saburov'un yerleştiği bodrumda duvarı delip giren bir mermi patladı. İşin ilginç yanı kimseye bir şey olmamıştı: Petya o sırada dışarı çıkmıştı. Saburov ise karyolaya uzanmıştı. Patlama sırasında yalnızca karyolasıyla birlikte yere yuvarlanmıştı. Ayağa kalkınca gözü başının üzerindeki tavana ilişti. Sanki boydan boya kan lekeleriyle kaplanmış gibi, belki yüz yerden sıvaları dökülmüştü. Yer yer kerpiçler sırıtıyordu.

Daha iki gün önce Petya'nın oraya taşınalım diye üstelediği, bir mucize sonucu yıkılmamış olan birinci kattaki odaya taşınmak zorunda kaldı Saburov. Bunca bombardımanın ve patırtının ortasında hâlâ ayakta kalmış olan, şimdi taşındıkları bu oda, sanki hep böyle süregidecekmiş

ve oraya hiçbir mermi değmeyecekmiş gibi asılsız bir düşünce yer etmişti kafalarında.

Top gürültüleriyle yerin göğün sarsılıp titrediği dördüncü gün kadın odaya girdi ve masanın üzerine topraktan yapılmış bir çanak koydu.

«İşte, size çorba pişirdim, buyurun,» dedi kadıncağız.

«Sağol.»

«Eğer hoşunuza giderse yine getiririm.»

Saburov ona baktı ve hiç bir şey söylemedi. Bütün bunlar tuhaf, hemen hemen inanılmayacak şeylerdi: Üç çocuklu kadının korunağı, çorba kaynatması... Hem de bu korunakta her şeyin son derece sakin oluşu... Tanksavar silâhlarını kullanan erlerin, bu zırhlı silâhların ardında sigarasını tüttürüp sonra çizmesinin topuğuyla ezeceğine, koruganın bir yanına iş bitince içmek için koyduğu zamanlarda... Bütün bunlar kadın için ne demekti?.., Nasıl oluyordu da kadın hiç sesini çıkarmıyordu?...

Saburov kadının hâlâ ses çıkarmadan öyle ayakta beklediğini görünce onun neyi beklediğini birden anladı ve çorbadan bir kaşık aldı.

«Teşekkkür ederim, sağol,» diye tekrarladı.

Sonra çorbayı övdü:

«Çok güzel olmuş çorba,» dedi. «Çok lezzetli. Çok güzel... Hadi siz gidin artık, şimdi başlarlar yine ateş etmeye.»

Geceleyin Maslennikov geldi Saburov'un yanına karanlıktan yararlanarak. Saburov güçlükle tanıyabilmişti onu: Sakalları uzamış, sanki bir anda yaşlanıvermişti. Maslennikov'a bakan Saburov kendisinin de bu son günlerde oldukça değişmiş olabileceğini düşündü. Çok yorulmuştu. Her an içinde bulunduğu tehlikeli durum ve bir o kadar da omuzlarına yüklenen sorumluluk duygusu perişan etmişti onu. Güneyinde ve kuzeyinde neler olup bittiğini bilmiyordu; ancak top gürültülerine göre değerlendirebiliyordu süregelen savaşı. Ama bir tek şeyi çok iyi bi-

liyor, hattâ içinde duyuyordu: Camları kırılmış, odaları yıkılmış bu evler, kendisi, ölüsüyle ve dirisiyle erleri ve üç çocuğuyla birlikte korunaktaki kadının ele geçmesi bütün Rusya'nın düşmesi demekti. İşte Saburov şimdi onu savunuyordu. Oysa düşüp ölse, ya da teslim olsa vereceği bu yer gerek Rusya'yı gerek Almanya'yı öylesine az bir toprak değişikliğine uğratırdı ki... Ama o bunu gözünün önüne bile getiremiyordu.

Dördüncü ve son gece boyunca sağdan ve soldan aralıksız top yağmuruna tutuldular. Avluya ve evlere Rusların ve Almanların yağdırdığı şarapneller düşüyordu. Rusların kiler daha da sık uçuyordu Almanlarınkinden. Saburov başlangıçta inanamadı buna. Hattâ sonradan da inanmadı. Ancak şafak atmak üzereyken başka türlüsü olamaz, muhakkak bizimkiler Alman çemberini zorluyorlar dışardan, diye düşündü.

Şafak sökerken soldaki ev yönünden bizim otomatik tüfekçiler kan, ter, çamur içinde şiddetle saldırdılar alana. Almanları bulmak istiyorlardı. Evlerin hepsinde Alman olduğunu sanıyorlardı. Onları tutmak ve evlerin koridorlarında ve bodrumda Alman aramak için boşuna koştuklarını söylemek çok güç, hattâ bazan da imkânsız oluyordu.

Saburov'un bu ilk gelenlerin içinde en önce gördüğü ve kucakladığı kişi, tüm sevimsizliği, kabalığı, titizliği bir anda yorgunluğa, sevimliliğe ve özleme dönüşüvermiş olan, otomatik tüfeğini boynuna asmış, elleri, diz kapakları çamur içindeki Babçenko olmuştu.

Babçenko hemen hemen bağırır gibi,

«Ben sana telefonda söylememiş miydim, hemen geleceğimizi,» dedi.

Bir yandan da kendinden hiç umulmadığı halde ansızın açığa vurduğu, oysa komutanla asları arasında hep yakışık almaz bulduğu coşkunluğunu gizlemeye çalışıyordu.

Ama yine de alışık olmadığı halde yüzünde gülümsemeyle iki kez odayı arşınladı Babçenko. Sonra otomatik tüfeğini çarparak masaya oturdu. Saburov'u da oturttu karşısına. Daha sonra yüzüne o her zamanki sıkıntılı, somurtkan anlatımı takınarak yine eski ses tonuyla sordu:

«Ne kadar kayıp var?»

«Elli üç ölü ve yüz kırk beş yaralı,» diye cevap verdi Saburov.

Babçenko, «Adamlarınızı hiç te iyi korumuyorsun,» dedi. «Korumuyorsun, çok az koruyorsun. Doğrusu hiç te iyi bir savunma yaptın denemez. Söyle de bana bir su getirsinler.»

Saburov geri dönerek Petya'ya su getirmesini söyledi. Ama yeniden Babçenko'ya döndüğünde, Yarbay için artık suyun gereksiz olduğunu gördü. Masanın kenarına dayanmış, başını ellerinin arasına alarak gelişigüzel yatan otomatik tüfeğine koyarak uyuyakalmıştı. Anlaşılan bütün bu son günlerde hiç uyumamıştı, tıpkı Saburov gibi. Saburov bunu düşünürken birden kendisinin de aynı durumda olduğu geldi aklına. Şu son dört günlük yorgunluktan kemikleri sanki dökülüyor gibi sızlıyordu. O da Babçenko gibi masaya yıkılmamak için duvara kadar yürüdü, sırtını duvara dayadı ve güçlükle cebinden saatini çıkarıp baktı: Saat 09.15'ti.

Petya'nın yardımıyla kırık pencereye tırmanarak içeri attığı bir bombanın ardından eve girişinden bu yana tam dört gün ve yedi saat geçmişti demek.

— VI —

Saburov'un mutluluk dakikası diye nitelediği, Babçenko'nun geldiği o savaşın dördüncü gecesine bir dört gece daha eklenmişti. Bu ikinci dört gece pike yapan uçak

gürültüleri, boğuk patlamalar ve Alman saldırılarının kuru nakineli tüfek takırtılarıyla geçmişti. Dokuzuncu gece ise nedense tam bir sessizlik içinde geçiyordu.

Saburov karanlık bastırır bastırmaz hemen yatmıştı. Ama üç saat bile geçmeden telefonun zili uyandırdı onu. Bahçenko kendisi ayaktayken, yatmamışken astlarının yatmasından hoşlanmaz, onların hep nöbet beklemelerini isterdi. Bu nedenle uyandırıyordu onu.

Saburov karyoladan kalktı ve telefona gitti.

Bahçenko soğuk, derinden gelen bir sesle sordu telefonda:

«Uyuyor musun?»

«Evet.»

«Uyuyorsunuz demek, peki bütün işler yolunda mı?»

Saburov her geçen saniyenin uykusunu daha çok açacağını düşünerek:

«Evet, her şey yolunda,» diye cevap verdi öfkeyle.

«Peki bir gece saldırısını da hesaplamış mıydınız?»

«Evet, hesapladım.»

«Peki, uyuyun öyleyse.»

Ve Bahçenko telefonu kapadı.

Saburov derin derin içini çekti. Bu arada Maslennikov da uyanmış ve karşısında karyolada oturuyordu. Onun durumuna bakan Maslennikov hem telefonda neler konuşulduğunu, hem de Yüzbaşının her zamankinden daha kızgın olduğunu anlamıştı aşağı yukarı.

«Yarbay mı?» diye sordu.

Saburov ses çıkarmadı, yalnız başıyla onayladı ve yeniden yatarak uyumaya çalıştı. Ama bütün gün boyunca her yoruluşundan sonra bastıran uyku şimdi hiç gelmiyordu. Birkaç dakika öylece uzanıp yatan Saburov çıplak ayaklarıyla döşemeye bastı ve bir sigara yaktı. Birkaç gündür karargâh olarak kullandığı bu odayı ilk kez dikkatle incelemeye başladı.

Masanın üzerindeki muşambada iki daire vardı. Biri

büyükçeydi, tava izine benziyordu. Öteki ise biraz daha küçükçeydi ve bir cezve izini andırıyordu. Anlaşılan dairenin sahibi burayı terketmeden önce ailesini yollamış, hiç alışık olmadığı halde birkaç gün bekâr yaşanmıştı. Dolabın yanındaki cam kapı parçalanmıştı. Kapıdan içeri giren rüzgârla korkunç bir hava akımı vardı içerde. Saburov ev sahipleri hakkında pek işe yarar bir şeyler öğrenememişti. Kırık camdan giren rüzgâr evde ne var ne yoksa alıp götürmüştü. Ama yine de masanın üzerinde bu aileden kalan pek çok izler vardı. Yeni başlanmış bir örgü ve çorap şişleri, bir sürü teknik dergi, birkaç dağınık Çekov cildi, elle tutula tutula yağlanıp kirlenmiş üçüncü sınıf kitapları, yepyeni kaplı, düzgün dördüncü sınıf kitapları... Sonra Saburov'un gözüne Rusça yazılmış bir çocuk defteri ilişti. Saburov bir zamanlar pedagoji eğitimi görmüştü; bu nedenle meslek tutkusuyla defteri karıştırmaya başladı. Çocuğun yapıtları daha ilk sayfadan başlıyordu: «Biz değirmene nasıl gittik.» «Dün biz değirmene gitmiştik. Biz, unu nasıl öğüttüklerine baktık...» Buradaki «melyut» (1) sözcüğündeki «yu» harfi çizilmiş, yerine «ya» harfi yazılmış, sonra bu «ya» harfi de çizilerek yerine yeniden «yu» yazılmıştı. «Önce buğdayları siloya getirdiler, sonra silodan taşıyıcılarla değirmene taşıdılar daha sonra da...» diye anlatıyordu çocukcağız.

Saburov defteri kapadı. Birden Volga'nın sol kıyısındayken gördüğü, güneş altında pırıl pırıl parlayan o dev silo gelmişti aklına. Kimbilir, belki de şu öğrencinin defterinde sözü edilen silo o siloydu.

Saburov'un karşısında oturan Maslennikov da onun gibi yapmış, çıplak ayaklarıyla yere basmıştı. O da uzanarak defteri aldı ve sayfalarını karıştırırken kendi çocukluğunu anlatmaya başladı. Saburov'la karşılıklı yap-

(1) Öğütüyorlar. (A.E.)

tıkları konuşmalarla birbirlerini iyice tanımışlardı artık. Aynı konuyu sık sık açtığı olmuştu. Ama Saburov şu anda onun yalnız çocukluğunu anlatmak değil, aslında eski günlerden, geride kalanlardan söz etmek istediğini anlıyordu.

Saburov suratsız, ya da burnu büyük olduğu için susanlardan değildi. Aslında çok az konuşurdu. Çünkü hemen hemen her zaman muhakkak bir şeylerle ilgileniyor olurdu. Düşünmeyi ve kendi düşünceleriyle başbaşa kalmayı severdi. Eğer bir topluluk arasında bulunuyorsa, o zaman da konuşmaktansa başkalarını dinlemeyi tercih ederdi. Kendi hayat hikâyesinin başkaları üzerinde çok az etki yaratacağını, belki de hiç ilgilendirmeyeceğini ruhunun derinliklerinde duyardı. Bu yüzden de özel, kişisel tutkularını ortaya sermezdi hiçbir zaman.

İşte şimdi de aynı şey oluyordu: Maslennikov'un anlattıklarını dinlemeyi tercih ediyordu. Bazan söylenen bir sözcük üzerinde düşünüyor, bazan kendi kişisel düşüncelerine dalıyor, bazan da yavaş yavaş ve tüm dikkatiyle masanın üzerindeki eşyaları düzeltiyordu.

Anlaşılan ikinci çocuk çok küçükmüş. Masanın üzerine bir defterden yırtılmış ve kırmızı - mavi kalemle gelişi güzel çizilmiş, karalanmış birkaç yaprak savrulmuştu. Resimlerde eğri büğrü evler, yanan faşist tankları, kapkara dumanlar çıkartarak düşen faşist uçakları vardı. Ayrıca öyle gerektiği için hepsi küçük ve kırmızı kalemle çizilmiş bizim avcı uçaklarımız da görünüyordu. Savaş üzerine çok köklü bir çocuk düşüncesiydi. Bizim uçaklar yalnızca ateş ediyor, faşistlerin uçakları ise yalnızca yanarak düşüyorlardı.

Geçmişte yapılan yanlışları şimdi hatırlamak pek acıydı. Ama yine de savaş öncesi pek çok yetişkin insanın da savaş üstüne düşünceleri bu çocuğunkinden pek de farklı değildi. Saburov canı sıkılarak düşünüyordu bunları.

Savaş... Saburov son zamanlarını düşünüyordu. Huzursuzca yaşamanın tek önemli olayı olarak savaşı görüyor, bunu en son tarih sayıyordu. Bu süre içinde edindiği alışkanlık ve yeteneklerini savaştaki ölçülere göre iyi ya da kötü diye ayırıyordu. Birtakım yaşama alışkanlıklarıyla eğilimleri şimdi savaşırken onu huzursuz ediyor, bunların dışında kalanlar ise ona yardımcı oluyordu. Ama özel hayatı nedeniyle, fedakârlık ve yoklukla geçmiş ağır okul yılları, beş yıllık plân dönemleri içinde başlayan ve eğer doğal ölüm ihtimali düşünülmezse bunun dışında kalan ağırlığıyla savaşın onları pek de öyle kolay kolay yenemeyeceği insanlardan biri de o olduğundan, ikinci gruba ayırdıkları daha çoktu.

Bütün kendi yaşıtları gibi Saburov da çocuk denecek yaşta başlamıştı çalışmaya. O yapıdan bu yapıya koşturup duruyordu. Bu arada birkaç kez okumaya da atılmak istemişti. Ama sonunda yeniden komsomol'a girmek zorunda kalmıştı. Daha sonra da parti üyeliğine geçmiş, okumasını tamamlayamadan çalışmaya koyulmuştu. Çağı geldiğinde de iki yıl askerliğini yapmış, asteğmen olarak ordudan terhis edilmişti. Yine askerlikten önce yaptığı yapı ustalığına girerek temel çukurlarında ve Magnitogorsk ormanlarında geceli gündüzlü çalışmaya başlamıştı.

Beş yıllık plân döneminde bütün herkes gibi onda da bir tutku uyanmıştı. Meslek hırsıyla tüm ayrıntıları da ayarlayıp yalnız mesleğinde değil, çocukluğundan beri hayal ettiği her şeye doğru hızla atılıyordu. Ve hemen hemen herkesin yaptığı gibi sonunda alıştığı kendi işinden, kazancından, yaşantısından vazgeçmek gücünü buldu kendinde. Artık çok uzaklarda kalmış çocukluğunun tek tutkusu olan üniversitedeki sandalyesine, karyolasına, yüz rublelik öğrenci bursuna koşmuştu.

Savaş başlamadan bir yıl önce Moskova'ya gelmişti. Üniversite'ye tarih bölümüne girmişti. 21 Haziran 1941 de kendisini tanıyanlarını hiç ummadıkları bir başarıyla

ilk üniversite sınavını kazandı. Ama ertesi sabah Molotov'un ateşli söylevini dinledi. Bunun sonucu ise hep bekledikleri, ruhunun derinliklerinde bir yerde bulunan, ama yine de olabileceğine inanamadığı şey olmuştu: İşte bir yıl üç ay sonra onu, yani tarih öğretmeni olmak isteyen, ama tam üç kez yeni edindiği çevreden ayrılan, iki kez ödül almış, beş kez yaralanmış bir adamı buraya, Stalingrad'a kadar sürükleyen savaş başlamıştı. Onu buraya, duvara asılmış otomatik tüfeğin parıltısı eğer şu oyalarla süslenmiş yünlü, ipekli divan yastıklarının üzerine düşmemiş olsaydı belki de ona barışı anlatacak olan bu odaya, getirmişti.

Geceyarısını geceli çok olmuştu. Dalgın dalgın kendi yaşantısını anlatan Maslennikov'u dinlerken Saburov ister istemez kendi yaşantısını anımsıyordu. Bu arada tütün çıkartıp özenle sigara sardı ve ağızlığına takıp içmeye başladı. Şimdi Maslennikov susmuş, kıpırdamadan karşısında oturuyordu. Böyle hiç konuşmadan karşılıklı belki on dakika oturdular. Sonra Maslennikov yeniden anlatmaya başladı. Kadınlar üstüne, aşk üstüne konuşuyordu. Önce bir çocuk ağırbaşlılığıyla kendi okul çağındaki eğilimlerinden söz açtı. Sonra aşk konusuna geçti ve sözlerini Saburov'a hiç beklemediği bir soru sorarak bitirdi:

«Peki siz hiç âşık oldunuz mu?»

«Ne, âşık olmak mı?»

«Aşk, evet. Yoksa siz hiç tatmadınız mı aşkı?» diye sordu Maslennikov.

«Aşk mı?...»

Saburov düşündü, içini çekti ve gözlerini kapadı. Sonra içinden,

«Aşk... Yoksa gerçekten de hiç hayatım boyunca âşık olmadım mı?» diye geçirdi.

Hayatına karışan iki üç kadını hatırladı. Zaten kendisi de o kadınların hayatından hiç bir iz bırakmadan ge-

lip geçmişti. Hem kadınlar da öyle olmasını istemişlerdi, yaşantılarından şöyle bir geçmesini. Bu konuda pek düş kırıklığına uğramış sayılmazdı. Kadınları kıramazdı. Kimbilir, belki de böylesi pek iyi değildi. Ama olsun, iyiydi yine de. Pek kolay olurdu, pek kısa sürerdi bu maceralar. Aşka isteksiz olduğundan değildi bu, tam tersine çok istekliydi. Ama aşkı ne kadar coşkuyla beklemişse, o ölçüde tersi oluyordu. Onun da bu maceraları aşka benzettiği yoktu. Bütün bu ayrıntıları yalnızca kendi kendine açıklayabilirdi Saburov.

Maslennikov onun böyle uzun süre cevap vermeyişinden sonra,

«Yoksa âşık olduğunuz kimse yok mu?» diye sordu.

Saburov,

«Bilmem, yok sanırım,» diye mırıldandı.

Divandan kalktı ve odayı birkaç kez boydan boya arşınladı.

«Hayır, olmaz, aşk diye bir şeyin olmaması imkânsız» diye düşündü. «Evet, şimdiye kadar âşık olmadığım doğru, ama bundan sonra da olmayacağımı göstermezdi ki bu!...»

Birden aklına gemideki genç kızın söyledikleri geldi. Ölümden korkuyordu ve o da hiç âşık olmamıştı. Ama Saburov'un korkmaması gerekirdi, çünkü yetişkin bir insandı ve artık her şeye sahip olmuştu.

«Hayır, her şeye değil,» diye düşündü. «Her şeye değil. Ah Tanrım, hayatı hep büyük bir eziklik ve sıkıntı içinde geçen bir adamın yaşamında bile az çok bir şeyler bulunur. Bu nedenle bir dakikacık bile olsa her şeyim var diye düşünebilir.»

Odayı bir kez daha arşınladı. Sonra tam Maslennikov'un burnunun dibine sokuldu ve elini omuzuna koyarak,

«Dinle beni Mişa,» dedi.

Yalnızca onun sorularına değil, kendi kişisel düşün-

celerine de cevap veriyor gibiydi:

«Dinle Mişa. Seninle bizi hiç bir zaman öldüremezler. Evet, hiç bir zaman, hiç bir zaman...»

«Neden?»

«Bilmiyorum. Ama yalnız şunu biliyorum ki, öldüremezler...»

O anda içeri giren haberci yalnız tek bir söz söyledi:

«Saldırıya geçtiler!»

Saburov divana oturdu, apar topar dolaklarını sarmaya başladı. Çizmelerini giydi ve alışkın bir hareketle kolunu tutarak kaputunu geçirdi sırtına. Palaskasını bağlarken,

«Bak sen, biraz uyuyacak olduk, ona da bırakmadılar,» dedi Maslennikov.

Maslennikov, Yüzbaşının bu sözlerinde acı, ince bir alay sezdi her şeye karşı. Az önce büyük bir coşkuyla hayâl ettikleri, ama bütün hayatlarını doldurmakta olan o «saldırıyorlar» sözcüğünün yanında bir anda tüm önemini yitiriveren her şeye karşı...

— *VII* —

Sabah iyice yaklaşmıştı artık. Almanların saldırdığı haberinin asılsız olduğu anlaşıldıktan sonra odasına dönen Saburov bir daha yatmadı. Saat sabahın beşiydi, en sessiz saatiydi gecenin. Saburov koridora açılan yıkık kapıya asılmış plaşç palatkadan (1) yana yürüdü. Yiyecek bir şeyler hazırlamasını söylemek için Petya'yı çağırmak istiyordu. Plaşç palatka'yı araladı, ama öylece kalakaldı.

(1) Plaşç palatka : Hem yağmurluk, hem örtü, hem çadır olarak kullanılan çadır bezi. (A. E.)

Onu farketmemişlerdi. Petya, nöbetçi asker ve iki muhabere eri yere oturmuşlar, bir şeyler anlatıyorlardı.

Petya, karşısındakine bir şey öğretmek istiyormuş gibi, böbürlenerek, kendinin her şeyi bildiğini göstermek isteyerek tatlı bir dille:

«Sen bana bu savaşın ne zaman biteceğini soruyorsun, değil mi? diye anlatıyordu. Ben sana bunun cevabını nasıl verebilirim ki?... Ne zaman biteceğini ben de bilemem. Bütün Almanları öldürdüğümüz zaman biter savaş. Ama Almanları ne zaman öldürebiliriz, işte bunu bilemem...»

Muhaberecilerden genç olanı ağzındaki dumanı halka halka çıkarmaya çalışarak, tavana baktı ve sanki söylediklerine yürekten inanıyormuş gibi bir ses tonuyla,

«Ohooo, onları kovabilmemiz çok uzak bir ihtimal,» dedi. «Evet, çok uzak...»

Anlaşılan sınıra olan uzaklıkları böyle üzüyordu onu.

Saburov onların konuşmalarını elinde olmadan işitmişti. Bunu askerlerin bilmesini istemiyordu. Plaşç - palatka'yı bıraktı yavaşça ve dönüp masasının başına geçti. Yüksek sesle Petya'yı çağırdı. Az sonra kapıda göründü Petya.

«Kahvaltı yapacak bir şeyler buluver,» dedi Saburov.

Petya,

«Birşeyler vardı,» dedi ve Plaşç - palatka'nın ardında kayboldu.

Az sonra elinde bir tencere ve bir sürü konserve kutusuyla tangır tungur dönüp geldi.

Saburov kısa süren bir sessizlikten sonra Maslennikov'a,

«Bizim yaralılar nasıllar,» diye sordu. «Sonunda hepsi taşınabildi mi?»

Maslennikov,

«On sekiz yaralı akşama kaldı,» dedi. «Sanki şarapnel değil de gökten taşlar yağıyordu bombardıman sırasında. Hattâ taş gibi de değil, cam kırıkları gibi!...»

Saburov da onayladı onu:

«Evet, açık bir arazide yapılacak savaş çok daha iyidir.»

Can sıkıntısıyla yüzünü buruşturdu. Sanki bir şeye kızmış gibiydi yüzü.

«Bu arada Stalingrad çevresinde kuşatma varmış,» diye sürdürdü sözlerini.

«Biliyorum, bana söylemişlerdi...»

«Orada, kentten on beş kilometre uzakta bir sürü hendekler, sığınaklar kazıyorlar. Bir yığın beton korugan-lar yapılıyor. Yığınla adam çalışıyor diyorlar. Hem de nasıl bir çalışma!...»

«İyi ama niçin?»

Saburov acıyla,

«Ah, bir bilsen Mişa,» diye anlatmaya başladı. «Savaş boyunca boşu boşuna kazılmış öyle çok sığınak ve hendek gördüm ki... Sınırdan bu yana belki milyonlarca metre küp toprak kazıldı. Nedenine gelince... Arkamızdaki cepheye sık sık sığınaklar, korunaklar, hendekler kazıyoruz. Ama bu çukurlara ne asker yerleştiriyoruz, ne top, ne de bir havan... Yaşlı kadınlar gibi bekliyoruz, düşünüyor ve sonra kendimize gelerek işe koyuluyoruz. Ama artık iş işten geçmiş oluyor. Almanlar bizden önce davranıp oradan atlayıp çoktan yerlerine ulaşmış oluyorlar... İçinde insan bulunmayan korunaklar ise artık ölü sayılır. Ve bu kazılar böyle ikide bir tekrarlanarak uzar gider. Sonunda kente varırız; hemen başlarız kollarımızın tüm gücüyle korunaklar kazmaya. Hem de üç ayda değil, üç gün içinde kazıp içine gireriz. Burada sonuna kadar, ölünceye kadar çarpışırız. Hem de en güç şartlar altında!...»

Saburov birden kesti ve yine eski konuya döndü:

«Evet,. demek on sekiz yaralı kaldı taşınmayan, akşama? Haydi, git bir bak bakalım, ne yapmışlar onları; götürmüşler mi, yoksa daha götürecekler mi?...»

Maslennikov çıktı. Saburov bir bıçakla elde yapılmış «yarasa» lâmbasının fitilini düzeltti. Bu lâmba 76 mm.'lik mermi kovanından yapılmıştı. Havan mermisinin ağzı eğrilmiş, içerisine bir fitil sokulmuştu. Ortalarından da bir delik açılmış buraya bir mantar sıkıştırılmıştı. Bu delikten gaz, gaz bulunmadığı zaman da benzin konuyordu lambaya.

Fitili düzgünce kesen Saburov, Petya'nın güçlükle bulup getirdiği kızarmış et tavasına istemeye istemeye birkaç kez çatalını batırdı. Konserve etti bu. Canı hiç bir şey yemek istemiyordu nedense. Nedeni belliydi oysa: Saat sabahın altısıydı daha ve doğrusunu söylemek gerekirse hiç de bir öğle yemeği yeme zamanı sayılmazdı. Burada artık saatleri bile şaşırmışlardı... Canı şöyle dışarı, temiz havaya çıkmak istedi. Omuzlarına daha yeni almıştı kaputunu ki, içeri Maslennikov girdi.

Maslennikov,

«Gece hepsini götürmüşler, diye haber verdi. Biliyor musunuz, yaralılarla buraya kim gelmiş?... O kız... Hani siz sudan çıkarmıştınız ya... işte o kız...»

Saburov, «Yaa?» diye sordu.

«Meğer yaralıları buradan her zaman o kız götürüyormuş. Yalnız ben görmemişim onu. Şimdi buraya getirdim onu. Eğer izin verirseniz biraz dinlenir, oturur.»

Saburov birden burada ev sahibi olduğunu, türlü görevlerinin yanında bir de konuk ağırlamak görevi olduğunu düşünerek:

«Olur, olur,» dedi. «Kuşkusuz, buyursun içeri...»

Maslennikov koridora çıktı ve yüksek sesle bağırdı:

«Anya!..... Anya!... Neredesiniz?...»

Kız sıkılgan bir tavırla belirdi eşikte. Şu geçen sekiz

gün içinde sanki daha yaşlanmış, daha bozulmuş gibi geldi Saburov'a.

Saburov coşku içinde,

«Oturun, oturun,» dedi.

Konukseverlik göstermek istiyordu, ama pek beceremiyordu bu işi. Tabureyi kızın altına süreceği yerde havaya kaldırıp öyle gürültüyle yere bıraktı ki, kız irkildi. Saburov damdan düşer gibi sordu birden:

«Nasılsınız?»

Genç kız gülümseyerek, «Fena sayılmaz,» diye karşılık verdi ve oturdu: «Ya siz?»

«Ben de fena değilim.»

Maslennikov,

«Ne demek fena değil?... Çok iyisiniz,» diye atıldı. «Çok iyiyiz...»

Sanki çevresindeki eşyalar onların görkemli ve rahat yaşam sürdüklerine gerçekten tanıklık edebileceklermiş gibi gururla çevreyi gösterdi:

«Görüyorsunuz ya, nelerimiz var burada...»

Saburov,

«Demek bütün yaralıları hep siz taşıyorsunuz, öyle mi?» diye sordu.

Genç kız,

«İlk gün ben gelmedim,» dedi. «Ama şu son üç gündür hep ben taşıyorum.»

«Hepsi yüz sekiz kişiydi taşınanlar, değil mi?...» diye sordu Saburov.

«Evet. İlk gün taşınanlarla birlikte... Yalnız ben doksan kişi taşıdım.»

«Yine nehirden geçerken suya düşenler olmamıştır sanırım?»

Genç kız sanki kendi düşüşünü hatırlıyormuş gibi gülümsedi,

«Hayır,» dedi. «Kimse düşmedi. Yalnız ilk gece bir uçaktan ateş açıldı. Dört kişi öldü o anda.»

«Bizim birlikten miydi?»

«Evet, sizden.»

«O gün birdenbire ortadan kayboluverdiniz?»

«Ya, evet. Size teşekkür etmeyi bile unuttum.»

«Ben onun için söylememiştim.»

«Biliyorum... Ama onun için söyleseniz bile önemi yok. Çok teşekkür ederim.»

Saburov:

«Ne zaman döneceksiniz geriye?»

«Akşama kadar beklemem gerekiyor. Geç kaldım, hava aydınlandı artık.»

«Evet, aydınlıkta görünmeden geçemezsiniz. Eh, ne yapalım, siz de dinlenirsiniz bu arada biraz.»

Genç kız oturduğu tabureden yarı kalkarak:

«Evet, ben şimdi gidip biraz uyuyayım. Hastabakıcılar da yatmışlardır sanırım. İki gecedir hiç uyumadılar çünkü.»

«Hayır, nereye gidiyorsunuz? Burada dinlenin. Biz şimdi teğmenle birlikte gideriz buradan. Siz de yatıp dinlenirsiniz.»

«İyi ama sizi rahatsız etmiş olmaz mıyım?»

Bu sözler öylesine bir bitkinlikle söylenmişti ki, Saburov onun korkunç derecede yorgun olduğunu, yatabileceği ve içinde battaniye ile örtüneceği karyolanın ona erişilmez bir lüks gibi geldiğini anladı.

Saburov,

«Hayır, siz rahatınıza bakın,» diye yatıştırdı onu.

Genç kız,

«Peki, öyleyse ben biraz dinleneyim,» dedi.

«Yalnız önce bir kahvaltı edin.»

«Teşekkür ederim.»

Saburov:

«Petya!» diye bağırdı. «Yiyecek bir şeyler getiriver.»

İçeri giren Petya eliyle göstererek,

«Tava sizin yanınızda ya işte yoldaş Yüzbaşı,» dedi.

«Ah, öyle ya...»

Saburov tavayı kızın önüne sürdü.

«Siz yemeyecek misiniz?»

«Biz de yiyeceğiz.»

Saburov masanın üzerinde duran Alman matarasının mantarını çıkartarak, önlerindeki mermi başlıklarına, daha doğrusu kendi aralarındaki adlandırdıkları gibi «bombacık»lara votka koydu. Bu bombacıkları çoktan beri bardak ve kadeh yerine kullanıyorlardı.

Saburov genç kıza,

«Siz de içer misiniz?» diye sordu.

Kız;

«Böyle çok yorgun olduğum zamanlar içerim,» dedi. «Yalnız yarım olsun...»

Saburov ona da votka koydu. Kız, onlarla birlikte, yüzünü buruşturmadan, ama yine de ilâç içen uslu bir çocuk gibi içti votkasını.

Maslennikov birden,

«Şarkı söyler misiniz? diye sordu.

«Eskiden, gitar eşliğinde az da olsa söylerdim,» dedi genç kız.

Maslennikov üsteledi:

«Herhalde evinizde, karyolanızın başucunda asılıydı gitarınız muhakkak!»

Kız doğruladı onun sözlerini:

«Evet, asılıydı gerçekten. Yalnız şimdi yok artık... Ben buralıyım...»

Söylediği «buralıyım» sözcüğü üçünün üzerinde de aynı ortak düşünceyi uyandırmıştı: Burada her şey yanmıştı, hiç bir şey kalmamıştı...

Saburov,

«Korkmaktan vaz geçtiniz mi?» diye sordu. «Konuştuklarımızı hatırlıyorsunuz değil mi?»

Genç kız,

«Hayır, korkmaktan hiç bir zaman vaz geçmem ben,» dedi. «Size o zaman niçin korktuğumu da söylemiştim. Durum öyle olunca ne diye cayayım korkmaktan?... Caymayacağım da...»

Sözünün burasında bir an sustu ve sonra sürdürdü konuşmasını:

«Artık sizinle bir daha karşılaşamayız diye düşünmüştüm.»

Saburov:

«Oysa ben tam tersine, sizinle yine karşılaşacağımıza inanmıştım o zaman.»

«Neden?»

«İnsanın, savaşta binde bir karşılaştığı kişilerle bir gün muhakkak yine karşılaşacağını biliyordum. Nerede oturuyordunuz? Buradan uzakta mı?»

«Hayır, yakında. Bu sokaktan sağa doğru giderseniz, hemen üçüncü dönemeçte.»

«Orada şimdi Almanlar var, öyle değil mi?»

«Evet, Almanların elinde.»

Birden aklına gelen bir düşünceyle,

«Anya... Anya...» diye hatırlamaya çalışarak tekrarladı. «Biliyor musunuz Anya, belki de sizi şimdi iyice şaşırtacağım. Gerçi kesinlikle bilemiyorum, doğru olmayabilir ama...»

Gerçekten de onu şaşırtabilecek miydi acaba?... Buna kesinlikle güvenemiyordu. İyi ama işte raslantı olmuştu: Sudan çıkarıp kurtardığı kız buraya yaralıları taşımaya gelmişti işte. Öyleyse ikinci bir raslantı niye olmasındı?...

«Nasıl şaşırtacaksınız beni?» diye sordu genç kız.

«Sizin soyadınız Klimenko muydu?» diye sordu Saburov.

«Evet.»

«Sizi hem şaşırtacağım, hem de sevindireceğim: Annenizi gördüm ben sizin.»

«Annemi mi?... Nerede gördünüz?»

«Irmağın öteki yakasında, Elton'da. Sanırım babanız da burada, bu kentte bir yerde olacaktı, değil mi?...»

«Evet,» diye onayladı kız.

«Dokuz gün önce, sizinle birlikte Volga'yı geçtiğimiz günün sabahı Elton'da gördüm annenizi. Eğer isminizi bilseydim, daha o zaman söylerdim bunu size.»

Genç kız çabuk çabuk sordu:

«Ne yapıyormuş, konuştunuz mu?»

«Ne yapacak... Elton'a değin yürüyerek gelmiş... Uzun uzun konuştuk onunla. Bir bombardıman sırasında birbirinizi yitirdiğinizi söyledi.»

«Evet, o evdeydi o sırada. Ben yoktum. Nasıl, iyi mi bari?»

Saburov yalan söylemek zorunda kalmıştı:

«Evet, iyiydi,» dedi. «Elton'a kadar sağ salim gelebilmiş.»

«Siz nerede gördünüz onu?... Şu anda nerede olduğunu nasıl öğrenebilirim?»

«Bilmiyorum. Ben onu Elton'da sokakta gördüm. Sanırım Elton'da uzun süre kalamaz.»

«Ya, çok kötü. Peki nasıldı?... Nasıldı?... Çok mu bitkin bir durumdaydı?»

«Eh, biraz.»

«Olsun... Hiç olmazsa daha sağ ya, bu yeter bana...»

Saburov gülümseyerek,

«Zaten o da sizin için aynı şeyi söylemişti: Eğer yaşıyorsa o yeter bana; demişti,» dedi.

«Evet, gerçekten de şimdilik önemli olan bu...»

Genç kız masanın üzerine uzattığı kollarının üzerine dayadı başını. Annesi hakkında Saburov'a daha pek çok şey sormak istiyordu, ama adam iki dakikacık konuştuğu biri hakkında başka neler söyleyebilirdi ki?...

Saburov,

«Uyuyun siz biraz,» dedi. «Benim divanımda yatın.

Ben şimdi gidiyorum. Akşama kadar da gelmeyeceğim. Gitme zamanımız gelince ben gelir uyandırırım sizi.»

Genç kız güven dolu bir sesle,

«Ben kendim uyanırım,» dedi ve divana gidip oturdu, sonra çocuk gibi bir iki kez yaylanarak: «Oh, yumuşacıkmış,» dedi. «Ne zamandan beridir böyle yumuşak bir yerde uyumamıştım.»

Maslennikov,

«Bizim tüm konforumuz bu kadarcık değil,» dedi. «Yıkıntıların arasında iki tane de deri koltuk buldum. Onları biraz onardık mı, burasını lüks bir salona benzeteceğiz.»

«Acaba şu sizin yıkıntılar arasında bir tane de gitar bulamadınız mı?»

«Bulamadım.»

«Yazık olmuş. Oysa sizler için biraz çalmak isterdim.»

«Önemli değil... Nasıl olsa son görüşmemiz değil bu...»

«Doğru, son görüşmemiz değil.»

Maslennikov,

«Eğer istiyorsanız ben size gitar da bulurum,» dedi ve Saburov'un karşısında her zamankinden daha uzun süre selâmda durarak: «Birinci bölüğe kadar gidebilir miyim?» diye izin istedi.

Saburov,

«Gidin,» dedi. «Biraz sonra ben de geleceğim yanınıza.»

Maslennikov dışarı çıktı.

Genç kız,

«Kim bu adam?» diye sordu. «Görevi ne?»

«Kurmay başkanı.»

«O da iyi bir insan.»

«Niçin o da?»...

Genç kız açıkladı:

«O da sizin gibi. Ama yine de tam sizin gibi değil.

Biraz da bana benziyor. Yani benim gibi... benim gibi iyi değil... Ama ben...»

Kızcağız şaşırdı, utandı ve sonra gülerek sürdürdü:

«Ben... demek istiyorum ki, o da benim gibi daha pek genç... Oysa siz oldukça yetişkinsiniz... İşte ben bunu anlatmak istiyordum...»

Saburov başını sallayarak,

«İyi ama siz de beni iyice yaşlı olarak görüyorsunuz!...» dedi.

Genç kız ciddi bir tavırla,

«Hayır, niçin yaşlı göreyim...?» dedi. «Ben sizin yalnızca yetişkin, olgun biri olduğunuzu söyledim. Biz ise daha olgunlaşmadık. Siz oldukça çok şey görmüş geçirmişsinizdir hayatınızda, değil mi?»

Saburov kararsız da olsa kabul etmek zorunda kaldı:

«Bilmiyorum, belki de... Belki de gerçekten öyledir.»

«Oysa ben öyle değilim işte. Benim hatırlayabileceğim hemen hiç bir şeyim yok. Yalnız arada sırada Stalingrad'ı hatırlayabiliyorum, nasıldı o, diye düşünüyorum. Siz hiç daha önce bulundunuz mu Stalingrad'da?»

«Hayır, bulunmadım.»

«Eskiden çok güzeldi. Gerçi Moskova daha güzeldir buradan, biliyorum. Ama nedense bana hep en güzel yer Stalingrad'mış gibi gelir. Belki de doğduğum yer olduğundan dolayıdır...»

Birden olanca gücüyle,

«Çok yazık oldu,» dedi. «Çok yazık oldu... Öyle yazkı oldu ki, siz bunu düşünemezsiniz... Annem sizinle konuşurken hiç ağlamadı mı?»

«Hayır.»

«Bilseniz öylesine ilginç bir kadındır ki annem... Ortada hiçbir neden yokken, sözgelimi bir tabak kıracak olsa hemen ağlayıverir. Ama asıl korkunç şeyler karşısında ise ağlamaz. Susar ve ağzından tek bir sözcük çıkmaz...»

«Peki ya babanız?...»

«Bilmiyorum. Ama hiç bir yere gitmemiştir burdan. Bana her zaman 'Stalingrad'dan benim ölüm çıkar' derdi. Biliyorum, o hiç bir yere gitmemiştir. Her ikisini de çok severim. Gelip orduya yazılacağımı söylediğim zaman, şimdi iyi bir patırtı kopacak, diye düşünüyordum. Çünkü daha üç gün önce ağabeyim Mişa'yı yitirmiştik. Oysa hiç bir tepki göstermediler. Yalnızca 'git' dediler. İşte hepsi bu kadar... Onlar her şeyi, ama her şeyi çok iyi anlıyorlardı.»

Genç kız, çevresinde olup bitenlerin farkına varmayan büyüklerinin bir şeyi anladıklarını görünce çok şaşıran ve sevinen bir çocuğun, büyüklerine duyduğu güvenini gösteren beklenmedik içtenliğiyle anlatıyordu bunları. Sonra sürdürdü konuşmasını:

«Bugün sizi gördüğüm çok iyi oldu. Sizin yaralıları taşırken hemen herkes 'Saburov... Saburov' diye konuşuyordu. Ama ben bu Saburov'un siz olduğunu bilmiyordum. Oysa ben de sizi görmek ve teşekkür etmek istiyordum. Gemide size birtakım şeyleden söz etmiştim ya, o anda öyle, her şeyi anlatabilecek bir ruh durumundaydım. Ama sonradan bana öyle geldi ki, siz hiç umulmadık bir yerde, birden karşıma çıkıverecek olsanız, yine size her şeyi anlatabilirdim...»

«Neyi?...»

«Neyi olduğunu bilmiyorum... Her şeyi... Eğer burada, Stalingrad'da sizinle karşılaşmamış olsaydık, belki de bir daha hiç görüşemezdik, öyle değil mi?»

«Niçin?... Siz okumak istemiyor muydunuz?»

«İstiyordum.»

«Moskova'ya gitmeyecek misiniz?»

«Gideceğim.»

«Siz orada bir üniversiteye gireceksiniz. Ben de orada öğretmen olarak bulunacağım.»

«Ya!... Siz savaştan önce öğretmen miydiniz?»

«Hayır öğrenciydim daha. Ama sonunda öğretmen olmak zorundaydım.»

«İşte bu hiç aklıma gelmezdi. Sizin tüm yaşamınızın orduda geçtiğini sanıyordum ben.»

Yedek subaylıktan subaylığa geçip de komutanlık yapan herkesin hoşlanacağı gibi Saburov da bu yanlışlıktan çok hoşlanmıştı,

«Niçin öyle düşündünüz?» diye sordu.

«Bilmem, düşündüm işte... Siz öyle bir askersiniz... Sanki her zaman için orduda bulunmuş gibisiniz... Öyle bir görünüşünüz var.»

Genç kız elinde olmadan ağzını eliyle kapayıp esnedi.

Saburov:

«Siz artık yatın biraz,» dedi. «Uyuyun.»

Kız yattı. Saburov bir çiviye asılı kaputunu alıp kızın üstüne örttü.

«Peki siz giderken ne giyeceksiniz?» diye sordu genç kız.

«Ben gündüzleri kaput giymeye alışkın değilim,» dedi Saburov.

«Doğru söylediğinizi sanmıyorum.»

Saburov,

«Doğru söylüyorum,» dedi. «Ben her zaman için doğruyu söylerim. Bunu bir dahaki karşılaşmamızda da böyle hatırlayın.»

Kız kabul etmek zorunda kaldı:

«Peki,» dedi. «Kaç yaşındasınız?» diye sordu sonra.

«Yirmi dokuz.»

«Doğru mu söylüyorsunuz?»

«Size söylemiştim ya.»

Genç kız güvensizlikle baktı ona:

«Peki, peki, biliyorum,» dedi. «Muhakkak doğrudur. Ama hiç de göstermiyorsunuz... Daha yaşlı görünüyorsunuz...»

Kız gözlerini kapadı, ama az sonra yine açtı:

«Biliyor musunuz,» dedi. «Öyle yorgunum ki... Son derece yoruldum... Hiç durmadan koşturup durdum... Son iki gündür hep ayaktayım. Bir yatsam, bir uyuyabilsem diye düşündüm hep...»

«Uyuyun öyleyse.»

«Şimdi uyuyacağım... Çocuklarınız var mı?»

«Hayır.»

«Karınız da yok mu?»

«Hayır.»

«Doğru mu?»

Saburov güldü:

«Sizinle anlaşmıştık ya.»

Genç kız,

«Hayır, inanıyorum size,» dedi. «Bunu şunun için sordum: Biz kızlarla cephede her zaman böyle konuşurlar ve sözde anlaşırlar. Karılarının olmadığına yemin bile ederler. Ama arkasından gülerler. Bakın, işte siz de gülüyorsunuz...»

«Evet, gülüyorum, ama söylediklerimin hepsi doğru.»

«Öyleyse niçin gülüyorsunuz?»

«Gülünç şeyler soruyorsunuz da onun için.»

«Niçin gülünç olsun... Bunlar benim için ilginç sorulardı da ondan sordum.»

Genç kızın sesi artık iyice uykuluydu. Sonra gözlerini kapadı.

Saburov uzun süre ayakta durup baktı ona. Sonra masanın başına geçti ve ceplerini karıştırmaya başladı. Tütün kesesini arıyor, ama bulamıyordu bir türlü. Sırt çantasını yanına çekti. Orada bir sürü kart ve not defterlerinin arasında onu çok şaşırtan bir papiros kutusu du-

ruyordu. Hani bir ara kendisi, Gordiyenko ve şimdi ölmüş bulunan Parfenov için evlere yapacakları saldırıdan önce içinden üç papiros çıkardığı kutuydu bu... İçinde bir papiros kalmıştı. «Sonra» için saklamıştı. Ama saldırıdan sonra unutmuş gitmişti. Kutuya önce şöyle bir baktı, sonra kararını vererek oldukça ezilmiş bu son papirosu alıp yaktı.

Pencereden içeri ışık giriyordu. Demek ne olacağı bilinmeyen bir gün daha başlıyordu. Birbiri ardından gelen bu günlere alışmıştı Saburov. Ama bütün o eski kaygılarına bir yenisi daha eklenmişti şimdi. Bunu kendi kendine açıklamaktan korkuyordu. Ama ne olursa olsun içinde duyuyordu bunu. Orada, odanın köşesinde, onun kaputunun altında uyuyan genç kızdı bu yeni kaygısı. Onun bu pek de açık olmayan duygusu, kızın beklenmedik bir sağlamlıkla gelecek için tüm kurdukları, çevresindeki kuşatma ve ölüm, şu anda kuşatılmış durumdaki oturdukları ev ve Stalingrad'la, yani kızın kendi kenti, içinde doğduğu, büyüdüğü kentle olan büyük ilgisinden ileri geliyordu... Kıza baktı ve onun karanlık bastırınca karşı kıyıya geçmek zorunda olduğu, buradan gideceği geldi aklına. Ve çok ilginçtir, birden onun yokluğunu içinde duyarak bir tuhaf oldu.

Sigarasını içip bitirince dışarı çıktı.

Petya,

«Kaputsuz mu gidiyorsunuz?» diye sordu.

«Ağır geldi. Hem hava da soğuk değil...»

«Eğer ağır geldiyse ve şimdilik hava soğuk gelmiyorsa ben taşıyıveririm size...»

«Yok, istemem. Böylesi daha iyi. Hadi, gidelim şimdi...»

— *VIII* —

Çok ağır bir gündü bu. Saburov sol yandaki ikinci

bölüğün ortasında, evlerin önünden geçerek alana uzanan geniş sokaklardan birinde dikiliyordu. Her gün alışmış oldukları programa göre daha sabahla birlikte bombardıman başlamıştı. Korkunç bir bombardımandı bu. Saburov içinden, «Bu kez çok daha özel, güçlü bir saldırı yapacaklar,» diye geçirdi.

Öğlene doğru bu düşüncesinin doğru olduğu çıktı ortaya. Evleri üstüste, üç kez bombaladılar. Ardından güçlü bir havan ateşi açtılar. Bu ateşin örtüsü altında sokaklardan ilerleyen tanklar görüldü. Onların ardından da duvarların gölgelerinde kapıdan kapıya sıçrayarak koşan otomatik tüfekli askerler geliyordu. Sayıları oldukça kabarıktı. Saburov'un göz kararıyla hesapladığına göre iki bölük olmalıydılar. İlk saldırı püskürtüldü. Ama iki saat sonra ikinci saldırı başladı. Bu kez iki tank geliyordu. Yakılıp yok edilinceye değin çevrelerini yıkarak birkaç otomatik tüfekçiyle tanksavar topu ezmeyi başarmışlardı. Sonra birinci tank hemen yakıldı ve içinden kimse kurtulamadı. İkincisi ise yalnızca yaralanmıştı. Ama durduğu zaman üzerine benzin şişeleri atılarak o da yakıldı. İçinden iki asker çıkmıştı. Hemen öldürüldüler. Gerçi tutsak da alınabilirlerdi. Ama Saburov aldırmamış, askerlere karışmamıştı. Şimdi gözlerinin önünde hâlâ korkunç bir biçimde parçalanmış tanksavar topları, parça parça olmuş topçu ölüleri yatıyordu.

Bombardıman saat dörtte yeniden başladı. Saat beşe kadar sürdü. Saat altıda ise uzun bir havan ateşi desteği ardından Almanlar bir saldırıya daha geçtiler. Ama bu kez tankları yoktu... Bir yerde bir transformatör kulübesiyle çevredeki duvar yıkıntılarını ele geçirmeyi başardılar.

Saburov böyle sabahı beklemenin doğru olmayacağına karar vererek daha hava kararmadan yanına on-on beş otomatik tüfekçi aldı. Sürüne sürüne kulübeye yaklaştılar uzun bir patırtı ve karşılıklı ateşten sonra kulübeyi

yeniden ele geçirdi. Bu arada birkaç asker ölmüş, birkaçı da yaralanmıştı. Başlangıçta yorgunluktan ve gürültüden, elbisesinin omuzundan yırtıldığını ve bir kurşunun omuzunu sıyırdığını anlayamamıştı. Hem, öğle üzeri hemen yakınında patlayan bir bombanın basıncıyla duvara çarpmış, kulakları duymaz olmuştu. Böylece günün geri kalan bölümünde gereken her şeyi sağırlık, hırs ve korkunç yorgunluk içinde robotlaşmış gibi yapmıştı. Sonunda kulübeyi ele geçirmeyi başarmış ve yorgunluktan sırtını yıkık bir duvara dayayarak oturmuştu. Matarasını çıkartarak birkaç yudum içti. Üşüyordu. Bütün gün boyunca ilk kez aklına gelmişti bu. Akşam olmuştu ve sırtında kaput yoktu. Petya sanki onun aklından geçenleri anlamış gibi hemen bir kaput getiriverdi. Herhalde bir ölüden almıştı. Biraz küçük gelmişti Saburov'a. Saburov giymeyip omuzuna almakla yetindi. Ama Petya hemen kaputu alıp tuttu. Onu giymek zorunda bıraktı.

Saburov'la Maslennikov karargâha oldukça geç döndüler. Karanlık iyice bastırmıştı. Masanın üzerindeki lâmba yanıyordu. Saburov divana şöyle bir göz attı. Kız hâlâ uyuyordu. İçinden, «Çok yorulmuş; ama artık iyice dinlenmiştir,» diye geçirdi. Ve birden aklına, «Güçlü bir saldırı yapacaklar,» diye düşündüğü sabahtan bu yana, gün boyunca, buraya dönünceye kadar kızı hiç mi hiç düşünmemiş olduğu geldi.

Maslennikov'la birlikte kaputlarını çıkarmadan masanın başına yan yana oturdular. Saburov kendi yapmış oldukları kadehlere votka doldurdu. Votkalarını içince elleri kendiliğinden meze için uzandı. Ama masada bir şey yoktu. Saburov masanın gözlerini şöyle bir araştırdı. Eli kırmızı renkte, dört köşe bir Amerikan konserve kutusuna değdi. Kutunun dört yanına renk renk tabak resmi çizilmişti. Anlaşılan konservenin nasıl hazırlanacağını gösteriyordu. Kutunun yanına kutu açacağı iliştirilmişti.

Saburov açacağı yerinden kopardı ve kutunun üzerindeki küçük bir delikçiğe soktu. Özel olarak yapılmış bir dişe tutturarak kutuyu açmaya başladı.

«Girebilir miyim?»

«Girin!»

İçeri kısa boylu, yakasında travers spoleti bulunan bir adam girdi. Aksayarak masaya yaklaştı ve elindeki bastonuna yaslanarak hiç özenmeden tanıttı kendini:

«Eski politik yönetici subaylardan Vanin. Sizin yanınıza tabur komiseri olarak atandım.»

Saburov yerinden kalktı onun elini sıkarak,

«Çok sevindim,» dedi. «Oturun.»

Vanin, Maslennikov'la da selâmlaştı ve gıcırdayan bir tabureye oturdu. Bir karargâh subayının alışkanlığıyla hemen şapkasını çıkartıp masanın üzerine koydu ve palaskasını bir delik gevşetti. Ancak bundan sonra, sanki üniforması ve palaskası onu rahatsız ediyormuş da, şimdi rahatlamış gibi yerleşti iskemlesine.

Saburov bundan sonra bütün işlerinde kendisine baş yardımcı olacak bu adama dikkatle baktı. Vanin'in gür saçları vardı. Kestane rengindeki bu saçlarından bir tutamı hafifçe alnına düşmüştü. Gözleri ise özellikle erkeklerde pek az raslanan biçimde, koyu maviydi.

Saburov lâmbayı kendine doğru çekerek Vanin'in getirdiği belgeleri incelemeye koyuldu. Bu belgeler Vanin'in 693'üncü alayın ikinci taburuna komiser olarak atandığını bildiren, tümene gönderilmiş emirlerin ince pelür kâğıda daktilo edilmiş kopyalarıydı.

Vanin'in gerekli resmi bilgileri öğrenebilmesi için taburda on dakikadan fazla bir süre zaman harcamasına gerek yoktu. Çünkü bütün kuşatma şartları tek tek ve anlaşılır bir biçimde yazılmış, gereksiz, fazladan tek bir sözcük bile eklenmemişti. Mermiyle şarapnel en az kovan sa-

yısına göre hesaplanmıştı. Geceleri termoslarda saklanan sıcakyemek ayarlaması ve gitgide kişi başına daha çok düşen (çünkü her geçen gün birçokları ölüyor, ya da yaralanıyordu) votka ayarlaması da yapılıyordu. Ama bu konudaki bilgileri vermek için bölük çavuşları pek öyle ellerini çabuk tutmak istemiyorlardı. Sekiz günden beridir korunaklarda yatıp kalkan, sürünen erlerin çoğunun üniforması lime lime olmuş, ötekilerininki de kirlenmiş ve artık giyilecek yanları kalmamıştı. Herkesin, hattâ cephede bir, iki ay geçirmiş bile olsa herkesin bildiği şeylerdi bunlar artık.

Saburov taburede otururken gerinip kendini arkaya doğru verdi ve duvara yaslandı. Sigarasını sarmaya başladı. Onun bu davranışı konuşmanın resmi bölümünün sona erdiğini gösteriyordu.

Saburov,

«Uzun zamandan beri burada, kentte miydiniz?» diye sordu.

Vanin,

«Hayır, bu sabah karşı yakadan geldim,» dedi. Sanki sözlerini güçlendirmek istiyormuş gibi elindeki bastonuyla beton döşemeye birkaç kez vurdu.

Saburov:

«Daha önce hiç Stalingrad'da bulunmuş muydunuz?»

Vanin gülerek,

«Evet, bulunmuştum,» dedi. «Bulunmuştum...»

Yüzünde garip bir anlam belirmişti, içini çekerek sürdürdü:

«Hattâ bulunmuştum demek bile az gelir. Savaştan önce Stalingrad Komsomol sekreteriydim.»

«Ya!...»

«Evet. Üç ay önce güney cephesine giderken, Stalingrad daha cephenin uzak gerisi sayılıyordu. Hem öyle uzak sayılıyordu ki, sizinle bu evde böyle bir durumda oturabileceğim aklımın ucundan bile geçmezdi. O zaman bu e-

vin önünde bir park vardı. Sanırım şimdi pek bir şey kalmamıştır geriye bu parktan.»

Saburov,

«Evet, kalmamış,» diye onayladı. «Yalnızca birkaç ağaç ve voleybol ağı için dikilmiş direkler...»

Vanin güldü:

«Evet, evet, voleybol sahasının direkleri... Daha tenis alanını yapamamıştık. Savaştan önce bir pazar günü, ortak çalışma için bütün gençleri toplamıştık. Toprağı düzledik, silindirledik. Ama şimdi hepsi bozulmuştur.»

Saburov yeniden onayladı:

«Evet, bozulmuş.»

Vanin bir an daldı, sonra,

«Hay Allah belâsını versin!» dedi. «Burada savaşmak çok güç! Çünkü Volga çok yakın. Ama size belki benim sandığım kadar güç gelmiyordur. Oysa bana çok zor geliyor. Yıkım gibi... Ben buranın her köşesini bilirim. Gerçekten çok iyi bilirim... Sakın edebiyat yapıyorum sanmayın. Bundan on iki yıl önce ortada toz kalmasın diye bir yeşil düzlük yapmaya karar vermiştim. Evet, o zamanlar bu üç yıllık ağaçları on yıla kalmadan savaşın yıkacağını, yerle bir edeceğini, on beş yaşındaki gençlerin daha otuzuna varmadan bu sokaklarda öleceğini hiç düşünmemiştik. Zaten genellikle pek çok şeyin böyle olabileceğini düşünmemiştik o zaman. Kuşkusuz sizin de aklımızdan geçmemiştir bunlar...»

«Evet, düşünülecek şeyler değildi.»

Vanin peşpeşe içini çekti ve göz ucuyla Saburov'a bakarak,

«Sizin eviniz nerede?» diye sordu.

«Son zamanlarda ben nerede yaşıyorsam evim de orada.»

«Peki daha önce?»

«Daha eskiden Donbassa'daydı.»

«Demek siz uzun yıllardan beri evsizsiniz. Yine de

böyle bir yaşantıyı başardınız. Aslında siz de dayanamazsınız savaşa. Dayanamazsınız, ama hiç olmazsa alıştınız. Size güç gelmez artık. Ama ben... Düşünün bir kez. Bu sabah ırmağın öteki kıyısından gördüm kenti. Ama hayır, siz düşünemezsiniz... Sizin tümen komutanı bile deli sanmıştır beni. Onun bütün sorularına kurulmuş bir makine gibi karşılık verdim: Evet, hayır, evet, hayır, evet, hayır... Hayır, hayır, siz beni tüm olarak anlayamazsınız...»

Saburov:

«Niçin anlamayayım,» diye karşı çıktı. «Bana öyle geliyor ki, biz sizi anlayabiliriz. Hem de çok güzel anlayabiliriz. Biliyor musunuz, akşamları rüzgâr esince durmadan tepemizden kül yağıyor buralara. O zaman bana öyle geliyor ki, rüzgâr bu külleri batıdan, sınırdan başlayarak Çernikov'dan, Kiev'den, Poltava'dan getiriyor. Hayır, ben sizi çok iyi anlıyorum. Evet, anlıyorum ve acı duyuyorum. İçimi hırs ve kin kaplıyor.»

«Kime hırslanıyorsunuz?»

«Kendime, size, ötekilere.. Kime olduğunu şeytan bilir!... Sizin ağaç dikmiş olduğunuz yerlere de bakmak gerekir kuşkusuz. Ama başka yerlere, başka şeylere de, dikkat etmemiz gerekiyordu. İşte ben... Ben orduda iki yıl çalıştım... Yedek subaylığımı bitirip ayrılacağım zaman bana dediler ki: «Gerçi siz yedek subaylardan iyi savaşçılar çıkıyor, ama neye yarar, sonunda çekip gidiyorsunuz nasıl olsa!...» Ama ben yine de ayrıldım. Siz de anlıyorsunuz ya, eğer savaşın çıkacağına inanmasaydım benim bu yaptığım belki doğru sayılabilirdi. Ama ben savaşın çıkacağına inanıyordum. Bu da benim dürüst davranmam demekti. Ve yeniden döndüm orduya.»

Vanin,

«Anlıyorum sizi,» dedi. «Yalnız, hemen orduya katılmaya kalkışmanız pek iyi olmamış.»

«Ben bunu hatamı düzeltmek istediğim için yaptım.

Düzelttim de. Ama biraz geç oldu. Yine de şimdiki işlerimiz, size söylemem yersiz ama, bizim ve yabancıların yaptığı yanlışlıklardan arındı artık. Bakın şu üç evi ne güzel savunuyoruz şimdi.»

Saburov parmağıyla önünde serili olan krokiye bir fiske vurarak ekledi.

«Bir daha da geri vermeyeceğiz, tamam mı komiserim!»

Vanin gülümsedi. Buna inanmıştı sanki.

«Umarım,» dedi. «Biliyor musunuz, beni buraya gönderirken Tümen komutanı ne dedi?...»

«Ne dedi?»

«Saburov'un yanına gidiyorsunuz,» dedi. «Kötü savaşmayan, ama düşünmeyi de seven bir adamdır. Ruhsal durumu her zaman yerindedir.» Ben ona, «Nasıl yani?» diye sordum. «Öyle işte... Vaftiz edilmesine gerek yok,» dedi ve eliyle öyle bir hareket yaptı ki, bununla her şeyi anlatmış oluyordu.

Saburov güldü.

«Açıklamaların için teşekkür ederim,» dedi. «Doğrusunu söylemek gerekirse ruhsal durumumuz hep sallantıda. Bir an bozuluyor, bir an düzeliyor. Durmadan değişiyor. Ama bana öyle geliyor ki bize aslında moral gerek. Siz nasıl düşünüyorsunuz?»

«Bence de öyle.»

Saburov birden konuyu değiştirdi.

«Sizin şu voleybol sahası da hemen yoluna konabilir,» dedi. «Mayınların açtığı beş - altı mermi çukuru var. Onları toprakla doldurup üzerlerinden iki üç silindir geçirdik mi tamam olur... Direkler yerinde duruyor. Yırtılmış falan ama ağ bile duruyor.»

Başıyla yanıbaşında duran Maslennikov'u göstererek sözlerini sürdürdü.

«İşte Teğmen burada,» dedi. «Moskova voleybol takımlarından birinde oynuyordu. Siz şimdi bunu düşünmem

için uyardınız beni. Hep bakardım: Arada bir ikinci bölüğe —onun sevgili bölüğü— gitmek için izin isterdi benden. Şimdi anlıyorum bunun nedenini. Orada voleybol sahası var. Bu da ona tatlı anılarını düşündürüyor.»

Maslennikov kırgın, ama işi şakaya boğmaya çalışarak:

«Zaten Yüzbaşım beni hiç ciddiye almaz,» dedi. «Benim yirmi yaşında oluşum ona rahat vermiyor... Hayır Yüzbaşım, şerefimle söylüyorum ki, voleybolu hiç de sizden daha sık düşündüğüm yok.»

Saburov, «Boşuna üzülüyorsun,» dedi. «İnsanın yirmi yaşında olması güzel bir şey. Daha sonra Mişa, bildiğime göre sen otuz olacaksın, ben kırk... Sen kırk olunca da ben elliye girmiş olacağım. Durmadan beni böyle izleyecek değilsin. Ama kuşkusuz benden çok yaşayacaksın ve ne kadar çok yaşarsan her şey gözünde o kadar açıklık kazanacak. En az elli yıl yaşayacaksın. Eh, bu da en çok elli yıl yaşamaktan daha iyidir, anlıyor musun?...»

Maslennikov'u kucakladı ve omuzlarına vurup kendine çekti.

«Hayır Komiser, biz ikimiz çok iyi birer karargâh subayıyız belki. Belki iyi de silâh kullanırız. Fitil elimizde barut deposunda yaşıyor gibiyiz. Sözün kısası son derece istiyoruz kahraman olmayı. Oysa, öyle, sakal traşı olurken bile keskin çakı gibi duran savaşçılar nerde şimdi?... Şaka söylüyorum, şaka söylüyorum Mişa, sakın kızma... En iyisi sen kalk da bize şöyle güzel bir plâk çal.»

Vanin, «Yaa, demek sizin pikabınız da var öyle mi?...» diye sordu.

«Evet, getirdik... Hattâ üçüncü kattan bir piyano bile indirmeyi düşündük, ama dün hepsi paramparça oluverdi. Yalnızca telleri kalmış.»

Tam bu sırada yakınlarda, ardarda iki güçlü patlama oldu.

Uzun süren bir sessizlikten sonra Saburov,

«Belki de buraya bir şeyler taşımanın hiç gereği yok,» dedi. «Hem, bana öyle geliyor ki, bulunduğumuz daireyi hemen değiştirmemiz gerekiyor. Bugün sanki biliyormuş gibi hep çevremize, yakınımıza düşüyor mermiler.»

Vanin, Maslennikov'la birlikte üzerine pikabı yerleştirdikleri kalorifer radyatörüne doğru yürüdü. Gelişigüzel plâkları karıştırdı ve sonunda birinde karar kılarak,

«Bunu çalın lütfen,» dedi.

Maslennikov pikabı çalıştırdı.

Uzak ülkelere bir yoldaş uçuyor,
Yurt rüzgârları izliyor onu,
Sevgili kentim mavi sisler içinde kalmış,
O bildik ev, o yeşil bahçe ve o tatlı bakış...

Vanin taburesini masadan geriye, gölgeye çekmiş, başını elleri arasına alarak sessizce dinlemeye başladı. Plâk bittiği zaman hiç çekinmeden yine sessizce gözlerinden süzülen yaşları sildi ve:

«Lütfen bir daha çalar mısınız?» dedi.

Plâk yeniden dönmeye başladı.

Müzik bittiği zaman Saburov,

«Kız çok derin uyuyor,» dedi. «Müzik bile uyandıramadı... Yazık olacak, ama uyandırmak zorundayız.»

Odayı adımlayarak divana yaklaştı. İyice eğildiği zaman gördü ki, divanda kendi buruşmuş kaputundan başka bir şey yok.

Şaşırarak :

«Allah, Allah...» dedi. «Hey, Petya, hemşire kız nerede?»

Gerçi Petya da onunla birlikte dönmüştü odaya, ama emirerliğinin verdiği alışkanlıkla her şeyden haberi olurdu. Kızın iki saat önce gitmiş olduğunu söyledi.

«Nereye gitmiş?.. Irmağın öteki kıyısına mı?»

«Hayır, yoldaş Yüzbaşım, burada... Bir iş için buralarda bir yere gitmiş. Orada, bahçelerin bulunduğu yerde birtakım iniltiler duymuş. Sanki imdat istiyorlarmış gibi... Nöbetçi haber vermeye gelmiş buraya. O da uyanmış ve kalkmışmış zaten. Birlikte gitmişler oraya. Yani sürünerek gitmişler.»

«Kim gitti oraya?»

«Kız gitti...»

«Kız mı?... Bir de utanmadan söylüyorsun ha!... Bir tabur asker arasında bir inilti duyuluyor ve oraya hemşire gidiyor sürünerek öyle mi?... Hem de ne olduğu bilinmeyen bir yere... Turneye çıkan bir aktris mi bu?»

«Hayır, öyle değil Yüzbaşım. Kız yalnız başına değilmiş. Yanında tanımadığım bir hastabakıcı varmış. Bizim Konyukov da yanlarında. Burada nöbet tutuyordu, kendisi gitmek istedi.»

«Ne zaman oldu bu iş?»

«Çok oldu...» diye cevap verdi Petya, sonra saatine bakarak ekledi. «Demek ki iki saat kadar olmuş.»

Saburov, «Nöbetçiyi çağırın bana!» diye bağırdı ve kaputunu giydi.

Vanin ile Maslennikov'a başıyla işaret ederek,

«Siz burada kalın, ben şimdi gelirim,» dedi.

Gece serindi. Gök yarı yarıya bulutlarla kaplanmıştı. Ama ayın bir bölümü bulutlardan sıyrılmış, çevreyi az buçuk aydınlatıyordu.

Saburov gecenin serinliğinde ürperdi. Az sonra nöbetçi koşarak yanına geldi. Saburov,

«Kadınlar ne yana gittiler?» diye sordu.

«Nöbetçi eliyle göstererek,

«Şu çitlerin arasından geçtiler. Sol, yıkıntılardan yana gittiler,» dedi.

«Peki sen bu arada bir şey duydun mu?»

«Hayır, olağanüstü bir şey duymadım yoldaş Yüzbaşım. Yarım saat boyunca hiç durmadan bombalar patladı durdu. Sonra da birden kesildi.»

Birden Saburov'un benliğini dayanılmaz bir istek kapladı: Oraya gitmek, ne olup bittiğini iyice anlamak isteğiydi bu... Ama hemen toparladı kendini. Bu olay ona, oraya sürünerek gidip kendi hayatını tehlikeye sokmak hakkını vermiyordu ne yazık ki.»

Nöbetçiye, «Bak, haberin olsun,» dedi. «Bir şey olursa hemen gel bildir bana, bekleyeceğim seni!»

Ama beklemesine gerek kalmadı. Karanlıkta, ev yıkıntılarının bulunduğu yönden gelen üç gövdenin büyüyen gölgeleri belirdi yerde. İki kişi, aralarında topallayan üçüncüye yardım ediyorlardı. Saburov karşılamak için onlardan yana. hızlı hızlı birkaç adım attı. Konyukov ve hastabakıcı, Anya'yı koltuklamışlardı. Saburov karanlıkta kızın yüzünü seçemedi. Ama anlaşılan durumu kötüydü. Eğer iyice tutup destek olmazlarsa Konyukov'la hastabakıcının omuzlarına asılıp kalıveriyordu.

Sol eliyle Anya'yı tutan Konyukov sağ eliyle selâm vererek,

«İzin verirseniz olanları anlatayım,» dedi.

Saburov, «Sonra anlatırsın,» dedi. «Benim odama götürün... Ya da... ama hayır, buraya yatırın en iyisi. Nöbetci kulübesine...»

Nöbetci kulübesi erlerin küçük kiler adını verdikleri bir yerdi. Üç yanını bir merdivenin dolandığı duvarlar sarıyordu. Her yanında plaşç - palatkalar asılıydı. Korunağa santralcı için bir masa ve bir tabure, nöbetçiler için de evlerin birinden getirilmiş yumuşak bir «ampir» koltuk konulmuştu. Yere, bir köşeye, şilte serilmişti. Konyukov ile hastabakıcı hemen Anya'yı şilteye yatırdılar. Konyukov kaputunu katlayıp kızın başının altına koydu.

Saburov dışarda kalmış, kulübeye girmemişti. Seslendi.

«Hey, yatırdınız mı?»

Konyukov, «Evet, yatırdık,» dedi ve dışarı çıktı. «İzin verirseniz şimdi anlatayım efendim.»

«Peki, anlat bakalım.»

Konyukov başıyla içeriyi göstererek,

«Birtakım iniltiler duyulmuş. Onlar öyle dediler, diye anlattı! Biz sürünerek gideceğiz, orada bir yaralı var; dediler. Ardından kendi hastabakıcılarını çağırdılar. Ama hastabakıcılardan biri çok zayıf biriydi. Çok da gençti. (Gideceğim) diyordu, ama sırf utandığından söylüyordu bunu... Bunun üzerine onlarla birlikte ben de gideceğimi söyledim.»

«Peki sonra?»

«Anlatayım efendim. Sürüne sürüne ses çıkarmadan gittik. Dikkatle yüz yüz elli metre sürünmüştük ki, işte tam orada, yıkıntıların arasında bulduk onu.»

«Kimi?»

«İzin verirseniz göstereyim.»

Konyukov üniformasının ceplerini karıştırarak içinde belgelerin bulunduğu bir paket çıkardı. Saburov hemen elektrik fenerini yakarak baktı. Bu belgeler keşiften dönmeyen çavuş Panasuk'undu. Taburda künyesi mevcuttan düşülmüştü, artık ölü sayılıyordu. Geçen gece yaralanmış, gündüz yıkıntılar arasında bir yere yatarak karanlık basınca birliğe dönmeye çalışmıştı herhalde.

«Nerede buldunuz onu? Almanlara mı yakındı, bizden tarafa mı?»

«Anlatacağım efendim. Onu tam ortada bulduk. Zavallı sürünerek gelmeye çalışmış anlaşılan. Ama gücü yetmeyince de sesini duyurmaya çabalamış.»

«Hani, nerede şimdi?»

«Öldü.»

«Nasıl öldü?»

«Sürüne sürüne yanına vardığımızda yaşıyordu. Yaralıydı ve yüksek sesle inliyordu. 'Sus' dedim. «Sesini du-

yarlarsa ateş ederler sonra!» dedim. Taşımaya başladık. Gerçekten de tam o sırada bir Alman bizi gördü. Kayaların arasında kurşunlar bizi bulamazdı ama bomba atmaya başladılar. Orada Panasuk'un işini bitirdiler. Kızcağızı da ayağından vurdular. Yaralanıp düştü; başını kayaya çarptı. Başlangıçta kendi yarasına bakmadan, öldürülmüş bile olsa taşımak istiyordu Panasuk'u. Ama sonunda kendinden geçti. Biz de üzerindeki belgeleri alıp ölüyü bıraktık. Kızı omuzlayıp geldik. Eğer izin verirseniz bir şey daha söylemek istiyorum yoldaş Yüzbaşım.»

«Daha ne söyleyeceksin?»

«Zavallı kızcağıza acıdım. Allah için, şu işi yapacak hiç mi erkek yok? Cephe gerisinde, hastanelerde kalsalar ya bu kızlar. Orada yaralıların arasında dolaşıp dursunlar. Ne işleri var onların burada? Bir bilseniz nasıl taşıdım onu! Yavaş yavaş... Yol boyunca da durmadan düşündüm: Böyle yavaş, incitmeden taşıyacağımız gencecik kızcağızları kurşun altına ne diye sürerler sanki!...»

Saburov hiç karşılık vermedi. Konyukov da sustu. Sonra,

«Artık gidebilir miyim?» diye sordu.

«Git.»

Saburov nöbetçi kulübesine girdi. Anya gözleri açık, şiltede ses çıkarmadan yatıyordu.

Saburov, «Ne oldu size böyle?» diye sordu.

Kızın, düşüncesizlik edip kimseye danışmadan gittiğine üzülmemesi için ona güç vermek istemişti. Ama hemen o anda bunun hiç gereği olmadığını anladı. Bir daha, ama bu kez daha yumuşak bir sesle sordu.

«Ne oldu size böyle?»

Genç kız, «Yaraladılar,» diye cevap verdi. «Sonra da başımı bir kayaya çarpmışım, hem de fena çarpmışım... Yaraladılar, ama önemli değil bence...»

Saburov, «Hiç olmazsa yaranızı sardılar mı?» diye sordu.

Kızın başındaki, yan yatmış yazlık kepin altındaki sargı bezinin beyazlığını yeni görmüştü.

Kız, «Evet, sardılar,» dedi.

«Peki ya ayağınız?»

Kızın başucunda duran hastabakıcı,

«Ayağını da sardık,» diye atıldı. «İçecek bir şey ister miydiniz kardeşim?» diye sordu sonra Anya'ya.

«Hayır, istemem...»

Saburov o anda ne yapacağını şaşırmış bir durumdaydı.! Kıza hiç el sürmeyelim, burada birkaç gün dinlensin, kendini toparlasın, diye düşündü. Ama Tümenden verilen emir de kesindi: Yaralanan hiç kimse bekletilmeyecekti. Hafif yaralıların ağırlaşacağı, ağır yaralıların ise ölebileceği bu yerde Saburov bir karar vermek zorundaydı. Sonunda kızı öteki yaralılarla birlikte geceleyin karşı kıyıya göndermeye karar verdi.

«Şimdilik yürüyemezsiniz, değil mi?» diye sordu kıza.

«Evet, şimdilik yürüyemem sanırım.»

Saburov kızın karşı çıkacağını düşünerek,

«Sizi öteki yaralılarla birlikte, hem de ilk gidenlerle göndereceğim,» dedi.

Kızın ağır yaralı olmadığını, ağır yaralılardan sonraya kalmak istediğini söylemesini bekledi. Oysa kız, onun sözlerinden, bu sözünden hiçbir zaman dönmeyeceğini, ilk gidenlerle göndereceğini anlamıştı. Bu yüzden sesini çıkarmadı.

Sonra birden, «Eğer beni vurmasalardı, Onu muhakkak getirirdik buraya. Ama ben yaralanınca iki kişiyi birden taşıyamadılar. Neyse ki o sırada ölmüştü.»

Sanki kendini haklı çıkarmak istiyordu.

Saburov onun yüzüne bakınca birden, bütün bunları sırf canının acısını unutabilmek için söylediğini anladı. Gerçekten de bir çocuk gibiydi, acıya dayanamıyordu. Üstelik böyle boşuna, budalaca yaralandığı için de utanıyordu.

Saburov onunla sert ve kuru konuştuğunu, bu nedenle kızın çok üzüldüğünü ve için için kendini yediğini anladı. Daha önce bunun farkına varamadığı için canı sıkıldı. Sesine kızın hiç beklemediği bir yumuşaklık vererek,

«Boşuna üzmeyin canınızı,» dedi. «Bir şeyiniz yok sizin...»

Koltuğunu kızın yanına doğru çekerek, ekledi.

«Şimdi karşı kıyıya geçeceksiniz. Çabucak iyileşir, yeniden yaralı taşımaya başlarsınız...»

Genç kız gülümsedi.

«Tıpkı bizim her zaman yaralılarla konuştuğumuz gibi konuştunuz,» dedi. «Hiç bir şeyin yok dostum. Çabucak canlanacak, iyileşeceksin deriz biz de.»

«Yani siz, yaralı olduğunuzu, bu yüzden sizinle böyle konuştuğumu mu sanıyorssunuz?»

«Zaten öyle olsa da bir şey değişmez. Ben yalnız ateş altında, yaralı olarak Volga'yı geçmenin ne kadar zor olacağını düşünüyorum. Biz sağlamlar hareket edebilir, her şeyi yapabilirdik. Ama yaralılar yatarlar ve yalnızca beklerlerdi. İşte şimdi benimle birlikte gelenler için de öyle olacak, diye düşünüyorum. Muhakkak onlar için çok güç olacak...»

«Sizin için de mi?»

«Hayır, benim için ilk kez olduğundan pek korkunç sayılmaz. Şey... bir sigara verir misiniz bana?»

«Sigara içiyor musunuz?»

«Hayır, içmiyorum. Ama nedense birden canım istedi şimdi.»

«Hazır sigaram yok. Sarmam gerek.»

«Eğer zahmet olmazsa...»

Sigarayı sardı ve yapıştırmadan önce bir an duraladı. Kız «Siz yapıştırıverin,» dedi.

Diliyle sigara kâğıdını ıslattı, yapıştırarak ona uzat-

tı. Kız beceriksizce sigarayı dişlerinin arasında sıktı. Saburov kibriti çakıp sigarasına yaklaştırınca kızın yüzü kısa bir an aydınlandı. Bu yüz ilk kez Saburov'a çok güzel göründü.

Genç kız, «Niçin öyle bakıyorsunuz?» diye sordu. «Ağlamıyorum... Gelirken bir su birikintisinden geçtik sürünerek. Muhakkak orada ıslanmıştır yüzüm. Mendilinizi verin de sileyim.»

Saburov cebinden mendilini çıkardı. Çamurlu, buruşuk ve tütün tozuna bulanmış olduğunu utanarak gördü. Kız yüzünü silip mendili geri verdi.

«Şimdi beni alacaklar mı?» diye sordu yeniden.

Saburov, «Evet,» dedi.

Bu «evet»i başlangıçta olduğu gibi yine soğuk ve komutan sesiyle söyleyebilmek için çok çalışmıştı. Ama yine de becerememişti.

Kız birden, «Beni unutmazsınız ya?» diye sordu.

«Unutmayacağım.»

«Sakın unutmayın beni. Gerçi bütün yaralılar böyle söyler, ama siz bana inanın... Çok çabuk iyileşeceğim... Çünkü içimden gelen bir ses böyle söylüyor... Hep hatırlayın beni...»

Saburov ciddi ciddi,

«Sizi nasıl hatırlamam...» dedi. «Hem her zaman hatırlayacağım...»

Birkaç dakika sonra hastabakıcılar onu sedyeye yatırmak için geldiği zaman kız, kendisi oturdu sedyeye. Ama güçlükle yapabilmişti bunu. Gülümsemeye çalıştı.

«Başım çok ağrıyor,» dedi.

Kollarından tutarak sedyeye yatırdılar.

Saburov, «Öteki yaralıları da yolladılar mı?» diye sordu.

Hastabakıcılardan biri,

«Evet. Buraya onlarla birlikte geldik.» diye karşılık verdi.

«İyi.»

Hastabakıcılar sedyeyi kaldırdılar. Sokağa çıkınca Saburov, yarı karanlıkta ona söylemek için sonsuz bir istek duyduğu şeylerden hiç birini bir türlü söyleyemediğini anladı. İşte hastabakıcılar yola koyulmuş gidiyorlardı. Ama o hâlâ bir şey söyleyememişti. Elinde değildi, o kadar yürekli değildi. Bu güne kadar, yaralı taşımış, yara sarmış, ama şu anda sedyeye uzanmış yatan bu kıza keskin ve delici bir acı duydu yüreğinde. Birden kendini tutamadı; beklenmedik bir anda kızın üzerine eğildi. Kendinde olmadan, kızın canını acıtmamak için ellerini arkasına saklayarak, yanağını kızın yüzüne dayadı. Sonra birkaç kez gözlerinden, alnından dudaklarından öptü: Yüzünü kaldırdığı zaman kızın da gözleri açık, anlayışla kendisine baktığını gördü. O anda Saburov'a öyle geldi ki, öpen yalnızca kendisi değildi. Onu geri çevirmeyi istediğini belirten ne güçsüz bir kıpırdama, ne bir karşı koyma olmadığına ve buna izin verdiğine göre kız da istemişti bunu...

Saburov karargâha dönünce hemen masasının başına geçti. Plân dosyasından iç hizmet yönetmeliğini çıkartarak günlük raporunu yazmaya başladı. Bu rapor önce alaya, Babçenko'ya; sonra oradan çıkarak Tümene, Protsenko'ya Tümenden Orduya, oradan Cephe Komutanlığına, oradan da Moskova'ya gidecekti... Ve bu uzun rapor zinciri halkaları birleştirilerek Genel Kurmay Başkanlığında, Stalin'in masasında sabah raporları olarak bulundurulacaktı.

Saburov akşamları bu raporları yazarken, hep, cephenin ne kadar geniş olduğunu, kendi savunduğu evin tuttuğu yerin, bu geniş cephenin sayısız noktacıklarından yalnızca biri olduğunu düşünürdü. Aynı zamanda bu cephenin en uç noktasında, uçsuz bucaksız, sağı ve solu sonsuz genişliklere uzanan tüm Rusya'nın en önünde, savun-

duğu üç ev ve gitgide sayısı azalan taburuyla kendisi, Saburov, duruyor, gibi gelirdi ona...

— IX —

Protsenko'nun tümeninin yerleşmiş olduğu bölgede şimdi tam bir sessizlik vardı. Saburov bütün bu olanlardan sonra belki de artık genel bir dinlenme verilir, diye düşünebilirdi. Kuşkusuz bunu düşünmesi için pek çok şeyleri bilmemesi gerekirdi: Eğer bu süren sessizliğe bakıp Almanların yorulduklarına, saldırıdan vazgeçmiş olduklarına inansa... Bundaki tek amacın güneyde Stalingrad'ı ikiye bölerek kendilerine Volga'ya çıkabilmek için bir geçit açmak olduğunu. anlamasa... Bu nedenle bütün güçlerini bu kesimin ve burada bulunan tümenlerin daha güneyine çekmeye başladıklarını bilmese... Evet o zaman öyle düşünebilirdi.

Güneyden, sol yanlarından geceli gündüzlü sürekli top sesleri geliyordu. Burada ise tam bir sessizlik vardı. İçinde tüm Stalingrad'ın alınyazısını gizleyen bir sessizlikti bu. Gerçi arada bir Almanlar bombalıyordu. Saburov'un elinde tuttuğu evlere günde beş altı topçu ve havan baskını yapıyorlardı. Zaman zaman Almanlar, yada Ruslar otomatik tüfekçi guruplarıyla çıkışlar yaparak bazı yıkıntıları ele geçiriyorlardı. Ama bütün bunlar bir savaştan çok, hızlı şaşırtma oyunlarıydı.

Almanlar, kendilerini savunmaya çalışan güneydeki Rus birliklerine bir tek kişinin bile yardıma gitmemesi için ellerinden geleni yapıyorlardı. Eli kolu böyle bağlı oturmanın Saburov'a verdiği eziklik, onu eskiye göre şimdi daha az olan ölme şansının vereceği rahatlıktan daha çok etkiliyordu.

Bu günlerde taburda alışılmamış bir kuşatma havası

vardı. Stalingrad'a yeni gelenleri, sessizliği, durgunluğu, değişmez olayları ve ara sıra gülünçlükleriyle şaşkınlığa düşürüyordu bu durum. Üç gün süren top ve havan ateşinden sonra Almanlar, karargâhın yerleşmiş olduğu yapıyı yıkmıştı. Neyse ki yalnız bir muhabereci hafif yaralanmıştı. Saburov artık o yapının bodrumuna, eski kazan dairesine sığınmak zorunda kalmıştı. Böylece bütün tabur, dışarda tek bir kişi kalmaksızın yeraltına taşınmıştı. Şimdi daha sağlam, daha düzenli bir yeraltı hayatı başlamıştı taburda. Taburun parça parça yerleştiği bu bodrumlar, birbirine bağlıydı. Bir direğe yıkıntılardan birinden sökülmüş bir posta kutusu asılmıştı. Herkesin gözü ve güvenliği bu kutudaydı. Kapağında «Posta Kutusu» yazılıydı. Üstünde posta işareti bulunan, açılır kapanır bir kapaktı bu. Bir sabah, «Posta Kutusu» yazısının buraya yetmediği hakkında bir şaka yaptı Saburov. Anlaşılan bu düşünce herkesin hoşuna gitmiş olacaktı ki, hemen o akşam kutunun üzerine, kara, gölgeli, kırmızı bir yazıyla «Merkez Postanesi» ve «Mektup alınır, verilir» küçük bir tabelâ asılıvermişti.

Taburun muhafız takımından, eskiden Odessa'da saatçilik yaptığı bilinen bir er, kendi bodrumunda pencere yerine kullanılan deliğe ayna parçalarından, gerçek bir saatçi ustasına yaraşır bir vitrin yapmıştı. Saburov'un posta kutusuyla ilgili şakasından sonra, onun hoşgörüsüne dayanarak vitrine içerden yine kara-kırmızı yazıyla «Doğru zaman Saatçisi» diye yazmıştı.

Petya iki günden beri banyo yapabilmek için kaygılanıp duruyordu. Birkaç istihkâmcı erin yardımıyla bodrumu kazdı. Kazdığı bu yeri kapı kırıkları ve sıralarla kapadı. Çevresini kerpiçle örerek toprağa bir su fıçısı yerleştirdi. Böylece banyo tamamlanmış oldu. Gerçi dumanı bol ve çamur içindeydi, ama hiç bir yerde buradaki

kadar neşeyle yıkanmamışlardı. Babçenko bile banyosu olmadığı için tabura yıkanmaya geldi. Giderken Tümen komutanını da getireceğini söyleyip gitti. Kuşkusuz Komutanın gelişi sırasında her şeyin düzenli olmasını dilemeyi de unutmadı.

Saburov'un bulunduğu evin yakınındaki bir bodrum odasında ilk günlerde bulduğu kadına Maşa Teyze diyorlardı. Kadın şimdi Tabur mutfağında çalışıyordu. Taburun her zaman burada kalacağı ve kendisini de kimsenin taburdan çıkaramayacağı düşüncesine öylesine alışmıştı ki, sonunda Saburov'un önceleri onda farkettiği asık yüzlülük umutsuzluktan kurtulmuştu.

Saburov üç-dört gecedir, yarımşar saat, patlamalar sırasında evlerden öteye beriye dağılan ve erlerin avludan toplayıp getirdiği kitapları okuyordu. Aralarında Kluçevko'nun beş ciltlik «Rusya Tarihi» de vardı. Saburov şaka olarak, kuşatmanın sonuna kadar sağ kalacağını, hiç olmazsa o zamana kadar beşinci cildi, kitabın sonunu okuyabileceğini söylemişti. Maslennikov'la Vanin onun bu sözlerine güldüler. Çünkü Saburov'un bu okuma hızına bakılarak hesaplanacak olursa daha en az iki yıl kuşatmada kalmaları gerekiyordu.

Şimdi artık çoğunluk gece savaşları yapılıyordu. Avcı erler küçük guruplar halinde toplanıyorlar, sürünerek Alman kesimine giriyorlardı. Orada ya bir tutsak almayı deniyorlar, ya da yalnızca Almanlar arasında kargaşalık çıkartıp geri dönüyorlardı. Maslennikov da iki gece üstüste bu guruplara, katılmıştı. Herkesten ayrı olmaya dayanamıyor, üç kilometre güneyde birçok arkadaşı ölürken kendisinin burada hiç birşey yapamamasına üzülüyordu. Gece baskınlarına katılarak, hiç olmazsa bir şeyler başararak kendini oyalamak istiyordu. Saburov ise bunun pek kötü bir şey olmadığını, ama yine de onu alıkoymanın görevi olduğunu biliyordu. Maslennikov ikinci gece baskınına katılmak isteyince Saburov onu kıramadı, ama gizlice

Konyukov'u yanına çağırtarak ona Maslennikov'un peşinden bir adım bile ayrılmamasını, elinden geldiğince onu korumasını söyledi.

Konyukov kısaca:

«Siz hiç endişelenmeyin Yüzbaşım, bana güvenin,» dedi.

Sonra hemen Maslennikov'un peşinden koştu. Konyukov'un gece işleri çok hoşuna gidiyordu. Arkadaşlarıyla konuşurken, Almanların artık hiç dikenli tel çekmediklerini, oysa çekmiş olssalar çabucak ve sezdirmeden kesmenin ne eğlenceli olacağını anlatıyordu. Bu işin ustası olmuştu. Ama şimdi Alman kesiminin her yanında kendini gösteremediği için üzülüyordu.

İkinci baskından dönen Maslennikov'un ertesi gün uyurken üzerine örttüğü kaputunu şöyle bir kaldırıp bakan Saburov, bir sürü küçük delik gördü. Anlaşılan Maslennikov'un hemen yanı başında bir bomba patlamış, Maslennikov bir mucize sonucu kurtulabilmişti. Akşam olunca yeniden Saburov'a sokulan Maslennikov o gece yine baskına gitmek istediğini söyleyecekti. Ama Saburov onun yüzüne bakınca ne söylemek istediğini anladı ve:

«Bugün çok işiniz var Teğmenim,» dedi. «Bütün gece...»

Maslennikov şaşırmıştı.

«İşim nedir?» diye sordu.

«Bu gece kaputunuzu yamayacaksınız...»

«Kaput mu?»

«Evet. Kendi kaputunuzu... Eğer beni dinlerseniz baskına katılmayın ve kaputunuzdaki delikleri güzelce yamayın.»

Gerçi Maslennikov onun bu sözlerindeki şakayı hemen anlamıştı. Ama sonra, toyluğunu hatırlattıklarını düşündü. Eğer onun bir pilot ağabeyi olmasaydı ve tüm ülkede bu kadar ünlü bir «Maslennikov» soyadını taşıyan biri olmasaydı belki de hala sakin düşünebilirdi. Soyadından ve

hele ağabeyinden hiç söz etmek istemiyordu. Bir pilot ağabeyinin bulunduğunu koca taburda yalnızca Saburov'a söylemişti. O da şu andaki gibi çok can sıkıcı bir durumda olmuştu.

Maslennikov aile ocağında hep ağabeyinin arkasında, gölgesinde büyümüştü. Gerçi Maslennikov onu sevmiyor değildi. Ama yinede kıskanıyor ve imreniyordu. Ona öyle geliyordu ki, onun tüm bahtsızlığı ağabeyinden sekiz yaş küçük doğmasındaydı. İspanya'daki savaş başlayıp da ağabeyi oraya gittiğinde Maslennikov daha on beş yaşındaydı. O anda İspanya'ya gidebilmek için dünyaları verirdi. Daha sonraları, ağabeyi Moğolistan'dayken, Maslennikov'un kendi yolunu çizme çağı gelmişti. Büyük oğlundan gurur duyan, ama küçüğü için korkan, kaygılanan annesi yalvararak küçük oğlunun Hava Harp Okulu yerine Sivil Havacılık okuluna girmesini sağladı. Ancak, savaşın başlarında, yani onu artık hiç kimsenin tutamayacağı anda önüne ilk çıkan Piyade Okuluna girdi. Evet, şöhret düşkünüydü. Ama savaşta şöhret düşkünlüğünü kınamak çok güçtür. Bir an önce kahraman olmak istiyordu. Bunun için korkunç şeyleri yapmaya bile hazırdı. Yeter ki böyle tehlikeli bir öneri yapılsın...

Doğrusu Saburov da bu şöhret düşkünlüğünün pek yabancısı değildi. Ama şimdi, «kan çağı» diye adlandırdığı bu savaşta bu duygu hemen kafasından silinivermişti. Bu nedenle bütün bu olanları anlıyor, bu duyguları için de Maslennikov'u ayıplamıyordu. Yalnız elinden geldiğince onu hayallerinden soğutmaya çalışıyordu. Zaman zaman Maslennikov ona kendisinden dokuz yaş küçük oğluymuş gibi geliyordu. Sanki savaş yıllarında bu fark daha da artıyordu.

Saburov, yaptığı şakadan alınan ve suratını asarak kaputunu dikmeye çalışan Maslennikov'a:

«Biliyor musun, Mişa,» dedi. «Arada bir şeyler yaparak kendimi büyük tehlikelere atmak istersem hemen

savaşı düşünürüm. Böylece kendimi tutmayı başarırım. Çünkü savaş ne yaparsak yapalım çok uzun sürecek. Böylece, uzadıkça da sonuna kadar yaşamasını becerebilenler değer kazanacak. Eğer bir gün Saburov alay komutanı olursa sen de tabur komutanı olacaksın. Senin o zamana kadar sağ kalman çok önemli. Sen ne dersin, haklı değil miyim?..»

Maslennikov telâşlı telâşlı :

«Hayır,» diye karşı çıktı. «Bu belki herkes için doğru olabilir, ama benim için yanlış.»

Saburov gülerek :

«Kabul etmiyor musun?» dedi. «Ne yapalım öyle olsun. Sonuç olarak hiç de önemli değil... Benim için hepsi bir. Ama hep böyle kaput dikersen...»

Maslennikov kaputunu dizine koyup onarmasını sürdürdü.

Aralarındaki bu konuşma sessizliğin ve durgunluğun sekizinci gününde geçiyordu. Bütün gün, bütün gece güneyden gelen güçlü top sesleri duyulmuştu. Geçici de olsa, kendisi ve taburu rahatlık içinde olan Saburov, yaklaşan büyük yıkımın kaygısıyla bütün geceyi huzursuz geçirmişti.

Birden masanın üzerindeki telefon çalmaya başladı. Saburov alıcıyı kaldırdı.

Babçenko'nun, «Saburov mu?» diyen sesini duydu.

«Evet efendim.»

«Taburu komisere bırak! Seni patron çağırıyor. Hemen gel!»

Saburov, Maslennikov'a:

«Vanin'e benim patrona gittiğimi söylersin,» dedi ve şapkasını gözlerine kadar indirerek kapıya doğru yürüdü.

Protsenko, ev yıkıntıları arasına kazılmış sığınağında, bir ileri bir geri dolaşıp duruyordu. Sığınak, her zaman olduğu gibi, özenle yapılmıştı; çok sağlamdı. Protsenko gerektiği zaman hayatını tehlikeye atmaktan çe-

kinmezdi, ama sığınağının da çok sağlam olmasını isterdi. Bunun için beş altı kez silindirle düzelttirdi. Çalışan istihkâmcıların başında dikilir, onların bir an bile tembellik etmelerine izin vermez, yeni yerine yerleşinceye kadar iyice terletirdi. Sığınağın elden geldiğince geniş tutulmasını, içeri bir masa, bir sandalye atılmasını, uyumak için de uygun bir yer yapılmasını isterdi. Bu, savaşın verdiği ve savaşın artık başlarında olmayan herkesin alıştığı şeylerdi. Bu yüzden yapılan sığınaklar hemen bir eve benzetiliveriyordu. Emrindeki komutanların da boşu boşuna uygunsuz yerlerde barınmalarına, ateş hattında harita yayacak kadar bir yerlerinin bulunmamasına kızardı. Zaten aslında savaş onların her adımda ellerini kollarını yeter derecede bağlıyordu. Bir de fazladan kendi kendilerini böyle zora sokmalarına dayanamıyordu Protsenko.

Bütün gün boyunca Tümenin sol yanında çok şiddetli savaşlar olmuştu. Protsenko gerek sezgisinin, gerek tecrübesinin sonucu o anın; güneyde savunma hatlarını yaran Almanların Volga'ya doğru ilerleyecekleri, tüm tümeniyle güneyden, daha önemlisi de Ordu karargâhından koparılacağı anın çok yakın olduğunu anlamıştı. Ve sonunda korktuğu başına gelmiş, yarım saat sonra Ordu karargâhıyla bağlantısı kesilmişti. Kaderin ilginç bir oyunu olarak Ordu karargâhıyla tüm önemli konuşmalar yapıldıktan sonra, en son, savaş kurulu üyesi olan Matveyev'in boğuk ve kalın sesini dinlemişti. Matveyev onu telefona çağırtmıştı. Önce durumun nasıl olduğunu, işlerin yolunda olup olmadığını sormuş, sonra eklemişti.

«Kutlarım seni.»

«Niçin?»

«Radyoyu işitmedin mi?»

«Hayır.»

«Bugün radyoda hükümet kararnamesi yayınlandı. Seni Tuğgeneral yapmışlar. İşte bu yüzden kutlarım seni

yoldaş General.»

Matveyev yorgun, ağır bir sesle konuşuyordu. Anlaşılan orda, güneyde işler çok kötüydü. Onun her zamanki duygululuğuyla hükümet kararını hatırlayarak hemen telefona sarılıp, kendini aradığını anlamıştı Protsenko.

«Teşekkür ederim,» dedi Protsenko. «Yeni rütbeme lâyık olmaya çalışacağım.»

Protsenko bir an durup bekledi, ama Matveyev karşılık vermedi.

Protsenko, «Benim söyleyeceklerim bu kadar...» diye sürdürdü. «Sizi dinliyorum...»

Ama Matveyev'den bir karşılık gelmiyordu. Protsenko üç kez tekrarladı.

«Sizi dinliyorum... Sizi dinliyorum... Sizi dinliyorum...»

Telefon susmuştu.

Protsenko, belki de kesiklik kendi tümeni içindedir diye düşündü. Hemen komşu tümenle bağlantıyı sağlayan santralı aradı. Santral cevap verdi. Cevap vermesi daha iyiydi. Aradaki bağlantı uzun bir süre için kopmuştu. Protsenko'nun tümeninin sol yanından Almanlar Volga'ya inmişler, aradaki hatları kesmişlerdi.

Komşu tümenlerde hiç hayat belirtisi yoktu. Ordu karargâhıyla bağlantı kurulamıyordu. Ama yine de, her zaman olduğu gibi günlük raporun Orduya yollanması gerekiyordu. Bunun için tek bir yol kalmıştı: Volga'nın karşı kıyısına geçmek, karşı kıyı boyunca güneye ilerlemek, sonra yeniden bu yakaya geçerek Ordu karargâhına ulaşmak... Raporların bir subayla yollanması gerekiyordu. Önce kendi emir subayını yollamayı düşünmüştü Protsenko. Oysa emir subayı o gün, koşarken ayağını incitmiş, şimdi de kaputunu başının altına yerleştirmiş, döşemede yatıyordu. Hem Ordu karargâhına biri yollanacağı zaman ilk akla gelecek kişi emir subayı olamazdı. Protsenko'ya, raporları oraya götürebilmesi için hem yürekli, hem de

çok iyi tanıdığı bir subay gerekliydi. Hemen telefonu açtı ve Babçenko'yu istedi.

«Nasıl, sizin orada sessizlik sürüyor mu?» diye sordu Protsenko.

«Evet.»

«Öyleyse hemen bana Saburov'u yollayın.»

Protsenko, Saburov'un gelmesini beklerken alaylardan gelen raporları topladı. Eskiden hiç yapmadığı halde kendi elleriyle düzene koydu ve sonra bunların daktiloya çekilmesini emretti. Raporlar daktilo edilirken Saburov geldi.

Protsenko, «Merhaba Aleksey İvanoviç,» dedi.

«Merhaba yoldaş Albayım.»

«Artık Albay değil,» diye düzeltti Protsenko. «General. Sen bugün radyoyu dinlemedin mi?»

«Hayır.»

«Dinlemedinse işte ben sana söylüyorum: General!... Bugün terfi ettirmişler...»

Susmuş telefonu göstererek:

«Hay şeytanlar alsın bunu...» dedi. «Yalan söylemeye gerek yok; terfi etmeyi istemiyor değildim. Ama böyle bir günde duymak istemiyordum... Böyle ağır bir günde... Ordu karargâhına raporları götürmen için çağırttım seni.»

Saburov başıyla telefonu göstererek:

«Niçin?... Telefon çalışmıyor mu?» diye sordu.

«Çalışmıyor. Ama kısa zamanda çalışacak. Bağlantı kesildi. Benim canlı telefonum olmak düşüyor sana.»

Telefonun yanındaki ahizeyi aldı ve iskeleyi aradı.

«Motor, sandal, elinizde ne varsa hazırlayin hemen... İşte böyle Aleksey İvanoviç. Önce karşı kıyıya geçeceksin. Ordu karargâhının eski yerini biliyorsun. Oraya... Sonra yeniden bu yakaya geçip karargâhın şimdiki yerine gideceksin.»

O anda içeri giren kurmay başkanına,

«Nasıl, raporlar hazırlandı mı?» diye sordu.

«Daktiloya çekiyorlar. Beş dakika sonra hazır olacak.»

Protsenko;

«İyi,» dedi. «İşte böyle Aleksey İvanoviç,» diye sürdürdü. «Göreyim seni... Gerçi Orduyla bağlantının kurulması an meselesi. Ama bizim bekleyecek zamanımız yok. Şerefimle söylüyorum, beni sıkıştırdıkları zaman hoşlanıyorum bundan. İnsan kendini sıkıştırdıklarında neyinin eksik, neyinin fazla olduğunu görebiliyor. Ama komşundaki birlikte kıyamet koparken sen olduğun yerde rahatlık içindeysen... Her şeyden önce için rahat olmuyor. Hop oturur hop kalkıyorsun. Sen de böylesindir, değil mi?...»

Saburov, «Evet, öyleyimdir,» diye onayladı.

«Biliyordum bunu. Şimdi, içinin rahat olması için ulaşmaya çalış onlara.»

Birden güldü. Duvara asılmış kırık aynaya doğru yürüdü.

«Nasıl Aleksey İvanoviç,» dedi. «General üniforması bana yakışacak sanırım, sen ne dersin?...»

Saburov onayladı yine.

«Evet, yakışacak Generalim.»

Protsenko güldü.

«Generalim, öyle mi?» dedi. «Bana Generalim dedin. Ama içinden de şöyle geçirmişsindir: 'Şuna bak, şu moruk şeytanın General olmak nasıl da hoşuna gidiyor!' Nasıl, düşündün mü böyle?»

Saburov gülerek,

«Evet, düşündüm,» dedi.

«Doğru da düşünmüşsün hani... Çok güzel bir şey bu, gerçekten çok güzel!... Yalnız bu rütbe bana daha çok sorumluluk yüklüyor... Bir rütbe verdiler, ama bu bizi her her zaman anlayışla karşılayacaklarını göstermez. İnsana ün kazandıran sözcük, öteki sözcüklere benzemiyor.»

Protsenko bir yandan Saburov'a bakıyor, bir yandan

da sigara içiyordu. Düşüncelere dalmıştı. Coşku içindeydi ve bir şeyler söylemek istiyordu. Sonunda,

«General,» diye mırıldandı düşünceli düşünceli. «Çok güç bir rütbe... Ama niçin zor, biliyor musun Saburov? .. Çünkü kötü savaşmamak, ya da iyi savaşmak artık yetersizdir. Bundan sonra hiç savaş olmayacakmış gibi savaşmak gerek. Ama Saburov, ben bu savaşın, dünyanın son savaşı olduğunu söyleyen konuşmaların hiç birine inanmıyorum. Bu sözleri geçen savaşta da söylediler. Tarihi okuyunca anlıyoruz ki, daha önceleri de söylemişlerdi. Bu savaş bittikten sonra, belki otuz, belki elli yıl sonra yine savaş çıkacak. Ama... Sonucu herkes için de, ordu için de zafer olsa bile, eğer savaş kaçınılmazsa, bunu geciktirmek bizim elimizdedir. Kuşkusuz pek çok kişi benim düşünceme karşı çıkacaktır. Söz gelimi başta sen, öyle değil mi?...»

Saburov itiraf etti.

«Evet, karşı çıkmak isterdim.» dedi. «Artık, bundan sonra ne zaman savaş çıkacak diye düşünmek istemiyorum ben.»

Protsenko, «Elbette, istememen pek tabiî,» dedi. «Ben de düşünmek istemiyorum. Ama düşünmek gerek. İşte belki o zaman bir daha savaş olmayabilir.. »

Bu arada kurmay başkanı hazırlanan raporları getirdi. Protsenko, cebinden gözlük kılıfını çıkardı. İçinde yalnız belge okuduğu zamanlar kullandığı yuvarlak, *bağa* bir gözlük vardı. Belgeleri son sözcüğüne kadar inceleyerek okudu ve imzaladı. Sonra,

«Haydi artık git,» dedi Saburov'a. «Sandala kadar götürürler seni. Ondan sonrası senin işin. Volga'yı geçerken, tabiî görmezlerse Almanlar seni, doğanın güzelliği çok hoşuna gidecek. Altında sular, tepende yıldızlar ve hafif bir aydınlık... Sanki Volga'nın üstünde değil de, Vistula, ya da Oder ırmağında gezinti yapıyormuşsun gibi... Hadi bakalım, yolun açık olsun.»

Saburov karanlıkta iskeleye gitti. Motor yoktu. Bu sabah bir mayına çarparak parçalanmıştı. İskelenin yanındaki küçük bir sandal suyun dalgalarına uyarak hafif hafif sallanıyordu. Saburov sandala binerken bir fenerin ışığı çarptı yüzüne. Sandal beyaz renkteydi. Bordasında mavi bir çizgi ve gezinti sandallarından biri olduğunu belirten bir numara vardı. Daha yakin zamana kadar bir ruble karşılığında, ya da yarım rubleye saat hesabı kiralanıyordu anlaşılan.

Küreklere iki asker oturmuştu. Saburov dümene oturdu ve yavaş yavaş kıyıdan açıldılar. Almanlar ateş etmiyorlardı. Her şey Protsenko'nun umduğu gibiydi. Yukarda yıldızlar, aşağıda su ve sessiz, durgun bir gece... Top gürlemeleri üç-dört kilometre uzağa kaymıştı. Artık Saburov'un alışkın kulaklarında yankılanmıyordu. Rahatça sandalın dümeninde oturuyordu. Gündüzleri ve bazan geceleri nehri aşıp gelen ağır Alman mermilerinin dövdüğü, orada gün batımından şafağa kadar çalışan, kiminin oraya taburlardan yaralı taşıdığı, kiminin oradan her gün taburlara cephane, ekmek, votka götürdüğü on -on beş iskelenin bulunduğu kıyıdan kendisini ayıran yirmi, ya da otuz dakika içinde Saburov her şeyi düşünebilirdi. Maslennikov'la konuşmalarında kendini ve taburunu «ada devleti,» karşı kıyıyı da «büyük ülke» olarak adlandırarak şakalaşırdı. Moskova'ya gitmek bile başlangıçta öbür yakaya, «büyük ülke»ye geçmişti. Sonraları kuzey batıda bir yerden yine Volga'nın bu yakasına geçiliyordu. O yakada her şey vardı. Şu anda düşündüğü Anya da bu her şeyin arasındaydı. Eğer yarası hafifse buraya yakın bir yerde, kendi çalıştığı hastanede olsa gerekti.

İçinden, 'Muhakkak hafif yaralıdır,' diye geçirdi. Böyle düşünmesinin nedeni akla yakın geldiği, ya da öyle umduğu için değildi. Kız, «çok kısa bir zamanda yanınızda olacağım...» demişti. Öylesine bir inançla, çocukça, saf bir güvenle konuşmasının nedeni de saf, lekesizdi: İçine doğu-

yordu... Ve gerçekten de böyle olması olağandı. Son birkaç gün, günde iki üç kez kendini bu düşünceye kaptırıyordu Saburov. Tabur karargâhına her döndüğünde elinde olmadan korunaklara bir göz atıyordu...

Sandal ucu kuma gömülerek sahile oturunca hemen kıyıya atladı. Ordu karargâhının eski yerine en yakın geçiş yerini aramaya başladı. Anlayabildiğine göre geçiş yerini, akıntı boyunca buradan bir buçuk kilometre uzağa, taşımışlardı. Yeniden sandala bindi ve kıyı boyunca ilerlemeye başladılar.

Geçiş yerine varınca sandal eski bir tahta iskeleye yanaştı. Askerler sandalda beklediler. Saburov bu kez onu geriye, sağ kıyıya götürmek için kalkan sala atladı. Sala yiyecek sandıkları, tahta döşemenin üzerinde öteye beriye yuvarlanan, kesilip temizlenmiş sığır ve koyun etleri yüklenmişti. İçinde hemen hemen hiç insan yoktu. Taşınan yiyeceğim bu kadar çok oluşundan, işlerin ağırlığı, oraya bir ordunun taşınıp toplanmasının güçlüğü, yoruculuğu ve beslenmesinin sonsuz zorluğu anlaşılıyordu. Sal yarım saat sonra Stalingrad'ın iskelelerinden birine yanaştı. Geçiş yerini başka bir yere taşımışlardı. Ama Saburov'a hiç ummadığı bir haber de verdiler: Ordu karargâhı yerinden ayrılmamıştı, eski yerinde kalmıştı.

Saburov daha önce iki - üç kez Ordu karargâhına gelmiş olan Protsenko'dan, bu kıyıda, karşı kıyıdaki yanık siloların tam karşısına düşen tepede, kazılmış yeraltı sığınakları bulunduğunu öğrenmişti. Geçiş yerinden oraya, kıyı boyunca en çok bir buçuk kilometrelik bir yol vardı. Almanlar tüm kıyıyı, göremedikleri için satranç düzeninde bir havan ateşi altına almışlardı. Zaman zaman ötede beride mermiler patlıyordu.

Saburov kıyı boyunca durup dinlenmeden yürüyordu. Yönünü belirleyeceği siloların görüntüleri hâlâ yoktu ortada. Oysa otomatik tüfek sesleri öylesine yakından geliyordu ki, bu seslere bakınca karargâha bir kilometreden

daha az kalmış olması gerekiyordu. Düşünmeye başladı: Yoksa ona yalan mı söylemişlerdi? Yoksa bugün Ordu karargâhına ulaşamayacak mıydı?... Ama kendi hesaplarına göre geçiş yerinin bulunması gereken yere iyice yaklaştığı sırada hemen önünde, Volga'nın dik kıyısına oturmuş siloların görüntüleri karşısına dikiliverdi. Bir dakika sonra da yeraltı sığınağının ağzında duran bir nöbetçiyi gördü.

Saburov, «Karargâh burası mı?» diye sordu.

Adam elindeki fenerle Saburov'un belgelerini inceledikten sonra burada olduğunu söyledi.

Saburov alçak sesle,

«Kurmay Başkanının yanına nasıl gideceğim?» diye sordu.

«Kurmay Başkanına mı?»

Hemen Saburov'un arkasından, daha önceden tanıdığını *sandığı bir ses sordu.*

«Kimmiş o Kurmay Başkanına gitmek isteyen?»

«Ben.»

«Nereden geliyorsun?»

«Protsenko'dan.»

«*Aynı ses;*

«Bak sen!! Çok ilginç,» dedi. «Peki, gidelim bakalım...»

Tahtalarla kaplanmış sığınağa birlikte girdikleri zaman, Saburov geri dönüp baktı. Arkasından gelen adamın, o *ilk gece Protsenko'nun yanında gördüğü Generalin* ta kendisi olduğunu gördü.

Saburov ona dönerek,

«Yoldaş komutanım,» dedi, «eğer izin verirseniz size söyleyeceklerim var.»

General,

«Peki, şimdi söylersin,» dedi ve küçük tahta bir kapıyı açıp içeri girdi.

Saburov onu izlemesi gerektiğini anlayarak yürüdü arkasından.

Bu küçük kapının gerisinde bir kanepe, muşamba kaplı bir divan ve büyük bir masayla döşenmiş ufacık bir oda vardı. General masanın başına geçip oturdu.

«Lütfen, şu tabureyi bana doğru iter misin!...» dedi Saburov'a.

Saburov bunun nedenini anlamamıştı, tabureyi itti. General bir ayağını kaldırıp taburenin üzerine uzattı.

«Eski yaram çok azdı bu günlerde. Yürürken aksıyorum... Eee, şimdi anlat bakalım.»

Saburov söylemesi gereken her şeyi anlattı. Sonra getirmiş olduğu raporu verdi. General raporları yavaş yavaş okudu. Sonra sorgu dolu gözlerle baktı.

«Demek sizde her şey sakin gidiyor?» diye sordu.

«Evet efendim. Sessizlik sürüyor.»

«Bu çok iyi. Demek oluyor ki, aynı anda birkaç yerden birden saldırıya geçecek güçleri kalmamış Almanların. Son günlerde kayıp az mı?»

Saburov, «Tam olarak bilmiyorum efendim,» dedi.

«Yok, hayır... Ben size bütün tümenin kaybını sormuyorum. Tümeninki bu raporda yazılı. Sizin taburdaki durum nasıl. Sanırım siz bir tabur komutanıydınız, değil mi?»

«Öyle efendim,» diye karşılık verdi Saburov.

«Öyleyse senin taburda ne kadar kayıp var?»

«Bu son sekiz günde altı ölü ve yirmi yaralı. İlk sekiz günde ise seksen ölü ve iki yüz iki yaralı vardı...»

General,

«Eveeet...» diye uzattı. «Çok. Bizi bulabilmek için çok dolaştınız mı?»

«Hayır, çabuk buldum. Yalnız kuşkulanmaya başlamıştım doğrusu. Üç yüz adım yaklaşana kadar kendi kendime düşünüyordum. Acaba yerlerini değiştirdiler mi? diye.»

General, «Evet,» dedi. «Neredeyse değiştiriyorduk. Benim kurmaylar bu gece değiştirmeye karar vermişler. Ama ben akşam tümenden döndüğüm zaman durdurdum onları. Şimdi olduğu gibi, durumun çok ağır olduğu zamanlar —bakın bunu hiç aklınızdan çıkarmayın Yüzbaşım— gerçi şimdi saklamak gülünç olur, durum her zamankinden çok daha ağır, ama yine de alışılmış kuralları izleyerek temkinli davranmak ve komuta yerini değiştirmek doğru olmaz. Hattâ çok zorunlu olsa bile bu... Şu an, en çok düşüneceğiniz ve sakınacağınız nokta, erlerin içinde bulunulan durumu sezinlemeleridir. Anladınız mı?... Durmadan değişmek, özellikle yer değiştirmek bu güç durumu daha çabuk sezinletir. Şu ana kadar durumu yönetimi başardım. Yer değiştirmeyeceğim ve yine buradan yönetmeyi sürdüreceğim. Siz genç bir komutansınız; bunları size söylememin nedeni, sizin kendi taburunuzla sık sık yer değiştirmek zorunda oluşunuzdur. Umarım oradaki sessizliğin uzun süre böyle sürmeyeceğini düşünüyorsunuzdur, değil mi?...»

«Elbette,» dedi Saburov.

«Sakın unutmayın bunu, uzun sürmeyecek...»

Sonra kapıya doğru,

«Savateyev!» diye bağırdı.

Kapıda emir subayı göründü. General,

«Oturun ve emirlerimi yazın!» dedi.

General Saburov'un yanında, çabucak, birkaç satırlık kısa bir emir yazdırdı. Kesin olarak Almanların onun bölgesinin güneyinden çok sayıda adam geçirmesine engel olmak için gerekeni yapmasını, özellikle şimdi. Volga'ya inmek için vardıkları bölgeye birkaç saldırı düzenlemesini istiyordu. Bunları Saburov yapacaktı. Sonra.

«Evet, yazın,» dedi General. «Yeni rütbenizi, generalliğinizi de kutlarım. İşte hepsi bu kadar. Verin şimdi imzalayayım.»

Saburov'a izin verip gönderirken, General yorgun, uykusuzluktan çevresi morarmış gözlerini ona çevirerek,

«Siz, sanırım, Protsenko'yu çoktandır tanıyorsunuz, değil mi?» dedi.

«Hemen hemen savaşın başından beri.»

«Eğer iyi bir komutan olmak istiyorsanız, ona dikkatle bakın. Onu çok iyi tanıyın. Gerçekte ilk bakışta göründüğü gibi değildir: Kurnazdır, akıllıdır ve direnmesini bilir. İçimizde çok kişi numara yapar ve sakin görünmeye çalışır. Ama sizinki gerçekten sakin olanlardan biridir. İşte böylelerine dikkat etmek, onları iyi tanımak gerekir. Bana sizin için bir rapor verdi. Kuşatmada olduğunuz ilk günlerde çok iyi savaşmışsınız. Şimdi bütün tümen olarak kendinizi kuşatmada sayabilirsiniz. Bu gibi durumlarda en doğru şey sakin olmaktır. Aramızdaki telefon bağlantısını yeniden kuracağız. Ama arada su var. Yine de...»

Ayağa kalktı ve elini Saburov'a uzattı.

«Yine de,» diye sürdürdü. «Arkamız suya dayalı olursa bazan bize yararlı oluyor. Söz gelimi Odessa, Sivastopol öyleydi... Umarım Stalingrad da bu örnekler gibi olacak. Ancak bir farkla: «Onu hiç bir zaman vermeyeceğiz. Gidebilirsiniz artık.»

Saburov karargâhtan çıkıp geriye, iskeleye doğru yürürken durmadan düşünüyordu. Orduda hiçbir tuhaflık, değişiklik yoktu. Komutanın durumu da iyiydi. Sakin, heyecansız birtakım şeyler konuşmuştu onunla ve konuştuklarının hiçbirinin ardında başka bir düşünce yatmıyordu. Bütün bunlar Saburov'a çok tabiî gelmişti. Eğer gerçekten General, düşündüğü gibi konuştuysa, doğruydu da. Günlerdir tanık olduğu olaylarla bugün gördükleri arasındaki karşıtlığa şaşıyordu. İçinden 'Belki de bizim bilmediğimiz birtakım şeyleri biliyor' diye geçirdi. 'Belki de takviye birlikleri vardır... Ya da başka bir yerlerde başka şeyler hazırlanıyordur...'

Sonra bu düşünceyi silip attı kafasından... Hayır, bu iş böyle olamazdı! Birden, olanca açıklığıyla Komutandaki durumun nedenini anlayıverdi. Olabilir diye düşündüklerinin en kötüsü olmuştu artık. Almanlar Volga'ya inmişler, Orduyu ikiye bölmüşlerdi. Güçleri bunu engellemeye yetmemişti. Bu engellemeyi yapabilecekleri son günler de geçip gitmişti işte. Ama en korkunç şey olmuştu. Almanlar savaşı bitti sayıyorlardı. Oysa Ordu kendini hâlâ yenik saymıyor, elinden geldiğince direnmesini sürdürüyordu. Karargâh da sanki değişen bir şey yokmuş gibi yerli yerinde kalmıştı. Üstelik aradaki bağlantının kopmuş olduğu bir tümenden, her zamanki raporunu sunma görevini yapmak için, durumun bu kadar korkunç olmasına aldırmadan bir subay bile gelmişti. Gerçi buna biraz da Saburov'un yanında bulunması etkili olmuştu, onu zorunlu kılmıştı, ama yine de bütün bunlar Komutanı iyi yönde etkilemişti. Orduda iyi olması kadar, az konuşmasıyla da tanınan Komutan, şimdi Saburov'la, yani kendi emrindeki sıradan bir subayla bütün bir beş dakika konuşmuştu. Üstelik de bunun görevle pek ilgisi yoktu.

Saburov Protsenko'dan ayrıldıktan beş saat sonra yeniden sığınağına dönmüştü. Ona Komutanın emirleri yazılı kâğıdı uzatıyordu. Protsenko bir solukta okudu emri, sonra,

«Eee, anlat bakalım, oralar nasıl?» diye sordu.

Saburov Ordu karargâhının eski yerinde bulunduğunu söylediği zaman Protsenko'nun yüzünde sevmli bir gülümseme belirdi. Anlaşılan o da onaylamıştı bunu. Saburov'un duygularını paylaşmıştı. Karargâhın yerinde kalmasına sevinmişti. Böylesi bir adamın dıştan görünen basiretsizliği gerçekte inanılmaz bir basirettir. İlk görünüşte sağlam düşünce gerekliliği kaçınılmaz gibi gelse de, sa-

vaşta böyle basiretli davranabilen kişilere çok az raslanır.

Saburov, Protsenko'dan ayrılıp taburuna dönerken Babçenko'ya uğradı. Tümen karargâhında, Babçenko'nun telefon ettiğini, kendisine uğramasını istediğini iletmişlerdi.

Babçenko masasının başına geçmiş, raporları düzeltiyordu.

Başını kaldırmadan,

«Otur!» dedi ve yeniden önündeki işine koyuldu.

Onun her zamanki alışkanlığıydı bu. Kendi emrindekilerden biri geldiği zaman, başlamış olduğu işi hiç bir zaman yarıda kesmezdi. Bunu onuruna yakışmaz sayardı.

Saburov onun bu davranışına alışmıştı artık. Babçenko'dan sigara içmek için izin istedi, ilgisizce. Daha sonra, sığınağın öteki odasına geçtiği zaman, savaşın başından beri aynı tümene bağlı bir bölüğün komutanı olan Üsteğmen Yerelmin'le karşılaştı.

Yeremin elini sertçe uzatarak,

«Merhaba!» dedi, Saburov'a. «Gidiyorum ben.»

«Nereye gidiyorsun?»

«Öğrenim için çağırıyorlar.»

«Nereye?»

«Akademiye bağlı bir kursa. Stalingrad'dan şu anda ayrılmam çok ilginç doğrusu. Ama emir üzerine emir yolladılar. Ben de gidiyorum. Yarbayla vedaşlamak için geldim buraya.»

«Ne zaman gidiyorsun?»

«Şimdi. Bot hazır olur olmaz gideceğim.»

Saburov, kendisinin başaramadığı şeyi, yani Babçenko'yu gömüldüğü kâğıtlarından ayırabilmeyi, Yeremin'in yapacağını düşünerek onun ardından odaya girdi. Çünkü Babçenko Yeremin'i uzun süreden beri tanıyordu ve 'güle güle git' demek zorundaydı.

Yeremin, «Yoldaş Yarbayım,» diye söze başladı. «Si-

zi biraz rahatsız edebilir miyim?»

Babçenko başını kâğıtlardan ayırmadan,

«Evet?» dedi.

«Gidiyorum, Yarbayım.»

«Ne zaman?»

«Şimdi gidiyorum, sizinle vedalaşmak için uğramıştım.»

Babçenko yine Yeremin'in yüzüne bakmadan, aynı şekilde sordu.

«Kâğıtlarınız hazır mı?»

«Evet, işte.»

Yeremin kâğıdı uzattı ona.

Babçenko yine gözlerini masadan kaldırmadan kâğıdı imzaladı ve Yeremin'e geri verdi.

Ortalığı derin bir sessizlik kaplamıştı. Yeremin ağırlığını bir ayağının üzerine vererek birkaç saniye daha öylece, kararsızlık içinde olduğu yerde kaldı.

Sonra, «İşte böyle efendim, gidiyorum,» dedi.

«İyi, ne yapalım, gidiniz.»

«Sizinle vedalaşmak için uğramıştım yoldaş Yarbayım.»

Babçenko sonunda gözlerini işinden kaldırdı ve mırıldandı.

«Ha, iyi, iyi... Öğreniminde başarılar dilerim,» dedi ve elini Yeremin'e uzattı.

Yeremin uzatılan eli sıktı. Mutlak Yarbaya bir şeyler söylemek istiyordu. Ama Babçenko onun elini sıkar sıkmaz yeniden önündeki kâğıtlara kapanmıştı. Artık ona bakmıyordu.

Yeremin bir kez daha;

«İşte böyle yoldaş Yarbayım,» dedi.

Sonra kaşının altından Saburov'a baktı. Bakışlarında küskünlük değil, şaşkınlık okunuyordu. Doğrusu, o da bilmiyordu Babçenko'yla nasıl vedalaşılacağını. Hele böylesine resmi bir vedalaşma olacağını hiç düşünmemişti.

Yeremin son kez,

«Allahaısmarladık yoldaş Yarbayım,» dedi alçak sesle.

Babçenko onu duymadı bile. Rapora bir kroki uygulamaya çalışıyordu ve tüm dikkatini vermiş cetvelle çizgiler çiziyordu. Yeremin birkaç saniye daha oyalandı. Sonra yavaşça Saburov'a dönerek içtenlikle elini sıktı ve kapıya doğru yürüdü. Saburov onu kapıya kadar geçirdi. Sığınağın girişinde çabucak kucaklayıp öptü. Sonra da yeniden geriye, Babçenko'nun yanına döndü.

Yarbay hâlâ raporunu yazıyordu. Saburov ona kızgınlıkla onun inatla gerilmiş yüzüne ve saçları dökülmeye başlamış tepesine baktı. Bir türlü anlayamıyordu. Nasıl oluyordu da Yarbay, bir yıldır birlikte savaştığı, birlikte tehlike dolu bir hayat sürdüğü, aynı kaptan yemek yediği, içtiği ve hatta açık arazi savaşlarında gerektiği zaman kendini ölümden kurtarmış bir adamı, Yeremin'i, şimdi hiç bir şey olmamış gibi, duygusuzca böyle salıveriyordu!... Evet bu tam bir duygusuzluk, insanlara ve onların kaderlerine karşı kayıtsızlıktı. Ama Saburov'un Ordu içinde kimilerinde gördüğü ve çok şaşırdığı duygusuzluğun çok dışında bir şeydi bu. Saburov, Yeremin'in güçlükle dayanabildiği bu acıya kendini öylesine kaptırmıştı ki, sonunda Babçenko, Ordu karargâhında olup biteni öğrenmek için kendisiyle konuşmaya başladığı zaman, alışkanlığı dışında çok soğuk, kuru, hemen hemen sert denebilecek bir hırçınlıkla karşılık verdi ona. Kendini güç tutuyordu. Şu anda bütün istediği, konuşmanın bir an önce bitmesi, Babçenko'nun yine kâğıtları üzerine kapanarak biraz önce kendisiyle vedalaşan Yeremin'e başını kaldırıp bakmadığı gibi kendisine de hiç bakmamasıydı.

Saburov taburuna dönerken yolda 'Tuhaf şey!' diye düşünüyordu. Böyle bir anda, savaşın en güç şartlar altında sürdüğü Stalingrad'dan Akademi öğrenimi için cepheden adam çağırıyorlardı. Hem de bunun gereksiz oldu-

ğu apaçık belli olduğu halde!... Ama, kimse bir şey diyemezdi ki buna! Çünkü devletin büyük serinkanlılığıydı bu...

— X —

Saburov'u taburundaki evinde bir konuk bekliyordu. Masada, Tabur komiserinin karşısında orta yaşlı, gözlüklü, yakasında çift şerit bulunan tanımadığı biri oturuyordu. Saburov içeri girdiğinde ikisi de, —tanımadığı adamla komiser— hemen yerlerinden kalktılar.

«İzin verirseniz Aleksey İvanoviç, sizinle tanıştırayım. Bu bay, yoldaş Avdeyev. Moskova'dan geliyor. Merkez Basın muhabiri.»

Saburov selâmladı.

«Moskova'dan mı geliyorsunuz?» diye sordu ilgiyle. «Ayrılalı çok oldu mu?»

Adveyev, «Daha dün sabah Moskova'da, Merkez havaalanındaydım,» diye karşılık verdi.

«Yanılmıyorsam sizin makalelerinizi zaman zaman «İzvestiya»da okumuştum.»

«Evet, çoğunlukla orada yazarım.»

Saburov biraz da kıskançlıkla,

«Daha dün Moskova'daydınız, bugün burada,» dedi. «Eee, neler oldu bakalım yokluğumuzda Moskova'da?»

Adveyev gülümsedi. Belki de böyle bir adamla hayatı boyunca karşılaşmamıştı. Bu yüzden onun sorusuna birden karşılık bulamadı. Sonra,

«Hiç bir şey yok; olduğu gibi duruyor. Eskiden nasılsa şimdi de öyle.» diye bütün bu tür sorulara verilen beylik cümleyle cevap verdi. «Yoksa siz Moskova'lı mısınız?...»

«Hayır, ama orada okudum. Çoktandır mı bekliyordunuz beni?»

Vanin, «Sen gittin, ardından o geldi,» diye açıkladı. «O zamandan beri çene çalıyoruz.»

«Kim gönderdi sizi buraya?»

«Sizin tümen komutanı. Ama, zaten daha cephe gerisindeyken mutlak sizin yanınıza gitmemi öğütlemişlerdi.»

Saburov şaşırmıştı.

«Ya!...» dedi.

«Evet, sizin yanınıza, Saburov'un taburuna gidin dediler.»

«Vay vay, ne kadar da ünümüz yayılmış!...» dedi gülerek Saburov.

Duyduğu sevinci bu kaba şakanın altında gizlemeye çalışıyordu. Sonra içtenlikle sordu.

«Başka neler söylediler bakalım, orada? Bu benim için oldukça ilginç olacak!»

«Sizin güzel bir saldırı ile üç evi ve büyük bir alanı ele geçirdiğinizi, sonra da tam onaltı gündür bir adımlık yeri bile Almanlara geri vermediğinizi söylediler.»

Saburov doğruladı.

«Evet, vermedik,» dedi. «Hele son hafta var güçleriyle yüklendiler üzerimize. Siz bundan yedi - sekiz gün önce gelmiş olsaydınız, kuşkusuz çok daha ilginç bulacaktınız burayı... Şimdi tam bir sessizlik var.»

Avdeyev güldü. Bu kadar yılık cephe muhabirliği sırasında bu 'eğer bize daha önce gelseydiniz' cümlesini kimbilir kaç kez duymuştu. İnsanlara şu an içinde yaşadıkları olaylar pek olağan gelir. Asıl ilginç ve dikkate değer olaylar ya geçmişte kalmıştır, ya da ilerde gelecektir.

«Olsun,» dedi Avdeyev. «Burada belge toplamak için bulunuyorum. Benim için çevrenin böyle sessiz oluşu daha iyi. Savaşçılarınızla daha uzun konuşabilirim.»

Saburov da kabul etti bunu;

«Öyle,» dedi. «O zaman konuşma olanağı bulamazdınız.»

Birbirlerine baktılar.

Sonra Saburov uzun zamandan beri gazete okumayan bir adamın içtenliğiyle,

«Demek Stalingrad üzerine bütün söylenenler, anlatılanlar gazetelerde yazılıyor, öyle mi?» diye sordu.

Avdeyev, «Evet, çoğunlukla yazılır,» dedi. «Kimi zaman daha çok söylenenler, kimi zaman ise yalnızca düşünülenler... Kısa bir süre önce Kuzey - Batı cephesindeydim. Orada komutanların çoğu bitkin düşmüşlerdi... Bakın şu anda burada, Stalingrad'da oturuyoruz rahatça. Oysa burası daha önce bir cehennemden farksızdı kuşkusuz. Bunu biliyoruz, ama yine de bir muhabir buraya kadar geliyor işte...»

Saburov,

«Bizim yanımızda uzun süre kalacak mısınız?» diye sordu.

«Eh, iki gün kadar kalacağım... Sonra da güney cephesine ineceğim.»

Saburov, «Çok iyi olur,» dedi. «Şimdi oraları kaynıyor.»

«Peki sizin savaşçılardan kiminle konuşmamı öğütlersiniz?»

«Kiminle isterseniz konuşun... Örneğin Konyukov'la konuşun. Yaşlı bir askerdir. Eğer bölüklere inecekseniz, birinci bölük komutanı Gordienko'dur. Onunla konuşabilirsiniz. Hattâ, Maslennikov'la da konuşun. O benim kurmay başkanımdır. Gençtir, ama çok iyi bir komutandır. Komutanlarla da konuşmanız gerekiyor mu?...»

«Kuşkusuz.»

«Öyleyse mutlak Maslennikov'la konuşun.»

Avdeyev,

«İyi ama ben asıl sizinle konuşmak istiyorum,» dedi.

Saburov; «Benimle mi? Olur, olur, benimle de konuşabilirsiniz,» dedi. «Yalnız benimle sonra konuşursunuz. Önce sizi tabura tanıtayım. Tabur komutanını her zaman tanıyabilirsiniz, ama önce onun taburunu iyice öğrenmeniz gerek. Çünkü komutan hep kendini anlatır. Oysa bu sonraki iş... Öyle değil mi Komiserim?» diye sordu Vanin'e dönerek.

Vanin doğruladı.

«Doğru,» dedi, başıyla Saburov'u Avdeyev'e göstererek, «Ama eğer tabur komutanı kendini anlatmayı unutacak olursa, ben ona hatırlatırım,» diye tamamladı sözünü.

Saburov saatine bakarak,

«Saat kaç olmuş?...» dedi. «Ooo, dörde gelmiş... Bugün oldukça dolaştım. Biraz uyumam gerek. Siz kendinizi nasıl hissediyorsunuz?»

Avdeyev, «Eh, ben de pek sağlam sayılmam,» dedi.

«Eğer kalacaksanız yarın buraya sizin için bir divan getiririz. Yalnız bugünlük kurmay başkanıyla birlikte, ya da komiserle yatacaksınız. Onların gövdeleri benimki gibi kimsenin kıskanmayacağı biçimde, şişman değil. Yatağa sığarsınız. İkimiz birlikte yatalım diyeceğim, ama korkuyorum. Bundan siz zararlı çıkarsınız, sıkışırsınız.»

Avdeyev, Saburov'un iri gövdesine bakarak güldü.

«Doğrusu ya, ben de korkuyorum bundan.»

Saburov artık yatağa girecekti. Odanın ortasında bir an durup konuğuna nereden bir battaniye bulacağını düşündü. Bu arada gözü masanın üzerinde duran mataraya ilişti. Canı içmek istedi o an... İçmek ve sonra Moskova'dan gelen adama aklına gelen soruları sormak için oturmak...

«Uyumayı çok istiyor musunuz?» diye sordu Avdeyev'e.

«Eh, şöyle böyle.»

«Öyleyse biraz uyuyun. Komiser, konuğumuzu iyice doyurdun mu?»

«Eh işte, biraz bir şeyler verdim.»

«Yoo, eğer birazsa buna doyurmak değil, aç bırakmak denir. Eğer çok uykunuz yoksa akşam yemeğini yiyelim.»

Petya masayı çarçabuk hazırlarken Saburov da birbiri ardından kısa ve beklenmedik sorular yöneltiyordu Avdeyev'e.

«Nasıl, barikatlar hâlâ duruyor mu Moskova'da?» diye sordu.

«Hayır, kaldırdılar.»

«Sağlam bir savunma hattı vardı, değil mi? Bunlara Başkalarını da eklediler mi?»

Avdeyev, «Bence eklediler.»

«Peki halk ne olursa olsun oturmaya devam ediyor mu?»

«Benim bildiğime göre oturuyorlar.»

«İşte bu çok iyi. O zaman, demektir ki, gerçekten sağlam tahkimat yapılmış! Halk çekinmeden oturuyor, değil mi?»

«Bence her zamanki gibi.»

«İyi. Hiç operaya gittiniz mi?»

«Gittim.»

«Ne oynuyordu?»

«Yevgeniy Onegin.»

Saburov, «Çok ilginç doğrusu,» dedi. «Bunun nedeni şu anda orada bulunmaya can atmam değil. Operanın kendisi de pek ilgilendirmez beni. Ne oynarsa oynasın, erkenden gelirsiniz ve salonda yerinizi alıp beklersiniz. İşte bana ilginç gelen yanı burası. O salona yalnızca şöyle bir baksam ...Aslında operadan hoşlanmam bile.»

Avdeyev, «Ben de hoşlanmam,» diye onayladı.

«Şarkıcılar tombul tombuldur. Çalgıları da kızlar çalar. Bu işlerinden hiç bir şey alıkoyamaz onları. Ama sa-

nırım savaş onları da zayıflatmıştır.»

Avdeyev, «Hayır, zayıflamadılar,» diye güldü.

«Kendileri bilir,» dedi Saburov. «Ben de onları gözlerimi kapayarak dinlerim. Her zaman oraya gitmenin hayalini kurarım. Milisler nasıl, yine eskisi gibi beyaz eldiven giyiyorlar mı?»

«Bilmem, hiç farkında değilim. Dikkatimi çekmediğine göre, söylememek daha iyi sanırım.»

Saburov, «Zaten bu pek önemli değil,» dedi. «Hem, önemli olsa bile bizim için bir şey değişmez. Herhalde Moskova'daki motorlu araç sayısı oldukça azalmıştır, değil mi?»

«Evet, azaldı. Ama halk bunun da çaresini buldu. Sıkıntı aralık ayına kadar bile sürmedi. Siz hiç aralık ayında Moskova'da bulundunuz mu?»

«Evet, bulundum. Aralık Moskova'da çok hoştur. Bir kez uğramıştım. Moskova öylesine boş, öylesine sessizdi ki...»

Bu sırada Petya, bir tava içinde, yağda kızarmış et konservesi getirdi.

Saburov,

«Amerikan konservesidir,» dedi. «Buyurun. Biz kendi aramızda şakalaşırken bunlara «ikinci cephe» diye ad taktık.»

Sonra Avdeyev'in önüne kararsızlıkla mermi başlıklarından kadehi sürerek,

«İçer misiniz?» diye sordu.

Avdeyev, sorulması aslında gereksiz olduğu halde, cephede bile kendisine sorulan 'içer misiniz?' sorusuna artık alışmıştı. Ya orta yaşlı bilim adamı görünüşü, ya gözlerindeki çift camın ona verdiği güçlü, özellikle aydın görünüşü, ya ağır ağır konuşması, ya da bütün bunların hepsi birden onu yakından tanımayan herkesi etkiliyor, çaresiz olarak sıkıcı biri sanmalarına yol açıyordu. Onun için insanı sıkan, şakadan hoşlanmayan, küfür etmeyen

ve pek içki içmeyen biri diye düşünüyorlardı. Saburov'un içer misiniz sorusuna Avdeyev, gözlüklerinin altından gözlerini kırmaz kırnaz kısıp, hafifçe gülümseyerek karşılık verdi.

«Niye içmeyeyim?»

Önce birlikte mermi başlıklarından birini içtiler, sonra ötekini.

Saburov son derece yorulmuştu bugün. Votka onu her zamanki gibi çarpmamıştı. Ama hiç beklemediği bir sıcaklık, rahatlık duygusuyla şu anda sığınakta olanların dokunaklılığı sarmıştı içini.

«Size yarın ikinci bölüğe gitmenizi öğütlerim, dedi. Orada çok iyi adamlarım var. Özellikle Konyukov'la görüşün. Kendiniz görünce daha iyi anlayacaksınız ya... Ama biliyor musunuz...»

Sanki ansızın aklına bir şey gelmiş gibi duraksadı ve sonra sürdürdü:

«Biliyor musunuz, belki de genel olarak biz sizden daha çok tehlike içindeyiz, ama yine de savaş sizin için çok daha korkunç oluyordur.»

«Niçin?»

«Çünkü siz, elinizdeki görevinizi yerine getirir, sonra Moskova'ya dönersiniz. Orada, ya da karargâhta telgrafın başına oturur bundan sonra yazacağınız şeyi beklersiniz yalnızca. Oysa benim için korkunç değildir o kadar. Nedenini anlatayım: Çünkü ben her an uğraş içindeyimdir. Soluk almaya bile zaman bulamam. Bir ateş altında mı kaldım, mayınlar mı patlamaya başladı, hemen telefona sarılırım. Çünkü rapor etmem gerekir. Eğer bir de santralcılar duymuyorsa avazım çıktığı kadar bağıracağım demektir. Ve, bütün bunlar, sizin de anlayacağınız gibi sanki bir barut fıçısı üzerinde oturuyormuş gibi çabucak yapılır. Oysa siz o anda hiç bir şey yapmıyorsunuzdur. Yalnızca oturup beklemektir yapacağınız şey. Acaba bir şeyler olacak mı, olmayacak mı, diye... İşte si-

zin için korkunç olan nokta bu: Beklemek... Yok falan demeyin, böyledir bu...»

Avdeyev,

«Evet, belki de siz haklısınız,» dedi.

İkisi de sustular.

Saburov,

«Yatalım mı artık?» diye sordu.

Avdeyev isteksizce,

«Şimdi yatarız,» diye cevap verdi.

Konuşmanın kapanmasını istemiyordu Avdeyev. Savaş yılları boyunca insanın savaşta daha yalın, daha temiz ve daha akıllı oldukları gibi güçlü bir kanı edinmişti o. Belki de onlar dertlerin tam ortasında oldukları gibi kaldılar. Ama onları irili ufaklı, yalan yanlış yargıları bir yana bırakarak su yüzüne çıkarmak iyi olur... Yani, topluluğa katılıyor mu, katılmıyor mu, ince, görgülü bir insan mıdır, sevimli midir, sır tutabilir mi, dış görünüşüyle dikkatli, iyi yürekli bir kişi olduğunu gösteriyor mu?... İşte şimdi ansızın savaş başlayıverdi ve bütün bu soruların gerçek olmadığı ortaya çıktı. Böylece ölümün gözü önünde insanlar nelerle ilgilendiklerini, nasıl göründüklerini düşünmeyi bir yana bıraktılar. Çünkü bunu düşünmeye artık ne zamanları vardı, ne de istekleri kalmıştı...

Saburov,

«Yatalım, yatalım daha iyi,» dedi. «Sabah daha iyi karar veririz. Yarın erlerle kendiniz konuşur, her şeyi daha iyi öğrenirsiniz. Benim adamlarımın hepsi de çok iyidir. Ama sanırım öteki komutanlardan da bu sözleri sık sık duymuşsunuzdur, değil mi?»

Avdeyev onayladı:

«Evet, sık, sık.»

«Ama söyledikleri çok doğru. Bu adamların savaştan önce nasıl olduklarını da, savaştan sonra nasıl olacaklarını da bilmiyorum. Ama şu anda hemen hemen hepsi çok

iyi. Çoğu da iyi olarak kalacak, diye düşünüyorum. Kuşkusuz kim sağ kalırsa... Ve biliyor musunuz... Ben buna inanıyorum... Haydi, yatalım artık...»

Saburov az önce Venin'in uzandığı ve hemen uykuya daldığı karyolaya gitti ve onu kaldırıp yana çekti.

Avdeyev,

«Hay Allah, uyandırdınız mı onu yoksa?» diye sordu.

Saburov güldü:

«Hayır. Uyuyor. Eğer telefon çalacak olsa hemen uyanır. Ama böyle üç kez yerinde döndürseniz yatağında, yine uyandıramazsınız. Yatın artık, işte karyolanın yarısı emrinizde...»

Avdeyev çizmelerini çıkardı ve soyunmadan yattı. Kaputunu da üzerine örttü.

Saburov ise kendi karyolasının üzerine oturdu. Üniformasının üzerini, pantalonunu çıkardı, güzelce katladı. Çizmelerini çıkardı, ayağındaki dolakları çizmelerinin üstüne yerleştirdi. Sonra yatağa girip battaniyesini örtündü ve sigara içmeye başladı.

«Eğer bir fırsatını bulursam hemen soyunurum,» dedi. «Eskiden sınırda çalışırdım. O eski sınır alışkanlıklarımdan hiçbiri bırakmadı beni. Giyinmem için elli saniye yeter. Bence savaş daha çok uzun sürecek. Ve ben şu an olduğu gibi battaniyenin altında daha çok kez yatacağım. Ama sanırım siz bu düşüncemi pek onaylamıyorsunuz?...»

Saburov güldü. Avdeyev,

«Hayır, onaylıyorum,» diye cevap verdi. «Onaylıyorum ve size iyi geceler diliyorum.»

Saburov sırtüstü devrildi yastığa. Birkaç kez içini çekti. Bir türlü uyku tutmuyordu gözünü. Herhalde sığınağın kapısı açık kalmış olacaktı. Çünkü dışardan, insana umutsuzluk veren, belki de yılın son yağmurunun düzenli şıpırtısı duyuluyordu.

— XI —

Vanin'le Avdeyev sabah erkenden birinci bölüğe gittiler. Saburov ise karargâhta kalmıştı. Bu sessizlikten yararlanarak zamanında yetiştirmek için hiç acele etmediği işleri yapmak istiyordu. İki üç saat oturup Maslennikov'la birlikte bir bölümünün gerçekten vazgeçilmez, bir bölümünün ise yalnızca eski barış günlerinden kalan alışkanlıkla yapılan kırtasiyecilik olduğuna inandıkları savaş raporlarını hazırladılar. Maslennikov yanından ayrılınca uzun süredir geri bıraktığı, ölülere gelen mektupları cevaplandırma işinin başına oturdu. Bu mektuplara cevap verme sorumluluğunu kendi üzerine almıştı. Hemen hemen savaşın başından beri yaptığı bu iş, artık onun için bir alışkanlık haline gelmişti. Savaşta ölenlerin yakınları çok üzerdi onu. Bu nedenle onlara ölüm haberini elinden geldiğince geç vermeye çalışırdı. Gelen mektuplara da bu nedenle geç cevap verir, ya da hiç cevap vermezdi eğer becerebilirse. Bunu da doğru bulurdu. Bir başkasının acısını az da olsa dindirebilmek için kendini büyük bir acıya katlanmaya zorlamak demekti bu.

İlk mektup Parfenov'a, karısı tarafından yazılmıştı.

Parfenov'un karısı şöyle yazıyordu:

«Canım Petyonka; (herhalde ona böyle Petya diyordu.) Biz, hepimiz sensiz çok sıkılıyoruz. Savaş ne zaman bitecek ve sen yanımıza döneceksin, diye bekliyoruz. Galoçka artık kocaman oldu. Yürümeye bile başladı. Artık hemen hiç düşmüyor...»

Saburov mektubu sonuna kadar, dikkatle okudu. Mektup pek uzun değildi. Büyüklerin selâmları, iş güç üzerine birkaç sözcük, faşistlerin bir an önce kırılmalarını dileyen birkaç cümlecik, sonra büyük çocuğun yazdığı ve bir çocuk kaleminden çıktığı belli olan iki satır yazı ve en son-

da annesinin tuttuğu bir bebek elinden çıkmış birkaç çizgi... En altta da bir yazı: «Bunu da Galoçka yazdı.»

Nasıl bir cevap yazmalıydı bu mektuba?... Saburov bu gibi durumlarda her zaman ancak bir tek cevap verebileceğini biliyordu: «O öldü, yok artık!» Ama yine de her zaman olduğu gibi, ilk mektuba cevap verirken nasıl düşündüyse, yine öyle düşünüyordu işte! Ne yazmalıydı?.. Gerçekten de ne yazmalıydı?...

Saburov'un gözünün önünde, Parfenov'un beton döşemede sırtüstü yatan ufak gövdesi, bembeyaz yüzü ve başının altına konan sırt çantası canlandı. Daha ilk günde yitirdiği bu adam (o güne kadar onu çok az tanıyabilmişti) onunla omuz omuza çarpışan, kendisinin sağ ve esen kaldığı durumlarda yitirdiği birçok silâh arkadaşından biriydi işte. Buna alışıktı. Savaşa alışıktı. Kendi kendine «Bir Parfenov vardı, dövüştü ve öldü» diyebiliyordu. Ama orada, Penza'da, Marks - 24'ün sokaklarında «O öldü» sözcükleri bir yıkımdı. Tüm umutların yitirilmesiydi. Bu sözcüklerden sonra Karl Marks - 24'ün sokaklarında bir kadının adı «dul»a çevrilecek, çocuklarına da artık çocuk değil, yetim denecekti. Bu yalnızca bir acı değildi. Bundan sonra bir yaşam, olduğu gibi değişecekti. Saburov bu tür mektupları yazarken, okuyacak olan kişi, çok kolay yazdığını sanacak diye korkardı hep. Mektubu okuyanların, «Bu mektubu acı duyan bir arkadaşı yazmış, bizim gibi acı çeken biri» diyebilmelerini isterdi. Hiç olmazsa o zaman daha kolay okurlardı. Daha kolay okumasalar bile hiç olmazsa daha az küskün, daha az üzgün olurlardı.

Saburov insanlara kimi zaman yalan söylemek gerektiğini de öğrenmişti. İnsanlar sevdiklerinin hep kahramanca ölmesini, kendilerine «ölüme meydan okuyarak öldü» diye yazılmasını beklerlerdi. Onun yalnızca ölmesini değil, önemli şeyler yaparak ölmesini, ölmeden önce de muhakkak kendilerini düşünmesini isterlerdi.

İşte Saburov, bu mektuplara cevap yazarken her za-

man bu istekleri yerine getirmeye çalışır, gerektiği zaman da, az ya da çok yalan söylerdi. Yaşamında söylediği bu tek yalan onu hiçbir zaman utandırmazdı. İşte şimdi de öyle yapacaktı. Dolmakalemi eline aldı, bloknottan bir yaprak kopardı ve geniş yazısıyla çabuk çabuk yazmaya başladı. Parfenov'la birlikte nasıl uzun zaman çalıştıklarını, onu bir gece savaşında Stalingrad'da —ki burası doğruydu— kahramanca nasıl yitirdiklerini, düşmeden önce ateş ederek üç Almanı —burası doğru değildi— nasıl yere devirdiğini, Saburov'un kolları arasında nasıl öldüğünü, ölmeden önce oğlu Galoçka'yı nasıl hatırladığını ve babasına selâm yollamak için nasıl rica ettiğini yazdı uzun uzun.

Mektubu bitirince önünde duran resmi aldı ve zarfa koymadan önce baktı: İlk toplanma yerleri olan Saratova'da bir sokak fotoğrafçısına çektirilmişti. Kısa boylu Parfenov, tam bir asker pozunda, ayakta duruyordu. Elini belindeki nagant tabancasının üstüne koymuştu. Bu pozu muhakkak fotoğrafçı verdirmiş olsa gerekti.

İkinci mektup birinci bölükten çavuş Tarasov'a yazılmıştı. Tarasov'un da ilk savaş sırasında yitirildiğini hatırlıyordu. Ama nasıl olduğunu bilmiyordu. Mektup bir köyden geliyordu. Kareli bir defter yaprağına yuvarlak harflerle yazılmış, içinde bütün büyüklerin adının geçtiği kısa bir mektuptu bu. Her harf beceriksizce de olsa sevgi ve üzüntüyü dile getiriyordu. Beceriksizceydi, ama bu yüzden gücü daha az değildi. Tarasov'u nasıl yitirmiş olduğunu hatırlayamadığı halde bu mektuba da bir karşılık uydurup yazdı Saburov. Onun iyi bir savaşçı olduğunu, kahramanca öldüğünü ve onun komutanı olan kendisinin buna çok üzülmüş olduğunu yazdı.

Bu mektup bitince üçüncüyü aldı. Ona da cevap yazdıktan sonra Avdeyev'le komiserin gittikleri birinci bölüğe telefon etti.

Bölük komutanı Gordienko,

«Artık geliyorlar,» diye cevap verdi.

«Çok şey mi karıştırdılar?» diye sordu Saburov.

«Hem de çok...»

Saburov telefonda Gordienko'nun güldüğünü duydu. Derin bir soluk alarak kulaklığı yerine koydu.

Yemeğe dört kişi oturdular. Masada komiserle Avdeyev'den başka Maslennikov da vardı. Vanin her zamanki gibi, Avdeyev gelmeden önce nasılsa yine öyle, savaşta tehlike duygusundan kurtulup gerçek bir güvenlik duygusuna kapılan her insan gibi büyük bir rahatlık ve sevinçle dolu olarak dönmüştü karargâha. Yemek arasında da açtı bu duygusunu:

«Biliyor musunuz? Eğer açık konuşacak olursak tehlike ve ölüm ihtimali çok yorucu bir duygu... Bizi de yoran buymuş herhalde, değil mi?»

Saburov,

«Doğru,» diye onayladı.

«Askerler kimi zaman bana ağır ağır suya indirilen ve indirildikçe üzerindeki su basıncı artan dalgıçları düşündürür. Su basıncı arttıkça dalgıç için tehlike büyür. Ama o ölçüde de alışkanlık kazanır dalgıç. Askerler de öyle... Cephe gerisindeyken tehlikenin yavaş yavaş arttığını anlamazlar, ama cephedeyken bu onlar için ansızın bir gerçek oluverir. Bir saldırıdan sonra asker kendini hemen korunağa atar, sanki orada hiç bir tehlike yokmuş gibi gelir ona. Bölükten tabura gelince sizin şu yuvanız bana bir kale gibi gelir. Tıpkı siz Ordu karargâhına gittiğiniz zaman duyduğunuz duygu gibi. Belki Volga'nın o kıyısı ve Ordu karargâhı hallaç pamuğu gibi atılıyordur, ama yine de size bir sayfiye gibi gelir orası. Oysa cephe gerisinden o an ilk olarak oraya gelen biri içinse korkunç

tehlikelerle dolu bir yerdir. Siz ne dersiniz, doğru söylüyorum, değil mi?»

Saburov,

«Evet, doğru söylüyorsunuz,» diye onayladı onu. «Yalnız bir şey daha var... Burada bazan ordu karargâhı, bizim gibi Almanlara öylesine yakın oluyor ve öylesine tehlikeyle burun buruna oluyor ki... Hele bizim şu günlerde bulunduğumuz sessizliği de sayacak olursak bizden bile fazla tehlikeli bir durumda kalıyorlar.»

Saburov yemekten sonra kaputunu giydi ve hiç bir kastı olmadan,

«Ben biraz ikinci bölüğe gidiyorum,» dedi.

Ama Avdeyev de bunu bir çağrı, hattâ daha da öte bir uyarı olarak düşündü ve o da kalkıp sessizce kaputunu giymeye başladı.

«Peki siz nereye gidiyorsunuz?» diye sordu Saburov.

«Ben de sizinle geliyorum.»

Saburov onun yorgun yüzüne baktı. Bir an karşı koymak istedi. Ama sonra onun, sözlerini bir uyarı, bir çağrı, gibi kabul ettiğini anlayarak vazgeçti. Bundan sonra karşı koysa, onu gitmekten alıkoysa ne geçecekti sanki eline?... Yalnızca kendi gevezeliğine kızdı ve,

«Peki, gidelim öyleyse,» dedi.

İkinci bölüğe yine eskisi gibi Sibiryalı Patopov komuta ediyordu. Potapov, Saburov'u yanında tanımadığı, ama yine de asker olması gereken biriyle görünce hemen, böyle sessiz geçen günlerde silâh arkadaşları arasındaki alışkanlıkla kendi sığınağına buyur etti. Elde ne bulunuyorsa onlara ikram etmek istiyordu.

«Gerçi, doğrusu, özel olarak hazırlanmış değilim size sunmak için. Yalnızca bizim etli Sibirya böreği var. Başka bir şeyim yok.»

Ama Saburov, Potapov'da bir börek bulunuyorsa bunun çok güzel bir börek olacağını biliyordu. Her ne kadar Potapov umursamazlıkla «özel bir hazırlığım yok» de-

miştı, ama bu cephe boyu gösterişinden başka bir şey değildi aslında. Bölükten başlayarak Orduya kadar tüm küçük rütbeli komutanlar, üstlerini yemeğe çağırdıkları zaman böyle gösteriş yaparlardı. Ne zaman ellerine ufacık bir imkân geçse hemen bu çağrıyı yapmaya ve kendi aşçılarının komutanınınkinden daha iyi olduğunu, daha lezzetli yemekler pişirebildiğini göstermek isterlerdi. Doğrusunu söylemek gerekirse gerçekten de çoğu zaman başarırlardı.

Saburov ile Avdeyev böreği geri çeviremediler. Korunaklar boyunca ilerleyerek sığınağa yürüdüler.

Konyukov'un komuta ettiği manga evin hemen önündeki duvarın gerisindeki korunaktaydı. Korunak duvarın hemen dibinde, temel boyunca kazılmıştı ve önüne yığılan kerpiç parçaları ve toprakla iyice gizlenmişti. Korunaktan evin arkasına doğru, orada kazılmış ve üzeri yamık tahtalarla örtülü sığınağa doğru, iki bağlantı hendeği uzatılmıştı. Burada özenle iki makineli tüfek yuvası, ateş yakmak için yerler ve bütün erzağın, kap kacağın ve tütünlerin konduğu toprak bir set yapılmıştı.

Sigara içmek için bir araya toplanan erler Saburov'u görünce dağılmaya başlamışlardı. Saburov,

«İçin, için sigaranızı,» dedi.

Konyukov da hemen bir kafiye düzerek,

«Toprak arkadaşım düşünme hiç; yak sigaranı zevkle iç...» diye takıldı.

Çevrede bulunan herkes güldü. Saburov, Konyukov'un bu kafiyesinin bir raslantı sonucu söylenmemiş olduğunu biliyordu. Bu tür söz oyunlarını sık sık yapardı.

«Ee, nasıl gidiyor bakalım Konyukov?...» diye sordu Saburov.

«İyidir yoldaş Yüzbaşım.»

Aslında Konyukov'un disiplininde bir eksilme yoktu. Ama şu on beş gündür süren savaşlar boyunca gereğinden de aşırı olan canlılığı biraz azalmıştı. Tehlikeler için-

de kendini komutanıyla daha senli benli, daha yakın, daha arkadaş buluyordu.

«Nasıl, alışabildin mi bombalara?» diye sordu Saburov.

«Evet efendim, çok iyi alıştım. Eğer alışmamış olsaydım şimdiye kadar, izninizle kendimi Volga'nın dibine atmam gerekirdi. Ama o, (asker dilinde «o» bilinmeyen, tanınmayan kişiler için kullanılır, yani Almanlar, düşmanlar için,) ateş ettikçe ateş ediyor, biz de buna karşılık alışıyoruz da alışıyoruz. Alışmayıp da ne yapalım?...»

Saburov, Avdeyev'e dönerek,

«İşte bu başçavuş Konyakov'dur,» dedi. «Ayın yirmi yedisinde gösterdiği yiğitlikle madalya almaya hak kazanmış olan adamım.»

Konyakov mutlulukla güldü. Gerçi kendisine madalya verileceğini daha önce bölük komutanından da duymuştu. Ama yine de çok sevindi. Çünkü tabur komutanı bunu şu anda bütün öteki erlerin arasında söylüyordu. Coşkulu anında hemen herkesin başına gelen şey onun da başına geldi: Ne söylemesi gerektiğini birden toparlayamadı. Yalnızca birden gereğinden çok yüksek sesle ve sanki bir şeye kızmış gibi «Çok sevinçliyim...» diyebildi. Hemen ardından da dilini ısırdığından cümlesini bitiremeyip «efendim»i ekleyemedi.

Saburov, «İşte Tabur Komiseri yoldaşımız...» dedi Konyukov'a. «Moskova'dan gelmişler kendileri. Ayın yirmi yedisindeki savaşlarda sana madalya kazandıran yararlıklarını, neler yaptığını, silâh arkadaşlarının arasında nasıl sivrildiğini anlat ona Konyukov... Bana da dürbününü ver bakalım.»

Konyukov evlerin alındığı ilk gün ele geçirmiş olduğu büyük savaş dürbününü boynundan çıkartıp Yüzbaşıya verdi. Dürbününü her zaman boynunda taşırdı. Bu ona askerden çok bir komutan görünüşü verirdi. Kendisi de bunun farkındaydı ve şu anda dürbünü Saburov'a verir-

ken içi gidiyordu. Savaşlarda komutanların, ilginç ve yararlı ganimetleri erlerinin ellerinden aldıklarını, kendileri için sakladıklarını biliyordu.

Ama Saburov bir duvar çıkıntısına yerleşerek dürbünle komşu sokağın yıkıntılarına dikkatle bakmaya başlayınca, hikâyesini anlatmaya koyuldu. Ayın yirmi yedisini en başarılı günü olarak sayardı ve bunu anlatmak ona büyük bir zevk verirdi.

O, yirmi yedinci gün haberciydi. Hava kararmadan önce birinci bölükle ikinci bölük arasında yedi kez açık arazide sürünerek gidip gelmişti. Son geri dönüşleri sırasında yanında bulunan öteki muhaberecilerin hepsi ölmüştü. Bu olayı o kendine özgü asker görünüşüyle öylesine soğukkanlı anlatıyordu ki, sanki çok güzel bir tabloyu canlandırıyordu:

«Yerde sürünüyordum. Hemen tepemin üzerinden vızır vızır kurşunlar geçiyordu aralıksız. Sırtımda içinde tütün ve ekmek bulunan hafif bir çuval vardı. Ne kadar hafif olursa olsun yine de sırtımdan atacak olsam çok daha hızlı sürünebilirdim. Ama bırakmak doğru olmazdı. Sanki nereye gittiğini biliyorsun da geri dönemiyorsun gibi... Çuvaldan alıp biraz tütün içsem, biraz ekmek çiğnesem, diye düşünüyordum. Ama yapamıyordum ki... Sırtımdaki çuvalda bir de tencere vardı. Ama o bensiz, ben onsuz... (Aynı kafiyeyi bir daha tekrarlayarak sürdürdü konuşmasını:) Sırtımdaki tencere bir o yana, bir bu yana yalpalıyor, tangırdayıp duruyordu. Ama bu tangırtının nedeni yalnızca kötü sarılmamış olması değildi; çünkü bütün kurşunlar hep onu buluyordu. En yüksek o vardı. Birden sırtımda bir sıcaklık duydum. Hemen bıçağımı çıkartıp çuvalın kayışını kestim. Çuval yanıma yuvarlandı. Baktım tütüyordu. Demek içindeki tütünler kurşunlarla yanmıştı... Gülmeye başladım. Kendimi bir tanka benzetmiştim. Çuval da benim yanan kulemdi. Çuvalı oraya bı-

rakarak hemen uzaklaştım. Ben uzaklaşırken tütün de iyice alev aldı. Ben yeniden sürünmeye başladım. Süründüğüm yer dümdüz, çıplak ve oldukça da çamurluydu. Pis, yağmurlu bir hava vardı. Sürünürken yere öylesine sıkı yapışıyordum ki, neredeyse altımdaki çamurlar örtecekti beni. Ama ben yine de gittikçe daha çok yapışıyordum yere.»

Sözlerinin burasında Konyukov kendini dikkatle dinleyen öteki erlerine baktı gözucuyla. Onlar kimbilir kaçıncı kez aynı şeyi dinliyorlardı. İşte şimdi tam bu noktaya gelince hepsinin yüzlerinde gülmeye hazır bir anlam belirmişti. Artık bildikleri, ama yine de onlara büyük bir tad verecek olan şakanın yapılmasını bekliyorlardı. Konyukov:

«Sürünürken yere öylesine sıkı sarılmıştım ki, evlendiğimde bile karıma öylesine sıkı sarılmamışımdır...» diye sürdürdü sözlerini, sonra kahkahalar arasında ciddi ciddi haç çıkartarak ekledi: «Tanrım, sen bağışla beni!... Ama sonra sürünerek yıkıntıların arasına daldım. Artık Alman makinelilerinin ateş hattının dışına çıkmıştım. Ama yine de bırakmak istemiyorlardı beni. Yuh olsun onlara! Savaş boyunca durmadan bana nişan aldılar, ama her seferinde de ıska geçtiler! Bu kez bomba yağdırmaya başladılar. Bombalar yakınımda parçalanıyor, parçalar çevremdeki çamurlara şapırtıyla düşüyordu...»

Bu sırada Saburov:

«Siz konuşun,» dedi Konyukov'un sözlerini keserek. «Ben şimdi dönerim.»

Dürbünü Konyukov'a geri verdi ve korunaktan çıktı. Komşu takımın olduğu yere sürünmeye başladı.

Yarım saat sonra geri dönmeye çalışırken, sol yandan, Konyukov'un mangasının bulunduğu yerden bir «Maksim»in uzun tarakasını işitti. Daha ne oluyor demeye fırsat bulamadan beş - altı Alman bombası başının üzerinden birbiri ardından ıslık çalarak geçti ve aşağı yu-

karı Konyukov'un bulunduğu yerde patladı. Saburov bir dakika kadar hareketsiz bekledi ve sonra yeniden sürünmeye başladı. Az sonra korunakta karşı karşıya oturan Konyukov'la Avdeyev'in yanlarındaydı.

Konyukov soğukkanlılıkla,

«Ben size söylemiştim ya,» diye anlatıyordu. «Tam bir bale gösterisi bu. Biz onları kamçılayınca onlar da çifteyle karşılık veriyorlar.»

Avdeyev,

«Evet doğru,» diye onayladı; biraz coşkuluydu. «Doğru söylüyorsun, ama yine de...»

Saburov,

«Ne oldu bakalım? diye sordu. «Kimseye bir şey olmadı ya?...»

Konyukov, Avdeyev'i göstererek,

«Yok, bir şey olmadı. Yalnız onun şapkasını bozdular,» dedi.

Sonra kalktı, gülerek gidip korunağın biraz ilerisinde duran şapkayı iki parmağıyla alarak baktı:

«Sanki özellikle ona nişan almışlar gibi şapkayı başından düşürdüler. Ta oraya kadar yuvarladılar. Sepete yumurta yerleştirir gibi de içine şarapnel parçaları doldurmuşlar.»

Gerçekten de şapkanın içinde iki küçük şarapnel parçası vardı. Şapkanın içine dolmuşlar, ama yırtıp delik açmamışlardı. Yalnız güve yemiş gibi hafifçe hırpalamışlardı.

Saburov şarapnel parçalarını atıp şapkaya baktı ve,

«Herkes güve yemiş sanır,» dedi. «Şarapnel deliği desen kimse inanmaz.»

Avdeyev güldü,

«Ben de ağzımı açıp kimseye söylemem,» dedi.

«Ateş açan siz miydiniz?»

«Evet, bendim... Şu yıkıntılara doğru ateş ettim... Bunlar bana orada Almanların olduğunu söylemişlerdi...»

Konyukov,

«Evet, oradalar...» dedi. «İşte karşılık da verdiler...»

Avdeyev,

«Siz de görüyorsunuz,» dedi. «Sessizlik var, ama göstermelik bu. Neden böyle seyrek ateş ediyorsunuz? Yoksa kurşunlara mı acıyorsunuz?»

Konyukov,

«Bizim kurşuna acıdığımız yok,» dedi. «Ateş etmeye gelince... Kime ateş edelim. Kimse görünmüyor ki... Görünür görünmez hemen zımbalayacağız. Ama görünmüyorlar işte...»

Saburov,

«Konuşmanız bitti mi?» diye sordu. «Eğer bittiyse gidelim artık.»

Birlikte Potapov'un sığınağına doğru yürürlerken Avdeyev birden Saburov'a dönerek,

«Biliyor musunuz,» dedi. «Bir deneyeyim diye makineli tüfekle kasten ateş ettim.»

«Almanların sizi öldürmelerini mi istiyordunuz?»

«Hayır. Kızmayın, belki ben sizin işlerinizden anlamam, ama bana pek hoş gelmiyor bu durum.»

«Neymiş o hoş gelmeyen?»

«Şu sessizlik... Sanki bir ateş kese benziyor.»

«Neden?»

Avdeyev,

«Evet,» diye anlattı. «Belki Almanların ilk bakışta görünmedikleri doğru ve siz de ateş etmiyorsunuz. Ama bana öyle geliyor ki, bizimkiler bir başka nedenle ateş etmiyorlar.»

«Peki neymiş o neden?»

«İstemiyorlar. Çünkü Almanlar hemen karşılık veriyorlar. Bizimkiler sessizlik istiyorlar. Bakın, ben birkaç kez ateş ettim. Almanlar hemen bombaları yağdırdılar. Birkaç kez daha ateş ettim, onlar yeniden bomba yağdırdılar hemen. O zaman durum şöyle oluyor: Biz ateş etme-

dikçe onlar da ateş etmeyecek. Bence hiç de iyi bir durum değil bu... Siz ne dersiniz?»

«Evet, bence de iyi bir şey değil.»

Avdeyev,

«Bunlar nerden geldi aklıma, biliyor musunuz?» dedi. «Bu bahar, batı cephesinde de saldırılardan sonra böyle sessizlikler oluyordu. Çoğunlukla da gereğinden uzun sürüyordu bu sessizlikler bana göre.»

Saburov düşünceli düşünceli,

«Evet, belki de siz haklısınız,» dedi.

İçinden de «gerçekten söyledikleri akla yakın» diye geçirdi. Şiddetli savaşlardan sonra enselerinde bekleyen ölüm tehlikesi, bilinçsizce de olsa onları sessizliğe itmiş olabilirdi gerçekten... Sessizliğe... Hiç değilse makinelilerle bir iki taka - taka ve üç beş şarapnelle işi kapatmaya... «Evet, adam haklı» diye düşündü. «Gece çıkışlarının dışında da, gündüzleri de bir şeyler yapmalıyız. Almanlarla yalnız karşılıklı olarak değil, zaman zaman onları tedirgin etmek için, hattâ amaçsız olarak «ateş» emri vermem gerek...»

Sığınağa vardıkları zaman Potapov onları eşikte karşıladı ve hemen böreğinden söz açtı:

«Konuk olarak buyurun diye yalvarmamız mı gerek yüzbaşım?»

Ama aynı anda da üç - dört havan mermisi birden patladı sığınağın arkasında.

Saburov Avdeyev'i hemen sığınağa itti ve kendisi de duvara kapanarak kıpırdamadan öylece kaldı.

İlk patlamaların ardından çevrelerine on, on beş havan mermisi daha düştü. Sonra top mermileri başladı. Yeniden havan mermileri, sonra yeniden top mermileri izledi bunları... Ve bu, belki on beş dakika böyle sürüp gitti.

Bağrışmalar, gürültüler almış yürümüştü askerlerin arasında. Potapov hemen muhaberecilere emirlerini ver-

di. Muhabereciler bağlantı hendeklerinden koştular takımlara doğru.

Saburov başını kaldırıp göğe baktı. Bir kaz sürüsünü andıran görünüşte, düzenli uçan Alman bombardıman uçaklarını gördü. Gözlerini kırpıştırarak baktı: Uzaktan seçmek güçtü, ama anlayabildiği kadarıyla altmıştan az değildi.

Bir dakika kadar süren bir sessizlikten sonra top ve havan atışları yeniden başladı. Sığınağın arkasında fıskıyeler kapkara yükseliyordu.

Saburov, Avdeyev'e duyurmadan kendi kendine, «İşte sessizlik sona erdi!» diye mırıldandı. Sonra da bağırdı:

«Potapov!»

«Buyrun!»

«Tabur komiseri Yoldaş, topçu ateşleri kesilene kadar sizinle kalacak. Sessizlik başlayınca yanıma otomatik tüfekçiler verip yanıma gönder. Ben şimdi tabura gidiyorum.»

«Yoldaş Saburov, ben de sizinle geliyorum.»

Saburov kararlı bir sesle,

«Hayır,» diye kestirip attı. «Şimdi hiç tartışmayalım. Bu gürültü kesilince Potakov yanınıza otomatik tüfekçiler katarak benim yanıma gönderecek.»

«Ama, acaba daha iyi olmaz mı...»

«Yeter artık! Boşuna tartışmayın... Burada ev sahibi benim. Petya!... Hadi gidelim!...»

Petya ile birlikte sıçrayarak korunaktan çıktılar ve hızlı, koşar adımlarla tabur karargâhının bulunduğu eve doğru yöneldiler.

Sessizlik gerçekten de bitmişti. Saburov bir kapıdan ötekine sıçraya sıçraya sürünerek giderken hep şöyle düşünüyordu: «Eğer, en çok on beş dakika daha Alman saldırısı başlamamış olsaydı, ben bu savaşta henüz hiç bir şey öğrenmemiş olacaktım...»

— XII —

Sabah olmuştu. Sessizlik günlerinin ardından savaşla dolu beş gündüz ve gece geçmişti. Beşinci gece, zaten hep kulağı tetikte uyuyan Saburov top gürlemeleriyle uyandı. Daha gözlerini açmadan, yattığı sedirden aşağı kayan kaputunu arandı ve el yordamıyla bularak sırtına giydi. Ancak o zaman sedire oturup gözlerini açabildi. Bütün savaş boyunca ilk kez bir baş dönmesi tutmuştu onu. Gözlerinin önünde kıvılcımlar uçuşuyordu. Sonra bu kıvılcımlar, ateşten birer çember haline geldiler ve gözlerinin önünde dönmeye başladılar. Bu baş dönmesi de tam zamanını bulmuştu hani! Çok güç bir gün başlıyor ve üstelik de gece keşfine çıkması gerekiyordu. Dün akşam, eskiden güreşçilik yapmış, tıknaz, atlet yapılı biri olan taburun keşif eri Kazan Tatarlarından Yusupov kendi deyimine göre ilginç bir haber getirmişti. Onun anlattığına göre genç yıkıntıların (şimdi taburda fabrika kulübünün eski yapıları böyle adlandırılıyordu) arkasında Almanların korumadığı serbest bir geçit kalmıştı. Yusupov buradan ikinci gece serbestçe geçmişti. Yusupov'a göre eğer çizmeler bezle sarılır ve hiç gürültü yapılmazsa bu geçitten geçilerek avlu dolanılabilirdi. Böylece Almanların cephe gerilerine düşülebilir ve bütün bir bölükleri kırılıp imha edilebilirdi. Gerçi bir Alman bölüğünü yok etmek yeterince çekici bir işti. Ama Saburov, Yusupov'un anlattıklarına inanmasına rağmen yine de böyle bir işe girişmeden önce bütün ihtimaller üstüne düşünmek istiyordu. Bu gece oraya saat on birde Yusupov'la birlikte keşfe gitmeyi kararlaştırmıştı. İşte bu nedenle de, geceki keşfe hazır olmak için yatmış, ama işte uyuyamamıştı. Üstelik bir de şu lânet olası başağrısı çıkmıştı ortaya... Kaldı ki bundan başka önünde bütün ağırlığıyla koca bir gün vardı ve o-

nun daha şimdiden kemikleri sızlıyordu.

Saburov kalktı, lâmbaya yaklaştı ve masadan aynayı alıp baktı. «Bugün de traş olmasam olur» diye düşündü. Yüzü yemyeşil olmuş gibi geldi ona. Sığınak havasız ve rutubetliydi. Duvarlar bütün nemi emiyordu. Aynayı masaya koyarken düşürdü. Ayna döşemeye düşünce parça parça oldu. Henüz işe yarayabilecek en büyük parçayı alarak masaya koydu.

İçinden, «ayna kırılması uğursuzluk getirir derler» diye geçirdi. Ama sonra güldü. Çünkü zaten savaş kökünden kötü belirtilerin yerine gelmesi için en elverişli ortam değil miydi?... Günde bir kez değil, birkaç kez, hemen her türlü belâ geliyordu başlarına. Bu şartlar altında batıl inançların gerçekleşmesi de olmayacak şey değildi hani... Önceki gün sığınaktan çıkan Avdeyev'in sırt çantasının arkasına gizlenerek geri dönüşünü hatırladı: Gülüyordu. Ama ne var ki, daha o akşam dirseğinin az üstünden kurşunu yemiş, doğru karşı kıyının yolunu tutmuştu.

Bir sigara sararak kibriti çaktı. Ama ıslanmış kibrit ateş almadı. On beş kibrit harcadıysa da yakamadı. Ağzındaki sigarayı da, kibrit kutusunu da fırlatıp attı. Önceki gün geçmişti bu bölmeye. Sessizlikten sonraki Alman saldırısının ilk günü, birkaç havan mermisiyle yerleştiği bodrumdaki kazan dairesi yıkılmıştı. Bir başkasına geçmiş, ama ertesi günün akşamı onu da yıkmışlardı. O zaman da buraya geçmek zorunda kalmıştı.

Bu sığınak bodrumdan daha derindi. Yeraltına giden bir kanalizasyon borusuydu önce. Askerler bir gece içinde bu deliği genişletmişler, sığınak haline getirmişlerdi. Bu son beş gün içinde değiştiği komuta yeriydi.

Sığınaktan çıktı ve bağlantı hendeğinden geçerek gözetleme noktasına gitti. Saldırının püskürtülmesini oradan yönetmeye başladı. Bölüklerle telefon bağlantısı üç kez kesilmiş ve bir saat içinde iki muhabereci ölmüştü. Sonunda Almanlar püskürtülebildi. Gün gerçekten de sö-

zünde durmuştu: Çok güç geçiyordu. Saburov sığınağa döndü. Maslennikov'u çağırttı ve beklenmedik yeni bir saldırının püskürtülmesi için birtakım emirler verdi. Daha sözünü yeni bitirmişti ki, eskiden tümenden tanıdığı, savcılık soruşturmalarıyla ilgili bir askeri yargıç girdi içeri. Saburov sedirden kalkarak onunla selâmlaştı.

Saburov, «Ne oldu?» diye sordu. «Stepanov'u mu sorguya çekmeye geldiniz?»

«Evet.»

«Bugün de burası tam kızgın bir gün geçiriyor... Hiç te bunun zamanı değil.»

«Olsun. Zaten her zaman böyle oluyor. Uygun zamanın ne zaman olacağını kimse kestiremez. Başka çaremiz yok.»

Saburov, «Siz biraz silkinseniz iyi olacak,» dedi.

Yargıç da üstünün başının toz toprak içinde olduğunu ancak şimdi farketmişti.

«Sürünerek mi geldiniz?» diye sordu Saburov.

«Evet.»

«İyi ki sağ salim atlatabilmişsiniz!...»

Yargıç,

«Evet, öyle sayılır,» dedi. «Taburda bir çizmeciniz var mı?»

«Niçin sordunuz?»

Çizmesini çıkardı. Gerçekten de topuğunun yarısı düzgün bir biçimde kesilmişti.

«Çizmecimiz yok,» diye cevap verdi Saburov. «Bir tane vardı, o da dün yaralandı. Stepenov nerede acaba?...»

Sonra dışarı seslendi:

«Petya! Komutanı nöbetçinin yanına götür. Onun yanında yardımcısı Stepanov var, biliyorsun, değil mi?»

«Evet, biliyorum.»

Yargıç şaşırmıştı,

«Nasıl?... Nöbetçi yardımcısı mı?...» diye sordu.

«İyi ama başka ne yapabilirdim ki? Yoksa başına bir nöbetçi mi dikmeliydim?... Benim o kadar çok adamım yok!...»

«İyi ama, soruşturma altındaki biri...»

«Evet, soruşturma altında biri, ama ben ne yapayım?... Söyledim ya size, adamım yok. Burada, sizin yargılamanızı beklerken onu gözaltında tutup, başına adam dikecek kadar çok adamım yok benim. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, yalnız bunun için de değil...»

Yargıç, Petya'yla birlikte çıktı dışarı. Saburov onların ardından bakarken kendi kendine, şu savaşta ne kadar da tuhaf ve anlamsız şeyler oluyor, diye düşünüyordu. Yargıcın da kendi görevini yaptığına kuşku yoktu. Belki de Stepanov'u mahkemeye vermek zorunda kalacaktı. Sırf sorguya çekebilmek için sürüne sürüne gelmişti buraya kadar. Sırf sorguya çekebilmek için hayatını tehlikeye atmıştı. Yolda belki de beş kez öldürebilirlerdi onu. Hattâ burada, sorguya çekerken de öldürebilirlerdi. Belki tümene dönerken yanına Stepanov'u da alacaktı. O zaman, belki bu dönüşlerinde ikisi birlikte ölebilirlerdi. Ama, böyle durumlarda olaylar yine kendi yollarında gelişip gidiyordu. Bundan kaçınmak imkânsızdı...

Yargıç, Stepanov'u nöbetçi kulübesinden alarak gereğine uygun olsun diye yanına bir muhafız kattı. Sonra pencereleri yıkılmış, duvarlardaki delikler arasından bulutlu gökyüzü görünen yarım bodrum katına geçtiler. Duvar karşılıklı olarak iki yerinden mermilerle delinmişti. Taş döşemenin üstünde kara kan lekeleri vardı. Muhakkak burada birisi ölmüş, ya da yaralanmış olsa gerekti.

Stepanov duvarın dibine çömeldi. Yargıç da bodrumun ortasındaki kerpiçlerin üzerine oturdu. Plân çantasını dizlerinin üstüne yerleştirerek yazmaya başladı.

Stepanov eskiden Penza dolaylarındaki bir kolhozda çalışıyordu. Şimdi ise ikinci bölük erlerindendi. Otuz yaşlarındaydı. Evinde karısı ve iki çocuğu onu bekliyordu.

Askere çağırmışlar ve hemen Stalingrad cephesine göndermişlerdi. Dün akşamki, son Alman saldırısı sırasında yardımcısı Smışlıyayev ile birlikte derin bir «kırlangıç yuvasında» bulunuyordu. Tanksavarla tanklara ateş ediyordu. Üst üste iki kez ateş etmiş, ama vuramamıştı. Tark üzerlerinden korkunç palet gürültüleriyle, çevresine benzin ve yanık kokusu saçarak geçmişti. O zaman Smışlıyayev öfkeyle anlaşılmayan bir şeyler bağırmış, ayağa kalkarak tankın ardından paletlerinin altına ağır bir tanksavar bombası fırlatmıştı. Bomba patlamış ve tank durmuştu. Ama aynı anda arkadan gelen ikinci bir tank hızla geçmişti korunağın üzerinden. Stepanov içerde, «kırlangıç yuvası»na dalmayı güçlükle başarabilmişti. Ama Smışlıyayev başaramamıştı bunu. Stepanov ayağa kalktığı an Smışlayayev'in gövdesinin üst kısmı «Kırlangıç yuvası»na düşmüştü. Alt kısmını ise yarı beline kadar tank çiğnemiş, koparmıştı. Yukarda kalmıştı ezilen kısım. Bu kanlı gövde parçası korunağın içine, Stepanov'un yanına düşünce, Stepanov artık dayanamamıştı. Artık hiç bir şey düşünemez olmuş, korunaktan fırlamış, kimseye bir şey söylemeden Volga'ya doğru sürünerek kaçmaya çalışmıştı.

Onu geceleyin Alay karargâhının yerleşmiş olduğu yere yakın bulmuşlardı. Adam bir şeyi saklayacak durumda olmadığı için her şeyi olduğu gibi anlatmıştı. Babçenko hemen yanına muhafız bir er katarak Saburov'un yanına göndermişti onu. Bu arada Tümene de haber yollamış ve onu asker kaçağı olarak bildirmişti.

Gerçi bu olayların haberi Saburov'a da gelmişti. Ama savaş kargaşalığı içinde bir türlü Stepanov'la konuşma fırsatını bulamamıştı. Şimdi ise Babçenko'nun raporundan ötürü bir yargıç incelemeye gelmişti.

Yargıcın tam karşısına oturmuş olan Stepanov, dün akşam Babçenko'ya verdiği cevapların aynını tekrarlıyordu. Yargıç da her zamanki alışkanlığının dışında ağırdan

alıyor ve bir çok sorular soruyordu. Çünkü Stepanov için nasıl bir yargıya varacağını o da iyice bilmiyordu. Stepanov'un bir asker kaçağı olduğu doğruydu, Ama kasıtlı yapmamıştı ki bunu!... Bir şok geçirmişti. Korkuya dayanamamış ve kaçmıştı. Belki de Volga'nın kıyısına varabilseydi kendine gelecek ve geri dönecekti. Yargıç da, şu anda tam bir gerçek olarak ortadaydı ve genel düzenin bozulmaması, korunması için cezasız bırakmak da doğru olmayacaktı.

Stepanov, uzun süren bir sessizlikten sonra, artık yeni bir soru beklemedi:

«Ah Tanrım!... Bir geri dönseydim!...» dedi. «Ah, kendim dönmüş olsaydım!...»

Tam bu sırada ara vermeden gürleyen top sesleri ve otomatik tüfek tarakaları bir anda susmuştu.

Saburov'un yanından koşarak çıkan ve o hızla bodrumu geçen Petya koşarken bir yandan da bağırıyordu:

«Almanlar yardılar bizi... Yüzbaşının emri... Silâhlı olan herkes savaşa...»

Yaşlı bir karargâh subayı olduğu halde bir savaşçı gibi giyinmiş olan yargıç, hemen gözlüğünü çıkardı, silip yeniden taktı ve duvara dayalı, artık tümende kimsenin yanından ayırmadığı otomatik tüfeğini aldı, sonra hiç acele etmeden duvardaki gedikten dışarı çıktı.

Stepanov'un başında bekleyen asker de önce ona, sonra duvardaki gediğe baktı ve Stepanov'a dönerek sakin bir sesle:

«Sen şimdilik burada dur, bekle!» dedi ve yargıcın ardından çıktı.

Bu, yirmi, otuz Alman otomatik tüfekçisinin evlerin duvarlarına kadar gelebildiği ikinci kararlı saldırılarıydı bugün. Avluda silâhlar büyük bir kargaşalık içinde patlıyordu. Tabur karargâhında ve çevresinde bulunan herkes ayaktaydı.

Saburov yukarı, gözetleme yerine çıkmıştı ve göğüs göğüse yapılan bir savaş nasıl yönetilebilirse öyle yönetmeye çalışıyordu.

Yirmi dakika sonra Almanların çoğu öldürülmüş, geri kalanlar ise avlu parmaklıklarının ötesine sürülmüştü. Yargıçla Stepanov'un başındaki er geri döndüler. Gedikten geçerek yorgun argın kerpiçlerin üstüne oturdular. Yargıcın eline bir kurşun gelmişti ve kan akıyordu.

Muhafız er,

«Sarmak gerek,» dedi.

«Yanımda sargı bezi yok.»

Stepanov,

«Yok mu?» diye sordu ve ceketinin ceplerini karıştırarak bir sargı bezi paketi çıkardı.

Stepanov'la muhafız er çabucak sardılar yaralı eli. Sonra Stepanov yeniden duvarın dibine gidip çöktü. Sorgunun bir saldırıyla kesildiğini ve muhakkak sürdürülmesi gerektiğini ancak o an hatırladılar. Ama yargıcın canı artık sorguyu sürdürmek istemiyordu. Zamanı uzatmak ve biraz soluk almak için sağlam eliyle cebinden tütün kesesini çıkardı. Güçlükle sarılı parmaklarının yardımıyla sigarasını sardı. Sonra Stepanov'a ve muhafız ere bakarak çaresiz, uzun zaman cephede kalmışların davranışıyla tütün kesesini onlara uzattı.

«Alın,» dedi.

Muhafız erden sonra Stepanov da bir tutam tütün aldı ve koynunda sakladığı bir gazete parçasını dikkatle çıkararak ucundan biraz yırtıp sigarasını sardı. Şimdi üçü de sigara içiyordu. Bu sessiz içiş on dakika kadar sürdü. Bu arada top gürlemeleri yeniden başlamıştı. Top sesleri altında yargıç plân çantasını dizlerinin üstünde güçlükle tutarak çabuk çabuk soruşturmayı yazmaya başladı. Soruşturmanın yazılması bitmiş, yalnızca karar kalmıştı.

Tam bu sırada ilk kez olduğu gibi yine top sesleri kesildi Yeniden Almanların saldırısı başlamıştı.

Otomatik tüfek seslerine kulak kabartan yargıç, yeniden sessizce otomatik tüfeğine uzandı, sağlam eline aldı ve arkasına bile bakmadan bodrumdan çıktı. Muhafız er de hemen onu izledi.

Yine yalnız başına kalmıştı Stepanov. Şaşkınlık içinde çevresine bakındı. Duvarın arkasından, çok yakından silâh sesleri geliyordu. Stepanov çevresine bir kez daha bakındı ve muhafız erin çıktığı gediğe yöneldi. Dışarı atlayınca arandı ve yerde, yeni ölmüş bir askerin yanında duran tüfeği aldı. Birkaç adım koşarak yargıcın ve oralarda yere yatmış birkaç askerin biraz uzağında, kerpiç kümesinin arkasına sindi. Sol kanattan Almanlar duvarı atlayınca herkesle birlikte o da ateş etmeye başladı. Sonra ayağa kalktı, birkaç adım koştu ve tüfeğini çevirerek üzerine doğru gelen Almanın kafasına bir dipçik vurdu. Sonra yeniden taşların arkasına sindi ve avluda kaynaşan Almanların ortasına derinlemesine uzun uzun ateş etmeye başladı.

Almanlar da ateş ediyorlardı. Bir anda on kadar savaşçı avluya fırlayıp Almanları yardı. Birkaç dakika sonra ise yine Almanların hepsini ya öldürmüşler, ya da yaralamayı başarmışlardı.

Saldırı geri püskürtülmüş, tüfek sesleri duvardan uzaklaşmıştı. Stepanov ayağa kalktı, ne yapacağını bilemeyerek yargıcın ve muhafız erin yanında bulundukları duvara doğru yürüdü. Muhafız er de ayağa kalkmıştı. Ama yargıç hâlâ yatıyordu; bacağından yaralanmıştı. Stepanov hemen yargıcı kaldırdı ve ayağının bir otomatik tüfek taramasıyla hemen hemen kesilmiş olduğunu gördü. Omuzlayarak bodruma taşıdı. Orada yavaşça döşemeye uzattı ve daha yüksek dursun diye başının altına iki üç kerpiç yerleştirdi.

Yargıç,

«Bir hastabakıcı bul,» dedi.

Birkaç dakika sonra Stepanov, şimdi yaralının üzerine eğilerek ayağını sarmaya başlayan hastabakıcıyı getirmişti. Yaralı inlemiyordu. Ses çıkarmadan yatıyor, acısının dinmesini bekliyordu.

Muhafız er, çizmesinin koncundan tütün dolu taneke bir kutu çıkardı, kendine sardı, sonra bir tutam Stepanov'a verdi ve yaralıya sordu:

«İzin verirseniz size de sarıvereyim mi?»

Yargıç,

«Sar,» diye karşılık verdi.

Muhafız er hemen bir sigara sardı, yalayarak yapıştırdı ve yaralının dudaklarına tutuşturup kibritle yaktı. Yaralı sigaradan derin birkaç nefes çekti.

Saburov bu sırada sığınağına giderken bu bodrumdan geçti. Bugün çok yorulmuştu. Oldukça güçlü biri olmasına rağmen otomatik tüfeğini taşımak bile zor geliyordu şimdi ona. Yere sarkıtmış, neredeyse sürüyerek taşıyordu.

«Ne o sigara mı içiyorsunuz?» diye sordu.

Kendi dudağının kenarında da sönmüş bir sigara vardı. Saldırı başlamadan önce yakmış, ama sonra öylece unutmuştu. Sorusunu tekrarladı:

«Ne o, sigara mı içiyorsunuz?»

Ancak o zaman hatırlayabildi dudağındaki sönmüş sigarayı.

«Verin şu ateşinizi de sigaramı yakayım.»

Muhafız erin sigarasından kendi sigarasını yaktığı anda onların kim olduğunu anlayabildi. Önce Stepanov'a, sonra yaralıya baktı ve sordu:

«Çok mu kan kaybediyorsunuz?»

«Oldukça.»

«Şimdi sizi götürmelerini söylerim, sonra yeniden başlarsınız sorgunuza.»

Yargıcın kanı çekilmiş, bembeyaz olmuş yüzüne baktı, ne diyeceğini bilemedi. Saburov:

«Nasıl, soruşturmayı bitirebildiniz mi?»

Yargıç, başıyla Stepanov'u göstererek cevap verdi:

«Evet, bitirdik.»

«Peki, neye karar verdiniz?»

Yargıç:

«Neye olacak? dedi. «Savaşacak! İşte o kadar!»

Plân çantasını aldı, içinden sorgu raporunu çıkardı ve altında: «Suçun işleniş biçimi zanlının mahkemeye verilmesi için yeterli kanıt değildir. İleri hatlara savaşa gönderilmesi uygundur» diye yazıp imzaladı.

Sonra, «Evet, ileri hatlarda savaşa gönderilmelidir,» diye yüksek sesle tekrarladı ve Stepanov'la geçirdiği son birkaç saati düşünerek acısının elverdiğince gülümsedi.

Saburov da gülümseyerek,

«Evet,» dedi. «Pek uzağa değil, yüz metre öteye gönderilse yetişir.»

Sonra Stepanov'a dönerek:

«Hadi git!» dedi. «Bölüğüne git doğru. Elindeki tüfek kimin?»

«Bir ölüden aldım yüzbaşım.»

«Peki, senin oldu artık. Gidebilirsin... Potapov'a, seni benim gönderdiğimi söyle!»

Bugün, peşpeşe gelen güç günlerin özellikle en zorlusuydu. Bütün varlıklarıyla atıldıkları son savaşın en civcivli anında ansızın dayanılmaz bir uyku bastırıveriyordu insana. İki sabah saldırısını öğleye doğru üçüncü saldırı izledi. Avlunun Almanlara bakan bölümünde yarı yıkık bir cephanelik vardı. Kalın duvarlarıyla ve toprağa iyice derin kazılmış bodrumuyla çok sağlam bir yerdi burası. Saburov'un elindeki yapıların arasında ileriye ve yana açık olanı bu yapıydı. Almanlar üçüncü saldırılarını özellikle buraya yöneltmişlerdi. Dört, beş tankla depoya iyice yaklaştıkları zaman top mermileriyle duvarda açıl-

mış gediklerden doğrudan doğruya tank toplarıyla ateşe başladılar. Alman otomatik tüfekçileri duvar gedikleri-den içeri daldılar ve on beş dakika sonra ise depodan son silâh sesleri duyuldu. Saburov'un ilk aklına gelen, hemen oracıkta, gündüz gözüyle bir saldırıya geçmek ve depoyu geri almaktı. Ama kendini tuttu. Mantıklı bir karar aldı: Bütün ateşi deponun gerisinde toplamak ve karanlığa değin oraya Almanların büyük kuvvetler kaydırmasını önlemek, sonra da askerin kendine güveninin arttığı, gece savaşlarına alışkın olduğu bir zamanda, yani karanlık basınca karşı saldırıya geçmek... Böylece kuvvet yetersizliğini de karşılamış oluyordu.

Telefonda deponun düştüğünü öğrenen Babçenko o anda ipe sapa gelir bir şey söylememiş, yalnız küplere binerek uzun uzun sövmüştü. Son söz olarak da hemen oraya geleceğini bildirmişti. Bunun Saburov'u sevindirdiği söylenemezdi. Babçenko'yla didişeceklerini seziyordu. Nitekim korktuğu da başına geldi. Babçenko ahlaya oflaya kızgın, kan ter içinde, baştan aşağı çamura bulanmış bir halde sığınağa daldı.

«Amma da derine gömülmüşsün,» diye homurdandı. «Başının üzerinde kaç metre toprak var bakalım?»

Saburov,

«Üç metre,» dedi.

«Daha derine girseydin bari!»

Saburov sakin sakin,

«Hayır, daha derine girmeme gerek yok,» diye karşılık verdi. «Nasıl olsa bunu delemezler,» diye de ekledi ardından.

Babçenko aynı kızgın sesle,

«Tıpkı bir köstebek gibi gömülmüşsün toprağın dibine,» dedi.

Gerçekte Babçenko haklı değildi. Saburov bu sığınağı özel olarak kazdırmamıştı. Yalnızca bir kanalizasyon borusunu genişlettirmişti. Böylece sığınak oldukça derin,

mermi düşme tehlikesinden uzak ve çok da güzel olmuştu. Aslında Babçenko da buna değil, Almanların depoyu almalarına kızıyordu. Bu yüzden Saburov'a kırıcı sözler söylemek istiyordu. Yeniden,

«Toprağa gömülmüşsün,» dedi.

Saburov çok yorulmuştu. Üstelik deponun düşmesinden ötürü Babçenko'dan daha az kızgın değildi. Ama bu düşünce bile ona bir işkence gibi geliyor, onu eziyordu. Bu nedenlerden dolayı, «toprağa gömülmüşsün» sözünden canı sıkılmış, öfkeyle cevap verdi:

«Evet, öyle Yarbayım. Eğer emir verirseniz, komuta noktasını daha yukarı taşısınlar?..»

Babçenko,

«Olmaz,» diye karşılık verdi.

Saburov'un sözlerindeki alayı anlamıştı anlaşılan.

Saburov sustu. Konuşmanın arkasını bekliyordu. Babçenko,

«Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?» diye sordu.

Saburov, gece yapacağı karşı saldırıyı anlattı ayrıntılarıyla.

Babçenko,

«Nasıl?» diye haykırdı. Sonra saatine bakarak ekledi: «Şimdi saat iki. Demek onlar karanlık basana kadar orada böyle rahatça oturacaklar, öyle mi? Yoksa sen bir adım bile geri adım atılmayacak diyen emri okumadın mı?.. Yoksa okudun da aldırmıyor musun?»

Saburov yine kendi düşüncesinde direndi:

«Saat altıda saldırıya başlayacağım. Yedide de depo yine benim olacak.»

«Ben sana bunu sormadım. Sen, bir adım bile geri atılmayacak diyen emri okudun mu, onu söyle bana.»

Saburov,

«Evet, okudum,» dedi.

«Peki şu anda depoyu onlara verdin mi?»

«Evet.»

«Öyleyse şimdi geri al!»

Bu ses kendi sesine hiç benzemiyordu Babçenko'nun. Tabureden fırlayarak:

«Saat yedide değil, hemen şimdi al!» diye de ekledi.

Saburov, Babçenko'nun gerek yüzünden, gerek davranışlarından bugün kendisi gibi yorgunluğun sınırında olduğunu, sinirlerinin iyice bozulduğunu anlamıştı. Böyle bir dakikada Babçenko ile tartışmaya girişmek yararsızdı. Eğer sorun, yalnızca kendisinin gündüz gözüyle ölüme gitmesi olsaydı, hiç düşünmeden kalkar; Alay komutanının haksız olduğunu tanıtlamak için kendi ölümünden başka bir çare olmadığının acısını duyarak giderdi düşmanın üstüne. Ama karşı saldırıya girişmek için herkes gerekiyordu. Yani Babçenko'nun haksızlığını tanıtlayabilmesi için yalnız kendi ölümü değil, bütün, herkesin ölmesi gerekiyordu.

«Yoldaş Yarbayım,» diye üsteledi. «Eğer izin verirseniz bir şey söyleyeceğim...»

«Neymiş o?»

Saburov bir kez daha ona saldırıyı niçin karanlığa bıraktığının nedenini anlattı. Bu aradaki geçen süre içinde deponun gerisine açacağı sıkı bir ateşle bütün avluyu ateş altında tutacağını, böylelikle buraya akşama kadar bir tek Alman bile sokmayacağını açıkladı.

Babçenko ise yine gaddarca bir direnmeyle,

«Sen, bir adım bile geri çekilinmeyecek diyen emri okudun mu?» diye sordu yeniden.

Saburov, gözlerini Babçenko'dan ayırmadan ve bakışlarını onun kızgın, gaddar bakışlarına dikerek cevap verdi,

«Evet, okudum,» dedi. «Okudum. Ama şimdi askerlerimi orada, şu anda gereksiz oldukları ve hemen hemen hiç kayıp vermeden geri alabileceğim bir yerde kırdırmak istemiyorum.»

«İstemiyor musun?» diye üsteledi Babçenko. «Ben emir veriyorum sana!»

Birden Saburov'un aklına muhakkak şu anda bir şeyler yapması gerektiği geldi. Babçenko'yu susmak zorunda bırakmak, birçok insanın kurtuluşu için onun bu sözleri daha fazla tekrarlamasına fırsat vermemek, hemen Protsenko'ya telefon ederek Babçenko'nun istediğinin yapılmasının doğru olmadığını, çünkü şu sakıncaları olduğunu bildirmek ve ne yapılması gerektiğini sormayı düşündü. Ama artık ok yaydan çıkmıştı. Disipline bağlılığı onu bunu yapmaktan alıkoydu.

Bakışlarını Babçenko'nun sert bakışlarından ayırmadan,

«Başüstüne, emirlerinizi yapacağım,» dedi.

«Hadi yap!»

İşte bu dakikadan sonra geçen olaylar Saburov'un belleğinde uzun süre kötü bir düş gibi kaldı. Sığınaktan çıktılar. Saburov, yarım saat içinde elinin altında kim varsa hepsini topladı. Babçenko, ancak buraya getirilirse yararlı olabilecek beş topla saldırıyı desteklemek için alaya telefonla emir verdi. Ve böylece karşı saldırı başladı.

Tabur zaten bütün varlığıyla savaşın içindeydi. Hem de tam yirmi üç günden beri. Şimdi ise bu savaşın ortasında gündüz gözüyle bir saldırıyı geliştirip başarması gerekiyordu. Saburov hemen çevresine otuz savaşçı topladı. Bunlar, parmakla sayılabilecek kadar az olan yedeklerden derlenmişti.

Babçenko acele ediyordu. «Bir adım bile geri atılmayacak!» sözlerini harfi harfine anlıyor; bugün verilecek kaybın yarın Almanlar yeniden saldırıya geçtikleri zaman çok önemli olacağını aklına getirmek bile istemiyordu. Saldırı iyi hazırlanmamıştı. Başlangıçta sol kanattan desteklemesi gereken, hiç olmazsa birazcık yardımları dokunacak olan havanlar getirilememişti. Saburov kendi

otuz adamıyla duvardan duvara, yıkıntıdan yıkıntıya atlaya, sıçraya saldırıya başlamıştı.

Saldırı tam Saburov'un tahmin ettiği gibi bitti. Yıkıntılar arasında on asker düşüp kalmıştı. Geri kalanların her biri deponun az ötesinde kendilerine bir sütre bularak arkasına yatmıştı. Artık hiç bir güç onları yattıkları yerden kaldıramazdı. Saldırı başarılamamıştı. Bu şartlar altında başarılamayacağı da gün gibi açıktı.

Askerler yere yattıkları zaman Almanlar üzerlerine bomba yağdırmaya başladı. Burada umutsuzca, sütreler ardında kalmak mutlak bir ölüm demekti. Ateş gitgide şiddetini artırıyordu. Yakınında patlayan bir bomba hafif yaraladı Saburov'u. Birden yüzünün sol yanı değişiverdi. Sanki içi pamukla doldurulmuş gibi şişti. Üzerine kerpiç parçaları yağıyordu. Kerpiçler de çıplak yerleri çizdi. Yüzünden kan akmaya başlamıştı. Ama Saburov henüz hiç bir şeyin farkında değildi. Artık Almanların ateşi gerçekten dayanılmaz bir durum alınca Saburov geri çekilme işaretini verdi.

Geri çekilirken bir asker daha öldü. Bu girişimin başlangıcından bir saat sonra Saburov, yıkık bir evin çıkıntısı üzerinde dikilerek, oradan hemen hemen hiç saklanmadan, yakından ve ateş altında saldırının gelişmesini izleyen Babçenko'nun karşısında durdu. Selâm verdi ve elindeki otomatik tüfeği gürültüyle yere bıraktı. Yüzü kan ve çamur içindeydi. Öyle korkunç bir görünüşü vardı ki, Babçenko uzun süre bir şey söyleyemedi. Neden sonra,

«Dinlenin siz biraz,» dedi.

Saburov anlayamamıştı:

«Ne dediniz?»

«Dinlenin!» diye tekrarladı Babçenko.

Saburov yine bir şey anlayamamıştı. O zaman Babçenko kulağına eğilerek bağırdı:

Saburov, «Sarsılmışım biraz,» dedi.

Babçenko dördüncü kez:

«Dinlenin!» diye tekrarladı. «Sonra sığınağa doğru yürüdü.»

Saburov da onu izledi. Sığınağa inmediler. Nöbetçinin durduğu bir duvar çıkıntısının yanında yanyana yere çömeldiler. İkisi de konuşmuyor, birbirlerine bakmak, gözgöze gelmek istemiyorlardı.

Babçenko birden kanı farkederek:

«Kan akıyor!..» dedi. «Yaralandın mı?»

Saburov cebinden kirli, toprak rengine dönüşmüş bir mendil çıkardı. Üzerine tükürerek yüzünü sildi. Sonra başını elleriyle yoklayarak,

«Hayır,» dedi. «Yalnızca birkaç çizik, o kadar.»

«Bölüklerde olan askerleri çağır! Ne kadar çağırabilirsen çağır!.. Bu kez ben kendim yöneteceğim saldırıyı.»

«Kaç adam çağırayım?»

«Kaç kişi varsa hepsini!..»

«Kırktan çok çıkmaz.»

«Söyledim sana, kaç adam olursa olsun!»

Saburov savaşçıların çağırılması, havanların daha yakına çekilmesi için emir verdi. Havanlar hiç olmazsa bu kez yardım etmeliydi. Babçenko bütün inatçılığına rağmen, yine de ilk saldırının başarısızlığının kendi suçu olduğunu anlamıştı. Bu saldırının da başarı ihtimali yoktu. Ama gözlerindeki parıltıdan, verdiği emirlerden bir yığın adamın daha anlamsızca kırdırılacağı anlaşılıyordu. Ondan beklenmeyen bir iş, emrindekilerin cesaret edemeyecekleri bir şey yaptığını sanıyor, olmazı olur yapabileceğini göstermek istiyordu.

Havanlar getirilmiş, savaşçılar toplanmıştı. Saldırıdan önceki son emirler veriliyordu. Babçenko, ilk saldırıyı izlediği yıkık duvara sırtını vermiş, tüm dikkatiyle önünde uzanan alana bakıyordu. Nereden daha başarılı, daha tehlikesiz bir saldırı yapabileceğini kestirmeye çalışıyordu. Saburov sessizce dikiliyordu yanında. Bu sırada kırk adım önlerinde ağır bir bomba patladı.

Saburov,

«Gördüler!.. Geri çekilin Yarbayım!» dedi.

Babçenko susmuş, hiç bir davranışta bulunmamıştı. İkinci bomba öbür yanlarına ve yine kırk adım yakınlarına düştü.

Saburov yeniden :

«Gördüler bizi Yarbayım. Gördüler!» dedi.

Babçenko hiç oralı değildi. Öylece dikiliyordu ayakta. Bu bir meydan okumaydı. Savaşçılarını saldırıya gönderirken kendini de onlardan ayırmadığını, ölüme hazır olduğunu ve böyle davranması gerektiğini göstermek istiyordu sanki.

Üçüncü bomba iyice yakınlarında patlayınca Saburov,

«Geri çekilin!» diye üsteledi neredeyse haykırarak.

Babçenko ses çıkarmadan ona döndü. Gözlerinin içine baktı, yere tükürdü. Tükrüğü ayağıyla ezdi ve güçlü, hiç titremeyen parmaklarıyla tütün kesesinden bir tutam tütün alarak sarmaya başladı.

Bundan sonraki bomba hemen hemen duvarın önünde patladı. Başlarının üzerinden birkaç şarapnel parçası ıslık çalarak uçtu ve duvardan üzerlerine toz toprak döküldü. Saburov Babçenko'nun titrediğini farketti ve bu olağan davranış onu hiç istemediği bir biçimde konuşmaya zorladı;

«Hey, Filip Filippoviç, geri çekilin, geri!..»

Babçenko susuyordu. Sonra sigarasının sarılmış olduğunu hatırladı. Cebinden bir kibrit çıkararak birkaç kez çaktı. Rüzgâra sırtını döndü ve biraz eğilerek sigarasını yaktı. Eğer sırtını rüzgâra dönmeseydi belki de ölmeyecekti. Ama döndü ve beş adım ötelerine düşen bir bomba parçası tam alnına geldi. Sessizce Saburov'un ayakları dibine yıkılıverdi. Bir kez titredi ve sonra dondu kaldı. Saburov hemen eğilip diz çöktü; kanayan başı düzeltti ve kendinden hiç beklenmeyen bir tedirginlikle «Bu-

nun böyle olması gerekiyordu zaten,» diye düşündü. Kulağını Babçenko'nun göğsüne dayadı: Kalbi durmuştu.

«Ölmüş!» diye mırıldandı.

Sonra beş adım ötesinde bir duvar ardında yatan Petya'ya seslendi:

«Petya! Yardım et!»

Petya sürünerek yanına geldi. Babçenko'yu omuzlarından ve ayaklarından tutarak çabuk çabuk sığınağa taşımaya başladılar. O sırada yanlarına gelen bir Teğmen,

«Havanları taşıdılar,» diye haber verdi. «Eğer emir verirseniz hemen ateş açsınlar!»

«Hayır, geri taşıyın onları!»

Maslennikov'u yanına çağırttı. Saldırı hazırlıklarını ertelemelerini, herkesin kendi yerine dönmesi emrini verdi. Sonra sığınağa inerek alaya telefon etti. Telefona Alay Komiseri çıktı. Saburov Babçenko'nun öldüğünü, bulundukları durumu rapor etti. Ölüyü karanlık basınca Alaya göndereceğini söyledi.

Kuşkusuz Babçenko'nun ölümüne acımıştı. Ama aynı anda da içinde büyük bir rahatlık duymuştu. Çünkü artık gerekli şekilde emir verebilecekti. Babçenko gururunu koruyacak diye de bir saldırıya geçilmeyecekti. Yaralılara yardım edilmesi ve gece depoya yapılacak saldırı için hazırlık yapılması emrini verdi.

Almanlar şimdilik yeni bir işe girişmiyorlardı. Saburov, alışkanlığın verdiği bir duyguyla bugün onların sabaha kadar bir karşı saldırı beklemeyeceklerini, bu iki saldırıyı son sayacaklarını düşünüyordu. Telefonda bölüklerle konuştu, sonra karanlık basmadan, saat beşte uyandırılmasını söyleyerek yattı.

— *XIII* —

Herhangi bir sesle değil, yüzüne dikilmiş dikkatli bakışlarla uyandı Saburov. Yanıbaşında Anya duruyordu.

İri, sakin, çocuksu gözleriyle Saburov'a bakıyordu. Saburov gözlerini Anya'dan ayırmadan sessizce yatağında doğrulup oturdu.

Anya,

«Emir erinizden sizi uyandırmasını rica ettim,» dedi. «Ama kabul etmedi. Oysa çoktan beri buradayım ve gitme zamanım gelmişti. Sizi görmeyi çok istiyordum...»

Uzandı, Saburov'un elini tuttu,

«Merhaba!» dedi.

Saburov biraz yana çekilip yer açarak,

«Oturun,» dedi.

Anya oturdu. Saburov, «Bakıyorum tamamen iyileşmişsiniz artık,» dedi.

«Evet, iyileştim. Zaten hafif yaralıydım. Çok kan kaybetmiştim...»

Bu konuda başka bir şey konuşmak istemiyordu. Çabuk çabuk :

«Biliyor musunuz...» dedi. «Anneme rastladım. Şimdi birlikte kalıyoruz.»

«Birlikte mi oturuyorsunuz?»

«Sürekli olarak değil kuşkusuz. Bizim hastanenin bulunduğu köyde bir kulübede oturuyor. Geceleri onunla kalıyorum. Yalnız geceleri değil, gündüzleri karşı kıyıya döndüğüm zamanlarda da oraya gidip uyuyorum.»

«Buraya çok gidip geldiniz mi?»

«Sizin birliğe ilk gelişim. Ama bu kıyıya gelişimin dördüncü günü bu. Anneme sizden söz ettim.»

«Neler anlattınız?»

«Hakkınızda ne biliyorsam hepsini.»

«Benim hakkımda ne biliyorsunuz ki?»

Anya: «Çok şey...» dedi.

«Yaa!.. Neymiş bakalım onlar.»

«Çok şey... Hemen hemen her şeyi.»

«Her şeyi mi?»

«Kaç yaşınızda olduğunuzu bile biliyorum. Siz o zaman doğru söylemişsiniz. Bana emir eriniz söyledi hepsini.»

Saburov şakadan sertleşerek:

«Bak sen!.. Askeri sırları açıkladığı için onu mahkemeye vereceğim. Eee, daha neler anlattı bakalım size?.»

«Sizin bugün az daha öleceğinizi de anlattı.»

«Başka?»

«Başka mı? Başka bir şey yok. Başka şeyler sormaya zamanım yoktu. Yaralıları şimdi bir yere taşıyoruz. Sizde de çok yaralı var.»

Saburov, «Evet, çok,» dedi ve dertlenerek içini çekti. «Eee, demek zamanınız yoktu, öyle mi? Peki, eğer olsaydı daha soracak mıydınız?»

«Evet, soracaktım.»

«Öyleyse bana sor bakalım,» dedi Saburov ve saatine bakarak ekledi: «Daha zamanım var.»

«Uyusanız daha iyi. Sizi uyandırdım.»

«Yo, siz uyandırmadınız ki; ben kendim uyandım.»

«Hayır, ben uyandırdım sizi. Yüzünüze öyle uzun baktım ki, uyandınız. Ama kasıtlı yaptım. Uyanmanızı istiyordum.»

Saburov, «Sizin bakışlarınızda manyetik bir güç var,» dedi.

Duygulanmıştı; söylemek istediklerini söyleyemedi ve hemen sesinin tonunu değiştirerek ekledi:

«Sizi gördüğüme çok sevindim, çok mutluyum.»

Anya onun gözlerinin içine bakarak, «Ben de,» dedi.

Saburov o gece sedyede yatarken aldığı o beklenmedik öpücüğü unutamadığını, aralarında küçük de olsa geçen her şeyin çok önemli olduğunu anladı birden. Şu an ona bakarken içi içine sığmıyordu.

«Burada yatarken hemen hemen hiç uyuyamıyordum,» dedi. «Ben de sık sık sizi düşünüyordum... Ee, ne yapalım, bizim burası böyle işte...»

Anya, «Biliyorum,» dedi. «Bizim revire birkaç kişi geldi sizin askerlerinizden. Onlara sordum sizi.»

Anya parmaklarıyla gömleğinin uçlarını çekiştiriyordu durmadan. Saburov bunun utançtan olduğunu, onun önemli bir şeyler söylemek istediğini, bunun için uygun sözler aradığını seziyordu.

«Ne oldu?» diye sordu.

Kız sesini çıkarmadı. Saburov,

«Bir şey mi söyleyeceksin?» diye sordu yeniden.

Anya her zamanki açık yürekliliğiyle:

«Sizi çok düşündüm,» dedi. «Çok... Çok düşündüm.»

«Ne düşündünüz?»

«Hiç bir şey düşünmedim. Yalnızca sizi düşündüm. Sizinle bir kez daha olsun konuşabilmeyi istedim hep...»

Kız, soru dolu gözlerle bir şeyler söylemesini, cevap vermesini bekleyerek baktı Saburov'a. Saburov onun güzel, dengeli, yatıştırıcı bir şeyler söylemesini beklediğini anlıyordu. Her şey iyi olacak gibi, ikimiz bundan sonra birlikte yaşayacağız gibi başka şeyler... Kendini onun kanatları altında bulmak isteyen bir genç kızın hoşlanacağı şeyler söylemesi gerekiyordu. Ama nedense canı hiç bir şey söylemek istemiyordu şu anda. Yalnızca ona biraz daha sokulmak, sarılmak istedi. Elini omzuna attı ve vapurda olduğu gibi onu biraz kendine çekti,

«Ben de hep sizi, sizin ne zaman geleceğinizi düşündüm,» dedi.

Kız, bu sözlerde onun da sedyedeki öpücüğü çok iyi hatırladığını, bu nedenle «ben de sizin gibi» dediğini anlıyordu.

«Bilirsiniz,» dedi. «Herkesin yaşantısında şimdi benimkinde olduğu gibi bir şeyler olur muhakkak. Bir gün gelir, bir şeyler olmasını çok beklersiniz. İşte bugünkü gibi. Ben, sabahtan beri sizi görmek için bekledim. Çevremde olanların farkında bile değildim. Gündüz durmadan karşılıklı ateş edildi. Ama ben hemen hemen hiç bir şey

duymuyordum. Ne yapalım, eğer size ulaşmak istiyorsam biraz yürekli olmam gerekir, öyle değil mi?...»

«Siz her zaman için yüreklisiniz!»

«Hayır, her zaman değil. Ama bugün cesaretim yerinde doğrusu.»

Saburov saatine baktı,

«Dışarda hava kararmaya başladı mı acaba?» diye sordu.

«Hay Allah! Gerçekten de hiç düşünmedim. Muhakkak kararmıştır. (Birden canlandı) Yaralıları götürmem gerek benim. Gidiyorum.»

Saburov bu «gidiyorum» a sevinmişti. Çünkü bir saate kadar saldırı hazırlıklarını tamamlamak zorundaydı. Anya nasıl olsa daha birkaç kez gidip gelecekti...

«Gerçekten hepsini bir seferde götüremezsin, değil mi?» diye sordu Saburov.

Kız, «Hayır,» dedi. «Bugün iki kez daha geleceğim. Sabaha kadar hepsini bitirebilirsem çok iyi.»

Saburov ayağa kalktı,

«Bugün bizim Alay komutanı öldü, biliyor musunuz?» dedi.

«Evet, biliyorum. Vurulduğunda yanınızdaymış. Bana anlattılar. Sizi de yaralamışlar bugün, değil mi?»

«Biraz.»

Saburov ona baktı. Her zamankinden daha yüksek sesle konuştuğunu yeni farkediyordu kızın. Hafif bir sağırlık geçirdiğini de öğrenmişti anlaşılan.

«Yoksa bunu da mı Petya söyledi?»

«Evet... Ne dersiniz, sizinle yine görüşebilecek miyiz?»

«Elbette, kuşkusuz görüşeceğiz...» diye telâşla atıldı Saburov. «Elbette görüşürüz. Siz nasıl istersiniz... Yalnız...»

«Evet, yalnız?..»

Saburov ona daha dikkatli olmasını söylemek istiyordu. Ama sustu. Nasıl daha dikkatli olabilirdi ki?.. Her yerde yalnız başına olmak ve durmadan gidip geldiği bir yolda tek başına yaralı taşımak; hem de gece gündüz demeden taşımak zorundaydı. Daha dikkatli nasıl olacaktı?.. Bunu ona söylemek budalalıktan başka bir şey değildi. Bu nedenle :

«Bir şey değil,» dedi. «Kuşkusuz yine görüşeceğiz sizinle.»

Kız yanından çıkınca Saburov bir dakika kadar sessizce durdu ve düşündü. Sonra kalktı ve çabucak kaputunu giydi. Şu depo saldırısını bir an önce bitirmek istiyordu. Ama artık bunu yalnızca gerekli olduğu için değil, saldırıdan hemen sonra Anya'yı da görme fırsatı bulabileceği için istiyordu. Bu düşüncesinden dolayı ürktü, şaşırdı. Evet, artık kendinden gizleyemezdi: Bu aşk duygusuydu işte!..

Bu düşünce kafasında bir anda doğmuş ve bir daha da silinmiyordu. Saldırıdan önceki son emirlerini verirken nasıl kafasındaysa, saldırı başlayıp, yıkıntılar arasında sürünürken de, ateş yağmuru altında koşarken de, attığı iki el bombasının ardından peşindekilerle birlikte depoya dalarken de, orada başlayan karmakarışık ateş, çığlık, inilti ve göğüs göğüse çarpışmalar sırasında da aynı güçte kafasındaydı.

Sonunda depoyu geri almıştı. Hem de yalnızca bir ölü ve beş yaralı vermişti. Aslında Saburov'da, pek çok Rusta bulunan gösterişsiz, ruhsal bir boyun eğme duygusu vardı gerçekten. Ama yine de şu kızgınlık anında elinde olmadan öfkeyle düşünüyordu Babçenko'yu.

Gündüz ikinci bölükten dönen Vanin de onunla birlikte katılmıştı saldırıya. Gerçi akıllıca bir şey değildi bu davranışı, ama çok istemişti. Saburov da onun bu iste-

ğini kıramamıştı. Çünkü o anda öyle bir durumdaydı ki, kimseyi kıramazdı. Hele istenen iyi bir şey olunca kırması olacak şey değildi. Saldırı boyunca yanyanaydılar. Sığınağa da birlikte döndüler.

Vanin,

«Bu ambar,» diye anlattı. «Dekor içindi. Şu ilerdeki evde bir oyun oynanıyordu. Yanındaki bu ambar ise bir dekordan başka bir şey değildi. Avlu da öyle. Oraya dekor vagonetlerini sahneden çıkarmak için raylar bile yerleştirilmişti. Hâlâ duruyorlar mı acaba?»

Saburov,

«Evet, duruyor,» dedi ve gülümsedi.

«Niçin güldün?» diye sordu Vanin.

«Bakıyorum da, bu çevrede en ince ayrıntılarına kadar bilmediğin tek bir yapı bile yok...»

«Nasıl olur? Hepsini ben yaptım. Sonra yalnız evleri değil, hemen hemen buradaki bütün insanları da bilirim. Hani senin yanında bir hemşire kız vardı ya?..»

Saburov :

«Evet, ne olmuş?» diye sordu.

Konuşmanın akışına bakarak Vanin'in kendisine takılacağını sanan Saburov ona bir karşılık hazırlamak isteyerek durakladı.

Vanin ise konuşmasını sürdürdü,

«İşte onu,» dedi. «Ben onu da tanırım. Traktör fabrikasında çalışıyordu. Araç atölyesinde uzmandı. Biz onu atölyede komsomol yöneticiliği için önermiştik o zaman. Bu nedenle çok iyi hatırlıyorum şimdi onu.»

Anlaşılan genç kız üzerine bütün söyleyecekleri bu kadardı.

Sonra genç kızı unutarak,

«O zamanki her şeyi hatırlıyorum,» dedi. «Atölyeyi olduğu gibi gözümün önünde canlandırabiliyorum. Hem de yalnız o zamanki durumuyla değil, ondan önceki durumuyla da... Tezgâhların başında duranları da hatırlı-

yorum. Hepsinin yüzlerini tek tek gözlerimin önüne getirebilirim. İyi ama senin niçin bugün yüzün asık böyle?.. Yoksa çok mu yoruldun?»

Saburov,

«Hayır,» dedi. «Yorgun değilim pek. Gündüz uyumuştum biraz.»

«Ama yine de yüzün asık.»

«Hayır, pek asık değil, yalnızca düşünüyorum durmadan.»

«Neyi düşünüyorsun?.. Yoksa Babçenko'yu mu?»

«Evet, Babçenko'yu...»

Vanin içini çekerek,

«Ya, öyle,» dedi. «Zavallı öldü gitti. Şimdi ilginç olan, yerine kimin atanacağı. Senin geçmen gerekiyor, değil mi?»

Saburov,

«Hayır,» dedi. «Muhakkak birinci taburdan Valasov'u getirirler. Binbaşı o.»

«İşte böyle, Babçenko da öldü sonunda,» diye tekrarladı Vanin. «Bugün onunla atışmış mıydınız?»

«Evet.»

Bu sırada telefon çaldı. Santral, Saburov'a,

«Sizi arıyorlar,» diye haber verdi.

Telefondaki Protsenko'ydu. Saburov hemen tanımıştı onu sesinden.

«Nasılsın?» diye sordu Saburov'a.

«İyiyim.»

«Yahu, ne oldu, patronunu koruyamadın mı?» diye sordu Protsenko.

Saburov,

«Hayır, koruyamadım,» dedi. «İstedim, ama beceremedim.»

«Depoyu kolay alabildin mi bari?»

«Evet, kolay ve çok az kayıp vererek aldım.»

«Bunun aslında daha başlangıçta böyle olması gere-

kirdi. Destek alma imkânlarını kesmek ve gece saldırıp almak. Gelecekte de bunu hep böyle yapmaya alıştır kendini.»

Bu tam anlamıyla bir sitemdi. Gerçi yumuşaktı, ama yine de bir sitemdi.

Saburov gündüz saldırısını kendisinin değil, Babçenko'nun düzenlediğini söylemek istedi. Ama sonra, artık Babçenko'nun öldüğünü, iyi de olsa, kötü de olsa Stalingrad için öldüğünü düşünerek sustu.

Anya sözünde durmuştu. Gece geç de olsa uğradı Saburov'un yanına. Çok acelesi vardı, ancak birkaç dakikalığına uğramıştı. Ama bu bile onlar için kısa sayılmazdı. Saburov, bundan sonra her fırsat çıkışta onunla görüşebileceklerini anlıyordu. Kimbilir, belki bir dakikalığına bile karşılaşma fırsatı bulamayacaklardı bir daha.

Anya dönmeden önce, artık Saburov onun için kaygılanmaya başlamıştı. Stalingrad'da bulunduğu bunca süreden beri ilk kez çevrede dolaşan tehlikelerin çok olduğunu düşünüyordu. Bu tehlikelerden çoğu kendileri için çok korkunç ve beklenmedik şeyler olmasına rağmen onlara önemli gelmiyordu. Önemli olan Anya için de bunun böyle oluşuydu. Anya için her zaman böyle korkacağını bütün açıklığıyla duymuştu benliğinde.

Gündüzki ve akşamki işlerin hepsi bitirilmişti. Artık saat onbiri beklemek kalmıştı. Saburov'un keşfe çıkmak için Yusupov'a verdiği emrin saatinin gelmesini. Bugünkü keşif sonunda yarın akşam deneyeceği bir Alman bölüğü kırma işi şimdi ona daha çekici geliyordu. Bunu sevinç içinde ve başaracağına olan güveniyle düşünüyordu. Kısa bir süre için uzandı karyolasına. Bugünkü şu son işinin çabucak bitmesini ve yarım saat bile olsa kendi düşünceleriyle başbaşa kalmak istiyordu. Petya'ya seslenerek Yusupov'un gelip gelmediğini sordu.

Petya;

«Daha ortalarda görünmüyor,» diye karşılık verdi.

«Çağır artık onu. Elini biraz daha çabuk tutmasını söyle.»

Yusupov beş dakika sonra çıktı geldi. Tepeden tırnağa hazırlanmıştı: Otomatik tüfeğini boynuna, bir beze özenle iki bomba sararak kemerine asmıştı. Kaput giymemişti. Pamuklu gocuğunu giymiş, düğmelerini sımsıkı iliklemişti. Keşfe giderken hep böyle hafif giyinirdi.

Saburov yerinden kalkarak,

«Şimdi gideriz,» dedi. «Hey, Petya, Petrov'a söyle, o da benimle gelecek.»

Böyle durumlarda Petya karargâhta kalacak olursa, Saburov yanına otomatik tüfekçi olarak Petrov'u alırdı. Saburov duvarda asılı duran otomatik tüfeğini aldı, Yusupov gibi gocuğunu giydi, manevra kemerini sıkıca kuşandı, cebine boyu küçük, ama etkisi büyük iki tane «limon» bombasını taktı. Sonra otomatik tüfeğini boynuna astı.

Çıktılar yola. Önde Yusupov, ardından Saburov, en arkadan ise Petrov yürüyordu. Oldukça nemli bir eylül gecesiydi. Göz gözü görmeyecek kadar da karanlıktı. Hafif bir yağmur çiseliyordu. Öylesine karanlıktı ki, ilk saniyelerde onlara sanki dışarı değil de, iki kapı arasındaki karanlık bir hole çıkmışlar gibi geldi. Duvar karaltıları ile gök birbirine karışıyor, yıkıntıların üzerinde yükselen evler sanki biraz daha açık tonda boyanmış gibi görünüyordu.

Saburov sığınaktan çıktığında bu keşfi yarına bırakacak olursa bunun bir suç olmayacağını düşünüyordu durmadan. Bugün öylesine çok şey geçmişti ki başından... Sonra bugün son gün demek değildi ki!.. Ama gecenin serinliği, çiseleyen yağmur ve kapkara, alçak gök... Bütün bunlar canlandırıp kendine getirdi hemen Saburov'u.

«Senin ailen nerede Yusupov? diye sordu. Uzaktalar mı?»

«Evet, uzakta,» dedi Yusupov.

Saburov, Yusupov'un bir Kazan Tatarı olduğunu hatırlayarak,

«Kazan'da mı?» diye sordu.

«Hayır, İrkutsk'da. Onbeş yıldır İrkutsk'da oturuyoruz.»

Saburov dalgın dalgın,

«Çok uzak,» diye mırıldandı.

İrkutsk'u, orada şu anda karartma olmadığını, sokaklarında fenerlerin yandığını düşündü. Bir an bütün o ışıkların buraya, Stalingrad'a taşınmış olduğunu düşündü. Şu anda o ışıklı sokaklarda yürüyorlardı işte... Her köşede bir fener vardı ve olanca kızgınlıklarıyla yanıyorlardı. Pencerelerde de ışıklar görülüyordu...

Saburov saatinin fosforlu kadranına baktı: On buçuktu. Elbette, pencerelerin aydınlık oluşu doğaldı. Güldü bu düşüncesine...

Beş dakika sonra evlerin yıkıntılarının yanında Potapov'la Maslennikov'un kendilerini karşıladığı ikinci bölüğe vardılar.

Maslennikov, Saburov'un bu gece keşfe çıkacağını biliyordu. Biliyordu, ama onaylamıyordu bunu. Çünkü onun düşüncesine göre bu görev Saburov'un görevi değildi. Bu olsa olsa Maslennikov'un kendi görevi olmalıydı. Ama artık Saburov kararını vermişti bir kez. Onu bu kararından döndürmek çok güçtü. Bu nedenle sudan bir bahane uydurarak ikinci bölüğe, Potapov'un bölüğüne koşmuştu Maslennikov. Amacı da, ne olur ne olmaz diye Saburov'un karanlığa dalacağı en uç noktada bulunmaktı. Maslennikov'un burada kendini karşılaması Saburov için beklenmedik bir şeydi, ama bu şaşkınlığını belli etmedi. Yalnızca karanlıkta hafifçe gülümsedi:

«Sen de mi buradasın, Mişa?» diye sordu.

«Evet, yoldaş Yüzbaşım; ben...»

Tam Maslennikov niçin ikinci bölükte bulunduğunu

açıklamaya başlıyordu; ama Saburov bir el hareketiyle susturdu onu:

«Biliyorum,» dedi. «Hepsini biliyorum.»

Dudaklarında karanlıkta belli olmayan bir gülümseme vardı.

Maslennikov'un kendisi için kaygılanması ve ne olur ne olmaz diye yakınında bulunmak için buraya gelmiş olması hoşuna gitmişti.

Artık ayrılacakları zaman Maslennikov, Saburov'a yaklaşarak elini uzattı:

«Aleksey İvanoviç...» dedi yavaşça.

«Efendim?»

Maslennikov yeniden,

«Aleksey İvanoviç...» dedi.

«Ne oldu, bir şey mi var?»

Saburov anladı birden: Maslennikov onunla kucaklaşmak istiyordu. Duygulandı ve çabucak kucaklaştı onunla. Sonra da hızla uzaklaştı yanından. Arkasından uzun uzun bakakalmıştı Maslennikov. İçine bir şey doğduğu için, ya da Saburov için kaygılandığından, korktuğundan değil; cephedeki herkesin sık sık duyduğu, nedeni sonradan ortaya çıkan bir tedirginlikle. Sabahtan, bu keşfi öğrendiği andan bu yana yüreği sıkışıp duruyordu Maslennikov'un.

Başlangıçta gizlenmeye gerek duymadan yürüdüler. Gecenin zifiri karanlığı gizlenerek yürümeye gerek bırakmıyordu. Bu ara Petrov, dikkatsizlik sonucu otomatik tüfeğinin namlusunu duvara sürttü. Üçü birden hemen durdular. Bu çıkan gürültüye hemen gelişi güzel gönderilecek kurşunların yolundan kaçıp gizlendiler. Neyse ki ateş eden olmadı. Yerlerinden çıkıp yeniden ilerlemeye başladılar.

Hafif yağmur hâlâ çiseliyordu aralıksız. Hava da soğumaya başlamıştı. Gece artık başlangıçta olduğu kadar yumuşak ve sakin değildi. Sol yanda, biraz uzakta,

evlerin arasından gecenin koyu karanlığında çok güçlükle görülebilen ara sokaklar belirmeye başlamıştı.

İnsanda her şeyiyle bir deprem olmuş kanısı uyandıran ara sokaklarda, yıkıntılar ve çöküntüler arasında sürüne sürüne ilerliyorlardı. Yıkılmış, yalnız köşeleri kalmış duvarlardan, dere yatağı haline gelmiş ara sokaklardan başka, yerlerde de kerpiçler arasında akla gelmedik şeylerle karşılaşıyorlardı: Mobilya parçaları, mutfak eşyaları, banyo küvetleri, bozulmuş semaverler... Bu eşyaların sivri yerlerine değince Saburov'un elleri kanıyordu.

Belki sekiz, on dakika böyle süründüler. Rus hatlarıyla Alman hatları birbiri ne çok yakındı. Kimi yerlerde iki yüz, kimi yerlerde ise elli metreye kadar yaklaşıyordu bu hatlar birbirine. Ama yolları yıkıntılar arasında dolandığı için uzuyor ve ne yana daha yakında bulunduklarını kesinlikle anlamaları her an biraz daha güçleşiyordu.

Saburov alışkanlıkla yürüyor, sürünüyordu. Kimi zaman da dalgınlıkla ilerliyordu. Gereken her şeyin, atılacak her adımın bilindiği, hemen hemen zemberekle kurulmuş gibi davranmaktan başka yapılacak şey kalmadığı zamanlardaki dalgınlıkla... Burada gereken şey; sonuna kadar sürünmek, çevreyi incelemek, yarın için sakin bir yargıya varmak ve aynı düzenlilikle geri dönmekti.

Ne Almanların, ne Rusların, ne Yusupov'un ne de Saburov'un önceden kestiremeyeceği savaşın saçma raslantılarından biri başlarına gelene kadar böylece yürüdüler, süründüler. Ama hiç kimsenin kestiremeyeceği o şey geliverdi başlarına... Yusupov'un söylediğine göre hedefe doğru son elli adımı sürünüyorlardı. Birden başlarının üzerinden motosiklet patırtısını andıran bir «u-2» nin o tanıdık motor sesi duyuldu. Sanki bir çömlekten dökülüyormuş gibi bir sürü küçük bomba havayı ıslıklayarak çevrelerine düşmeye başladı. Doğrusu bunda şaşılacak

bir şey yoktu: Şu anda onlar «sahipsiz» bir toprakta bulunuyorlardı ve pilot bombalarını hiç de boşa atmamıştı.

Bombalar yanlarına düşmeye başladığı anda Yusupov ileriye doğru sürünüyordu. Petrov da hemen ardındaydı. Saburov ise yarı yıkılmış bir duvarın yanına diz çökmüş, onları izlemek için hazırlanıyordu. Hemen yakınlarına düşen bir bomba Saburov'un yanında diz çöktüğü duvarın tam dibinde patlamıştı. Duvar hemen sarsılıp çöktü ve kerpiçler üstüste konulmuş oyuncak tahta küpler gibi Saburov'un üzerine yıkılıverdi. Saburov gözlerini kapadı. Kerpiçlerin çöküşü patlamanın gürültüsü ve havanın basıncıyla artık her şeyin bittiğini, öldüğünü sandı. Ama yere düşüp de gözlerini açınca, ölümü ve güçsüzlüğü değil; üzerine yuvarlanmış, yığılmış kerpiçlerin ağırlığını duydu. Ağzı burnu kerpiç tozlarıyla dolmuştu.

Fısıltıyla,

«Yusupov!» diye seslendi. «Yusupov!...»

Ama Yusupov karşılık vermiyordu. Bu kez,

«Petrov!...» diye fısıldadı.

Yine ses veren çıkmadı. Bir an yanında bir şey kıpırdanıyor gibi geldi Saburov'a. Ama kerpiçlerin altında ezilmiş olduğundan hareket edemiyordu Saburov. Çevresini dinledi, hayır, hiç bir şey duyulmuyordu. Bütün gövdesi felce uğramıştı sanki. Ya da baştan aşağı bir halatla bağlanmış gibiydi. Yalnız başı ve sol eli serbestti. Kerpiç parçaları yüzüne çarpmış, yaralamıştı. Akan kanlar gözüne geliyordu. Elini kaldırarak gözünü sildi ve kanı akıttı yüzünden. Sonra elini çevresinde gezdirdi ve baş parmağıyla birden Petrov'un ölüsünün kana bulanmış başına dokundu. Birden yüreğinin derinliklerinden bir haykırış geldi; ama Saburov hemen boğdu bunu. Tiksintiyle ve gövdesi tir tir titreyerek kendini geri çekmek istedi. Ama gövdesi taş gibi hareketsizdi, kıpırdayamıyordu. Yalnızca elini çekebildi.

Başının üzerindeki gökyüzü öylesine karanlıktı ki, bir an gözleri görmüyormuş gibi geldi Saburov'a. Yağmur,-daha yeni farkına varmıştı bunun- hâlâ yağıyordu. Kolu uğuşmuştu. Elini bedenine yaklaştırarak parmaklarıyla üzerine yığılmış kerpiçleri buldu. Acısına aldırmadan «ne bağırabilirim, ne de inleyebilirim» diye düşündü. Bu karanlık gecede hiç bir şey göremez, nerede olduğunu kestiremezdi. Daha önce bir yıkıntı kümesinin yakınlarında olduğunu aşağı yukarı da olsa çıkarabiliyordu. Ama şimdi, üzerine kerpiçler yığıldıktan sonra başının ne yana yattığını bile bilemiyor; ne yanında Almanların, ne yanında Rusların bulunduğunu çıkaramıyordu. Başının üzerinde yalnız pürüzsüz ve karanlık bir gökyüzü vardı. Nerede olduğunu anlayabilirdi; yalnız şafak atınca yapabilirdi bunu... Şafak!... Düşündü ve birden ürperdi. Düşünmek bile istemiyordu. Şafak attığı zaman çok geç olacaktı. Açıklık bir yerdeydi. Onu görürlerdi, muhakkak görürlerdi. Bütün savaş boyunca iki kez kuşatılmasına rağmen tutsak edilme kuşkusu bu kadar açık geçmemişti kafasından. Eğer Ruslardan çok Almanların hattına yakın bulunuyorsa gündüz olunca onu muhakkak görürler, tutsak ederlerdi. Onu bu durumdan hiç bir şey kurtaramazdı. İçinden «tamam, tamam, tamam» diye fısıldadı, «Bir şeyler yapmam gerek!»

Bir an bilincini yitirip gözlerini kapadı ve yeniden kendine gelene kadar öylece beş, belki de on dakika yattı. Sonra dişlerini sıkarak uyuşmuş kolunu üzerindeki kerpiç yığınının en tepede bulunanına uzattı ve yavaşça alıp bir yana bıraktı.

Yağmur damlaları aralıksız yüzüne düşüyordu. Silmek istedi. Ama şu anda elini başka bir iş için kullanmaması gerekirdi. Tek bir iş için gerekliydi eli ona şimdi: Bir kerpiç parçası almak ve yavaşça yana bırakmak! Sonra yeniden bir başkasını alıp yeniden bırakmak ve bunu sonuna kadar sürdürmek... Ölünceye kadar, kendinden

geçinceye kadar yapmak bunu... Ne zamana kadar olduğunu bilmiyordu. Ancak bildiği tek şey vardı: Şimdilik bedeni canlılığını koruyordu ve kerpiç parçalarını alıp yanına bırakması gerekiyordu...

Bu, soğuk, yağmurlu bir ekim gecesiydi: On iki ekim!... Taburuyla Volga'yı geçerek bu kıyıya gelişinden bu yana tam otuz gün geçmişti...

— XIV —

Korkunç bir sessizlik vardı. Saburov'un ilk duyduğu şey buydu. Ne komşu karyolalarda yatan öteki yaralıların fısıltıları, ne ölmek üzere olanların kesik kesik soluyuşları, ne de ilâç şişelerinin çarparak çıkardığı şangırtı, hiç bir şey onun duyduğu sessizliği bozamıyordu. Evet, burası bir hastaneydi. Çevredeki her şey, yatak çarşafları, karyolalar, gömlekler bembeyazdı. Belki de Saburov bu beyazlığı böyle sessizlik olarak algılıyordu.

Bu sessizlik tam sekiz gündür aralıksız sürüyordu. Sanki bu sessizliğin sonu gelmeyecek gibi geliyordu ona. Pencerelerin ardında sonbaharın ilk karı dökülüyordu. Kar da bembeyazdı; tıpkı sessizlik gibi...

Bedenindeki ağrı da dinmemişti, sürüyordu. Bedeni de sessizce ağrıyordu... Onulmaz yaraları varmış gibi keskin acılar içinde kıvranarak değil, sessiz sessiz sıkılarak... Gerçekte ise hastane pek öyle sessiz değildi: Yaralılar getiriliyor, götürülüyor; kimi zaman biri avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Ama Stalingrad'daki o gürültüden sonra burada hiç ses yokmuş gibi geliyordu Saburov'a.

Yaralarına bakılıyor, besleniyor, yıkanıyordu. Ama burada bulunan öteki yaralılardan biriydi yalnızca. Kimse özel olarak ilgilenmiyordu onunla. Buraya, karşı kıyıdan çürükler, yaralar bereler içinde getirilmişti. Şimdi artık iyileşiyordu. Hastalığının hikayesini böyle yazmış-

lardı. Ama her şeyin nasıl olup bittiğini, onu kimin kurtardığını, nasıl sağ kalabildiğini, karşı kıyıdan nasıl kendi kendine geldiğini kimse bilmiyordu.

Bir hastabakıcı başkasına, o da bir başkasına teslim etmişti onu. Birileri de hastaneye taşımıştı. Burada nasıl olup da bulunduğunu doktora sormuş; doktor da bir şey söyleyememiş, ellerini açıp,

«Birliğinize döndüğünüz zaman öğrenirsiniz,» demişti. «Bir şey bilmiyorum ki size söyleyebileyim.»

Neler olduğunu boş yere hatırlamaya zorladı. Sadece kerpiç parçalarını alıp alıp yanına bıraktığını hatırlayabiliyordu o kadar.

Hastanedeki bu sessizlik kuşkusuz Saburov için gerekli olan en iyi ilâçtı. O da gitgide kendini iyi bulmasına rağmen, içinde böylesine rahat, böylesine mutlu olduğu sessizliğin bir şeyle bozulmasını istemiyordu. Son haftalarda Stalingrad da yığınla emirler vermiş, bağırmış, koşmuş ve tartışmıştı. Bu sessizlikten hoşlanmayı olağan buluyordu. Bu nedenle koğuşun en içine kapanık hastası olarak tanınmıştı. Yatıyordu ve hep susuyordu. Canı hiç konuşmak istemiyordu.

Hastaneye yatışının sekizinci günün sabahı Anya, sessiz adımlarla koğuşa koşarak girip karyolaların arasından geçerek ayak ucuna oturduğu zaman bile canı konuşmak istemiyordu Saburov'un Kızın sevimli, ama yorgun yüzünü, dizlerinin üzerinde sessizce duran ellerini, çok derinlerden bakıyormuş gibi gelen gözlerini gördü. Ama yine de konuşmak gelmedi içinden. Kız da başlangıçta bir şey söylemedi. Sonra birden dili çözüldü, konuşmaya başladı. Hemen hemen her şeyi anlattı. Uzun süre geri dönmeyişinden kuşkulanan Maslennikov'un arkasından aramaya çıktığını ve onu yarı yolda, Petrov'la Yusupov'un ölülerinin yattığı yerle Rus hatlarının tam ortasında kendinden geçmiş bir durumda bulduğunu anlattı. Anya'nın her şeyi anlattığı şu anda bile Saburov

oraya kadar nasıl olup da sürünebildiğini hatırlayamadı. Ama işte kerpiçlerin altından kurtulup sürünmüştü! Kendini, belleğini bir daha yokladı: Ama hayır: çok ilginçti, ama hiç bir şey hatırlayamıyordu.

Anya daha sonra onun tabura sedye ile getirildiğini, onu sedyede yatar görünce nasıl yanına çılgınca koştuğunu anlattı.

Anya bunları anlatırken Saburov'a öylesine sabit bir bakışla bakıyordu ki... Tıpkı uzun süre, artık hiç bir şey umursamaz, hiç bir şeyden çekinmez birinin baktığı gibi...

«Sizi öyle yatarken görünce,» diye anlattı Anya. «Öldünüz diye çok korktum. Üzerinize atılıp öpmeye başladım. Sonra siz gözlerinizi açtınız; ama hemen kapadınız yine. Ben hâlâ öpüyordum sizi durmadan. Ama bir daha açmadınız gözlerinizi...

Sonra hastabakıcılarla birlikte onu kıyıya nasıl taşıdıklarını, mavnayla nasıl karşı kıyıya geçirdiklerini; çevre çok aydınlık olduğu için üzerlerine nasıl ateş açıldığını anlattı.

«Korkunç bir ateş altına almışlardı bizi. Hatırlıyor musunuz?»

«Hatırlamıyorum.»

«Çok korkmuştum,» dedi Anya. «Şu son zamanlarda ilk olarak çok korkmuştum. Karşıya geçtiğimizde, ben daha sonra geleceğim için hastabakıcılara hiç oyalanmadan bu hastaneye götürmelerini ve çok iyi bakmalarını söyledim. Ama muhakkak unutmuşlardır benim sözlerimi. Çünkü herkese iyi bakmak zorundalar.»

«Peki niçin uzun zamandan beri uğramadınız?» diye sordu.

Genç kız suçlu bir tavırla,

«Biliyorsunuz, yapamazdım bunu,» dedi. «Karşı kıyıya döndüm hemen. Ertesi gece burada olabileceğimi düşünüyordum. Ama birden taşımayı durdurdular. Daha

sonra da çok fazla yaralı toplandı. Hepsi birden buraya yollanamayınca beni onların başında bıraktılar. Tam altı gün... Siz nasılsınız bakalım?... Daha iyi hissediyor musunuz kendinizi?»

Saburov,

«Evet,» dedi. «Bugün artık kendi kendime oturabiliyorum. Yürümeyi bile denedim.»

Bir an sustular. Sonra yine kız konuştu:

«Biliyor musunuz, annem de burada...»

«Ohoo, çok önceden söylemiştiniz bunu... Burada, bu köyde, değil mi?»

«Evet, hep sizden söz ediyoruz. O da buraya gelmek istiyordu, ama ben kendim geldim, yalnız.»

«Peki benim hakkımda annenize neler anlattınız bakalım?»

«Her şeyi.»

Bu «her şeyi» sözünü öyle söylemişti ki, Saburov da gerçekten bunun pek çok şey olduğunu hissetti içinde.

Anya, «Benim de...» dedi. «Biliyor musunuz, benim de şimdi bir nişanım var.»

Saburov,

«Ya?» diye gülümsedi. «Nerede peki nişanın? Demek sonunda verdiler?...»

«Evet.»

«Göster bakayım.»

Genç kız hastane gömleğinin önünü açtı. Saburov, onun üniformasının göğsüne takılı kızıl bayrak nişanını gördü. Bu, kendisininki gibi donuklaşmamış, minesi çatlamamış, yepyeni, pırıl pırıl bir nişandı.

Anya da başını eğerek nişanına baktı. O an çok mutlu olduğu görülüyordu. Saburov gülümsedi. Yastığa dayanarak iki dirseği üzerinde biraz doğruldu. Onun gülümsediğini görünce Anya da gülümsedi,

«Sevgilim,» dedi Anya okşayıcı bir sesle, sonra iki kolunu Saburov'un boynuna doladı: «Sevgilim benim!...»

Saburov omuzuna dolanan kolları ellerine alarak uzun uzun öptü. Anya kıpkırmızı olmuştu. Ama yine de kollarını çekmedi. Ona dik, ama mutlu bakışlarla baktı.

Saburov içinde birikmiş olan ve şu an ona açmazsa birkaç dakika sonra arkasından kendini tutamayıp yanına gelecek ilk hemşireye, doktora açabileceğini sandığı bir sürü karışık duygularla doluydu:

«Anya!...» dedi. «Anya... Eğer savaşta olmasaydık...»

Saburov, «Eğer savaşta olmasaydık hemen şimdi seni buradan uzaklara götürürdüm. Bir daha da hiç bırakmazdım seni!» diyecekti. Ama Anya hemen sözü onun ağzından kaptı,

«Eğer savaşta olmasaydık hiç karşılaşmazdık, değil mi?» dedi, sanki onun karşı çıkmasından korkuyor gibi de üsteledi: «Ha, öyle değil mi?...»

Saburov,

«Evet,» dedi. «Ben de işte bunu söylemek istiyordum. Sen, ben daha söylemeden ne demek istediğimi anladın.»

Saburov ilk kez Anya'ya «sen» diyordu.

Anya yine eskisi gibi gözlerini ondan ayırmadan,

«Ben şimdi ne yapacağımı biliyorum,» dedi. «Bugün bana yirmi dört saat izin verdiler. Sizi...»

Ama şaşaladı. Saburov'un kendisine «siz» yerine «sen» dediğini hatırlamıştı birden. Bunun neyi gösterdiğini çok iyi anlıyordu. Şimdi o da Saburov'a karşılığını vermek istiyordu. Ama onun traşsız, yorgun, hastalıktan iyice zayıflamış yüzü onu öylesine çökmüş ve hemen hemen yaşlanmış gösteriyordu ki, yapamadı.

«Sizi buradan çıkartacağım.»

«Çıkartacak mısın?... Nereye?»

«Annemin yanına. Uzun süre bakılırsınız orada, bizim yanımızda. (Bir an durakladı, düşündü, sonra sürdürdü.) Sanırım bunu yapabilecek kadar iyileştiniz. Annem size bakar. Ben evde olduğum zaman ben de bakarım. Gerçi

her zamanki gibi akşamları yaralı taşımaya gideceğim, ama gündüzleri bakarım.»

Saburov gülerek,

«Peki kendin ne zaman uyuyacaksın?» diye sordu.

«Daha sonra. Siz iyileştiğiniz zaman.»

Anya bir an soracak oldu: Yoksa Saburov burada, onun böylesine yakınında olduğu zaman gözüne hiç uyku girmeyeceğini anlamıyor muydu? Acaba gerçekten Saburov, kendi yanındayken onun nasıl mutlu olduğunu, onu sevdiği halde anlamıyor muydu?...

Ama bir şey soramadı. Hızla karyoladan kalktı, kapıya doğru birkaç adım gittikten sonra birden geri döndü, Saburov'un dudaklarına çabucak bir öpücük kondurdu ve koşarak odadan çıktı.

Saburov, yanında yatan yaralıların, çevrelerine hep bir uyarı, bir azar, bir asık yüz beklercesine bakınan yaralıların yüzlerinde bir gülümseme, alay izleri görmek için bekledi. Ama hiçbiri de bir şey söylemedi, gülmedi. Yalnız hemen yanındaki karyolada yatan, ayağı ameliyat sonunda kesilmiş yaşlıca bir teğmen, ona yarım döndü, Saburov'un sert bakışlarını alçak gönüllü, pırıl pırıl gülümsemesiyle karşıladı. Saburov da çaresiz onun bu gülümsemesine karşılık verdi. O zaman Teğmen ona iyice dönerek,

«Biliyor musunuz,» dedi. «Kişinin dünyada her şeyini yitirmesi kadar güç şey yoktur. Ama kimsenin yitiremeyeceği kadar çok şeyini... Çok zordur...»

Saburov, «Evet,» diye doğruladı onu.

Onun kesilen bacağından söz açacağını sanmıştı. O zaman ona avutucu şeyler söylemek gerekecekti. Ama ne söyleyebilirdi ki?...

Teğmen, bacağının kıvrılmış battaniyenin altından belli olan kesik yerine elini götürüp gezdirerek:

«Hayır, ben onu demek istemiyorum,» dedi. «Ben bir çevirmenim. İşimi bu bacakla da yürütebilirim. Belki de

bir yerlerde, karargâhlarda, savaşabilirim de... Oysa ben apayrı şeyden söz ediyorum. Bütün hayatım boyunca üzerinde uğraştığım şeyi zorla elimden aldı onlar. Biliyor musunuz, son on beş yıl neyle uğraştım ben?... Ha, ne dersiniz.»

Teğmen acı acı güldü. Saburov ise ses çıkarmadan konuşmanın devamını bekliyordu. Teğmen sürdürdü:

«Hayatımın en bilinçli zamanlarında, atılımdan atılıma koşan yeni Almanya'nın tarihiyle ilgilendim. Hayır, şimdi o yazdıklarımın doğru olup olmadığını söylemek bile istemiyor canım. Şimdi bir tek şey biliyorum: Bir daha bu işle artık hiç ilgilenmeyeceğim, hiçbir zaman... Bundan sonra ne becerebilirim bunu, ne de içimde en ufak bir istek kaldı. Hemen sakatlar birliğine gireceğim ve bir zamanlar Alman tarihiyle uğraştığımı anıp duracağıma küçük bir dükkânda şarap satacağım. Hepsini şeytan götürsün onların!... Belki bunlarla başkaları uğraşacak. Muhakkak uğraşacaklar... Ama ben uğraşmayacağım artık. Bilmem anlıyor musunuz beni?...»

«Anlıyorum.»

«Ama sizin için her şey çok güzel olacak,» dedi; içini çekerek bir an durakladı, sonra yatıştı, sırtını yastığına dayayarak ekledi: «Çok güzel olacak... Kız şimdi geri gelecek. Sakın işinize burnumu sokuyorum diye gücenmeyin bana. Kız yanınıza geldiğinden beri büyük bir dikkatle inceledim sizi. Neyse, artık izninizle keseceğim konuşmayı.»

Eğer kesilmemiş olsaydı bacağının uzantısının bulunacağı yere battaniyenin üzerinden kızgınlıkla birkaç kez vurdu Teğmen. Sonra hiç umulmadık bir biçimde bir küfür savurdu. Sonra da gözlerini kapayıp sırtını döndü ve sıkı sıkı yumduğu gözlerini, hiç açmadan sessizce yattı.

Saburov da kapadı gözlerini. Sanki gözleri kapalı

beklemek daha kolaydı. Evet, Anya'nın dönüşünü beklemek... Yatıyor ve durmadan kızı düşünüyordu Saburov. Arada bir de düşünceleri, yanında yatan adama kayıyordu. Belki de bütün savaş boyunca mutlu biri olarak mutsuz birine ilk kez böylesine büyük bir acıma duyuyordu. Bu yabancısı olduğu duygu özellikle şu an kendisinden uzak olmasına rağmen, yine de ansızın içini sıkmış, bütün ruhunu doldurmuştu. Ama ona ne diyebilirdi ki?... Hiç bir şey! Aslında içindeki duyguların birazını yanında yatan şu adamcağıza anlatması, anlatmaya kalkışması boşuna bir çaba olurdu. Çünkü nasıl olsa inanmazdı ona. Eğer onun sandığı gibiyse, büyük bir mutluluğun belirtileri olmalıydı şimdi yüzünde.

Saburov böyle yattığı yerde, gözleri kapalı Anya'yı düşünürken, Anya da aynı binanın alt katındaki küçük bir odada, Başhekimin karşısında duruyordu.

Başhekim, öteki operatörler arasında arsızlığıyla ün yapmıştı. Kısa boylu, tıknaz, tombul ve pembe yüzlü, gür kaşlı, kapkara bıyıklı bir adamdı. Çok iyi bir operatördü ve oldukça da hayat kurtarmıştı. Ama yine de hastanenin kuşkuculuğa bağlı tek üyesi olduğundan, görevi saydığı ameliyatları büyük bir soğukkanlılıkla, en ince ayrıntılarına değin belirterek yapardı. Kol, bacak kesme işinden de gülerek söz ederdi. Çevresinde kadınların da bulunmasına aldırış etmez, çift anlama gelen şakalar yapardı. Anya da biliyordu onun bu huyunu. Ayrıca bir şey söylemeye kalkıştığı zaman onun, çok az dinleme ve anlama yeteneğine sahip olduğunu da biliyordu.

Bu nedenle Başhekimin yanına girerken özellikle kararlı bir tavır takındı. Kararlı bir yürüyüşle, sanki gösterdiği olanca çabası sonucu sert bir kararlılıkla sıkılmış, tortop olmuş gibi girdi içeri. Ağzına geleni söyleyebilirdi o an. Ama kendini, Saburov'u, önündeki yeni yaşamını mutlulukla dolduran başka şeyleri yitirmesine yol açabilecek bir durum yaratmak, karşısındakine bu fırsatı ver-

mek istemiyordu.

Daha içeri girmeden, eşikte:

«Nikolay Petroviç,» diye seslendi. «Sizden bir ricam var!»

Başhekim, yine o her zamanki gülümsemesiyle,

«Umarım bir ameliyat için ricaya gelmemişsindir,» dedi. «Üzülerek söyleyeyim ki, bana başvuranlar hemen hemen hep aynı şeyi ricaya geliyorlar. Siz de aynı şey için mi yoksa...»

Anya,

«Hayır,» dedi. «Burada, hastanede yatıyor... Bir Yüzbaşı, Yüzbaşı Saburov...»

«Saburov mu?... Ha, hatırladım. Çürükleri, bereleri vardı. Ne olmuş ona?»

«Artık iyileşiyor.»

«Olabilir. Daha iyi ya. Ne istiyorsun peki benden?...»

«Benim annem burada, bu köyde bir evde oturuyor...»

«Bu da çok iyi. İyi, ama bunun ötekiyle ne ilgisi var peki?»

Anya gözlerini ona dikerek,

«Sizden rica edecektim,» dedi. «İyice iyileşene kadar bizim eve götürmek istiyordum onu...»

Anya'nın öylesine açık ve insanı susmaya zorlayan gözleri vardı ki, o her zaman iğneli sözleri dilinin ucundan fırlamaya hazır olan Başhekim bile ses çıkaramadı.

«Bize götürmek istiyorum onu...» diye sürdürdü Anya. «Çok rica edeceğim sizden...»

Başhekim ciddi ciddi.

«Niçin?» diye sordu.

«Bu onun için daha iyi olur.»

«Neden ama?»

«Onun için daha iyi olacak,» diye üsteledi Anya, «Bunun ona daha iyi geleceğini biliyorum ben. Çok rica edeceğim sizden...»

«Akrabamız mı yoksa?»

«Hayır... Ama benim için çok önemli... Başka türlü yapamam. Onunla birlikte olmak isıiyorum...»

Anya umutsuzluk içindeydi. Eğer şu anda doktor onu daha çok zorlayacak olursa her şeyi söylemeye, her şeyi göze almaya kararlıydı. Gerekirse yalana bile başvuracaktı.

Başhekim, iyileşmeye yüz tutmuş hastalarla, hemşireleri ve hastabakıcıları arasında birtakım şeylerin olmasını hoş karşılardı. Bu hikâyeleri izlemeye kalkışmaz, hiç kızmadan bunları kendine saklardı. Ama kimi zaman da bu küçük sırlar üzerinde kabaca şakalar yapmaktan da alamazdı kendini. Bu ise, açıkça, doğrudan doğruya ortaya konan ilk olaydı. Ama öylesine bir doğruluk, açıklık ve yalınlıkla ortaya konmuştu ki...

Başhekim birden, uzun zaman önce çok uzaklarda, taa İrkutsk'da bıraktığı evini, çocuklarını ve daha öğrencilik çağındaki tatlı, sevgili karısını düşündü. Her şeyden üstün tuttuğu bu varlıklardan kimseye söz etmemişti. Anya'nın bu beklenmedik konuşma tonundan ve özellikle büyük bir umut coşkusuyla dolu kendine dikilmiş bakışlarından şaşırdı. Kendini ameliyat masasında çok güç bir ameliyat yapıyor sandı.

Şimdi bir yabancı yaşamın alınyazısı için karar vermek zorundaydı. Açıktı bu. Şimdi. «Bakalım hasta iyice iyileşti mi?», «Bu doğru bir şey olmaz», ya da «Düşünmek gerek» gibi sözler söyleyemezdi. Ama bu cümlelerden başka da ününe yakışır bir karşılık gelmiyordu aklına. Ancak ya «evet,» ya da «hayır» diyebilirdi. Bu yüzden yalnızca, «İyi, olur,» dedi.

Konuşma hiç umulmadık bir biçimde kısa kesilmişti. Ne o, ne de Anya, başka ne konuşacaklarını bilemiyorlardı gerçekten. Özellikle ondan alacağı karşılığa karşı direnmek için gergin bir durumda bekleyen Anya şaşırmıştı. Bu şaşkınlık içinde, yarım dakika kadar tam bir sessizlik içinde doktorun karşısında dikildi. Sonra teşekkür

etmeyi bile akıl edemeden sessizce çıktı odadan.

Bir saat sonra Saburov'u küçük bir doktor cipiyle köyün öteki yakasına, ırmağın kıyısına yapılmış birkaç küçük evden birine götürdüler. Bu küçük evin hemen altından akıyordu ırmak. Volga'nın sayısız kollarından biriydi bu Ahutka deresi. Sudan eve doğru küçük ağaçlıklı bir yol halinde alçak boylu söğüt ağaçları görünüyordu. Saburov'a su, çıplak ağaçlar ve yerden yükselen küçük evler öylesine sessiz geldi ki, bir an kendini yine hastanede sandı.

Oda aydınlık ve karanlık diye iki bölmeye ayrılmıştı. Sessizdi. Birkaç sinek vızıldayarak uçuyor, kapının ağzında gelenleri karşılayan çocuklar sessizce yol veriyordu. Kara bir örtüyle örtülmüş masanın başındaki iki yaşlı kadın; biri Anya'nın annesi, biri ise kulübenin sahibi olan kadın sessizce oturuyordu. Saburov'un daha önce hiç tanımadığı, hastanede başlayan bu sessizlik duygusu burada yaşadığı on gün boyunca sürüp gidecekti.

Anya'nın peşisıra kulübeden içeri girdiği zaman ev sahibesi kadın yavaşça selâmladı onları ve «hoş geldiniz» dedi. Anya'nın annesi ise önce ellerini çırptı, sonra, «Tanrı korusun,» daha sonra da, «Vay vay, amma da zayıflamışsınız,» dedi. Ancak bütün bunlardan sonra, «Merhaba,» diye selâmladı onu.

Hastabakıcılar Saburov'u masanın yanındaki geniş bir köylü sedirine oturttular. Düşmesinden çekindikleri için başında dikildiler.

Saburov:

«İyi, iyi,» dedi. «Karyolaya değin kendim gidebilirim. Siz gidin.»

Hastabakıcılar çıktılar. Onların ardından da ev sahibesi kadın kendisinin bölmesine geçti. Saburov o anda sanki uzun süreden beri bu ailenin içinde yaşıyormuş gibi duydu kendini. Sanki çoktandır tanıyordu onları. Böyle bir duygu duymasına sevindi. Açık pencerenin önündeki

sedirde oturuyordu. Pencereden suyun serinliği, çürümüş sonbahar yapraklarının kokusu geliyordu.

Anya,

«Üşür müsünüz? diye sordu. «Eğer isterseniz kapayalım pencereyi.»

Saburov,

«Yok, ben üşümüyorum,» dedi. «Ya sen?...»

Bu «sen» sözcüğüne inatla sarılmıştı.

Anya, odayı ikiye ayıran kocaman bir Rus sobasının yanındaki büyük karyolaya gidip battaniyeyi açtı, yastıkları kabartmaya başladı. Bu, hemşirelerin hastanede her gün yaptıkları işti. Ama Saburov'a, özel olarak, yalnızca kendisine yapılan çok güzel bir işmiş gibi geliyordu şimdi. Büyük bir zevk duyarak bakıyordu.

Bu sırada Anya,

«Hah şöyle, işte yatak hazır!» dedi.

Kız böyle seslenmeseydi acıyacaktı bile Anya'ya bu iş için.

«Dur, şimdi geliyorum,» dedi hemen.

Anya'nın annesi masaya yan dönerek oturmuştu. Saburov, onun bakışlarından kızıyla kendisi hakkında konuşmuş olduğunu anladı. Şu anda pek öyle Elton'da karşılaştıkları zamanki gibi bakmıyordu. Ses çıkarmadan oturuyor ve görünüşe göre büyük bir kuşkunun altında eziliyordu. Ama yine de duru bir açıklığın izleri vardı gözlerinde. Ona bakıp bakıp dalıyor; içinden bir şeyleri ölçüp biçiyor ve her şeyin olup bitmesini bekliyordu yalnızca.

Saburov sürüp giden uzun bir sessizlikten sonra,

«Burada durumunuz Elton'dakinden daha iyi,» dedi kadına.

Kadın,

«Evet, daha iyi,» diye doğruladı. «O sırada kendimizi bile yitirmiştik. Ben, öz akrabalarımı bile unutmuş, düşünemiyordum. Elton'a kadar her şeyden kopmuş bir durumda gitmiştim. Allahtan orada bir görümcem vardı.

Kuşkusuz çok iyi bir insandır. Yoksa karşılaştırıyor musunuz? Bütün ailenin burada bu çatı altında olmasıyla, Eltondaki durum bir olur mu hiç?...»

Sonra Saburov'un yüzüne bakarak,

«Siz de çok zayıflamışsınız,» diye ekledi. (Saburov onun aslında «yaşlanmışsınız» demek istediğini anlamıştı.) «Evet, zayıflamışsınız,» diye tekrarladı kadıncağız.

Sonra da hemen başını, masada tam Saburov'un karşısında, konuşmadan oturan kızı Anya'ya çevirdi.

Saburov, annenin bu bakışlarla, onların birbirlerine uygun düşüp düşmeyeceğini düşündüğünü anlıyordu. Böylesine yaşlı olan bir adam ile böylesine genç bir kız olan Anya... Bugün ikinci kez içinden, aslında göründüğü kadar yaşlı olmadığını geçirdi. Ama ses çıkarmadı.

Anne bakışıyla Anya'yı göstererek,

«Durmadan karşıya gidip geliyor,» dedi. «Günde beş kez gidip geliyor, gidip geliyor. Bilemiyorum, ne zaman sona erecek bu...»

Kalktı, masa örtüsünün köşelerini bağladı ve kapıya doğru yürüdü.

Anya hemen ardından fırladı:

«Dur anne! Anne dur!... Aleksey İvanoviç'i yatırmam için yardım et bana.»

Saburov hemen atıldı:

«Yok, yok, ben kendim gider yatarım.»

Oturduğu yerden kalkıp doğrulmak istedi, ama hemen yetiştiler. Bir yanından Anya, bir yanından annesi tuttu. Saburov onların omuzlarına dayanarak sendeleye sendeleye karyolaya kadar gitti. Bacakları acılar, sızılar içinde kıvranıyordu. Birinin üzerine artık basabiliyordu, ama öteki sancıdan kıvrılıveriyordu. Karyolaya yatırılınca alnında biriken terleri iki kez üstüste silinmek zorunda kalmıştı.

Anya iskemleyi yatağa yaklaştırdı ve oturdu.

Saburov,

«Ne var? diye sordu.

Anya onun sorusuna bir başka soruyla karşılık verdi:

«İyi misin?»

Saburov elini Anya'ya uzattı. Kız onun elini avucunun içine aldı, bir yandan ona bakıyor, bir yandan da iskemlede bir ileri bir geri sallanıyordu. Bir Saburov'a yaklaşıyor, bir uzaklaşıyordu. Sonra birden korku içinde durdu:

«Elinde, kolunda bir yara falan yok ya?»

«Hayır, hiç bir yara yok.»

Anya yeniden sallanmaya başladı. Yine ilgiyle Saburov'a bakıyor, yüzündeki her çizgiyi tek tek inceliyordu. Evet, bu adam onun erkeğiydi, tümüyle onun. İşte burada aynı evde yatıyordu. Gerçi ev kendisinin değildi ve yarın yine Stalingrad'a gitmek zorundaydı, ama ne farkederdi ki?... Birkaç gün sonra yine ona dönecekti; şu anda da ellerini ellerine almış onun yüzüne bakıyordu ya... Bu öylesine uzun süredir, öylesine sabırsızlıkla beklediği bir şeydi ki... Hem öylesine beklenmedik bir anda geliverm işti ki bu an... Gözlerinde yaşlar belirdi.

«Ne oldu?» diye sordu Saburov.

«Hiiç!...»

Saburov'un ellerini bırakmadı ve gözlerini onun kollarına sildi:

«Hiç, hiçbir şeyim yok. Yalnızca çok mutluyum o kadar.»

İskemleyi geri iterek karyolaya, Saburov'un yanına oturdu. Birden göğsüne kapanarak hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Uzun uzun ağladı. Yaşlı gözlerle gülümseyerek başını kaldırdı; sonra yeniden kapandı göğsüne. Volga'yı geçişlerini, yaralanışını, nasıl acı çektiğini, Saburov'un ilk kez kendisini nasıl öptüğünü, o anda içinin nasıl coşkuyla kabardığını, uzun süredir onu göremeyişini, bulduğu zaman da ne denli kötü durumda olduğunu ve sonra yine altı gün onun yanına uğrayamayışını düşünerek ağlıyordu.

Saburov, göğsüne kapanan bu saçlara baktı. Yavaş yavaş okşadı. Sonra sessizce iki koluyla sımsıkı sararak onu göğsüne bastırdı. Ama hemen bu sırada arkasından ayak sesleri duyarak başını çevirdi ve Anya'nın annesinin içeri girdiğini görünce çaresiz kızdan ayrılmaya davrandı. Ama Anya tersine daha sıkı sarıldı ona. Sonra başını kaldırarak annesine bakıp güldü. Yeniden, daha da sıkı sarıldı Saburov'a. O an sonsuzluğa kadar bir daha hiç silinmeyecek bir duygu kapladı Saburov'un içini.

Günün tamamı bir uykuda imiş gibi geçti. Anne içeri girdi çıktı, öğle yemeğini hazırladı. Ama bu arada her davranışıyla çocuklarına kendi varlığından çekinmemelerini, sıkılmamalarını anlatmaya çalıştı hep. Saburov onun bu davranışları sırasında dudaklarında «çocuklar» sözcüğünü görür gibi oluyordu. Annesinden başka bir kadının kendisine anne gibi davranması çok tuhafına gidiyordu Saburov'un.

Anya, Saburov'un bütün engel olmaya çalışmalarına rağmen hastaneye votka almaya koştu. Onun azıcık da olsa yemekte votka içmesini, her şeyin gereğine göre olmasını istiyordu. İspirto dolu bir ilâç şişesiyle döndü ve gözlerini kısarak dikkatle bu ispirtoyu başka bir şişeye boşalttı. Sonra da suyla karıştırdı. Bütün bu önemsiz şeyler: Anya'nın koşarak gidip gelmesi, ispirtoyu suyla karıştırması, gözlerini kısması Saburov için sonsuz bir mutluluktu. Masayı Saburov'un karyolasının yanına çektikten sonra Anya ev sahibesinin bölmesine gidip kadını çağırdı. Kadın oturmadan büyük bir törenle Saburov'un elini sıktı. Kadeh tokuşturarak her yaşlı köylü kadının yaptığı gibi yüzünü hiç buruşturmadan içkisini içti ve hemen yanlarından ayrıldı.

Anya yemekten sonra annesiyle birlikte oturup, Saburov'a hızlı hızlı en ince ayrıntılarına kadar daha önce nasıl yaşadıklarını, kendisini, babasını, erkek kardeşlerini anlatmaya başladı. Sözün kısası bir yaşantının her anı,

ateşli ateşli, bir solukta delicesine, çılgıncasına sevilen bir erkeğe anlatılıyordu. Saburov sağlam koluna dayanarak yarı doğrulmuş, öylece dinliyordu onu. Onun bu gevezeliği hoşuna gidiyordu. Bir yandan da düşünüyordu: Zaman gelecek, Anya gıcırdayan çizmeleriyle dolaşmayacaktı artık. Sedye taşımayacak, Volga'nın öte kıyısından yaralı getirmeyecekti. Buradan birlikte ayrılacaklardı. Nereye mi gideceklerdi?... Nereden bilebilirdi ki nereye olduğunu?... Yalnızca bunun muhakkak çok güzel bir şey olacağını biliyordu. Aklından bir an, birkaç gün sonra Stalingrad'a döneceği geçti. Ona öyle geliyordu ki bütün bunlar bir gün düzelecekti. Hem sonra, belki de Anya'nın onunla birlikte tabura gelmesi için bir şeyler yapabilirdi. Bunu Protsenko'ya söylemek gerekirdi. Protsenko'nun kurnaz, babacan yüzünü düşündü. Eğer bir başka zaman olsa muhakkak düğüne gelirdi, diye düşündü. «Düğün!...» diye güldü Saburov.

Anya hemen,

«Niçin gülüyorsun sen?» diye sordu. «Neden gülüyorsun?»

«Sen» derken bir an duraklamıştı.

«Hiiç, bir şey geldi de aklıma.»

«Ne geldi?»

«Sonra söylerim. Darılma sakın bana. Olur mu?»

«Olur.»

Saburov «düğün»ü düşündü; kendi sığınağı geldi aklına. Sonra bir dakika kadar Anya'yla birlikte masanın başında otururken gördü kendini: O gün için çağırdıkları Maslennikov, Vanin, belki de Potapov bile orada olurdu... Onların yüzünü gözünün önüne getirdi ve elinde olmadan: Sığınak duruyor muydu acaba?... Nasıldılar?...

Yemekten sonra annesi masayı toplarken Anya, yeniden karyolaya, Saburov'un yanına oturdu. Ev sahibesi kadın onlara iri Antonovskiy elmalarından getirmişti. Onlardan önce onbinlerce kişinin yaptığı şeyi onlar da yap-

tılar: Bir elmayı sırayla, ötekine daha çok kalsın diye az az ısırarak ikisi karşılıklı yediler.

Sonra birden Anya yerinden fırladı ve annesine seslendi:

«Anne fala baksana!»

Annesi itiraz etti.

«Olmaz, ne olur bir fal açıver,» diye üsteledi Anya.

Masa karyolanın yanından uzaklaştırılmıştı. Yeniden yaklaştırdılar ve annesi böyle durumlarda söylenecek şeyleri; uzun süredir fala bakmadığını, inanmayanlara falın hiç bir şey anlatmayacağını söyleyerek dizdi iskambil kâğıtlarını.

Saburov, maça altılısının niçin uzun yol; sinek birlisinin niye bir beylik ev olduğunu; maça kızı onlunun üzerine yatarsa niçin iyiye işaret olmadığını; dört valenin birden çıkmasının mutluluk belirtisi olduğunu hiç anlamazdı. Ama dizilmiş kartların açıkladığı falı ciddi ciddi ve inançla dinlemek her zaman için hoşuna giderdi.

Anya da annesinin kartları karıştıran ellerini dikkatle izliyordu. Bugün onlarda kendisinin ve Saburov'un geleceğini görüyordu sanki. Bu eller uzun bir yoldan Vo'ga'yı nasıl aşacaklarını; beylik evle Saburov'un sığınağını demek istiyordu. Anne, karo papazıyla birlikte kupa kızını da yere açınca, Saburov'un dinsel bir tutkusunun bulunduğunu açıkladı. Gerçi Anya'nın böyle bir tutkusu olmadığını biliyordu, ama fal, Anya için de aynı tutkuyu açıklıyordu. Anlaşılan bu, hastalarla uğraşan bir hemşire olduğu içindi kuşkusuz. Annenin bu açıklamaları eğenceli gelmişti onlara. Uzun uzun güldüler. Anne onların bu gülüşüne gücenmemişti, ama fal açmaktan da usanmıştı artık. Kartları masada öylece bıraktı, toplamadı.

Sonra anne, savaş yıllarının köylere verdiği alışkanlıkla pencereye bir çuval gerip çıktı.

Hem uzun süredir oturmaktan, hem de çok konuşmaktan yorgun düşen Saburov, arka üstü kendini yastığa at-

tı ve öylece kaldı. Anya da şiltenin altından bir gocuk çıkardı, bir yastık aldı ve duvarın yanındaki sedire yatağını sermeye koyuldu. Saburov ses çıkarmadan, gözleriyle izliyordu onu. Anne ev sahipliğinin gereği olarak odaya iki üç kez daha girdi çıktı ve sonra bir daha gelmemecesine gitti. O zaman Anya, Saburov'un yanına geldi. Karyolaya dayanıp diz çökerek onun göğsüne eğildi, yüreğini dinledi ve sanki çok özel bir durummuş gibi fısıltıyla «atıyor» dedi. Aslında bu özel bir durum değildi; ama anneleri gittikten sonra çevrelerini saran sessizliğin içinde böyle başbaşa kalmaları özel bir durumdu. Önemli olan da bu sessizliğin içinde bundan sonra daha uzun başbaşa olacaklarıydı. Bugün... Yarın... Her zaman...

Anya dizlerinin üzerinde doğruldu ve Saburov'u öptü. Artık hiç utanmıyordu. İyice uzandı ona doğru. Saburov onun ilk kez sevdiğini, bütün bu sevginin kendisine yöneldiğini düşündü. Ve bu sevgi öylesine büyüktü ki, korku, utanma, kaygı, her şey içinde kaybolmuştu. Anya biraz daha uzanıp karyolaya çıktı, sonra göğsüne atılıp kucakladı onu. Saburov da sıkı sıkı sarıldı Anya'ya. Kolunun, göğsünün sızladığını duydu. Ama bu da onun için sonsuz bir mutluluktu. Bu acılar yüzünden genç kızı daha da yakın duyuyordu benliğine.

Anya,

«Biliyor musun,» dedi. «Benim yüreğim de böyle hızlı atıyor. Dinle bak...»

Yüreğinin nasıl attığını dinlemesi için ona doğru iyice uzandı. Ancak çok temiz, güçlü doğruluğu içindeki bir genç kız, başka hiç bir şey düşünmeden bu «dinle bak, yüreğim nasıl atıyor!» sözlerini söyleyebilirdi... Gerçekten de tek istediği yüreğinin nasıl attığını ona göstermekti. Saburov'un aklına başka şeyler gelince de kulağına eğilip, açık sözlülükle öyle değişik, öyle eşi bulunmaz sözler fısıldadı ki, Saburov onu ne kadar çok sevdiğini bir kez da-

ha anladı. Onu incitmektense canını verirdi. Ama şimdi —biliyordu bunu— ne öpmesinden, ne de gittikçe daha sıkı sarılmasından acı duyuyordu.

— XV —

Saburov sabahleyin semaverin sesiyle uyandı. Uyanır uyanmaz, odayı, sanki hiç bir şey değişmesin diye masanın başında uğraşan anneyi görünce birden içi bir tuhaf oldu.

Anya sofada suyun şıpırtısını dinliyordu, hemen koşup geldi,

«Uyandın mı?» diye sordu. «Ben de daha yeni uyanmıştım.»

Uzun ıslak saçlarını, o zaman, gemide yaptığı gibi sıkmış, başının tepesinde top yapmıştı.

Sonra yeniden sofaya çıktı. Saburov da gözlerini kapayıp anılara daldı. Dün sabahtan bu yana olanları; sabah, gündüz boyunca ve akşam diye sırasiyle, dakikası dakikasına gözünün önünden geçirdi. Anya'da, söylediği aşk fısıltılarının, bu aşka tanıklık eden davranışlarının dışında, şimdi aşkı için sonsuz güven veren bir şey buldu. Kırık, hasta gövdesine dokunurken duyduğu bilinçaltı bir duyguydu bu. Doktor bile olsa kimse bilemezdi bunu. Ama o, bir içe doğuşla neresinin acıdığını neresinin acımadığını, nasıl sarılabileceğini, nasıl sarılmaması gerektiğini biliyordu. Okşayan ellerinde öylesine bir aşk, öylesine bir tatlılık vardı ki, Saburov kendini bu tatlı duygulara kaptırıyordu aralıksız.

Anya saat dörtte gitmek zorundaydı. Çizmelerini ayağına geçirdi; üç yerden şarapnellerin açtığı delikleri özenle örülmüş kaputunu giydi. Başına başlığını taktı ve hızlı, kararlı adımlarla yaklaşarak dudaklarını sımsıkı

bastırıp, sertçe öptü Saburov'u. Sonra da aynı kararlı adımlarla çıktı odadan.

Şimdi artık yarına kadar onunla ilgili hiç bir haber alamayacaktı Saburov. Bu kendisine çok korkunç bile gelse, savaşta kendisiyle konuşan, şakalaşan sapasağlam kişilerin, on dakika sonra yaşamaktan el çektiğini görmeye alışmıştı artık. Ama şimdi olanlarla bu alışkanlığı hiç bağdaşmıyordu. Bugün ve bu gece yaşamanın ilk bekleyiş ürpertisini duyacak, ilk kaygısına kapılacak ve yersiz bir korku çekecekti. Hem de tam ona her şeyin düzelmiş gibi göründüğü bir sırada... Eskiden farkına bile varmadığı binlerce tehlikeyi düşünüyordu. Volga'nın geçilişi, yığınlarla bombanın dövdüğü kıyı ve insan eğer iyi eğilmezse başının görüneceği, pek derin kazılmamış bağlantı hendekleri... Anya eğilmezdi muhakkak. Saburov onun aşağı yukarı saat kaçta kıyıda olacağını, mavnanın kaçta kalkacağını, karşıya geçmek için gerekli zamanı, orada boşaltmanın alacağı dakikaları, tabura varmak için gereken saatleri, yaralıların sedyelere konmaları için harcanan dakikaları ve dönüş yolunda harcanacak zamanı bulup, hesaplamaya çalışıyordu. Ama bu boş saptamalar, (boştu; çünkü savaşta geçecek zamanı bilmenin imkânsızlığını Saburov herkesten daha iyi bilirdi) yüreğine su serpmiyordu ki...

Stalingrad buradan on sekiz kilometre uzaktaydı. Bütün gece boyunca, kimi yaklaşan, kimi uzaklaşan top seslerini dinledi. Tıpkı bir saatin ardı arkası kesilmeyen tiktaklarına benziyordu. Seslerin böyle alçalıp yükselmesinin nedeni rüzgârdı. Saburov bunu biliyordu, ama yine de kaygılanmadan edemiyordu. Sanki bu sesler Anya'nın içinde bulunduğu tehlikelerin ölçüsüymüş gibi, yükseldikleri zaman kuşkuları daha çok artıyordu.

Anya'nın annesi akşam kulübenin öteki bölmesine geçip uzun uzun dikiş dikti makinada. Sonra elinde bir mum

parçasıyla odaya girdi ve elindeki mum parçasını masaya bırakarak Saburov'a baktı.

«Uyumuyor muydunuz siz?» diye sordu.

«Hayır, uyumuyordum.»

«Ben de ilk günlerde, Anya gittiği zaman bir türlü uyuyamazdım. Ama şimdi uyuyorum artık. Şu anda benimkilerin hepsi cephede. Her biri için uyumamaya kalkışacak olursam bir haftaya kalmaz ölürüm. Sizin hiç kimseniz yok mu?»

«Annem var.»

«Nerede?»

«Orada.»

Saburov eliyle, ne demek istediğini herkesin çok iyi anladığı bir işaret yaptı. «Orada» demek, şimdi Almanların elinde bulunan yer, demekti.

«Peki burada?...»

«Başka kimsem yok benim. Yalnız annem... Siz ne dikiyordunuz böyle?»

«Ha bu mu!... Görümcem bir basma parçası vermişti de. Onu Anya'cığıma dikiveriyorum. Ne de olsa genç kız. Arada bir değişik elbise giymek istiyor canı. Hiç bir şeyi yok, çıplak kaldı kızcağız. İşte bir tek bunu dikiverdim ona.»

Sandalyeye oturdu. Ayak ayak üstüne attı ve düşünceli düşünceli eski, ökçeleri aşınmış ayakkabılarına baktı. Sonra bakışlarını Saburov'a çevirdi. İlk karşılaştıkları günü hatırlamıştı anlaşılan:

«Bunlar da benim kendimin değil, dedi. Verenler çok iyi insanlardı. Önceleri ayaklarım Anya'nınkilerden daha küçüktü. Ama sonra, yanınca şiştiler. Şimdi onun ayakkabıları bana iyi gelir sanırım, değil mi?»

Bunu öyle bir biçimde sormuştu ki, sanki Saburov onun kızının ayaklarının annesininkilerden büyük olduğunu çok iyi biliyor gibi. Ama belki de bu küçük, gülünç so-

ruda, Saburov'un düşündüğü şeylerin hepsinin de açıklaması vardı.

Saburov doğrudan doğruya cevap vermeyerek:

«Düğünü ben iyileşince yapacağız,» dedi ve bu sözlerine kendisi de güldü. «O kıyıda yaparsak bize kızar mısınız?»

«Karşı kıyıda mı?» diye sordu kadın yalnızca.

«Evet.»

Kadın buna katlanmak zorundaydı:

«Nerede oturacaksanız orada yapın en iyisi,» dedi.

«Karşı kıyıda» sözü onu hiç şaşırtmamıştı. Çünkü «Karşı kıyı» onun için Stalingrad ve orada gerçekler ortasında yaşadığı bir kent demekti. Sözlerini,

«Önemli olan günde üç kez Volga'yı geçmek zorunda kalmamanız,» diye sürdürdü. «Varsın orası olsun, sizin için daha iyi.»

Anne uzun süre Saburov'un yanında oturdu. Her annenin kızlarının kocalarıyla konuşmayı sevdiği şeyleri konuştu Saburov'la. Anya'nın nasıl büyüdüğünü, kızıl ve kızamık hastalıklarına nasıl tutulduğunu anlattı. Saç örgülerini kendi kendine nasıl kestiğini, örgülerin sonra nasıl büyüdüğünü; tek kızı olduğu için tüm yaşamını nasıl ona harcadığını ve daha sözünü etmekten hoşlandığı bir sürü ayrıntıyı saydı döktü.

Saburov kadını hem sevinerek, hem de üzülerek dinliyordu. Seviniyordu: Çünkü bu sevimli ayrıntıları öğrenmiş oluyordu... Üzülüyordu: çünkü her sevdiği kimse için istediği gibi, onun kendisine raslayıncaya kadar da yaşantısında sonsuz bir tanık olarak bulunmak isterdi, ama ne yazık ki öyle değildi...

Yaşlı kadın bütün bunları anlatırken Saburov, kendisini Anya'nın annesinden daha dayanıklı bulacağına, tersine çok daha güçsüz buluyordu. Kadın ondan çok daha iyi biliyordu beklemeyi. Çok daha sakindi. Konuşmasını da sırf Saburov'u oyalamak, avutmak için uzatıyordu.

Sonunda gitti. Saburov bütün gece uyuyamadı. Ancak sabah saat onbirde, güneş pencereden girip karyolanın üzerinde sarı bir şerit oluşturduğu zaman birazcık dalabildi. Hani o eskiden sığınağında uyurken üzerine dikilmiş dikkatli bakışları hissederek nasıl uyandıysa yine öyle uyandı. Anya karyolanın ayakucuna oturmuş, ona dikmişti gözlerini. Saburov gözlerini kırpıştırdı ve onu gördü. Doğrulup oturarak kollarını uzattı. Anya onu kucaklayarak yeniden yatırdı.

«Yat, canım benim, yat. Nasıl, iyi uyuyabildin mi bu gece?»

Onu bekleyemeyip daldığı şu on beş dakika için utanıyordu. Ama bütün gece uyuyamadığını da söyleyemezdi kızcağıza. Çok üzülürdü çünkü, sevinmezdi buna. Bu yüzden,

«Şey... iyi uyudum,» diye karşılık verdi. «Peki sen ne yaptın oralarda?»

«İyi,» diye cevap verdi Anya. «Çok iyi.»

Anya çok neşeliydi. Ama o canlı yüzünde korkunç bir yorgunluğun izlerini görüyordu Saburov. Göz kapakları uzun süredir uyumamış her insanda olduğu gibi ha kapandı, ha kapanacaktı. Her saniye düşüp uyuyabilecek kadar yorgun olduğu halde yine de uyku gelmiyordu aklına. Saburov saatine baktı: Onikiye geliyordu. Saat dörtte ise yeniden gitmesi gerekiyordu Anya'nın.

«Haydi, hemen yatıp uyumalısın,» dedi. «Hemen şimdi...»

Anya güldü:

«Ee, hiç konuşmayacak mıyız seninle? Salda giderken seninle doğru düzgün konuşamadığımızı düşündüm hep. Sana söyleyemediğim, anlatamadığım o kadar çok şey var ki...»

Anya hemen bir bardak çay içti. Sonra Saburov'un

yanına sokularak büzüldü yattı. Daha sözlerini bitiremeden, bir dakika bile geçmeden uyuyakalmıştı kızcağız. Saburov da sırtüstü döndü. Kolunu onun başının altına koyarak düşüncelere daldı. Zaman zaman yalnız gözlerini çevirerek bakıyordu Anya'ya. Ve birden Saburov'a öyle geldi ki, olmayacak bir şey olmuş, zaman duruvermişti bir anda.

Zamanın durduğu duygusu burada yaşadığı sürece, ta Stalingrad'a dönene kadar tam on gün sürdü. Bu mutluluğunun daha uzun sürebilmesi için kendini olduğundan daha hasta, ya da daha güçsüz göstermeye kalkışmıyordu. Ama zamanından önce de ayağa kalkmaya çalışmıyordu. Doğuştan gelen tezcanlılığını egemenliği altına almış bir kişi olarak şimdi uzakta, taburunda neler olup bittiğini düşünmek için kendini zorlamaya çalışıyordu. Bu, hiç çıkmıyordu aklından. Ama yine de düşünerek kendini üzmek istemiyordu. Şu an orada olamadıktan sonra düşünse bile neye yararı dokunacaktı ki? Elinden gelecek bir şey yoktu. Savaşın gitgide kızıştığını bildiği halde payına düşen tek şey, eli kolu bağlı beklemekti. İçindeki bu duygu, bu eziklik her geçen an biraz daha büyüyor, kaygıya dönüşüyordu. Ansızın bir sürü insanın yüreğine işleyen o tek söz geçti aklından: «Stalingrad!...»

Saburov gerek Anya'dan, gerek ev sahibesi kadından, gerekse arada bir hastaneden kendisini yoklamaya gelen yaralılardan haberler alıyordu. Ama bu haberler hiç de iç açıcı değildi. Hemen hemen her gün Almanların ele geçirmeyi başardığı yeni yeni sokak adlarını öğreniyordu. Her geçen gün Volga'ya biraz daha yaklaşıyordu Almanlar. Anya'dan ayrıntılı olarak olup bitenleri öğrenmemek için kendini tutuyordu. Bu ayrıntıları şimdi duyacağı gibi öğrenmek istemiyor; o güne, oraya, kendi görev yerine ulaşacağı güne bırakıyordu bunu. Yine de Anya gelince onun gözlerinden, yürüyüşünden, yorgunluğundan anlıyordu olup bitenleri sessizce.

Bir gün, —bu, Anya'nın iki üç saat kalıp, sonra yeniden yola çıktığı geceden sonra geçen altıncı, ya da yedinci gündü— kulübenin önündeki taş basamaklardan, birinin soyadını seslendiğini duydu. Sonra hızlı ayak sesleri işitildi ve içeri Maslennikov girdi.

Maslennikov daha eşikteyken,

«Aleksey İvanoviç, değerli dostum!» diye bağırdı coşku içinde.

Hemen koşarak yanına geldi. Bir an durakladı, ama sonra hemen Saburov'u kucaklayıp birkaç kez öptü. Kaputunu çıkardı, iskemleyi çekti yatağın yanına. Aynı coşkulu tavırla karşısına geçip oturdu. Saburov'a bir sigara uzattı ve kibritle sigaraları yaktı. Bütün bunlar çabucak, yarım dakika içinde olmuştu. Sonunda ilgi dolu, okşayıcı, kara gözlerini dikti Saburov'a.

Saburov gülerek,

«Demek taburu bırakıp kaçtın, öyle mi?» diye takıldı.

Maslennikov :

«Protsenko emir verdi. Önce Alaya, sonra tabura geldi ve bu gece size gelmemi emretti. Eee, nasılsınız bakalım Aleksey İvanoviç?...»

«Eh işte,» dedi Saburov ve Maslennikov'un dikkatli bakışlarını karşılayarak sordu: «Çok mu kötü görünüyorum yoksa?»

«Kötüleşmişsiniz ya.»

Maslennikov yerinden fırladı ve kaputunun ceplerini karıştırarak bir paket bisküvi, bir paket şeker ve üç kutu konserve çıkardı, masanın üzerine bıraktı ve yeniden yerine oturdu.

«Ne o, komutanını mı besliyorsun?» dedi Saburov.

«Şimdi artık bizim hemen her şeyimiz bol. İyi ikmal yapıyorlar.»

«Yol boyu ateş altında mı?»

«Arada bir ateş altına alıyorlar. Her şey sizin zama-

nınızdaki gibi sürüp gidiyor, Aleksey İvanoviç.»

«Ee, ben bulunmadığım sıralarda ne kahramanlıklar gösterdin bakalım?»

«Ne yapacağım ki?... Her şey sizin zamanınızdaki gibi işte.»

Kendisinin de, ötekilerin de Saburov'u beklediklerini söylemek istiyordu. Ama Yüzbaşının zayıflamış, bitkin yüzüne bakınca kendini tutuyordu.

Saburov,

«Nasıl, benim gelmemi bekliyor musunuz?» diye sordu.

«Bekliyoruz.»

«Üç gün sonra geleceğim.»

«İyi ama, erken değil mi?»

Saburov sakin bir tavırla,

«Hayır, erken değil,» dedi. «Neredesiniz şimdi? Yine orada mı?»

Maslennikov,

«Eski yerimizdeyiz yine,» dedi. «Yalnız sol yanımızdan iyice yaklaştılar Volga'ya. Öyle ki, Alaya giden yol iyice daraldı. Ancak geceleri gidip gelebiliyoruz.»

«Demek size gelebilmek için gece çıkmalı yola. Peki, gelirken sağı solu iyice kontrol ederim. Vanin nasıl?»

«İyi. Onunla birlikte Konyukov'u takım komutanlığına atadık.»

«Becerebiliyor mu?»

«Şöyle böyle.»

«Eee kimler öldü, kimler sağ kaldı?»

«Hemen hemen herkes sağ. Yalnız yaralı çok. Gordiyanko'yu yaraladılar.»

«Buraya getirdiler mi?»

«Hayır, orada kaldı. Hafif yaralı. Gerçi dört yerinden yaraladılar ama... Beni yaralamayı başaramadılar... Düşünüyorum da, bazan ne diyorum, biliyor musunuz,

ya beni yaralamayı hiç beceremeyecekler, ya da bir yaraladılar mı, tam olarak öldürecekler.»

Saburov,

«Böyle şey düşünme,» dedi. «Ne düşüneceksen baştan bir kez düşün, sonra ise artık hiç düşünme. Artık yaralanmakmış, ölmekmiş, çıkar aklından.»

«Zaten ben de öyle yapıyorum.»

Bir saat boyunca Taburu, kimin nerede yerleştiğini, kimin yerini değiştirdiğini, kimin eski yerinde kaldığını konuştular.

Saburov,

«Peki sığınak nasıl?» diye sordu. «Yine eski yerinde mi?»

«Evet, eski yerinde.»

Sığınağın yine eski yerinde olması hoşuna gitmişti Saburov'un. Bunda bir direniş, bir sarsılmazlık vardı sanki. Ayrıca, Anya'yı ve sığınakta yapacağı düğüne ilişkin verdiği sözü düşündü.

Birden hiç umulmadık bir biçimde,

«Dinle beni Mişa,» dedi. «Benim hastanede değil de, burada bulunuşuma hiç şaşırmadın mı?»

«Hayır, daha önce söylemişlerdi bana.»

«Ne söylediler?»

«Her şeyi.»

Saburov,

«Ben de... çok mutluyum şu anda,» dedi kesik kesik. «Çok, çok mutluyum. Hatırlıyor musun, Mavnada oturmuş saçlarının suyunu sıkıyordun da, ben sana üşümemen için sırtına bir kaput örtüvermeni söylemiştim. Hatırladın mı?»

«Hatırladım.»

«Ve, sonra, biz ayrılırken ortalıkta görünmüyordu.»

«Bilmem, farkında değilim.»

«Ama ben hatırlıyorum. Hem de çok iyi hatırlıyorum...»

Saburov bir an sessiz bekledi ve sonra ekledi:

«Bizim Tabura hemşire olarak gönderilmesini istemeyi düşündüm. Ama sonradan bu düşünce yüreğimi sıkıştırdı nedense.»

«Niçin?»

«Bilmiyorum. Alınyazılarını denemekten korkarım ben. Burada amacı uğruna her gün böyle karşı kıyıya gidip gelecek, ama ya orada... Bilmiyorum. Bir şeyleri değiştirmek çok korkunç bir şeymiş gibi gelir bana hep.»

Bu, Anya'ya ilişkin konuşmayı sonsuza kadar sürdürmeyi çok isterdi. Ama kendini tutarak konuşmayı kesti ve sordu:

«Ya Protsenko?... O nasıl görünüyor?»

Maslennikov,

... «Hiç,» dedi. «Her zamanki gibi gülümsüyor. Hattâ eskisinden daha sık.»

«Bu kötü işte. Demek sinirleniyor.»

«Niçin sinirlensin ki?»

«O, işler sarpa sarınca daha çok gülümser. Ha, bak en önemli şeyi sormayı unuttum. Alay komutanlığına kim atandı?»

«Daha çok yeni. Binbaşı Popov.»

«Ya, öyle mi? O nasıl?»

«Hiç işte. Hattâ, belki iyi bile denebilir. Babçenko'dan daha iyi.»

«O da yürekli mi?»

«Evet, yürekli. Üstelik soğukkanlı da. Sonra Generalin yanındayken suratı asılmıyor. Daha çok neşeleniyor. Daha önce bir yerde birlikte çalışmışlar gibi görünüyor.»

«Bundan kuşkun o'masın. General eskiden birlikte çalıştığı kişileri unutmaz. Bu çok iyi bir şey. Ama kimi zaman bizimki yetmeyebilir.

«Neyimiz yetmeyebilir?»

«Belleğimiz.»

On dakika daha böyle konuştular. Sonra Maslennikov birden acele etmeye başladı. Saburov onun yüzünde artan sorumluluğunun yeni izlerini gördü. Uzun süredir Taburdan uzak kalmanın verdiği tedirginlikle kendini yitirmişti. Birden acele etmeye başlamış, sanki aklı buradan ayrılıvermişti. Artık orada, öteki yakadaydı aklı.

Saburov,

«Üç gün sonraki akşam orada olacağım,» dedi. «Çay demleyin. Ben burada komşulardan işte şöyle bir semaver satın almak istiyorum,» diye sürdürdü başıyla köşedeki semaveri göstererek. «Size, sığınağa bir armağan getirmeyi düşünüyordum, ama satmadılar. Hadi artık, git sen. Hepsine selâmlarımı ilet. Anya bugün Tümene gitti. Belki o da sizin orada olacak.»

Maslennikov'un gidişinden bir gün sonra Saburov ilk kez ayağa kalktı ve yürümeyi denedi. Bacakları sızlıyor, bükülüyordu. Bacakları tamamen güçsüzdü. Başı dönüyordu. Ama yine de sokağa çıktı. Uzaktan gelen top seslerine kulak vererek kapının önünde bir süre durdu.

Anya son günlerde daha erken gidip, daha geç dönmeye başlamıştı. Yorgun yüzünden işlerinin iyice güçleştiği anlaşılıyordu. Ama bu konuda ikisi de ağızlarını açmıyorlardı. Zaten konuşsalar bile neye yarardı ki?...

Anya'nın ricasiyle Saburov'u bir dakikalığına yoklamaya gelen doktor, doğru düzgün bakmadı bile. Bir profesyonel doktor davranışıyla ayaklarının diz ve topuk kesimlerini inceledi, yüzüne bakarak acıyıp acımadığını sordu yalnızca. Gerçekte acıyordu, ama Saburov buna hazırlıklıydı. Acımadığını söyledi. Sonra da en yakın geçiş yerine gidecek kamyonların ne zaman kalkacağını sordu. Doktor her zamanki gibi yine akşam saat beşte kalkacağını söyledi. Sonra,

«Ne o, yoksa bizden kaçmak mı istiyorsunuz?» diye sordu.

Saburov,

«Evet,» diye itiraf etti.

Doktor bu cevaba hiç şaşmamıştı. Tartışmaya, onu azarlamaya da kalkmadı. Alışmıştı artık. Burada, Stalingrad'ın hemen dibinde çok görmüştü böyle şeyleri.

«Evet, kamyonlar saat beşte kalkıyor. Ama siz yine de tam olarak iyileşmediğinizi çıkarmayın aklınızdan.»

«Çıkarmam.»

Doktor ayağa kalkıp elini uzatarak,

«İyi, oldu o zaman,» dedi.

Saburov birden bir şeytanlık yapmak isteğine kapıldı. Doktorun elini birkaç saniye elinde tutarak olanca gücüyle değil, ama yine de yeterince güçle sıktı.

Doktor,

«Uff, hay şeytan götürsün sizi!» diyerek kıvrandı. «Giderseniz gidin dedim işte size. Bu kuvvet gösterisine ne gerek var?»

Sonra parmaklarını oğuşturarak yöneldi kapıya.

Anya geldiğinde Saburov, yarın Stalingrad'a döneceğini söyledi. Anya, ne sesini çıkardı, ne de «erken değil mi?» diye tartışmaya kalktı. Ne de bir gün daha kalması için üsteledi. Boşunaydı çünkü... Yalnızca,

«Ama birlikte gideceğiz, olur mu?» diye sordu.

«Zaten ben de öyle düşünüyorum.»

Anya sessiz ve düşünceliydi. Yorgundu. Ama yine de uyuyamıyordu. Hiç konuşmadan Saburov'un yanına oturmuş onun saçlarını okşuyor, sanki belleğine daha iyi yerleştirmeye çalışıyormuş gibi tüm dikkatiyle yüzüne bakıyordu. Gözünü bile kırpmıyordu. Saburov yarım saat kadar dalmıştı. Ama Anya, zamanı gelince üzüntülü üzüntülü saçlarını okşayıp, «artık benim gitme zamanım geldi,» diyerek uyandırdı. Saburov onu kapıya kadar geçirdi. Anya sokakta hızlı adımlarla uzaklaşırken de uzun uzun baktı arkasından.

Saburov sabahleyin birkaç parçalık eşyasını çantasına yerleştirdi. Anya gecikmişti bu kez. Birkaç sefer yola çıkıp baktı uzaklara. Gelen giden yoktu. Saat iki oldu... üç oldu... dört oldu... Saat dörtbuçukta gitmek zorundaydı. Bir daha çıkıp baktı yola. Anya hâlâ görünürlerde yoktu. Bir süre bekledi. Ama kamyonları kaçırmaması gerektiğini anlatan kısa bir mektup yazdı Anya'ya. Altına önce «Saburov» diye imza atmak istedi. Ama bu çok resmi olacaktı. «Alyoşa» diye yazmak istedi ama bu da alışkın olmadıkları bir şeydi. O zaman yalnızca «A» yazıp noktaladı.

Sonra Anya'nın annesiyle vedalaştı. Kadıncağız ağlayıp sızlamadan, ah vah etmeden katlandı onun ayrılışına. Anlaşılan bu soğukkanlılık onların aileden gelme bir özellikleriydi.

«Beklemeyecek misiniz?» diye sordu kadın.

«Hayır, gitmem gerek.»

«İyi, gidin öyleyse.»

Yanağından öperek bir süre göğsüne bastırdı Saburov'u. Onun için, kızı için duymakta olduğu kaygıyı ancak şimdi belli ediyordu.

Yolda her rasladığı kişiye dikkatle bakarak saat beşe on kala hastanenin yolunu tuttu Saburov. Bir gün önce köyün çocukları ona kalın bir vişne sopası kesip vermişlerdi. Bu sopaya dayana dayana aksayarak yürüdü.

Saat altıya doğru kamyonlar yola çıktı. Onu öne, şoförün yanına oturtmak istediler. Ama, eğer yolda karşılaşırsa Anya'yı daha çabuk görebilirim diye arkaya geçti. Kamyonun arkasında, sol yana oturdu ve her karşılaştıkları araca dikkatle bakmaya başladı. Ama onların içinde de yoktu Anya. Akşama doğru artık hava iyice soğumuştu. Şapkasını kafasına iyice geçirdi. Kaputunun yakasını kaldırdı.

Üç kilometre sonra Elton'u geçiş yerine bağlayan ana yola saptılar. Yol pek çok yerinden bozulmuş, yeniden o-

narılmıştı. Bir sürü çukur vardı yolda. Bu nedenle kamyon çok fazla sarsılıyordu. Saburov'un da oturduğu yerde ayakları kasanın tabanına vuruyor, her vuruşta da bacağı daha çok sızlıyordu. Gökyüzünün yüksekliklerinde akşamın son hava savaşları yapılıyordu. Alman uçaklarının sayısı çok kabarıktı. Rus uçakları ise bir, ya da iki uçak olarak görülüyordu arada bir. Görünüşe göre durum havada da yerde olduğu kadar kötüydü. Yola çıktıklarından beri ilk kez bombalanmıştı konvoy. Cephane sandıkları, kesilip temizlenmiş kocaman sığır gövdeleri ve çuvallarla tepeleme yüklenmiş kamyonlar son hızla geçiş yerine doğru gidiyorlardı.

Geçiş yerinin yakınlarında, kentin sahildeki uzantısında sokağa düşmüş, henüz duman tüten «Messerşimit» parçaları gördü. Kamyonlar bu parçaların çevresini dolanarak vardılar geçiş yerine. Almanlar kentin bu uzantısını düzenli, ama yine de yeterince aralıklı ağır bir havan ateşine tutmuşlardı. Dış görünüşüyle her şey eskisi gibi, yani Saburov'un buradan ilk geçtiği zamanki gibiydi. Yalnız havalar biraz daha soğumuştu. Volga sularını yine akıtmaya çalışıyordu. Ama artık sular birbirine zincirlenmiş gibi ağır ağır akıyor ve insanda bugün yarın yağ akacakmış izlenimini veriyordu.

Kamyonlar durmuş, herkes şimdi arkasındaki mavnasiyle küçük bir vapurun yanaşmaya başladığı iskeleye doğru koşuyordu. Saburov artık, Anya'yla bu kıyıda karşılaşabilmesinin olanaksız olduğunu düşünüyordu. Çevresine bakınmayı bırakarak kuma oturdu ve keyifle sigara içmeye başladı. Nedense sigara içerken içi ısınıyormuş gibi gelirdi her zaman.

Gemi iskeleye yanaşmıştı. Kıyıdan birkaç yüz metre arkalarda bir şarapnel patladı. Şimdi gemiden ve mavnadan sedyeleri taşıyorlardı. Saburov ilgisizce oturup beklemeye başladı. Boşaltma, yükleme yine de çok çabuk yapılıyordu, ama buradan ilk geçtiği zamankinden daha az

gürültü ediyorlardı. Saburov «alıştılar artık» diye düşündü. Her şey çabucak ve el alışkanlığıyla yapılıyordu. Ve karşı yakadaki kente baktığı zaman ona da alışmış olduğunu farketti. Bu alışkanlığa şaşmıştı. Çok kalmamıştı ki orada: Topu topu on sekiz gün...

Yüklemeyi yöneten subaya belgelerini göstererek yarı yarıya yıpranmış mavnaya bağlı tahta iskeleye yöneldi. Tam o anda da Anya'nın seslendiğini duydu.

Anya,

«Seni burada göreceğimi biliyordum,» dedi. «Beni evde beklemeyeceğini biliyordum. Kesseler o saat beşte yola çıkar diyordum. Doğru değil mi?»

«Evet, doğru.»

«Bu mavnadan başka bir mavnayla geldim buraya. Yaralıları yerleştirdim, sonra da seni beklemeye başladım. Eh, neyse, artık birlikte gideriz.»

Saburov,

«Evet, gideriz,» dedi ve sonra dirseğinden tutup öteki kıyıyı göstererek: «Bak, tüten dumanlar azalmış gibi sanki, değil mi?»

«Evet, azalmış.»

«Ama gürültüler de artmış.»

«Evet, artmış» dedi Anya. «Alışmıştın, ama şimdi unutmuşsundur.»

«Olsun, yeniden alışırım.»

Sallanan tahta iskelede mavnaya geçip, oradan mavnaya çıktılar. Önce Anya çıktı güverteye ve elini uzattı. Saburov onun elini tutarak kendinden hiç beklemediği bir beceriklilikle vapura atladı. Hayır, gelmekle çok iyi yapmıştı: İyileşmişti artık. Hemen hemen tamamen iyileşmişti.

Vapur palamarlarını çözdü. Güverteye oturdular,

küpeşte demirlerine tutunarak ayaklarını aşağıya sarkıttılar. Aşağıda sonbaharın küstürdüğü, üstünde yer yer ilk buzların parıldadığı Volga akıyordu.

Anya,
«Havalar soğuyor artık,» dedi.
«Soğuyor.»

İkisinin de canı konuşmak istemiyordu. Birbirlerine sarılıp hiç konuşmadan öylece oturdular.

Vapur artık kıyıya yaklaşıyordu. Dış görünüşüyle her şey eskisi gibiydi. Kent de eskisi gibiydi. Görünüşe bakılırsa değişen bir şey yoktu. Bütün olarak hiç bir şey değişmemişti. Yalnız, eğer eskiden ikisinin yaşamında bulunmayan bir duygunun yaşamlarına girdiği sayılmazsa... İkisi de biliyordu bunu. Ama kendilerine saklıyorlar, konuşmuyorlardı.

Saburov alçak sesle,

«Ne kadar güzel!» dedi.
Anya da alçak sesle karşılık verdi:
«Evet, çok güzel!»
Kıyı iyice yaklaşmıştı artık.

Birden,

«Palamarlar hazır olsun!» diye bir ses duyuldu.
Tıpkı iki hafta kadar önce olduğu gibi içkiden bozulmuş, boğuk bir sesti bağıran.

Vapur, öteki yakadakinden daha çok eskiyip yıpranmış bir iskeleye yanaştı. Saburov ve Anya ardarda indiler. Alaya gidinceye kadar birlikte olacaklardı. Ama birden Saburov'a öyle geldi ki, şu an canının çok yapmak istediği şeyi bundan sonra uzun süre yapmak fırsatını bulamayacaktı. Hemen Anya'yı kendine çekti, önce saçlarını okşadı, sonra uzun uzun öptü. Az sonra birlikte, yanyana

yürüyorlardı. Zifiri karanlıkta mermilerin açtığı çukurlarla dolu bir yamacı tırmandılar. Saburov'un arada bir ayağı sürçüyordu. Ama yine de hızlı yürüyor, Anya'dan geri kalmıyordu. Ayaklarının altındaki Stalingrad toprağıydı artık. Soğuk, sert, değişmeyen; Almanlara verilmeyen Stalingrad toprağıydı bu!...

— XVI —

Kasımın ilk günleri gelmişti. Kar az yağıyordu, ama kar taşımayan, yıkıntılar arasında ıslık çalarak esen rüzgâr donduruyordu insanı. Toprak havadaki uçaklardan siyah - beyaz lekeli görünüyordu.

Volga'dan yağ akıyordu artık. Geçişler binbir güçlükle yapılabiliyordu. Herkes sabırsızlık içinde Volga'nın donacağı ve artık akmayacağı zamanı bekliyordu. Gerçi Orduda birkaç yedek yiyecek ve cephane deposu yapmışlardı. Ama Almanların şiddetli ve aralıksız saldırıları yüzünden yedek depolar hızla tükeniyordu. Ordu karargâhından Protsenko'nun tümeninden başka bir tümen daha kopmuştu. Almanlar Volga'ya yalnız Stalingrad'ın kuzeyinden değil, üç yerden birden ulaşmışlardı. Tüm savaşlar Stalingrad'da oluyor demek sanırım çok az şey söylemek olurdu. Kıyıya doğru uzanan her yerde vardı savaş. Kimi yerlerde Volga'yla Almanlar arasında bir buçuk kilometre kalmıştı; ama zaman zaman bu uzaklık birkaç yüz metreye iniyordu. En küçük bir kuşkuya yer yoktu: Bütün savaş alanları koyu bir ateş altındaydı.

Çok yerde evler, bir yandan bakınca öte taraf görülebilecek gibi delik deşikti. Bombardımanlarla, her iki yandan açılan sistemli bir topçu ateşiyle baştan başa yıkılmıştı. Nedense ortalıkta taştan çok şarapnel parçaları vardı. Yalnız ağır bir top mermisinin büyük bir yapıya

pek az zarar verdiğini bilenler anlayabilirdi kentin demirlerle nasıl dövüldüğünü.

Karargâhlardaki haritalarda savaş alanları artık kilometrelerle, hattâ sokaklarla değil, evlerle ölçülüyordu. Savaşlar tek tek evlerin çevrelerinde yapılıyordu. Bu evler yalnız Alay ve Tümen raporlarında değil, cepheye çıkmış ordu birliklerinin raporlarında da görülüyordu. Ordu karargâhıyla bağlantısı kopmuş Tümenler arasındaki telefon bağlantısı, önce sağ kıyıdan sola geçiyor, sonra ilerde yeniden sol kıyıdan sağa geçiyordu. Tümenlerin birkaçı bulundukları kıyının karşı kesiminde birer iskele edinmişlerdi.

Ordu karargâhında bulunanlar iki üç kezdir ellerinde tüfeklerle kendileri savunuyorlardı karargâhlarını. Tümen karargâhları için ise bu, «günlük, olağan olaylardandı» demek bile yetmezdi.

Saburov'un hastane dönüşünden üç dört gün sonra Protsenko'yu Ordu karargâhına çağırdılar. Genel koşulları yanılgısız dikkate almasına rağmen, yine de Ordu karargâhının Almanlara bu denli yakın olmasına çok şaşırmıştı Protsenko. Uzaklık dört yüz metreden daha çok değildi.

Protsenko, elinde kaç savaşçının bulunduğu sorusuna, bin beş yüz, diye cevap verdi. Yalvaran bir ses tonuyla bunun biraz artırılıp artırılmayacağını sormak üzereydi ki, komutan sözünü bile bitirmeye fırsat bırakmadı: Protsenko'nun, Stalingrad'da en varlıklı komutan olduğunu ve eğer bir yere destek gerekirse asıl onlardan adam almayı düşündüğünü söyledi. Protsenko bunun üzerine kurnazlık yaparak son birkaç gün içinde cephe gerisinde çalışan adamlarının yüzünü karşı yakadan alıp savaşa soktuğunu söylemedi. Ses çıkarmadı ve bir daha bu konuya dönmedi.

Konuşmanın resmi olan bölümü bitince komutan git-

ti. Akşam yemeğine daha zaman vardı. Savaş Kurulu üyesi Matveyev radyoyu açtı. Uzun süre Alman yayınını dinlediler. Daha önce Almanca bildiğinden hiç söz etmemiş olan Matveyev, Protsenko'nun şaşkın bakışları arasında söylenenlerin tümünü Rusçaya çevirdi. Sonra,

«Gördün mü Aleksandr İvanoviç,» dedi Protsenko'ya. «Sözlerinde nasıl da ölçülü olmaya başlamışlar! Oysa daha önce ne yapıyorlardı?... Kentin çevresinde bir yere güçlükle giriyorlar (ha, hatırladım, Dinyepropetrovsk'da böyle olmuştu) ve bütün dünyaya «aldık!» diye ilân ediyorlardı. Hattâ daha da çoğunu yapıyorlardı: Moskova üzerine yürürlerken otuz kilometre yaklaşınca «Geçit törenini yarın yapacağız!» diye yaygaraya başladılar. Oysa şimdi gerçekten Stalingrad'ın içindeler; doğrusunu söylemek gerekirse yarıdan çoğunu da aldılar. Ama bak, yine de aldık demiyorlar. Şu tarihte alacağız diye de bir gün veremiyorlar. Nedir bunun nedeni?...»

Protsenko,

«Biziz,» dedi.

«Evet, doğru, biziz. Sen, tümenin ve de şu anda bu kıyıda bulunan tümenin bin altı yüz adamı.»

Protsenko'nun bu doğru rakam hoşuna gitmemişti. Şaşırdı. Şaşkınlığı yüzünden belli oluyordu hemen. Matveyev üsteledi:

«Bin altı yüz adam. Senin yüz kişiyi sakladığını komutanın yanında açığa vurmadım. İspiyonluk olur, diye düşündüm. Ama benimle tartışmaya kalkışma, çünkü bin altı yüz...»

Matveyev'in hoşuna gitmişti, Protsenko'nun kurnazlığını yakalamak. Gülmeye başladı. Protsenko da güldü.

Matveyev,

«İşte böyle,» diye sürdürdü. «Artık bir süre vermekten çekiniyorlar. Bu çok iyi!»

Emir subayına seslendi:

«Senya! Konyak getir bize! Geçen gün Protsenko ge-

tirivermişti ya bana; onu getir!»

Sonra yine Protsenko'ya döndü:

«Nasıl, Volga'da yine yağ mı akıyor?»

«Evet, yavaş yavaş buz tutmaya başladı,» dedi Protsenko. «Buzların arasında kürek çekmek çok güçleşti. Belki de yarın hiç geçilmeyecek duruma gelir.»

Matveyev,

«Evet, zaten biz de öyle tahmin ediyoruz,» dedi. «Yalnız şu Volga çabuk donsa bari. Şimdi ondan tek ricamız var, daha doğrusu tüm Rusya'nın tek ricası var ondan: Bir an önce donsun!»

«Belki de dinlemeyecek ricamızı,» dedi Protsenko.

«Belki...» dedi Matveyev. «O zaman işler tümüyle güçleşecek. Ama...»

Matveyev parmağını kaldırdı:

«İşte o «ama!» için içelim.»

Kendisine ve Protsenko'ya konyak doldurdu; kadehini Protsenko'nunkiyle tokuşturarak bir dikişte içti. Protsenko da aynını yaptı.

«Bu 'ama'...» dedi Matveyev. Ne olursa olsun seninle birlikte olacağız. Volga bizi dinler mi dinlemez mi bilmem, ama bize göre donması gerekir.»

Protsenko karargâhtan biraz da neşeli dönüyordu. Bugün Tümene destek verilme isteğine kesin olarak karşı çıkılması onun beklediği şeydi. Bu yüzden gücenmemiş, tersine ruhunda beklenmedik bir rahatlık doğurmuştu. Bugüne kadar hemen her gün kaygıyla kayıplarını sayıyor ve sabırsızlıkla destek gelmesini bekliyordu. Bundan sonra beklemesine gerek yoktu. Yalnızca çarpışacaktı. Tek umut bundaydı. Şimdi her şey açık açık ortaya serilmişti. Volga'nın bu yakasına geçen ve bugün bu kıyıda onunla birlikte bulunan adamlar ölmek, ama savunmakla görevli oldukları şu beş mahalleyi düşmana vermemek zorundaydılar. Protsenko gerek kendisinin, gerek Tümenindeki adamlarının çoğunun öleceğini tüm açıklığıyla gözünün

önüne getirebiliyordu. Ama yine de ürpermiyor, acı duymuyordu. «Eh, ne yapalım öyle olacak! Ne gelir elden? Beni ve adamlarımın çoğunu öldürürler. Ama Almanlar da hiçbir şey elde edemezler!» diye düşünüyordu.

Kendi kendine yüksek sesle,

«Hiç bir şey elde edemezler!» diye mırıldandı.

Bunu öyle yüksek sesle mırıldanmıştı ki, ardından yürüyen emir subayı hemen yanına koştu,

«Bir şey mi emrettiniz, yoldaş General?» diye sordu.

Protsenko bir kez daha tekrarladı:

«Hiç bir şey elde edemezler!... Almanlar hiç bir şey elde edemezler, anladın mı?»

Emir subayı,

«Evet, anladım, doğru,» diye onayladı hemen.

Sandala bindiler. Kürekler ikide bir buza çarpıyordu.

Protsenko,

«Donuyor,» dedi.

Kürek çeken askerlerden biri,

«Evet, yağ akıyor,» diye doğruladı.

Saburov sabah olmadan önceki saatlerde şöyle bir soluk almak üzere sığınaktan çıktı.

Sığınağın ağzında Petya oturuyordu. Son günlerde Taburdaki asker sayısı öylesine azalmıştı ki, şimdi Petya hem emir erliği, hem aşçılık yapıyor, hem de nöbet tutuyordu. Kapıda Yüzbaşıyı görünce hemen fırladı yerinden.

Saburov ona;

«Yok, otur!» dedi.

Sonra sığınağın girişini kaplayan kütüklere dayanarak birkaç dakika sessizce çevresini dinledi. Silâh sesleri çok az duyuluyordu. Yalnız zaman zaman başlarının üzerinde ıslık çalarak bir Alman şarapneli geçiyor; uzaklarda bir yerde, ya kıyıya ya da suya düşüyordu.

«Yokluğum uzun sürdü mü Petya?» diye sordu.

«Çok sürdü yoldaş Yüzbaşım.»

Petya büzülmüştü.

«Ne oldu, çok mu soğuk?»

«Eh, biraz.»

«Hadi sığınağa gir, ısın biraz. Ben şimdilik buradayım.»

Yalnız kalınca Saburov önce sola, sonra sağa baktı. Dönüşünden sonra geçen birkaç gün içinde birden gelişen olayların arasında çevresini incelemek fırsatını bulamamıştı. Şimdi Stalingrad'ın bu gece görünüşü şaşkına çevirmişti onu.

Burada bulunmadığı günler içinde Stalingrad tanınmayacak ölçüde değişmişti. Eskiden çevresindeki tarlalar yarı yarıya yıkılmış da olsa evlerden görülmezdi. Şimdi ise göz alabildiğince uzanan bir düzlük vardı. Saburov'un savunduğu o üç ev de yoktu artık. Yalnız temelleri ve onların üstünde, kimi yerlerde kendini koruyabilmiş duvar kalıntılarıyla alçak pencere yerleri kalmıştı. Bunlar da ortasından testereyle kesilmiş çocuk oyuncaklarını andırıyordu. Evlerden yıkıntı alanları uzanıyordu dört bir yana. Oradan buradan borular uzanıyordu. Artakalan her şey gece karanlığında büyük bir birleşim içinde bulunuyor ve taşlık bir bölgenin tepecikleri gibi görünüyordu. Evler sanki toprağa gömülmüş de üstleri kerpiç mezar tümsekleriyle örtülmüştü.

Saburov çok şaşırmıştı: Acaba bütün bu değişiklikler kendisinin bulunmadığı onsekiz gün içinde mi olmuştu, yoksa o burada olaylar içinde uğraşıp didinirken olmuştu da omu yeni farkediyordu?...

Saburov sığınağa döndü, bir dakikalığına, soyunmadan karyolaya uzandı. Ummadığı halde uykuya dalıvermişti. Sığınağın kapısının yarıkları arasından sızan gün ışığının farkına varınca şaşkınlıkla uyandı. Düşündü, dört saatten az uyumamıştı anlaşılan. Açıkça anlaşılıyordu:

Vanin'le Maslennikov onu hâlâ düzelmemiş sayıyorlardı ve uyandırmadan gitmişlerdi. Bir an çevresini dinledi. Sessiz gibiydi. Silâhlar susmuştu. Böyle olacağı belliydi. Aralıksız, günlerce süren saldırı bir gün gelip duracaktı kuşkusuz. Bu duruş uzun bile sürebilirdi. Ortalığı bir kez daha dinledi. Her yer derin bir sessizliğe gömülmüştü.

Kapı açıldı ve her zamanki gibi basamakları hızlı hızlı inen Vanin girdi içeri.

«Uyandın mı?»

«Niçin uyandırmadınız beni de?»

«Ne diye uyandırayım?... Nasıl olsa çok sessiz bir gün olacağı belli.»

«Neredeydin? Bölüklerden birine mi gittin?»

«Evet, üçüncü bölüğe kadar gittim.»

«Durumları nasıl oradakilerin? Önemli bir gelişme var mı?»

Vanin gülerek:

«Hayır, şimdilik olmadı, dedi. Bak gazeteler ne yazıyorlar: «Stalingrad bölgesindeki savaşlar» diye başlık koymuşlar.»

«Ne kadar kaybımız var bugün? diye sordu Saburov.»

«Bir ölü beş yaralı şimdilik.»

«Çok.»

«Evet. Eskiye oranla az; ama şimdiye göre çok. Yalnız beş yaralıdan birini yolladık cephe gerisine. Dördü burada kaldı.»

«İyi ama kalabilecekler mi?»

«Nasıl söyleyeyim bilmem ki!... Aslını sorarsan kalacak durumda değiller. Ama bu durum içinde çaresiz... Neyse bırak sen onları şimdi. Sen nasılsın? Biraz daha iyice misin?»

«Evet, daha iyiyim. Maslennikov nerede?»

«Birinci bölüğe gitti.»

Vanin güldü.

«Taburun artık bir tabur olmadığına bir türlü alışa-

madık Yüzbaşım. Hep «bölük, takım, manga» diye adlandırıyoruz yine. Oysa burayı ele geçirdiğimiz sırada bile bir bölükten farkımız yoktu. Ama yine de bir bölük kadar kaldığımıza alıştıramıyoruz kendimizi.»

Saburov,

«Alışmaya da gerek yok zaten,» dedi. «Eğer Tabur değil de bir bölük olduğumuza inanmış olsaydık şu üç evden ikisini bırakmak zorunda kalırdık. Çünkü bir bölük gücüyle üç evi birden savunamazdık. Tabur olmamız gerekirdi. Şimdi kalkmış bölük olduğumuzu gözümüzün önüne getirip duruyoruz. O zaman gücümüz yetişmez kuşkusuz.»

«İyi ama, öyle yapmasak da çoğunlukla gücümüz yetişmiyor.»

«Anlaşılan sen kendini kötümserliğe kaptırmışsın iyice.»

«Biraz. Şu önümüzdeki eski kente bakıyorum da, içim sızlıyor doğrusu. Kötümser olmamak elimden gelmiyor. Olamaz mı yani?»

«İyi bir şey değil bu.»

«İyi değilse değil, ne yapayım, elimde olmayan bir şey bu!...»

Vanin bir süre sustuktan sonra ekledi:

«Maslennikov bana senin evlenmeye hazırlandığına ilişkin bir şeyler söyledi, doğru mu bu?»

Gerçi Vanin bunu Saburov gelmeden de biliyordu, ama o ana değin bir şey sormamıştı.

«Evet, öyle,» diye cevap verdi Saburov.

«Peki, düğün?»

«Düğün başka bir zaman.»

«Ne zaman?»

«Savaştan sonra.»

Vanin gülerek,

«Hayır, olmaz,» dedi.

«Neden?»

«Çünkü, savaş bittikten sonra olursa beni düğüne çağırmazsın.»

«Çağırırım.»

«Hayır. Bu, savaşta her zaman söylenir: 'Savaştan sonra görüşelim ha!' denir. Görüşemeyiz. Sen bir yerde olacaksın, ben başka yerde. Ama ben senin düğününde muhakkak bulunmak istiyorum. Bilmezsin, Allah belâsını versin, sen yokken burada ne denli sıkılıyorum ben. Niçin olduğunu bilmiyorum. Hayatımız boyunca seninle ancak beş kez ya konuştuk, ya konuşmadık. Ama sen yokken sıkıldım burada. Öyle çıkmaz ayın son çarşambasına bırakmak olmaz bu işi.»

Gizli bir acının izleri belirdi Vanin'in yüzünde. Bu adam, işi gereği başkalarını düşünmek, onları korumak, onlar için duygulanmak tutkusuna kaptırmıştı kendini. Ama kimin kafasından başkalarının acıları ve mutsuzlukları karşısında bir şeyler yapmak geçerse, aslında o kişinin kendisinin korunması ve düşünülmesi gereken biri olduğu gerçektir. Vanin'in yüzünden çekmiş olduğu acıların ve güçlüklerin izleri okunuyordu. Bu acılar, bu güçlükler nedeniyle (çok iyi bir insandı aslında) özellikle başkalarının mutlu olmasını istiyordu.

Saburov,

«Peki,» dedi. «Siz nasıl emrederseniz Komiserciğim. Öyleyse biz de burada yaparız düğünü. Gününü de birlikte saptarız.»

«Hah şöyle, yola gel bakalım.»

«Peki Almanlara da danışmayacak mıyız?»

«Yok,» dedi Vanin başını sallayarak. «Neden soracakmışız, onlara?... Eğer onların iznini almaya kalkarsak düğünü görmezsin derler sana!...»

«Peki seninkiler nerede?»

Saburov birden o ana kadar omuz omuza çarpıştığı Vanin'e, tıpkı Babçenko gibi davranarak, ona bir ailesinin olup olmadığını; eğer varsa onların nerede oturduğunu

soracak uygun bir zaman bulamamış olduğunu düşündü. Bu yüzden kendi kendine kızdı.

Vanin,

«Ne?... Benimkiler mi?» dedi.

Birden yüzü sanki bir kilit vurulmuş gibi kapandı, asıldı, kaldı.

«Evet, seninkiler... Ailen... Nerede onlar şimdi? Nasıllar?»

«Bırakalım bu konuyu,» dedi Vanin.

«Niçin?»

«Açmayalım bunu. Onlarla ilgili hiç bir şey bilmiyorum. Onlar hakkında bir şey söyleyemem. Konuşmayalım bunu.»

Başını çevirdi ve yanındaki kâğıtları karıştırmaya başladı. Saburov da üstelemedi. Daha uygun olsun diye karyolaya oturdu ve sırtını duvara dayayarak bir sigara sarıp yaktı.

Vanin'in düğünle ilgili sözleri Saburov'u, son günlerde kimbilir kaçıncı kez Anya'yı düşünmek zorunda bırakmıştı. Kıyıda ayrıldıkları günden bu yana ancak bir kez görebilmişti onu. Burada üç-dört saat geçirir geçirmez savaşların çok gergin bir duruma girdiğini görerek, Anya ile düşündükleri şeylerin hiç birinin olamayacağını, birlikte olmak kararlarının da çevrede gelişen olaylar arasında işe yaramayacağını anlamıştı. Anya'nın tabura hemşire olarak atanmasını Protsenko'dan rica etmek hastanedeyken ona çok olağan bir iş gibi geliyordu. Ama şimdi bu olağan şey ona pek tatsız bir rica gibi geliyordu ve bir türlü dili varıp da bunu Protsenko'ya söyleyemiyordu.

Anya ancak üçüncü gün akşama doğru göründü. Konuşmak için on beş dakikalık bir süresi vardı. Karşı kıyıdayken almış oldukları kararlardan hiç söz etmediler. Anya'nın bu konuşmaları açmayışına çok sevinmişti Saburov. O da her erkek gibi dünyada en çok kendi becerik-

sizliklerini duymaktan hoşlanmazdı. Anya'ya kıyıda söylediklerinin hiç birini yerine getiremezdi. Her şeyi olurına, kendi akışına bırakmak zorundaydı.

Saburov günlük Alman saldırısını savuşturduktan sonra sığınağında Maslennikov'la birlikte otururken gelmişti Anya. Sığınağa girer girmez koştu ve ayağa kalkmasına fırsat vermeden Saburov'a sımsıkı sarıldı. Kuru, ateşli dudaklarıyla dudaklarından birkaç kez öptü. Sonra Maslennikov'a dönerek el sıkıştı. Davranışlarından, bakışlarından onun eski konuşmalardan söz etmeyeceğini anlamıştı Saburov. Aslında davranışı ve bakışları, gelir gelmez ona az çok karısı sayılacağını, hiç bir şeyin unutulmadığını, değişmediğini anlatmak istiyordu.

Maslennikov dışarı çıktı. Ne Saburov, ne de Anya onun gidişine engel olmaya kalkıştı. Saburov onun neden çıktığını biliyordu. Maslennikov'un yerinde kendisi de olsaydı aynı şeyi yapardı. Karyolada on dakikaya yakın öylece, yan yana, birbirlerine sarılmış, duvara yaslanmış olarak kaldılar. İkisi de konuşmak istemiyordu. Ne konuşurlarsa konuşsunlar, çevrelerinde gelişen bir sürü olayın içinde yine de yan yana olmalarından daha önemsiz olacağı içindi bu. Bu on dakika, gelecekle ilgili karamsar düşüncelerden uzak bir mutluluktu. Ona ne nereye gideceğini sordu (yaralılarla gideceğini biliyordu nasıl olsa) ne kendi taburunda kaç yaralı olduğunu söyledi, «çünkü Anya bunu başkasından da öğrenebilirdi,) ne de yemek yiyip yemediğini sordu. Bu on dakikanın yalnızca böyle hep oturup susmak için olduğunu biliyordu. Anya gitmek için ayağa kalktığında da engel olmadı ona Saburov.

Anya kalktı. Saburov'un iki elini tutup bir an öylece durdu. Sonra ellerini bırakıp sımsıkı Saburov'a sarıldı, dudaklarından bir daha öptü ve ses çıkarmadan çıktı.

Bir daha görünmedi Anya. Dün yaralıları götürmek için bir başka hemşire gelmiş ve Saburov'a bir kâğıt parçasına kurşun kalemle çiziktirilmiş bir not getirmişti.

«Ben Remizov'un Alayındayım. Anya,» diye yazılmıştı. Saburov notun bu denli kısa oluşuna hiç kızmamıştı. Aralarındaki duygunun, bağın büyüklüğünü hiç bir sözcüğün anlatamayacağını biliyordu. Anya bu kısa notuyla yalnızca yaşadığını ve şu anda nerede olduğunu bildiriyordu. Kuşkusuz şu anda da orada, Remizov'un alayında topu topu beş yüz metre gibi, kendini tutmasa adımlayıverecek kadar kısacık uzaklıktaydı kendisinden.

Birden sığınağın yukarılarında bir yere bir mermi sağnağı yağmaya başladı. İlk merminin ardından ikincisi, üçüncüsü sarstı toprağı. Saburov saatine baktı: Almanların her zamanki, bir şeyi tam zamanında yapma tutkularını düşünerek güldü. Saat aralarında bombalamaya başladıkları çok azdı. Yelkovan daima tam on ikinin üzerine gelince başlarlardı. Şimdi de öyle olmuştu işte. Salvo atışları birbirini izliyordu.

Saburov kaputunu giymeden bağlantı hendeğine çıktı. Her yer top gürlemeleriyle inliyordu.

Sığınağın girişine doğru eğilip:

«Vanin!» diye seslendi. «Anlaşılan bir şeyler oluyor. Alaya telefon et!»

Vanin'in,

«Ediyorum. Aa, hat kopmuş!» diyen sesi duyuldu.

Petya hemen sığınaktan fırladı. Onu, muhabereciler in sığınağından ayıran on metreyi koşarak geçti. Yarım dakika kadar orada kaldıktan sonra sığınaktan ardında iki muhabereciyle birlikte çıktı. Muhabereciler yıkıntıdan yıkıntıya sıçrayarak, son hızla Alay karargâhının bulunduğu yönde uzaklaşmaya başladılar. Saburov tüm dikkatiyle onları izliyordu. Sakınmadan, koşarak ilerliyorlardı. Birden önlerine bir salvo ateşi düştü. Yere yattılar; sonra yeniden kalktılar. Yeniden yattılar, kalktılar. Saburov onların yıkıntılar arasında hâlâ kaybolmayan ufak karaltılarını birkaç dakika daha izleyebildi.

Vanin sığınaktan,

«Hat yeniden bağlandı!» diye seslendi.

Saburov da bu sırada sığınağa giriyordu,

«Ne diyorlar?» diye sordu.

«Bütün Tümen cephesi ateş altına alınmış. Sanırım genel bir saldırı olacak.»

«Maslennikov birinci bölükte mi?»

«Evet.»

Saburov Vanin'e,

«Sen burada kal,» dedi. «Ben ikinci bölüğe gidiyorum.»

Vanin itiraz edecek oldu, ama Saburov hemen acıyla yüzünü buruşturarak kaputunu giymiş, dışarı fırlamıştı bile.

Bundan sonraki dört saat içersinde neler olup bittiğini daha sonradan ayrıntılarıyla hatırlamak bile güç geliyordu Saburov'a. Neyse ki, kendi taburlarının mevzileri çok yakında bulunduğu için Almanlar hava desteğinden yararlanmayı göze alamıyorlardı. Ama yerdeki silâhlarıyla da o ana kadar yapmadıkları ölçüde Saburov'un taburunun üzerine yüklenmişlerdi. Zaten ağır hasar görmüş yapıları öylesine iyice yıkıp sokaklara doldurmuşlardı ki, bu sokaklardan, yıkıntılar arasında tankla geçmek bile imkânsızlaşmıştı. Ama yine de bu aşılması imkânsız sokaklardan geçmişler, ön hatlara kadar sokulmayı başarmışlardı. Ta Saburov'un savunduğu evlerin önüne gelip yığınak yapmışlardı. Yıkık duvarlar ardına yerleştirdikleri kısa menzilli «55 mm.»lik toplarla evleri dövmeye başlamışlardı. Top sesleri, aralıksız havan gürlemeleri ve ağır makineli tarakaları birbirine karışıyordu.

Dört saat içinde birkaç kez yakınındaki patlamaların savurduğu taş, toprak parçaları Saburov'un üzerine yağmıştı. O, her insanda bulunan tehlike duygusu, en güç dakikalarda bile Saburov'un boğazına sarılmazdı. Hele bu kez, tehlikenin böylesine yakınında bulunduğu bir sırada

Saburov'un içinde hiç bir telâş yoktu. Görünüşe göre komuta ettiği askerleri de sarmamıştı böyle bir telâş duygusu. Askerlere onun komuta ettiğini söylemek de doğru olmazdı aslında. Yalnızca başlarında bulunuyordu Saburov. Askerler hiçbir emire gerek duymadan, ne gerekiyorsa kendiliklerinden yapıyorlardı. Gerekli olan da yerlerinde kalmak ve fırsatını buldukça başlarını kaldırıp karşılarında sürünen, yıkıntıdan yıkıntıya sıçrayan Almanlara ateş etmek, sonsuza değin durmadan ateş etmekti...

Başlangıçta Saburov, saldırının doğrudan doğruya kendisine yöneltildiği ve yağan, yuvarlanan, yürüyen, koşan her şeyin oraya, onun durduğu noktaya doğru geldiğini sanıyordu. Ama zaman geçince anladı, hattâ daha çok hissetti ki, asıl saldırının yönü sağ yandı. Almanlar bugün onların alayını komşu alaydan ayırarak Volga'ya ulaşmak istiyordu. Hele dört saatlik savaş bitmek üzereyken durum tümüyle gün ışığına çıktı.

Saburov ikinci bölükten ayrıldı ve komşu alayla birleştikleri, şu anda ateşin en yoğun olduğu sağ kanada, birinci bölüğe doğru gitmek istedi. Taburun havan bataryasının da peşisıra oraya getirilmesini emretti.

İkinci bölük komutanı Potapov şaşkınlık ve hoşnutsuzluk içinde,

«Yüzbaşım!...» diye seslendi.

«Ne oldu?»

«Sonra alsanız daha iyi olmaz mı?...»

Bunu el kol işaretleriyle göstererek söylemişti. Gücenmiş, sesi titriyordu.

«İyi ama, nerede durum daha ağırsa oraya götürmek gerekir.»

«Bugün hiç belli olmuyor ki... Şimdi orası ağırsa, bir saat sonra burası ağırlaşabilir.»

«Dinle Potapov, insanların yalnızca kendini düşünmesi doğru değil.»

Eğer bunu bir başka zaman söylemiş olsaydı Potapov'a muhakkak çok acı bağırırdı. Ama havanlar alındığı zaman (kendisinin değil, bölüğünün) gerçekten de çok kötü bir durumda kalacağını anlıyordu.

Saburov,

«Bence asıl Remizov'un alayını sıkıştırıyorlar,» dedi. «Anlıyorsun ya İvan İlyiç, Volga'ya ulaşabilirler oradan. Yanlarından vurmak gerek onları. Hemen emir ver de, havanları çabuk getirsinler, olur mu...»

Potapov'un yüzüne baktı ve anladığı kanısına vararak elini sıktı.

«Sen burayı sıkı tut,» dedi Saburov. «Ben seni bilirim, sen havan olmadan da başarırsın bunu.»

Birinci bölüğe vardığında ortalığı tam bir kuru cehennem gibi buldu. Maslennikov kan ter içinde kalmış, coşku içinde kıpkırmızı kesilmişti. Soğuğa rağmen kaputsuz ve ceketinin düğmeleri açık bir durumda, sırtını bir duvar çıkıntısına dayamış oturuyordu. Önündeki üzeri donmuş yağla kaplı bir et konservesine çabuk çabuk kaşığını daldırıp çıkarıyordu. Yanında da bir makineli tüfeğin ardına yatmış iki asker vardı.

Saburov'u görünce,

«Hey, Yüzbaşıya da bir kaşık verin,» dedi. «Buyurun oturun Aleksey İvanoviç. Bir şeyler yiyin.»

Saburov etten birkaç kaşık aldı, biraz da ekmek ısırdı. Sonra,

«Bu makineli tüfeğin ardında ne işiniz var sizin?» diye sordu. «Ne yapıyorsunuz?»

Meslennikov elli adım ilerde yükselen, parçalanmış merdivenleri ve iki kırık penceresiyle Almanlara bakan yıkık bir duvarı gösterdi.

«Bakın oraya,» dedi. «Orayı makineli tüfek yuvası yapmak için emir verdim. Şimdi üç kişi oraya gideceğiz... Pencerelerinden çok güzel ateş edilebilir. Çevreyi avucunun içi gibi görebilirsin oradan.»

«İyi ama hemen indirirler sizi oradan,» diye karşı çıktı.»

«Yok, indiremezler.»

«Farkına varır varmaz bir mermiyle indirirler, alaşağı ederler.»

«Hayır, beceremezler onu,» diye direndi Maslennikov.

Aslında indirilebileceğini Saburov kadar o da biliyordu. Ama bunu yüzde yüz bilse bile yine oraya giderdi Maslennikov. İçinden gelen bir duyguyla onu oradan alaşağı edemeyeceklerine ve bütün işlerin yolunda gideceğine bilinçsizce inanıyordu.

«Sağ yanımızdaki yedinci kolorduyu susturmayı başardılar,» dedi. «Şimdi de Remizov'un alayına yüklendiler.»

«Artık yedinci kolordudan hiç karşı ateş açmıyorlar mı?»

«Hayır. Sanırım hepsini kırdılar. Eğer böyle gidecek olursa bugün bizi de yararlar,» dedi Maslennikov ve başıyla makineli tüfeği göstererek ekledi: «Ama biz pencereye yerleşip durmadan tarayacağız onları. Hiç olmazsa biraz yararımız dokunur, öyle değil mi?»

Saburov,

«Peki,» dedi.

«Gidebilir miyim?»

«İyi, gidebilirsin.»

Maslennikov kendisini bekleyen iki makineli tüfekçiye «haydi» işareti yaptı ve üçü birden yattıkları sütrenin gerisinden, duvar yıkıntısına doğru çabuk çabuk, yata kalka koşmaya başladılar.

Saburov onların sağ ve esen eve vardıklarını, yıkıntıların üzerinden atlayarak geçtiklerini ve makineli tüfeği elden ele geçirerek yıkık merdiveni tırmandıklarını izledi. Tam bu sırada hemen yakınında patlayan bir merminin şarapnelleri onu yere yatmak zorunda bıraktı. Doğrulduğu zaman Maslennikov'la adamları pencereye yerleşmiş

ve ateş etmeye başlamışlardı bile. Aradan birkaç dakika geçince ise yıkık duvarın çevresinde Alman şarapnelleri patlamaya başlamıştı. Maslennikov ise ateşe devam ediyordu. Sonra duvar birden toz duman içinde kalıverdi. Duman dağılınca Saburov üçünü de eskisi gibi ateşe devam ederken gördü. Ama duvarın onların aşağısındaki kesiminde bir Alman mermisinin açtığı büyük bir delik vardı. Bir mermi de yukarılarında patladı bu sırada. Saburov makineli tüfekçilerden birinin kollarını açarak suya dalar gibi; ama yukarı, üçüncü kattaki çıkıntıdan sırtüstü yerdeki taşların üstüne düştüğünü gördü. Eğer düşerken yalnızca yaralı olsaydı bile muhakkak yere düşünce ölmüştü.

Saburov Maslennikov'un duvar çıkıntısına yüzükoyun yatıp, ellerini boru gibi yaparak ardarda iki kez aşağıya bir şeyler bağırdığını gördü. Sonra da makineli tüfeğinin başına dönmüş yeniden ateşe başlamıştı. Almanlar da görmüştü Maslennikov'u. Oldukça yakından üzerine ateş etmeye başladılar. Ama bir türlü pencere aralığına düşürmeyi başaramadılar.

Bu arada bir mermi de duvarın Maslennikov'dan aşağı kesimine, ikinciyle üçüncü kat arasına geldi ve orayı yıktı. Aradan on dakika bile geçmemişti ki, ikinci makineli tüfekçi de makineli tüfekten koparak aşağıya sarktı. Az daha düşüyordu. Ama hemen sallanarak dengesini buldu ve çıkıntının kıyısında kaldı. Maslennikov makineli tüfeği bıraktı, yaralıya uzandı ve onu düşmeyecek biçimde duvarın kenarına yüzükoyun yatırdı. Birkaç saniye öyle, yaralının üzerine sarkmış olarak kaldı. Sonra yine makineli tüfeğinin yanına döndü. Şimdi yalnız başına ateş ediyordu.

Tam bu sırada Potapov'un gönderdiği üç havan geldi Saburov'un yanına. Dördüncü havan ise yolda gelirken parçalanmıştı. Saburov havancılarla birlikte sürünerek ileri çıktı. Onları bir taş duvar yıkıntısının gerisine yer-

leştirdi. Havancılar hiç zaman yitirmeden Maslennikov'u döven Almanların bataryasına ateşe başladılar. Ama ateş açar açmaz da Almanlar onların yerlerini buldular ve aynı anda on mermi birden çevrelerine yağdı.

Havan bataryasının komutanı şarapnel parçalarıyla yaralandı. Saburov hemen onun yerine geçip komutayı kendisi aldı. Şimdi artık Maslennikov'u izleyemiyor, yalnız iki komut arasında o yana şöyle bir göz atabiliyordu. Almanlar asıl ateşlerini havanlardan yana çevirdiklerinden Maslennikov'un durumu biraz daha hafiflemişti. Yatmış, hâlâ ateşe devam ediyordu. Saburov az sonra baktığında yalnızca tüfeği görebildi. Maslennikov görünmüyordu. «Acaba öldürdüler mi?» diye düşündü. Ama birkaç dakika sonra yeniden çıktı ortaya, tam duvarın üstünde. Anlaşılan şarjörü düşmüştü de yenisini almaya gitmişti aşağı.

Artık akşam olmuştu. Karanlık basmaya yakın birden Saburov'un üstüne yoğun bir taş, toprak sağnağı çöküverdi. Güçlükle doğruldu yerinde. Gözlerinin önünde parlak yıldızlar uçuşuyordu. Yere oturdu, başını elleri arasına aldı. Kıvılcımlar şimdi azalmıştı biraz. Bir sis perdesinin ardından görebiliyordu çevresini artık.

Hemen Petya geldi yanına sürüne sürüne. Bir şeyler söyledi.

Saburov onun ne dediğini anlayamadı:

«Ne?» diye sordu.

Petya yeniden işitmediği bir şeyler söyledi.

Saburov öteki kulağını çevirdi.

Petya,

«Bir şeyiniz yok ya?» diye soruyordu ve sesi de hiç beklemediği kadar yüksekti.

Saburov bir kulağının hemen hemen sağır olduğunu anladı.

«Bir şeyim yok,» dedi.

Başını eğince kaputunun göğsünün tümüyle yarık

içinde olduğunu gördü. Kaputunun altındaki ceketi de öyleydi. Şarapnel parçaları onu da yırtıp geçmişti. Hemen yanıbaşında da namlusu parçalanmış bir havan duruyordu.

Herhalde savaş artık bitmeye yüz tutmuştu.

Saburov,

«Maslennikov nerede?» diye sordu.

«Burada.»

Saburov o zaman gördü Maslennikov'u. İki saat öncesinden çok daha ter içinde, daha çok kızarmış ve daha çok yorgundu Maslennikov.

«Onlara bir adım bile attırmadım,» dedi.

Saburov yeni görüyordu. Maslennikov'un yüzünde, alnını ve bir yüzünü içine alan kocaman mor bir bere vardı.

«Yaraladılar mı?» diye sordu.

«Hayır, aşağı yuvarlandım. Bak dediğim gibi oldu işte: Makineli tüfeği parçaladılar, ama her zamanki gibi bana bir şey yapamadılar.»

Saburov düşündü: «Yukarı bildireceğim. Muhakkak bildireceğim. Kahramanlık nişanına hepimizden daha değer. Buna onlar kendileri karar verirler. Ama o gerçekten bir kahraman!» Ama yüksek sesle sadece,

«Ya askerler ne oldu?» diye sordu.

«Birini öldürdüler, ötekini ise getirdim buraya.»

«İyi,» dedi Saburov. «Savaş artık bitiyor, değil mi?»

Maslennikov da doğruladı:

«Evet, bitiyor. Yalnız Almanlar sanırım yine de Volga'ya ulaştılar.»

«Ya, öyle görünüyor,» dedi Saburov.

İkisi de sustular.

Bu arada şişmanca, kısa ve kalkık burunlu, güçlükle soluk alan bir hemşire geldi sürünerek yanlarına. Başka yaralı olup olmadığını sordu.

Saburov,

«Yalnız şu ilerde yatan biri var,» dedi. «Hava iyice kararsın, o zaman taşırsınız.»

Birden şu anda bağlantılarının kesilmiş olduğu Remizov'un alayında bulunan Anya'nın da tıpkı bu hemşire gibi muhakkak komutanlardan birine yanaşacağını düşündü Saburov.

Hemşire,

«Biz bir an önce taşıyalım diyoruz,» dedi.

Saburov tersledi hemşireyi,

«Siz karışmayın,» dedi. «Karışmayın siz!... On dakika sonra hava kararacak, o zaman taşırsınız.»

Bir başka komutanın da Anya'yı böyle korumasını istiyordu.

Hemşire ile iki hastabakıcı hemen taşların gerisine gizlendiler. Eğer Saburov «karışmayın!» diyerek yasaklamamış olsaydı, şu anda onlar ileriye doğru sürünüyor olacaklardı. Bu yasaklamayla burada hiç olmazsa on dakika yatabileceklerine sevindiler.

Tam bu sırada hemen hemen birer saniye arayla birbiri ardına on beş mermi patladı gerilerinde.

Maslennikov,

«Geceden önceki son bombardıman bu,» dedi. «Doğru değil mi Aleksey İvanoviç?»

«Evet,» diye onayladı Saburov.

«Dediklerine göre Volga'da artık aralıksız yağ akıyormuş, iyice koyulmuş.»

«Evet, öyle diyorlar.»

Saburov bir taşa çöktü. Yüzünü yukarı kaldırdı ve ancak o zaman farketti yağan karın hiç dinmediğini. Islak kar parçaları kor gibi yanan yüzüne düştükçe büyük bir zevk duyuyordu.

Maslennikov'a,

«Şöyle çevir,» dedi.

«Nasıl?»

«Benim gibi çevir yüzünü. Bak ne güzel oluyor!»

Maslennikov da onun gibi yaptı. Saburov bir süre karların onun yüzüne nasıl düştüğünü izledi.

«Çok güzel, değil mi?»

«Evet, çok hoş,» dedi Maslennikov. «Ne dersiniz, uzun süre yağ akar mı böyle?»

«Bilmiyorum,» dedi Saburov. «Vanin'le bağlantı kurulamadı mı daha?»

«Hayır, hat hâlâ kopuk.»

«Peki, sen burada kalırsın artık. Ben gidiyorum.»

Maslennikov,

«Bekleyin biraz daha,» dedi. «Şimdi hava kararır, o zaman gidersiniz.»

«Sen karışma. Ben senin emrindeki bir hemşire değilim. Hem, onlar eğer o zaman gitselerdi daha iyi olurdu. Böyle havanın kararmasını bekleyeceklerine.»

Saburov korunaktan çıktı. Yıkıntılar arasında sıçrayarak, yıkık ev duvarlarını siper alarak geriye, tabur komuta noktasına doğru uzaklaştı.

— *XVII* —

Saburov sığınağa girdiğinde Vanin ona selâm yerine şu haberi verdi:

«Alayla bağlantı kurduk.»

«Ne haber peki?»

«Remizov'la aramızdaki bağlantıyı kestiklerini söylüyorlar.»

Saburov,

«Zaten belliydi böyle olduğu,» dedi. «Şimdi ne yapmayı düşünüyorlar?»

«Söylemediler. Anlaşılan Protsenko'dan gelecek emri bekliyorlar.»

Sustular.

«Belki çay içersin, değil mi?» diye sordu Vanin.

«Ne o, var mı?»

Saburov bilinçsizce düşündü: Şu dünyada yaşandıktan sonra insana yalın gelmeyecek, alışılmayacak hiç bir şey yok herhalde!

Vanin,

«Var elbette,» dedi. «Yalnız, sanırım artık soğumuştur.»

«Farketmez.»

Vanin yerden çaydanlığı aldı ve ikisinin de bardaklarına doldurdu.

«Votka mı isterdin yoksa?»

«Votka mı? Koy, votka koy öyleyse.»

Vanin çayları yeniden çaydanlığa boşalttı ve bardaklara yarı yarıya votka koydu. Saburov bir dikişte içti bardaktakini. Şu anda votka ona hiç tad vermiyordu. Yalnızca yorgunluğunu gideren bir ilâçtı. Sonra Vanin yeniden çaydanlığa uzandı. Kalan çayı yavaş yavaş içtiler. Canları hiç konuşmak istemiyordu. Daha sonra tutulacak olan cephe raporlarında bu olanlar için belki de «bu günden sonra durum önemli ölçüde kötüleşti,» ya da en az «durum kötüleşti» diye yazılacağını biliyorlardı ikisi de. Hâlâ çaylarını yudumluyorlar ve konuşmuyorlardı. Yarın için şimdiden emir vermek erken olurdu. Bugün olup bitenler hakkında ise onlar konuşmak istemiyorlardı.

Vanin,

«Radyo dinlemek ister misin?» diye sordu.

«İsterim.»

Vanin köşeye gidip oturdu. Eski alıcıyı karıştırmaya başladı. Önce derinden gelen bir müzik sesi duyuldu. Ama ses beş dakika sonra kayboldu. Radyonun düğmesini oraya buraya çevirmeye başladı. Ama alıcı susuyordu. Sonra ne Bulgarcaya, ne Yugoslavcaya benzeyen bir ses duyuldu. Gerçi Rusçaya benziyordu, ama anlaşılmıyordu.

Vanin,

«Hiç bir yeri almıyor,» dedi. «Ölü gibi, susuyor hep.»

«Bir kez de Moskova'yı ara bakalım,» dedi Saburov.

Vanin düğmeyi çevirdi, göstergeyi üzerinde «Moskova» yazılı çizgiye getirdi. İkisi de can kulağıyla bekliyorlardı.

«Moskova'dan da ses gelmiyor,» dedi Vanin.

«Olamaz!»

«Susuyor işte.»

Bu sırada birden hoparlörden yüksek, coşkulu bir erkek sesi işitildi:

«Moskova Sovyet Meclisi'nin, Parti ve Sovyet organlarıyla yaptıkları açık oturumu açıyorum. Söylev için söz Yoldaş Stalin'indir!...»

İki dakika kadar aralıksız süren uzun alkış sesleri duyuldu.

«Görüyorsun ya.»

«Hay şeytanlar götürsün! Ben de bugün her şeyi karıştırıyorum. Bu sabah ayın beşi olduğunu düşünüyordum.»

Vanin,

«Niçin beşi olacakmış?» dedi. «Her yılda olduğu gibi yine ayın altısı. Hiç bir yıl kaçırmazlar bunu. Geçen yıl da kaçırmamışlardı.»

«Geçen yıl ben dinleyemedim. Korunakta yatıyordum o sırada.»

Vanin,

«Ben dinlemiştim,» dedi. «O zaman bizim Stalingrad barış içindeydi. Moskova'lılar için endişe ediyorduk. Bir hoparlör bulup dinlemiştik.»

Saburov düşünceli düşünceli,

«Yaa, işte böyle!» dedi. O zaman siz Moskova'lılar için kaygılanıyordunuz; şimdi de onlar sizin için...»

Birden Stalin'in savaş sırasında verdiği ilk söylevi dü-

şündü. Cepheye gitmeden önceki son gün, Moskova'daki tek odalık yuvasında dinlemişti onu.

«Dostlarım, sizlere sesleniyorum!» diye başlamıştı o temmuz ayında Stalin'in sesi. Saburov'un içini ürpertmişti bu ses.

O zaman bu seste her zamanki ağırlıktan başka öyle bir ton vardı ki, Saburov onu dinlerken damarlarındaki ateşli kanın akışının hızlandığını hissediyordu. Bu konuşma, daha sonraları, savaşta en ölüm tehlikesiyle karşılaştığı anlarda Saburov'un aklından çıkmamıştı. Böyle anlarda yalnızca sözcüklerini, cümlelerini değil, o anda söylenmiş olduğu ses tonu bile belleğinde canlanmıştı. Konuşurken arada duraklıyor, sanki bardağa dökülen bir suyun şırıltısına benziyordu Stalin'in sesi. Gerçi o sabah radyosunun başında Saburov yalnızdı, yalnız başınaydı. Ama bu konuşmayı dinlerken kendi kendine bu savaş süresince elinden gelen her şeyi, tüm gücüyle yapmaya andiçmişti. Saburov Stalin'in çok güç durumda olduğunu hissediyordu. Yalnızca zaferi düşünüyordu Stalin. Bunun doğal sonucu olarak da Saburov, kendiliğinden kendini güç durumda hissetmiş, ne pahasına olursa olsun zafer elde etmeye karar vermişti.

Saburov nedense o anı kendisi de hiç ummadığı halde en ufak ayrıntılarına değin hatırlamış, bir daha da hiç unutamıyordu artık.

Bu arada alkışlar dinmiyordu bir türlü. Saburov radyonun ta dibine kadar sokuldu. Şimdi Saburov yalnızca Stalin'in ne söyleyeceğine değil, nasıl konuşacağına da kulak kesilmişti. Ama bu arada alkışların da kesileceği yoktu sanki. Alkışlar öylesine güçlü ve yüksekti ki, Saburov bir an sanki bunların orada değil, burada, sığınakta olduğunu düşündü. Sonra radyodan bir öksürük, daha sonra da Stalin'in ağır, bu nedenle kolay anlaşılabilen sesi duyuldu:

«Arkadaşlar...»

Stalin savaşın gidişini anlatıyor, başarısızlığımızın nedenlerini sayıyor, Ruslara saldıran Alman tümenlerinin sayısını veriyordu. Ama Saburov o anda Stalin'in ruh durumunu, bu durumda kafasından neler geçtiğini öğrenmek istedi. Sesinde o zamanki, 1941 temmuzundaki tonu arıyordu Saburov. Ama bulamadı. Şimdi daha yavaş, daha alçak sesle ve daha sakin konuşuyordu.

Konuşmanın sonlarına doğru Saburov artık içtenlikle yatışmaya başlamıştı. Artık Stalin'in konuştuğunu, sesin onun sesi olduğunu içinde duymaya başlamıştı. Aslında bu sözler tam anlamıyla anlaşılmıyordu, ama Saburov yine de umutlanmıştı. Bu huzur içinde dinledi Stalin'in son sözlerini:

«Bizim ikinci görevimiz Hitler ordusunu ve onu yöneten komutanlarını ortadan kaldırmaktır!...»

Ağır ağır, sözcüklerin üzerine basmadan konuşmuştu Stalin. Bunu bir duraklama ve sonra da aralıksız alkışlar izledi.

Vanin ile Saburov uzun süre alıcının başında ses çıkarmadan oturdular.

Saburov'a, dinlediği bu sözler son derece önemli gelmişti. Kendi kendine bu sözlerin burada, şu anda değil, bir saat önce, Maslennikov'la birlikte saldırının cehennemi gürültüsü ortasındayken söylenmesi gerekirdi diye düşündü. O bunu düşünürken hoparlörden duyulan sakin bir ses onu iyice şaşırttı. Burada bütün olup bitenleri bilen biri konuşuyordu ve sesi sakindi, çok sakindi. Eğer o, Saburov, Vanin, ya da Maslennikov en güç koşullar altındayken «Şeytanlar götürsün, mahvoluyoruz!» diye söylenmiş olsaydı; Tabur hakkında böyle söylemiş olsalardı eninde sonunda bu sözler beş yüz metre karelik bir alanda bulunan iki yüz insanı ilgilendirirdi. Ama o ses, gelecekteki zaferden söz ediyor ve bu milyonlarca kilometrekarelik bir alandaki milyonlarca insanın hayatını ilgilen-

diriyordu. Bütün bunları öyle sakin ve ağır bir sesle ve zaferden hiç kuşkulanmadan söylüyordu ki!...

«Acaba gerçekten de sonunda zafer bizim olacak mı!...»

Saburov bu sözleri kendinden beklenmedik bir biçimde ve yüksek sesle söylemişti. Vanin'in bunu duyduğunu ve kendisine baktığını görünce tekrarladı:

«Olacak mı bu? Ha?... Ne dersin Vanin?»

«Olacak!» diye karşılık verdi Vanin.

«Ben hastaneden çıkarken Elton'dan gelen bir doktor, Elton'a ve genel olarak bütün hatlara topuyla, tankıyla ve her şeyiyle yığın yığın asker akıyor, demişti. Ben o zaman inanmamıştım buna, ama şimdi düşünüyorum da, doğru da olabilir!»

«Olabilir,» dedi Vanin. «Doğru olabilir.»

«İyi ama bize vermiyorlar,» dedi Saburov. «Benim bulunmadığım şu son on sekiz gün içinde sana bir şey verdiler mi?»

«Protsenko otuz kişi verdi.»

«İyi ama, bu cephe gerisindeki kendi adamlarından değil miydi?»

«Evet. Kendi yedeklerinden.»

«Bunu sayma sen. Bunun dışında kimse verdiler mi?»

«Hayır.»

Vanin radyonun düğmesini biraz daha oynattı. Artık saat dokuz olmuştu ve şimdi hoparlörde bir sürü sesler birbirine karışıyordu. Çeşitli kentlerden yabancı dillerde bir şeyler bağırıyorlar, ağır, tantanalı şarkılar, övgülü marşlar çalıyorlardı. Bu haykırışları, ağır, tantanalı şarkıları ve övgülü marşları ne Saburov, ne Vanin tanıyordu. Şu ufacık şeylerden yapılmış aracın içine tutsak edilmiş olan dünyanın ululuğu doldurmuştu sığınağın içini. Ama böylece daha bir tutsak olmuştu sanki sığınaktakiler. Saburov'un içi sıkılmıştı.

«Çalıp oynuyorlar,» dedi. «Henüz dünyada daha bir şeylerin bulunması ne ilginç! Her şey ilginç: Kentler, ülkeler, müzikler, tiyatrolar...»

Vanin,

«Bunlar mı tuhaf?...» diye sordu.

«Hayır, değil. Ama bana tuhaf geliyor. Aslında dünyada tuhaf olan hiç bir şey yoktur. Ama nedense benim tuhafıma gitti.»

Maslennikov girdi bu sırada sığınağa. Çamur içindeydi. Islanmıştı. Yarı beline değin buz tutmuştu. Zayıflamış, kararmıştı sanki bugün. Yanakları iyice çökmüştü. Ama gözleri pırıl pırıldı. Savaşın bile söndüremediği, yitirilmemiş, pırıl pırıl bir gençlik fışkırıyordu. Şapkasını çıkarmadan sigara içmek için izin istedi. İki nefes çekti ve karyolaya oturup, duvara yaslanarak sigara dudaklarında uyuyakaldı.

«Çok yorgun,» dedi Saburov.

Kalktı, başından şapkasını çıkartıverdi, ayaklarını özenle döşemeden kadırıp karyolaya uzattı. Maslennikov uyanmamıştı. Saburov beklenmedik bir tavırla eğildi ve Maslennikov'un saçlarını sıvazladı:

«Şişt, uyudun mu?»

Maslennikov karşılık vermedi.

Saburov saçlarını sıvazlamayı sürdürerek:

«Uyudu,» dedi. «Onu kahraman olarak yukarı bildirmeyi düşünüyorum. Sen ne dersin Vanin?»

Vanin omuz silkti:

«Bilmem. Gerçi iyi bir delikanlı, ama kahramanlık nişanı için...»

Saburov,

«Yok, yok, kahramandır o,» dedi. «Kahramanlık nişanına lâyıktır. Muhakkak alması gerekir bu nişanı. Ne yani, yalnızca uçak düşürenler mi kahraman olurlar. Hiç de belli olmaz. İşte o da gerçek bir kahraman. Muhakkak bildireceğim onu yukarı, sen de imza edeceksin. Edecek-

sin, değil mi?»

Vanin,

«Elbette edeceğim,» dedi. «Sen nasıl olsa inanmışsın bir kez buna. Ben de çaresiz imzalamak zorundayım.»

Saburov,

«İmzalayalım, imzalayalım,» diye üsteledi. «Ama elimizi ne kadar çabuk tutarsak o kadar iyi olur. Böyle bir ödül yaşamda her insana gerekli. Yaşayanlar için çok güzel bir şey... Öldükten sonra da güzeldir, ama daha çok çevresi için... Kendisi için hiç bir şey ifade etmez bu o zaman. Olsa da olur, olmasa da...»

«Evet,» diye onayladı Vanin.

«Daha yirmi yaşında. Eğer savaş olmasaydı belki de şimdi enstitünün birinci, ya da ikinci sınıfında okuyor olacaktı. Şu anda bunu düşünmek bile korkunç...»

Telefon çaldı.

«Evet binbaşım,» diye cevap verdi Saburov. «Ne mi yapıyorum?... Uyumaya hazırlanıyorum. İyi, iyi, şimdi gelirim.»

«Sonra Vanin'e,

«Popov, Protsenko'nun beni çağırdığını söylüyor,» dedi. «Neden olduğunu bilmiyorum. Ama, ne olur ne olmaz, komutayı şimdilik sen al. Olur mu?»

«Peki,» dedi Vanin.

«Sen al yönetimi. Sanırım çabucak dönerim ben... Ama ne olur ne olmaz...»

Vanin'e elini salladı ve dışarı çıktı.

— *XVIII* —

Ortalık iyice kararmıştı artık. Hemen yakınlarındaki Almanların yarım yüzük biçimdeki ön hatlarının üzerinde beyaz işaret fişekleri parlıyordu. Saburov, yanında

otomatik tüfekçiler olduğu halde, ikide bir ayaklarını sürüyerek, uyuduğunu duyarak ilerliyordu. Yolun hemen hemen yarısına geldiklerinde:

«Durun,» dedi. «Biraz dinlenelim.»

Bir kerpiç yığınına otururken üzüntüyle düşünüyordu yorulmaya başladığını. Ama bu yorgunluk, her gün sabahtan akşama kadar koşuşmasının sonucu doğan yorgunluk değildi. Yarım yıldır savaşan kişilerin çoğunun duyduğu uzun, çekilmez bir acının verdiği yorgunluktu bu. Birkaç dakika dinlendikten sonra kalkıp yeniden yürümeye başladılar.

Hemen bulamadılar Protsenko'yu. Son dört gün içinde yerini değiştirdiğini bildirmemişlerdi onlara. Şimdi onun komuta noktası da Saburov'unki gibi bir kanalizasyon borusundaydı. Ama bu boru, kentin Volga'ya inen ana borularından biri olduğundan bu sığınak daha büyüktü. Dört metre eninde, dört metre boyunda, geniş bir oda gibiydi.

Protsenko;

«Nasıl?» diye sordu. «Benim yerim hoşuna gitti mi Aleksey İvanoviç? Güzel bir yer, değil mi?»

«Çok güzel olmuş yoldaş General. En güzel yanı da, üzerinizde beş metre kalınlığında bir toprak örtüsünün bulunması.»

«Evet, doğru. Bomba bile düşecek olsa, yalnızca içerdeki kapkacak yuvarlanıyor. Başka bir şey olmuyor. Otursana.»

Saburov oturdu.

Protsenko, «Çay?» diye sordu.

Emireri hemen gelip çay koydu.

«Hadi iç!» dedi Protsenko.

Saburov ağzı yana yana içti bardaktaki sıcak çayı. Çayın uykusunu dağıtacağını ummuştu, ama hiç de kaçmamıştı uykusu. Generalin önünde burun üstü düşmemek için kendini güçlükle tutuyordu.

«Sen yine eski yerinde misin?» diye sordu Protsenko.

«Evet.»

«Demek bir daha bomba isabet ettiremediler.»

«Evet, öyle oldu yoldaş Generalim.»

Saburov bu konuşmaları sırasında Protsenko'nun onu sanki ilk kez görüyormuş gibi bütün dikkatiyle süzdüğünü farketti.

Protsenko,

«Kendini nasıl hissediyorsun?» diye sordu.

«İyi.»

«Ben Taburun durumunu sormuyorum, dedi Protsenko. Senin kendini soruyorum. Sen kendini nasıl hissediyorsun? İyileştin mi?»

«Evet, iyileştim,» diye karşılık verdi Saburov.

Protsenko bir süre sustu. Saburov'u bir kez daha dikkatle süzdü ve sonra ansızın tok bir sesle sordu:

«Aleksey İvanoviç,» dedi. «Sana bir görev vermek istiyorum. Remizov'u kopardılar bizden...»

Herhalde Saburov'a görev verebileceği ve onun bunu başarabileceği kanısına varmıştı bu bakışları sırasında.

«Evet, biliyorum Yoldaş Generalim,» dedi Saburov.

«Bildiğini ben de biliyorum,» dedi Protsenko. «Ama bu yüzden benim işim kolaylaşmıyor. Onların bizden koptuklarını biliyorum, ama durumlarının nasıl olduğundan bilgim yok. Ne kadar kaldılar, ne yapabilirler, ne yapamazlar... Hiç bir şey bilmiyorum. Radyoları ölü gibi sustu. Hatlar koptu. Ama bilmek zorundayım. Hem de en kısa zamanda... Anlıyor musun?...»

«Anlıyorum.»

«Sonra, belki de Volga donduktan sonra buzların üzerinden geçilebilecek. Ama bugün oraya kıyıdan gitmek gerekiyor. Ben araştırdım. Oraya geçilebilir. Çünkü Almanlar uçurumun başına kadar geldiler. Ama aşağıya inmediler. Böyle olunca da buradan ateş açamıyoruz. Kuşkusuz Remizov da oradan açamıyordur. Dik yamaçlardan

aşağıya inemediler. Sen de oradan, yamacın dibinden geçmek zorundasın. Bunu başarabilirsin sen...»

Durdu, sonra Saburov'un bitkin yüzüne bakıp sert sert ekledi:

«Bana yalnızca bugün oraya gidecek biri değil, oradaki her şeyi öğrenip bildirecek ve eğer komutanları öldüyse komutayı üzerine alacak biri gerekli.»

Masanın üzerindeki kâğıtları karıştırıp birini aldı:

«İşte sana bunun için gerekli olan emir. Ben duruma uyacağım ve bu gece ya senin dönüşünü, ya da orada kaldıysan yollayacağın habercinin gelişini bekleyeceğim. Nasıl, oraya yalnız başına mı gideceksin; yoksa yanına otomatik tüfekçiler de alacak mısın?»

Saburov bir saniye kadar düşündü:

«Kıyıda Almanların olmadığı kesinlikle biliniyor mu?»

«Olsa bile çok azdır.»

Saburov omuz silkti:

«Eğer Almanlarla karşılaşırsam, nasıl olsa yanıma alacağım iki otomatik tüfekçi beni kurtaramaz. Sadece uzaktan ateş edecek olurlarsa; o zaman tek başıma daha az göze çarparım. Bence böyle.»

«Eh, sen bilirsin.»

Saburov burada, bu sıcak ve güvenlik içindeki yerde beş dakikacık daha oturmayı çok isterdi. Ama konuşma sona erdiği için Protsenko'nun ayağa kalkacağını davranışlarından sezinleyerek önce kendisi kalkmak için acele etti:

«İzin verirseniz gidebilir miyim?»

«Peki, git, Aleksey İvanoviç.»

Protsenko ayağa kalktı ve Saburov'un elini sıktı. Ama bu sıkış her zaman yaptığı gibi güçlü değildi. Bu davranışıyla, sanki nasıl olsa kısa bir süre sonra yeniden görüşeceğimize göre, böyle uzun uzadıya el sıkışmanın anlamı yok, demek istiyordu.

Saburov odadan çıktı ve daha önceden tanıdığı, Protsenko'nun yaveri Vostrikov'un bulunduğu ikinci odaya geçti. Vostrikov, biraz aklı kısa, ama sınırsız yürekliliğinin Generalce sevildiği bir gençti.

«Gidiyor musunuz Yoldaş Yüzbaşım?» diye sordu.

«Evet, Dinle Vostrikov, ben sana otomatik tüfeğimi bırakacağım.»

«İyi, burada güven içinde olur.»

Saburov otomatik tüfeğini köşeye, duvara dayadı. Sonra:

«Şimdi bir dileğim daha var senden... Bana iki «limon» ver. Ama üç - dört tane olursa daha iyi olur, kuşkusuz. Var mı sende?»

«Evet, var.»

Vostrikov köşenin birinde çabuk çabuk kemeriyle uğraştı ve azıcık da içi giderek dört tane küçük «F - 1» el bombası verdi. Bombaları büyük bir özenle kemerine bağlamıştı. Saburov hiç acele etmeden kemerinin her iki yanına bombaları astı ve ilk iş olarak pimleri yerine sağlam oturmuş ve çalışıyor mu diye yavaşça çekip denedi.

Vostrikov:

«Aman yavaş olun,» dedi. «Birden çıkıverir sonra!»

«Bir şey olmaz.»

Hem bombaları korumak, hem de kendini rahatsız ettiği için, üç köşeli Alman parabellumunun kılıfını çıkardı ve otomatik tüfeğinin yanına bıraktı. Tabancayı ise koynuna, gocuğunun altına yerleştirdi.

Vostrikov arkasında Protsenko'nun bulunduğu kapıdan yana göz ederek,

«Yol için mi ağırladı sizi?» dedi.

«Hayır.»

«Peki niçin tuttu o kadar çok yanında?»

«Bilmem.»

Saburov, Vostrikov'un elini sıktı ve çıktı.

İçerden Protsenko'nun sesi,

«Vostrikov!» diye bağırdı.
«Buyurun komutanım!»
«Ne yapıyorsunuz orada?»
«Hiç! Yüzbaşı Saburov hazırlanıyordu da...»
«Ne yaptı hazırlık olarak?»
«Otomatik tüfeğini bıraktı, benden el bombası aldı.»
«İyi yapmış; peki, git.»

Protsenko düşünceye daldı. Gerçeği söylemek gerekirse Saburov'u oraya, her olasılığa karşı Remizov'un yerini alabilecek biri olduğu için göndermemişti yalnızca. Onun, orduyla olan bağlantıyı yeniden sağlayabileceğine de inanıyordu. Oraya varabileceğine, verilen görevleri eksiksiz yapabileceğine güveni tamdı. Bunun hemen hemen imkânsız olmasına rağmen yine de bu inancı taşıyordu. Masanın başında oturmuş, uzun uzadıya bundan sonra olacakları düşünüyordu. Saburov geri mi dönecekti, yoksa orada kalıp Alay komutanlığını üzerine alarak buraya birini mi yollayacaktı? Öylesi de birdi, böylesi de... Her iki durumda da Almanların bulunduğu o dört yüz metrelik uçurumun dibinden geri dönülmesi gerekiyordu. Hemen Kurmay Başkanını yanına çağırdı. Kurşun kalem ellerinde, ne kadar adamları kaldığını hesaplamaya başladılar. Daha iki hafta önce bu sayılar Protsenko'yu ürkütüyordu, ama şimdi adam yokluğuna öylesine alışmıştı ki, durumu hiç de korkulacak gibi bulmadı. Henüz Remizov'un durumunun ne olduğunu bilmiyordu, ama öteki iki alayında kayıp sayısı beklediğinden çok azdı.

Neyle, hangi güçle alabilecekti bu kıyıyı geri?... Bunu yapabilmek için bir taburu bile mevzilerinden geri çekemezdi. Bunu aklından bile geçiremezdi. Her taburdan güçlerine göre onar, yirmişer adam almak ve bunlarla yarın gece için karışık saldırı grupları kurmak gerekiyordu. Evet, tek çıkar yol buydu.

Kurmay Başkanı,

«Ne yapmayı düşünüyorsunuz, Yoldaş General?» diye sordu.

Protsenko önüne bir kâğıt çekerek grupların kuruluşlarını yazmaya başladı,

«İşte,» dedi. «Nereden, ne kadar adam alacağın burada yazılı. Bu gece onları buraya getirip siperlere yerleştir. Yarın gündüz gözüyle hazırlıklarımızı yaparız. Gece de dinlenmiş olarak kıyıyı ele geçiririz.»

Protsenko'nun suratı asıktı. Yüzünde o her zamanki kurnaz gülümsemesinden en ufak bir belirti bile yoktu.

Kurmay Başkanı dosyadan bir kâğıt çıkartarak,

«Ordu karargâhına gönderilecek raporu imzalar mısınız,» dedi.

«Niçinmiş bu rapor?»

«Her zamanki gibi, olaylar için...»

«Hangi olaylar için?»

«Bugünkü...»

«Hangileri ama?...»

Kurmay Başkanı bir şey anlamamıştı bundan ve biraz da gücenmişti,

«Ne demek hangileri,» dedi. «Almanların Volga'ya ulaştıklarına ve Remizov'la bizim aramıza girdiklerine ilişkin olan...»

Protsenko başını çevirmeden,

«İmzalamayacağım,» dedi.

«Niçin?»

«Çünkü ne Volga'ya ulaştılar, ne de aramıza girdiler. Raporu beklet.»

«Peki neyi rapor edeceğiz?»

«Bugün için hiç bir şey...»

Kurmay Başkanı, durumdan hoşlanmadığını belirten bir işaret yaptı eliyle.

Protsenko,

«Evet, biliyorum,» dedi. «Raporu yirmi dört saat geciktirme sorumluluğunu sen üzerine almış oluyorsun. Kı-

yıyı alınca hepsini birlikte raporda belirtiriz. Eğer geri alırsak bizim bu geciktirmemizi bağışlarlar.»

«Peki, ya geri alamazsak?» diye sordu Kurmay Başkanı.

Protsenko her zaman takındığı kesin bir ciddiyetle,

«Ya alamazsakmış?...» dedi. «O zaman da bağışlanacak kimse kalmayacak nasıl olsa. Saldırı gruplarını ben kendim yöneticeğim, anlaşıldı mı?...»

Apayrı bir ses tonuyla ekledi sonra:

«Ne bakıyorsun öyle Yegor Petroviç? Niçin bakıyorsun bana? Benim sorumluluktan korktuğumu düşünüyorsun, değil mi? Hayır, korkmuyorum. Korkmadım ve hiç bir zaman da korkmam. Ama Almanların buradan da Volga'ya çıktıklarını bilmelerini istemiyorum. Evet istemiyorum. Ben Ordu karargâhına bildireceğim; Ordu karargâhından Cephe Komutanlığına, Cephe Komutanlığından da Genel Kurmaya gidecek bu haber. İstemiyorum. Bütün ülke için çok acıdır bu. Bildirsem ne olacak sanki? Protsenko, geri al, diyecekler. Ve bir tek asker bile vermeyecekler. Böyle olunca da, emir beklemeden, kendim alırım, daha iyi. Bütün acıyı da ben, kendi üzerime almış olurum. Anlıyor musun?...»

Kurmay Başkanı ses çıkarmadı. Protsenko,

«Eğer anlıyorsan,» diye sürdürdü sözlerini. «Sorun yok. Yok, anlamıyorsan, bildiğin gibi yap. Sen verdiğim emirleri yerine getirdikten sonra benim için hepsi bir. Neyse, bu kadar. Hadi, git dediklerimi yap!»

Protsenko sığınaktan çıktı. Gece zifiri karanlıktı. Rüzgâr ıslık çalarak esiyordu ve lâpa lâpa kar yağıyordu. Aşağılara baktı: Yıkık yapıların arasından, artık donmakta olan Volga gözüküyordu. Kıpırtısız ve bembeyazdı. Çevredeki toprak da yer yer don lekeleriyle örtülmüştü. Orada burada çukurlara bol bol kar doluyordu. Kıyının sağından sık sık havan sesleri, otomatik tüfek tarakaları duyuluyordu.

İçinden: «Saburov muhakkak orada sürünerek ilerliyordur şu anda» diye geçirdi ve omuzlarını kastı. Toprak soğuk ve ıslaktı. Kuşkusuz bu toprakta sürünmek çok güç olurdu. Ama ölmek ve bu kaygan, soğuk çamura düşmek daha güç ve daha dokunaklıydı.

Saburov tam kıyıda bulunan bölükten, yanına otomatik tüfekçiler aldı ve Almanların önünden geçmemek için Volga'ya ineceği, son makineli tüfek yuvasının bulunduğu en uçta tek başına yükselen yıkıntılara kadar onlarla birlikte girdi.

Bölük komutanı otomatik tüfekçileri de yanında götürmesini önerdi, ama Saburov bunu kabul etmedi ve Protsenko'ya söylediği gibi yaptı.

Toprakta sivrilmiş kerpiçlere, soğuktan katılaşmış çamur parçalarına tutuna tutuna sessizce kıyıya inmişti. Sonunda kıyıya indi. Burayı çok iyi tanıyordu: Ta başlangıçta, geçişlerin serbestçe yapılabildiği zamanlarda onu ilk kez buraya çıkarmışlardı. Dar kıyı şeridi iyice eğimliydi. Üstünde basamak basamak kil çıkıntıları yükseliyordu. Orada burada iskele artıkları, atılmış yanık kütükler görünüyordu. Volga'dan soğuk bir rüzgâr esiyordu. Saburov soğuğun iliklerine işlediğini ancak aşağıya inince duydu.

Irmağın üzeri bembeyazdı. Eğer bir an suyun yanına gitmek isteseydi bu beyazlığın üzerine düşecek karaltısı yukardan görülebilirdi. Bu nedenle biraz yukardan, yamaca daha yakın yürümeye karar verdi. Yola koyulmadan önce komutanıyla, eğer Almanlar ona ateş açarsa, makineli tüfekle bütün yamacı ateş altına alması için sözleşti. Umutsuz bir yardımdı gerçi bu, ama yolun hiç olmazsa ilk yarısı için bir yarar sağlardı. Oysa işin en güç yönü, ikinci yarıyı geçebilmekti. Remizov'a kendi gelişini haber vermesi olanaksızdı. Onlar da onu görür görmez hemen ateş açacaklardı kuşkusuz. Burada yalnızca şansına güvenebilirdi.

İlk iki yüz metreyi elinden geldiğince sessiz ve çabuk geçmeye çalışarak yere yatıp sürünmeden geçti. Ama ateş eden olmadı. Kıyı ıssızdı. Bir ara ayağı bir şeye takıldı ve ellerinin üstüne kapaklandı. Doğrulurken bu takıldığı şeyi yakaladı. Donmuş bir ölüydü bu. Karanlıkta Rus mu, Alman mı olduğu belli olmuyordu. Üzerinden atladı.

Daha iki adım ancak atmıştı ki, yamacın üstünden açılan ateşle bir dizi izli mermi geçti önünden. Anlaşılan düşerken az da olsa bir gürültü çıkarmıştı. Hemen yere attı kendini. Kıyıdaki yanık kütüklerden birinin gerisine attı kendini sürünerek. Almanlar birkaç dizi izli mermi daha attılar ve Saburov'un arkasında kalan, ölünün yattığı kıyı kesimini bir süre aydınlattılar. Ölüyü görerek canlı sandılar. İzli mermi dizileri iyice yaklaştı ve sonunda bir dizisi ölünün üzerine düştü. Saburov ise iyice kütüğün gerisinde sinmiş bekliyordu. Anlaşılan Almanlar gürültüyü yapan kişinin ölmüş olduğunu sanmışlardı; ateşi kestiler.

Saburov sürünmeye başladı. Şimdi yerden hiç kalkmadan sürünüyor, en ufak bir ses bile çıkarmamaya çalışıyordu. İki üç kez daha ölülere çarptı. Daha sonra da bir taşa çarptı ve canı yanarak alçak sesle bir küfür savurdu. Hemen o anda da biraz ilersinde bir şey kıpırdıyor gibi geldi ona. Durup dinledi. Bir su şırıltısı duyuluyordu. Birkaç adım daha süründü. Şırıltı şimdi daha iyi işitiliyordu. Sanki kovayla su çekiliyordu. Ansızın, çocukken arkadaşlariyle bahse girip de, geceleyin mezarlıktan boydan boya geçişini ve bu işi başardığını kanıtlamak için de en sondaki mezara konan çelenkten porselen çiçekler alıp getirişini anımsadı. Şimdi yine o günlerdeki gibi tüyleri ürpermişti.

Birkaç adım daha süründü ve bir sandal kalıntısından çıkan bir adamın eğri büğrü karaltısını gördü. Adam önce

önünden doğruca geçip, gidecek gibiydi. Ama sonra bir kütük yığınını dolanarak Saburov'un üzerine yöneldi.

Saburov bekledi. Başka hiç bir şey düşünmüyordu. Yalnız bekleyecekti. Adam yaklaştı, yaklaştı, Saburov'un ona uzanabileceği kadar yaklaştı. Bir adım daha atınca, birden Saburov elini uzattı ve ayağından tutup çekti.

Adam düşerken korkuyla bağırdı. Aynı anda da Saburov'un başına bir şey çarptı ve buz gibi su döküldü başından aşağı. Adam ne Rusça, ne Almanca bağırıyor, yalnızca umutsuzlukla «Ah!...» diye inliyordu. Saburov bütün gücünü yumruğunda toplayıp suratına patlattı. O zaman adam Almanca bir şeyler bağırıp dişlerini Saburov'un eline geçirdi. Artık ses çıkarsa da, çıkarmasa da bir şey değişmezdi Saburov için. Koynundan serbest eliyle parabellumunu çıkarıp namlusunu Almana dayayıp birkaç kez çekti tetiği. Alman gık bile diyemeden düştü yere.

Aynı anda yukardan otomatik tüfeklerle ateş etmeye başladılar. Çevresine kurşun yağıyordu. Birkaç kurşun da kovalara gelmiş, tangırdatmıştı. Kovalar Saburov'un hemen yanındaydı. Uzanıp el yordamiyle yokladı: Kulplarına bir ip bağlıydı. Anlaşılan Volga'ya inip su almıştı Alman.

Yukardan açılan ateş şimdi iyice sıklaşmıştı.

Saburov: «Acaba aşağı inerler mi, inmezler mi?» diye düşündü. «Hayır, inmezler, onlar da korkuyorlardır,» diye karar verdi sonra. Yukardan türlü yönlerden, düzensiz ve rasgele ateş ediyorlardı.

Ölüyü omuzunun üzerine yan yatırdı ve kendisi arkasına yattı. Böylece ona gelecek kurşunlardan korunuyordu.

İçinden: «Ne zaman keserler acaba?» diye geçirdi. Bir uyuşukluk duyuyordu kendinde. Alman, başından aşağı bir kova suyu boca etmişti ve hava da son derece soğuktu. Yukardan ateş etmeye devam ediyorlardı. Bu gidişle gece bitene değin de böyle devam edeceğe benziyor-

du. Saburov düşündü, kararını verdi sonra: Ölüyü bıraktı ve sürünmeye başladı. Önüne arkasına kurşunlar yağıyordu. Otuz adım kadar süründüğü zaman bütün kıyı ateş altındaydı. Öylesine çok ateş ediyorlardı ki, kendisini vuramayacakları duygusu geri geldi yine.

Elli, yüz adım daha sürünerek ilerledi. Kıyı hâlâ ateş altındaydı. Elli adım daha...

Elleri uyuşmuştu. Toprağa dokunduğunu bile duymuyordu artık. Bulunduğu yerden namluların ağzından çıkan alevleri çok güzel görebiliyordu. Tam yamacın üzerinden ateş ediyordu Almanlar. Şimdi hem arkasındaki Almanlar, hem de Remizov'un alayından ona ateş eden Almanlara, izli mermi atıyorlardı. Az sonra ise bu karşılıklı ateş son düzeyine ulaştı. Almanlar aşağıya daha az, sağ ve sol yanlarına ise daha sık ateş ediyorlardı. Bunu fırsat bilerek birden yerinden fırlayıp koşmaya başladı. Daha fazla sürünerek ilerleyemeyecekti artık. Sendeleyerek, önündeki kütüklerin üzerinden sıçrayarak koşuyordu. Birden aklına bir düşünce takıldı: Belki de Almanların kendilerinden birine ateş ettiğini Remizov'un alayındakiler de anlamışlardı. Çamura, karanlığa aldırış etmeden, koşabildiği kadar koştu. Sonra durdu. Daha doğrusu düştü ve ancak o zaman birinin ayağından tutarak onu yere düşürdüğünü anladı. Yüzükoyun yere kapaklanırken, aynı anda da omuzunda bir acı duydu: Birisi hemen sırtına oturmuş, kolunu büküyordu.

Hırıltılı bir ses,

«Kimsin?» diye sordu.

Saburov,

«Sizdenim işte, şeytanlar götüresi!...» dedi.

Nedense hâlâ fısıltıyla konuşuyordu. Sırtındaki adam parmaklarını büküp bir kez daha canını yakınca serbest eliyle itip düşürdü onu. Adam sırtüstü yuvarlanmıştı. Kaba kaba,

«Ne diye itiyorsun be!» diye bağırdı.

«Söyledim ya, sizdenim. Beni hemen Remizov'a götürün.»

Almanlar da bu gürültüyü duymuşlardı. Makineli tüfekle birkaç kez taradılar orayı. Birisi acıyla haykırdı. Bir başka ses de,

«Ne oldu? Yaralandın mı?» diye sordu.

«Ayağımdan yaralandım... Çok acıyor.»

Birisi Saburov'a,

«Gel benimle,» dedi ve elinden tutarak onu peşinden götürdü.

Birkaç adım koşup bir temel yıkıntısının arkasına gizlendiler.

Aynı ses,

«Nerden geliyorsun?» diye sordu ona.

Saburov:

«Generalin yanından.»

«Kimsin sen, karanlıkta pek seçemedim?»

«Yüzbaşı Saburov.»

Saburov'un da hemen tanıdığı bir ses,

«Haa, Saburov'muş...» dedi. «Bak, ben de Grigoroviç'im. Demek sendin beni öyle kötü düşüren! Ama, eski dostlar arasında bu tür şeylere önem verilmez.»

Grigoroviç, Tümen karargâhındaydı daha önce. Onun ricaları üzerine Protsenko onu bundan bir ay önce bölük komutanlığına atamıştı.

«Hadi, Remizov'un yanına gidelim,» dedi Grigoroviç.

«Remizov yaşıyor mu?»

«Yaşıyor, ama yatıyor.»

«Ne oldu, çok mu ağır yaralandı?»

«Yo, pek öyle sayılmaz; ağır yaralı denemez,» dedi Grigoroviç hafifçe gülerek. «Ama uygunsuz bir yerinden yaraladılar. Bugün, sabahtan beri durmadan ana avrat küfretti hep. Hiç soluk almadı. Bilimsel konuşmak gerekirse, kıçının etli kesimine bir otomatik tüfek kurşunu

yedi. Şimdi ya yüzükoyun yatıyor, ya da yarım yamalak yürümeye çalışıyor. Ama hiç oturamıyor.»

Saburov da tutamadı kendini ve güldü.

«Niçin gülüyorsun?» diye sordu Grigoroviç.

«Çok gülünç de ondan.»

«Senin için gülünç,» dedi Grgoroviç. «Canı çok sıkıldığı için olsa gerek, Remizov burada bize sıkıntıdan etmediğini bırakmıyor. Yani, biz pek gülemiyoruz.»

Saburov, Remizov'u daracık bir sığınakta, başının ve göğsünün altına yastıklar konmuş, yüzükoyun yatarken buldu.

Remizov sabırsızlık içinde,

«Generalden mi geliyorsunuz?» diye sordu.

«Generalden geliyorum. Merhaba Albayım.»

«Merhaba Saburov. Generalin buraya birini yollayacağını düşündüğüm için ateş etmemelerini emretmiştim bizimkilere. Sizin orada işler nasıl?»

Saburov,

«Her şey yolunda,» dedi. «Yalnız General Protsenko'nun tümeninden, Albay Remizov'un alayına gelebilmek için insanın karnının üzerinde sürünmesi gerekiyor.»

Remizov:

«Eğer hep karnının üstündeyse çok kötü.»

Sonra kurnaz kurnaz göz kırparak, kalın, aklanmış kaşlarının altından Saburov'a baktı,

«Size benim yaramdan söz ettiler, değil mi?» diye sordu.

«Evet, ettiler,» diye onayladı Saburov.

«Aaa!... O ne?... Baştan aşağı kan içindesiniz. Yaralı mısınız yoksa?»

«Hayır, diye karşılık verdi Saburov. Bir Alman öldürdüm de...»

«Öyleyse gocuğunuzu çıkartın da değiştirelim onu. Hey!... Şarapov, Yüzbaşıya elini, yüzünü yıkaması için

su getiriver! Benim de gocuğumu getir. Çıkartın Saburov, çıkartın!...»

Saburov gocuğunun düğmelerini çözmeye başladı.

«Ee, anlatın bakalım, General ne emretti size?»

Saburov:

«Durumu kesin olarak anlayıp kendisine bildirmemi emretti.»

Protsenko'nun, durumu çok daha kötü sanarak kendisini Alay komutanlığını üstüne almak için gönderdiğini söylemedi.

Remizov,

«Durum nasıl olacak ki,» dedi. «Öyle utanacak kadar kötü sayılmaz. Kıyıdan bir parça vermek zorunda kaldık. Alay komiseri öldü. İki tabur komutanı da öldü. Ben de gördüğün gibi yaşıyorum işte. Bu durumu düzeltmek gerek. Ne dersiniz, General durumumuzun düzeltilmesi gerektiğini düşünüyor mu?»

«Zaten bunu düşündüğü için beni gönderdiğini sanıyorum.»

«Evet, ben de öyle sanıyorum. Sizin de anladığınız gibi, iki yandan da bastırmak gerekir. Biraz ısınıp geri döneceksiniz öyleyse.»

«Döneceğim.»

«Yanımda kalabilir misiniz acaba? Oraya başka birini yollayabiliriz. Size nasıl emir verdiler?»

«Ben döneceğim.»

Remizov,

«Semyon Semyonoviç!» diye seslendi.

Kurmay Başkanı olan Binbaşı girdi içeri. Remizov sordu ona:

«Durum raporu bitirildi mi?»

«Şimdi bitiriyoruz,» dedi Binbaşı. «Durumu saptamaya çalışıyoruz.»

«Elinizi çabuk tutun, kıpırdayın biraz.»

Sonra Saburov'a döndü,

«Siz beni geçtiniz,» dedi. «Ben de oraya bir adam göndermek istiyordum. Bakın, durum iyice anlaşılsın diye bir çizelge gönderiyorum. Bitince yanınıza kurye olarak bir subay katacağım. Filipçuk'u tanır mısınız?»

«Hayır, tanımıyorum.»

«Benim alayımdandır. İyi, yürekli bir komutan. Sizinle birlikte gitsin. Çizelge hazırlanır hazırlanmaz çıkarsınız yola!»

Remizov yerinden doğrulmak istedi, ama doğrulamayınca acıyla uzun uzun sövdü.

«Düşünebiliyor musun, kurşun nereye geldi. Benim öyle kötü bir yaradılışım var ki, durmadan öteye beriye koşmak isterim, yerimde duramam. Ama şimdi ne koşmayı, ne de komutanlığımı yapabilirim. Düşünemiyorum bile... Hiç bir şey yapamıyorum. Nereden de buldu beni şu kurşun! Yine de şu altı gündür alıştım az da olsa. Hey, Şarapov!»

Emireri kapıda göründü.

«Şarapov, karyoladan inmeme yardım et benim!»

Şarapov hemen geldi, omuzlarına alarak kalkmasına yardım etti. Remizov kıvrandı, inledi acıyla. Küfretti. Bütün bunları bir anda yapmıştı. Ayağa kalkınca acıdan yüzünü buruşturdu ve sığınağı bir ileri bir geri, birkaç kez adımladı.

«Çizelge hazır mı?»

Binbaşı,

«Evet, hazırlandı,» dedi ve elindeki kâğıdı uzattı.

Remizov, Binbaşının elinden kâğıdı kaptı ve dolaşmasını kesmeden,

«İşte bu çizelgede her şey apaçık yazılı,» dedi. «Benim burada neler olduğu, neler yapılabileceği, hepsi yazılı. Zaten siz de her şeyi öğrendiniz. İki tabur komutanı öldü, alay komiseri de öldü; işte beni de yaraladılar. Bütün bu olaylar yarım saat içersinde oldu. Yarım saatin içinde bir tarih yazıldı.»

Saburov,

«Kaybınız çok mu?» diye sordu.

«Taburun biri hemen hemen tümüyle yok oldu. Kıyıyı tutan tabur. Öteki iki tabur ise olduğu gibi duruyor sayılır. Ama saldırılar henüz bitmiş değil.»

Saburov bir an durakladı, sonra,

«Peki, yaralıların taşınma işlemini ne yapıyorsunuz?» diye sordu.

Bu soruyu sormak için uzun süre düşünmüştü. Anya'nın burada, Remizov'un alayında olduğunu biliyor ve kötü bir haber alırım korkusuyla bir türlü sormaya cesaret edemiyordu.

«Nasıl taşıyalım?... Volga'da yağ akıyor. Şimdilik bir çukurda tutuyoruz. Bir mağara kazıp içine yerleştirdik.»

«Uzak mı buradan?»

«Evet, oldukça uzak sayılır. Daha sakin oluyor diye sağ kanatta tutuyoruz onları. Hey, Filipçuk! Nasıl, hazır mısın? diye sordu sonra bağırarak.»

Sığınağın öteki bölmesinden bir ses karşılık verdi:

«Evet, hazırım.»

«Peki, şimdi gidebilirsiniz artık. Hay Allah! Size bir şey içer misiniz, diye sormayı unuttum. Bak sen şu işe?... Hey, Şarapov!»

Şarapov koşarak geldi.

Remizov,

«İçki...» dedi. «Bilmem ki, önce vardı ama şimdi var mı acaba?»

Şarapov,

«Var,» dedi.

Sonra yerinden kıpırdamadan kemerini çözdü ve bir Alman matarası çıkardı. Kapak ödevini gören küçük bardakçığı doldurup Saburov'a uzattı.

Saburov içkiyi bir dikişte içti. Ama boğazı yanmıştı, aksırdı. İspirtoydu.

Remizov:

«Hay Allah, söylemeyi unuttum,» dedi. «Ben votka içmem. Fin seferi sırasında ispirtoya alıştım. Şaşırtıcı bir sıcaklık verir insana. Mide için de çok iyidir. Biraz boğazınız yanar, ama midenize iyi gelir sizin de.»

Saburov aksırarak güçlükle,

«Evet, iyi geldi,» dedi.

Remizov, Şarapov'a dönerek,

«Ama sen bilmek zorundasın,» dedi. «İzninizle söyleyeyim Yüzbaşım, ispirtodur diyeceksin. Anladın mı?»

Şarapov,

«Anladım, diye cevap verdi.

«Yardım et şimdi bana.»

Şarapov Remizov'a yaklaştı. O kıvranmalı, inlemeli, küfürlü işlem bu kez tersine olarak tekrarlandı.

Remizov yerine yatıp biraz dinlenince,

«Yürümek çok zor geliyor,» dedi. «Ama yaradılışım beni yatmaya bırakmıyor. Birkaç kez yaralanmıştım daha önceleri de. Ama sözüm yabana, böyle delicesine bir yerden hiç yara almamıştım. Bakın, şerefimle söylüyorum, bana bunu yapan Alman otomatik tüfekçisini bir yakalarsam savaş yasalarını tümüyle hiçe sayıp öcümü alacağım. Görülmüş domuzluk değil bu yaptığı! Eh, kâğıdı kime vereyim şimdi? Size mi, Filipçuk'a mı? Hey Filipçuk!»

«Buradayım,» diye seslendi Filipçuk.

Sonra sığınağa gocuğunu giymiş, otomatiğini omzuna asmış uzun boylu bir adam girdi.

«Bana verin,» dedi Saburov. «Buraya gelebildiğim gibi, geri de dönebilirim belki.»

«Peki, alın. Generale, Remizov'un kıyıyı geri alarak cezasını çekmek için elinden geleni yapacağını söyleyin!»

Sonra başıyla Kurmay Başkanını göstererek kızgın kızgın ekledi Remizov:

«Başkalarını da suçlarını ödemeye zorlayacağımı söy-

leyin. Durumumuzun iyi olduğunu, savaşa da hazır olduğumuzu söyleyin. Benim yaralandığımdan hiç söz etmeyin diyeceğim, ama sizin kendinizi tutamayacağınızı biliyorum.»

Remizov daha sonra Filipçuk'a döndü:

«Şimdi size söylüyorum, Filipçuk! Senden bir tek ricam var: Karargâha gitmen, işin bitince de sağ ve esen buraya geri dönmen.»

«Emredersiniz,» dedi Filipçuk.

«Söyleyeceklerim bu kadar... Haa, bir şey daha var...»

Remizov sözlerini yarıda kesti; gözlerini yumdu ve dişlerini sıktı. Öyleyce birkaç saniye kaldı. Acısı geçip de biraz kendini toparlayınca sözünü sürdüreceği anlaşılıyordu. Nitekim az sonra gözlerini açıp eski ses tonuyla sürdürdü konuşmasını:

«Bir şey daha var... Bana öyle geliyor ki, bugün gündüz gözüyle mevzilere girmek gereksiz. Almanlar bizim bir karşı saldırıya geçmemizi bekliyorlardır. Bu nedenle bugün bulunduğumuz yerde tutunmamız, hazırlık yapmamız ve yarın gece, Almanlar bizi durumu kabul ettiler diye belleyince de toplu bir saldırıya geçmemiz gerek. Bu düşüncemi de iletin Generale. Hazır mısın Filipçuk?»

«Evet, hazırım.»

«İyi, yanıma gelin.»

Filipçuk karyolasına yaklaştı. Remizov önce onun, sonra da Saburov'un ellerini sıktı sertçe. Aynı anda yaşlılık çizgilerinin halkaladığı mavi gözlerini ikisine de çevirerek kaçamak baktı onlara. Bu bakışlarda kaygı ve sessiz bir iyi yolculuk dileği vardı. Saburov bu kısa boylu Albayın öfkeli görünüşü ve konuşmasının yanı sıra çok çok iyi yürekli ve neşeli bir adam olduğunu sezinlemişti.

Remizov arkalarından,

«Gidin, gidin şimdi,» diye bağırdı. «Sabırsızlıkla bekleyeceğim sizi.»

Kaygan kil basamaklara tutuna tutuna aşağıya, kıyıya indikleri zaman Saburov bir kez de Filipçuk'a sordu:

«Yaralıları ne yaptınız? Yolladınız mı cephe gerisine?»

Filipçuk da Albayın sözleriyle karşılık verdi Saburov'a,

«Nasıl ve nereye göndereceğiz ki?» dedi. «Volga'da yağ akıyor!... Niçin sordunuz?»

Saburov:

«Hiiç!... İş olsun diye sordum.»

Birden Anya'nın son gelişinde Maslennikov'un yanında hiç utanıp çekinmeden kendisine nasıl sarıldığını, öptüğünü düşündü. O zaman çok şaşırdığı bu davranışı şimdi kendisi de yapabilirdi pekâlâ.

«Burada, bu alayda karım vardı da...» diye ekledi.

Filipçuk şaşırdı,

«Karınız mı var?» diye sordu.

«Evet, hastanenin birinde hemşiredir. Ama şimdi bu alayda görevli.»

«Bana biraz anlatabilir misiniz onu?»

«Bilmiyorum ki, size nasıl anlatayım?...» dedi Saburov; karanlıkta güldü. Anya'nın dış görünüşünü anlatmak güç gelmişti ona; bir şeyler söylemeye çalıştı: «Orta boylu, zayıfça... Ha, bir şey daha var... Saçları arkasında topuz yapıp bağlıyor. Soyadı Klimenko'dur.»

Filipçuk,

«Klimenko... Klimenko...» diye tekrarladı. «Hayır, tanıyamadım.»

«Adı da Anya,» diye ekledi Saburov.

«Anya mı?... Şunu baştan söyleseydiniz ya! Elbette tanıyorum.»

«Nasıl, sağ ve esen mi?»

«Benim bildiğim sağ. Akşam saat altı sıralarında gördüm onu. Tabur komutanını götürürlerken orada, sağ kanattaydım ben de. Benim bildiğim, sağ ve esen.»

Filipçuk bunu söylerken sesi az da olsa kuşkuluydu. Anya'yı son gördüğünden bu yana yedi sekiz saat geçmişti. Yedi sekiz saat de Stalingrad için çok uzun bir süreydi.

«Geri döndüğünüzde görürseniz eğer, Saburov'un her şeyi yolundaymış deyiverin. Selâmımı da söyleyiverin. Ama, hayır bunun gereği yok. Yalnızca her şeyin yolunda olduğunu söyleyin yeter.»

«Olur,» dedi Filipçuk. «Anya... Daha dün Remizov'un yanında görmüştüm. Moruk boş yere azarlamıştı onu. Hem de elinden geldiğince azarladı.»

«Niçin?» diye sordu Saburov, ama o da sezmişti niçin olduğunu.

«Niçin mi?... Fazla ileriye sürünmüş de ondan. Moruk şimdiye kadar bir kadının öldüğünü, ya da yaralandığını hiç görmemiş. Hiç gözyaşı dökmemiş. Onu bunun için azarladı işte. Bağırıp yeri tekmeleyerek kovdu onu yanından. Ama sonra da peşinden, Şarapov'u yanına çağırıp bir ödül kâğıdı yazılmasını emretti. Her emri gibi kuşkusuz bu da yerine getirildi.»

Saburov, Remizov'un davranışındaki inceliği sezerek güldü. Anya'ya ödül vereceğine sevindiği kadar, azarladığına ve yeri tekmeleyerek kovduğuna da sevinmişti.

Yarım saat önce Saburov'u yakaladıkları ev yıkıntısının olduğu yere varmışlardı. Yine, önceki gibi Grigoroviç vardı orada:

«Saburov mu?» diye sordu fısıltıyla.

«Evet.»

«Geri mi dönüyorsun?»

«Evet, geri gidiyorum.»

«Öyleyse şansın açık olsun.»

Grigoroviç biraz daha sokularak onun ve Filipçuk'un ellerini sıktı. Başına beyaz bir bant sarılmıştı.

Saburov,

«Ne oldu?» diye sordu.

«Bir de soruyorsun utanmadan. Elin balyoz gibiymiş. Kulağımı yaraladın!»

«Özür dilerim.»

«Yok, bir şey değil. Bu arada size Almanların iyice coşmuş olduklarını hatırlatayım. Bakın, kıyıyı araştırıyorlar. Geçişiniz çok güç olacak.»

Saburov ileriye baktı. Uçurum boyunca orada burada açılan otomatik tüfek ateşlerinin kızıllıkları yanıp sönüyordu.

«Bütün yolu sürünerek aşmamız gerekecek,» dedi fısıltıyla Filipçuk'a.

«Olsun.»

«Ne olur ne olmaz diye paketi koynumda taşıyacağım, bak işte burada,» dedi Saburov ve elini pakete götürüp gösterdi. «Bak, duyuyor musun nerede?»

«Evet, duyuyorum.»

«İyi, hadi bakalım, şimdi düşelim yola.»

Keskin bir belleği vardı Saburov'un. Hemen hemen tüm kıyıyı tanıyordu. Gerekince arkasına saklanacağı, kıyıda rasgele dizilmiş kütükleri, büyük kaya parçalarını çok iyi hatırlıyordu. Filipçuk ardından geliyordu. Zaman zaman, özellikle kurşunlar çok yakınlarına düştüğü zaman Saburov geri dönüp, «Burada mısın?» diye soruyor ve Filipçuk da yavaşça «Buradayım» karşılığını veriyordu. Yolun yarısına geldiklerinde Almanlar işi büsbütün azıtmışlardı. Şimdi kurşunlar çok daha yakınlarında vızıldıyordu. Artık Saburov her dakika, «Burada mısın?» diye soruyor ve öteki de «Buradayım!» karşılığını veriyordu.

Saburov'un tahminine göre artık tümenin ileri karakollarına yaklaşmışlardı. Bu sırada Almanlar bir kez daha taradılar onların bulundukları yeri. Saburov:

«Burada mısın?» diye sordu yeniden.

Filipçuk karşılık vermedi. Saburov kalkmadan, sürünerek geri döndü. İki adım kadar sürününce ona çarptı.

«Yaşıyor musun?» diye sordu.

Filipçuk güçlükle duyulan bir sesle,

«Yaşıyorum,» dedi.

«Neyin var?»

Filipçuk cevap vermedi. Saburov eliyle yokladı onu: İki yerinden, boynundan ve böğründen yaralanmıştı. Gocuğunun altı ıslak ıslaktı. Yüzünü dudaklarına yaklaştırdı. Baktı, soluk alıyordu. Bir eliyle onu koltuk altından tuttu, tek eli ve ayaklarının yardımıyla sürünmeye başladı. Böylece otuz adım kadar sürünmüştü. Artık iyice yorulmuştu; gücü tükenmek üzereydi. Filipçuk'u bıraktı ve kendi de yanına uzandı.

«Filipçuk, Filipçuk!» diye fısıldadı.

Filipçuk'tan ses çıkmıyordu.

Yeniden onun dudaklarına eğildi ve sanki soluk almıyormuş gibi geldi ona. Elini gocuğunun, ceketinin altına sokarak boynuna doğru uzattı. Gövde farkedilir ölçüde soğumuştu. Ceketinin ceplerini karıştırarak kimlik cüzdanını aldı, kılıfından nagantını çıkardı ve kendi cekedinin ceplerine koydu. Yeniden sürünmeye başladı. Filipçuk'un ölüsünü burada bırakmak istemezdi. Ama boynundaki paket onun uzun süre düşünmesine imkân vermiyordu.

Elli adım kadar daha süründü. Artık iyice gücü kesilmişti. Tam bu sırada karşıdan ıslık gibi bir fısıltı duyuldu:

«Kimsin?»

Saburov da fısıltıyla cevap verdi:

«Sizdenim.»

Uyuşmuş ayaklarının üzerinde güçlükle doğruldu. Karanlıkta kimseyi göremiyordu. Rasgele yürüdü. Onu bekledikleri duvar çıkıntısına kadar üç adım atması gerekmişti.

«Bölük komutanınız nerede?» diye sordu.

«Buradayım.»

«Elli adım ötemizde, buraya kadar birlikte geldiğimiz bir subay yatıyor,» dedi.

Bölük komutanı,

«Yaralı mı?» diye sordu.

Saburov bu soruda getirilir mi getirilmez mi diye ikinci bir soru sezmişti,

«Yaralı değil, ölü,» dedi ve kızarak ekledi: «Ölü, ama yine de getirmeniz gerekiyor, anladınız mı?»

«Evet, anlaşıldı, yoldaş Yüzbaşım,» dedi. «Belgelerini de aldınız mıydı?»

«Aldım.»

«Öyleyse ne gereği var bunun yoldaş Yüzbaşım? Artık onun için ne farkeder? Burada daha rahat yatacak değil ya! İki adam gönderirdim, ama onları da yitirebiliriz!»

Saburov üsteledi,

«Ben size getirmenizi emrettim,» dedi.

«Evet, yoldaş Yüzbaşım. Ama...»

«Ama ne?»

«Başka bir zaman olsaydı hemen yapardım, ama şimdi her adamım sayılı.»

Saburov kendisinin de beklemediği bir kızgınlıkla çıkıştı:

«Öyle mi?...» dedi. «Siz getirmezseniz ben getiririm. Generale bir paket götüreceğim şimdi ve hemen döneceğim. Ama sizi de emrimi yapmadığınız için kurşuna dizdireceğim. Karargâha çabuk varmam için yolu gösterecek bir adam verin şimdi!»

Döndü ve önünden yürüyen otomatik tüfekçinin ardından Protsenko'nun sığınağına doğru yürüdü, ağır adımlarla. Eğer bir saniye daha duracak olsaydı, Bölük komutanını vurabileceğini düşünüyordu. Belki de adamcağız kendi açısından doğru yapmıştı, adamları gerçekten de sayılıydı. Ama ne olursa olsun, bir komutanın ölüsünü kaldırmak, ordu için öylesine önemli, öylesine duygusal

bir şeydi ki, Saburov bu uğurda kaçınılmaz kayıplar verseydi de haklı çıkardı.

Sığınağa girerken birden gözleri kararadı ve orada bulunan bir sıraya çöküverdi. Sonra gözlerini açtı, doğrulmak istedi. O sırada yanına gelmiş olan Protsenko elini omzuna koyarak oturttu onu.

«Votka içer misin?»

«Hayır, yoldaş Generalim, içmem. Yorgunluktan yıkıldım. Eğer çay...»

Protsenko,

«Haydi, hemen çay verin ona!» diye bağırdı. «Remizov yaşıyor mu?»

«Yaşıyor. Yalnız yaralı. İşte ondan getirdiğim paket.»

Gocuğunun önünü çözüp paketi çıkardı.

Protsenko gözlüklerini takarken,

«Güzel,» dedi.

Saburov Generalin raporu okumaya başladığını görünce, birkaç dakika dinlenebilirim, diye düşündü. Ama ancak düşünebilmişti bunu. Çünkü hemen arkasından duvarın köşesine kaykıldı ve bir süre sonra, kaç dakika sonra olduğunu bilmeden, Protsenko omzuna dokununca, uyumuş olduğunu anladı.

Protsenko,

«Nasıl, uyandın mı?» diye sordu.

Saburov kalkmak istedi.

«Otur, otur,» dedi Protsenko.

«Çok mu uyudum?»

«Evet, çok. On dakika... Remizov yaralı dedin, değil mi?»

«Yaralı.»

«Neresinden?»

Saburov, Remizov'un neresinden yaralı olduğunu ve nasıl acı çektiğini anlattı. Protsenko, Remizov'un umduğu gibi gülmüştü.

«Çok küfrediyor mu bizim moruk?» diye sordu Protsenko.

«Hem de nasıl!»

«Maneviyat durumu nasıl?»

«Bence iyi.»

«Kuvvetlerini toplayıp Almanlara saldıracağını yazmış bana. O da bu duruma boyun eğmek istemiyor...»

Protsenko elindeki kâğıda birkaç kez vurdu ve sonra sordu:

«Oradan yalnız mı döndün?»

«Yalnız.»

«Ona haber gönderebilmemiz için yanına birini katmadı mı senin? Moruk, yaşlı, ama, yine de yanılmış demek.»

«Yok, yok, bir subay verdi yanıma,» diye açıkladı Saburov. «Ama yolda öldü.»

Yanında Filipçuk'un belgelerinin ve tabancasının bulunduğunu ancak şimdi hatırlamıştı. Hepsini çıkartıp masanın üzerine bıraktı.

Protsenko,

«Demek böyle ha!» dedi. Kaşlarını çatmış, somurtmuştu: «Çok mu ateş açtı Almanlar üzerinize?»

«Evet, çok açtılar.»

«Gündüz geçebilme imkânı yok mu?»

«İmkânsız bu!»

Protsenko,

«Eveet!» dedi.

Bir şeyler söylemek istiyor, ama bir türlü başlayamıyordu söze:

«Yarın gece bir saldırı düzenlemek zorundayım bu durumda. Peki onu nasıl öldürdüler?»

«Kimi?»

«Onu.»

Protsenko başıyla masanın üzerindeki Flipçuk'un eşyalarını gösterdi.

«Öldürücü yaralar aldı. Taşıyıp getireyim dedim, ama sonra kollarımda öldü.»

Protsenko yine bir,

«Evet...» dedi.

Saburov'un gözleri kapanıyordu yorgunluktan. Protsenko'nun onu geriye, Remizov'a yollamak istediğini, ama bir türlü söylemeye karar veremediğini sezinliyordu belli belirsiz.

Protsenko orada duran Kurmay Başkanına:

«Dinle, Yegor Petroviç, dedi. Otur ve Remizov'a bir emir yaz hemen... Yalnız oradaki durumu ayrıntılarıyla gözümüzün önüne getirerek bir karara varalım. Tam saldırı saatini, havai fişekleri, her şeyi eksiksiz düşünelim.»

Kâğıdı bırakmış olan Kurmay Başkanı yeniden önüne çekti,

«Ben gerisini yazarım artık,» dedi.

Protsenko, Saburov'a dönerek, onun yorgun yüzüne baktı. Belki beşinci kez:

«Eveet...» diye tekrarladı. «Sen niye oturuyorsun öyle? Yat şimdilik!»

Bu «şimdilik» sözcüğünü çekine çekine, korkarak söylemişti hemen hemen,

«Hadi, yat şimdilik,» diye tekrarladı. «Haydi, Emrediyorum.»

Saburov son bir çabayla ayaklarını sedirin üzerine çıkartabildi. Çizmeleri ayağında, yüzünü sığınağın soğuk ve ıslak duvarına dayamış bir durumda hemen derin bir uykuya daldı. Uyumadan önceki son düşüncesi ise: «Beni muhakkak yine geri gönderecekler. Ama gönderirlerse göndersinler. Ben şurada yarım saatçik uyuyayım da!...» olmuştu.

Protsenko ağır ağır sığınağı arşınlıyor, Kurmay Başkanına emir yazdırıyordu. Arada bir de gelip Saburov'a

bakıyordu. Saburov derin bir uykuya dalmıştı. Protsenko başından uzaklaşıp emri yazdırmasını sürdürüyor, sonra yine gelip Saburov'un başına dikiliyor, ona bakıyor.

Sonra emir yazdırmayı bırakarak,

«Dinle beni Yegor Petroviç,» dedi. «Bunun yerine Vostrikov'u da gönderebiliriz, değil mi?»

Kurmay Başkanı,

«Evet, gönderebiliriz,» diye onayladı. «Sözlü bir şey göndermeyip yalnız emirleri mi vereceksiniz?»

«Ya, doğru! Onunla sözlü bir emir de yollamak zorunda kalırsam çok kötü olur.»

«Evet efendim. Eğer sözlü bir emir göndermeyecekseniz Vostrikov gidebilir.»

Protsenko başıyla Saburov'u işaret ederek:

«Onu gönderecektim ama, bir gece içinde üçüncü kez gitmesi çok güç olacak.»

Kurmay Başkanı,

«Evet, güç gider, ama yine de daha kolay varır oraya.» dedi. «O, iki kez karnının üzerinde sürünerek geçti o yoldan. Her tümseği, her çukuru bilir.»

Protsenko,

«Eveet,» diye mırıldandı yine. «Muhakkak bu emir yerine ulaşmalı.»

Yüzükoyun yatmış uyuyan Saburov'a baktı; bir süre düşündü, sonra,

«Sonra bir şey daha var,» dedi. «Bir şey daha çok önemli...»

«Ne?» diye sordu Kurmay başkanı.

«Emrin oraya vardığını da tam olarak bilmem gerekir.»

Sonra gitti Saburov'u dürterek uyandırdı:

«Aleksey İvanoviç!...»

Saburov kalktı. Kısa bir uykudan sonra uyanıp, tam zamanında aklı başına gelen birinin «esas duruşuyla» dikildi hemen.

«Buyrun,» dedi.

Protsenko:

«Al, işte emir bu,» dedi. «Remizov'a varır varmaz Volga'nın üstüne biri yeşil, biri kırmızı, iki işaret fişeği atarak haber ver bize. Eğer işaret fişekleri yoksa, yine aynı yönde havaya bir anda izli mermi at üç sıra. Biraz durduktan sonra bir daha at. Buradan görünür, değil mi?»

«Evet,» dedi Saburov.

«Böylece oraya vardığını, emri ilettiğini bilmiş olacağım,» dedi Protsenko ve omzunu sıvazlayarak sordu: «Yolda uyuyup kalmazsın ya?... Eğer birden uyuyuverirsen, uyandığında bir de bakarsın ki ortalık ağarıvermiş!...»

Saburov,

«Yok, uyumam,» dedi. «Almanlar bırakmaz ki uyumaya.»

«Almanlar mı bırakmaz?» diye güldü Protsenko. «Namusun üzerine doğru söyle: Korkunç yorgunsun, değil mi?»

«Bir şeyim yok, uyumam.»

«İyi öyleyse. Hadi, geç masanın başına da otur biraz.»

Saburov masanın başına geçip oturunca Protsenko kapıyı açıp bağırdı dışarı:

«Ne o?... Çay mı yapıyorsunuz orada?»

Sonra dışarı çıktı. Alçak sesle bir emir verdi. İki dakika sonra, Protsenko, Saburov ve Kurmay Başkanı masada otururlarken Vostrikov girdi içeri. Üzerinde çay bardaklarından başka biraz bisküvi ve nereden alındığı belirsiz bir kutu vişne reçeli bulunan bir tepsi vardı elinde.

Protsenko,

«Kuşkusuz,» dedi. «Seni bir kutu reçelle ağırlayamam. Ama bu Ukrayna vişnesinden yapılmadır. Bak, gördün mü, Kiev'den getirtiyorum.»

Kutuyu elinde çevirip tırnağıyla «Reçel Fabrikası - Kiev» yazısının altını çizdi.

Saburov,

«Her zaman Kiev'den mi getirtirsiniz?» diye sordu.

«Yok canım. Takılıyorum. Voronej'in orada bir yerde yapıyorlar. Vişneyi çok severim de... Hadi, içelim çayımızı.»

Saburov'u gönderme kuşkularına bir daha dönmedi Protsenko. Gereğinden çok duygulu davranmanın, ölüme yollanan kişinin ölüm olasılığının düşünüldüğünü göstermekten başka bir işe yaramayacağını hissediyordu içgüdüyle. Birden bir zamanlar okuduğu VUTSİK yatılı okuluna getirdi konuşmayı,

«Bir şey öğrettikleri yoktu,» dedi. «Dış görünüş iyiydi: Üniformalar, külot pantolonlar... Hiç bir şey öğretmiyorlardı diyorum, ama dans ve ölçülü davranışlar dışında kuşkusuz...»

Kurmay Başkanı,

«Nasıl?... Kibarlık mı öğretiyorlardı yalnızca?» diyerek güldü.

«Artık öğretip öğretmediklerine sen karar ver, Yegor Petroviç.»

«Doğrusunu söylemek gerekirse, hiç farkında değilim,» dedi Kurmay Başkanı.

«Evet, doğrudur. Karargâhımda benim onaylayacağım şeyler yapıldığı zaman çıkar ortaya kibarlığım. Ama onaylamayacağım şeyler yapıldığı zaman, bana öğretilen bu kibarlığı hemen unutuveririm. Benim işte böyle, unutkan bir yaradılışım vardır.»

Saburov bardağındaki sıcak çayı içti. Ama yeniden bir uyuma isteği sarıvermişti birden benliğini. İkinci bardaktan sonra ise biraz açılır gibi oldu. Reçel lezzetliydi. İçindeki vişneler çocukluğundan beri sevdiği gibi çekirdeksizdi. Protsenko üçüncü bardağın doldurulmasını emredince, artık gitme zamanının geldiğini anladı. Gelen son

bardaktan birkaç yudum alıp kalktı.

Protsenko,

«Niçin bitirmedin?» diye sordu.

«Gitme zamanı geldi, yoldaş Generalim. İzin verirseniz gideyim artık.»

«Git. Demek ki, işaret fişeği yoksa izli mermilerle üç dizi ateş edeceksin. Üç, sonra da bir dizi...»

«Anladım,» dedi Saburov.

«Volga'nın üzerine doğru.»

«Evet efendim.»

Selâm vererek geri döndü ve çıktı sığınaktan.

Kurmay Başkanıyla Protsenko susuyorlardı. Kurmay Başkanı dışarı çıktı; kısa bir süre sonra geri döndüğünde Protsenko:

«Nasıl? Taburlardan adam toplama işini bitirdiniz mi?» diye sordu.

«Bitmek üzere.»

«Elinizi çabuk tutun. Artık gün erken ağarıyor. Ortalık ağarmadan bitmesi gerek.»

Birden Saburov'u düşünerek sordu:

«Ne dersiniz, varabilecek mi?»

«Bence varır.»

«Bence de öyle. Biliyor musun, tam dönmüş giderken arkasından bir an «İşte sana General sözü, üçüncü kez varırsan Lenin nişanı verdireceğim sana!» diye seslenecek oldum. Ama belki onaylamazlar diye tuttum kendimi. Biz önerelim de, yukarsı düşünsün onaylayıp onaylamamayı.»

Bu sırada Saburov takır takır buz tutmuş toprağın üzerinde sürünüyordu. Almanlar, ya artık ortalık ağarmak üzere olduğundan, ya da artık kimse geçmez sandıklarından olacak, ya da bütün gece boyunca kıyıyı ateş altında tutmakla yetindikleri için, Saburov yolun yarısına geldiği halde hiç ateş etmemişlerdi. Başlangıçta bu durum Saburov'u ürkütmüştü: «Yoksa bir pusu mu kurdu-

lar?» diye düşündü. Parabellumunu çıkartıp emniyetini açtı. Sonra kemerinden bir «limon» el bombası çıkartarak onu da sol eline aldı. Gerçi şimdi daha güçlükle sürünebiliyordu, ama yine bombayı elinden bırakmıyor, en ufak bir tehlike anında fırlatmak için hazır tutuyordu. Birden aklına yanında taşıdığı emir geldi. O durumda ikinci bombayı da kendi ayakları dibine atması gerekirdi. Ama elli adım kadar daha sürününce bu düşünce yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştı. Bilinçaltından gelen bir ses, ona her şeyin yolunda gideceğini söylüyordu. Gerçekten de yol boyunca bir tek mermi bile atılmadan hedefi olan yıkıntılara vardı.

Grigoroviç,

«Saburov, yine sen misin?» diye seslendi.

«Evet, yine benim.»

«Filipçuk nerede?»

«Öldü.»

«Nerede öldü?»

«Karşı tarafa yakın bir yerde.»

«Yoksa kıyıda mı yatıyor?»

«Evet, kıyıda; ama bizimkinde...»

Birden Filipçuk'un ölü yüzü geldi aklına. Dönüşünde Bölük komutanına Filipçuk'un cesedinin getirilip getirilmediğini sormuştu. Getirildiğini öğrenince de yattığı yeri görmek istemiş ve küçük bir el feneriyle yüzüne bakmıştı. Yüzü bembeyazdı. Oradaki askerlerden biri kanını, çamurunu silivermişti yüzünün. Şimdi yatan şu adamla bir saat önce «Burada mısın?» «Buradayım!» diye fısıldaşmaları yaşamı içersindeki benzer olaylardan belki de yüzüncüsüydü, ama yine bir tuhaf olmuştu birden.

Remizov'un yanına girerek emri verdi. Remizov emri okudu ve sonra Filipçuk'u sordu. Saburov, Grigoroviç'e anlattıklarını kısaca ona da tekrarladı.

Remizov,

«Belgelerini getirmedin mi?» diye sordu.

«Hayır, Generale verdim.»

«İyi.»

Saburov,

«Haa, unutuyordum,» dedi. «Buraya varışımı bildirmek için işaret vermemiz gerekiyordu. Sizde yeşil, kırmızı renkte işaret fişeği var mı?»

«Olacak sanırım. Ama yine de bir soralım. Hey, Şarapov. işaret fişeği var mı?»

«Yok yoldaş Albayım. Hepsi bitti.»

«İşaret fişeği kalmamış.» dedi Remizov.

«O zaman Volga'nın üzerine doğru izli mermiler atmamız gerekiyor. Önce üç, ardından da tek...»

Remizov canlanmıştı,

«Bak bu oldu işte,» dedi, sonra yeniden bağırdı. «Şarapov!»

Şarapov kapıda göründü. Remizov,

«Kalkmama yardım et benim,» dedi.

Şarapov'un yardımıyla kalktı. İnleyerek, iki büklüm olup kıvrana kıvrana sığınakta dolaşmaya başladı bir ileri bir geri. Sonra:

«Otomatik tüfeğimi ver benim. Sende izli mermi dolu şarjör var mı?» diye sordu.

«Ben takayım.»

«Ver sen bana. Hadi gidelim Saburov. Varışının işaretini sevinçle ben kendim vereceğim. Bizim Albaylar kendi silâhlarını pek kullanmazlar. İş mi bu yani?... Alman cephesine ilk gittiğim zaman teğmendim daha. Gönüllü gitmiştim. Almanları daha korunaklarından çıkmadan biçiyordum. Yaşım küçüktü, ama açıkgözdüm. Ya, işte böyle... Ama şimdi bu rütbede olmaz bu...»

Sonra otomatiğini kaldırarak sordu:

«Eee, ne yana ateş edeceğim?... Buraya mı?... Öyle mi anlaşmıştınız?»

Saburov,

«Evet, öyle,» dedi. «Durun, durun, karıştırdım ben.

Allah belâsını versin bu yorgunluğun! Üç kez değil. Üç otomatik tüfek birden ateş edecekti.»

Remizov,

«Yaylım ateş yani, öyle mi?» diye sordu ve sonra seslendi aşağıdaki sığınağa doğru: «Hey! Şarapov!...»

Şarapov sığınaktan çıkarak cevap verdi:

«Buyrun!»

«Otomatik tüfeğini al gel buraya. Yanında izli mermisi olan bir kişi daha gelsin! Gelin buraya!»

Şarapov'la bir otomatik tüfekçi er sığınaktan çıkıp geldiler.

«Yanıma dizilin,» dedi Remizov. «Benim 'bir, iki, üç!' komutumla hep birlikte hiç kesmeden uzun bir ateş açacağız. Ben aşağıya, sen yukarıya, sen ise daha yukarı... Tam aya doğru. Bunu, yitirdiğimiz Filipçuk için selâm töreni sayıyorum. Sizce de öyle mi Saburov?»

«Kuşkusuz...»

Remizov,

«İyi bir komutandı, yazık oldu,» dedi ve yanındaki askere dönerek ekledi: «Haydi, otomatiğini Yüzbaşına ver. Alın Saburov, arkadaşlarımızın anısına atalım...»

Üçü birden «üç!» komutuyla birlikte otomatiklerini boşalttıkları sırada artık hava ağarmaya başlamıştı. Mermiler arkalarında bıraktıkları izle yollarının sonu olan yerde kaybolana kadar Volga'yı aydınlattılar. Remizov daha sonra bir kez daha ateş etti ve Saburov'a baktı.

Saburov,

«Tamam...» dedi, artık geri dönme zamanının geldiğini söylemek istiyordu.

Ama Remizov onun söylemek istediği şeyi sezmişti. Babacan bir ses tonuyla, sert sert:

«Hayır, bırakamam sizi,» dedi. «Artık ortalık ağarıyor. Zaten ağarmasa da salmazdım sizi. Üç kez şansını denedin yeter. Daha çok denemeye gerek yok. Yarın gece

Almanları yardığımız zaman gidersiniz.»

Saburov,

«İyi ama, orada Taburum komutansız kaldı benim,» diye itiraz edecek oldu.

«Benim burada iki Taburum da komutansız. Hadi, git yat şimdi. Şarapov! Komiserin karyolasını hazırlayıver Yüzbaşına!... Komiserimi yitirdim. Çok iyi bir insandı. Bir ay önce parti bölge örgütünden gönderilmişti. Savaşmayı pek beceremezdi. Ama iyi yürekliliğini benim içime bile kurt gibi yerleştirdi. Çok acıdım ona. Öyle acıdım ki, şaşarsın...»

Sonra göz pınarlarında oluşan yaşları silerek ekledi:

«Haydi, sığınağa gidelim.»

— *XIX* —

Saburov uyandığı zaman artık saat üçe gelmişti. Hemen hemen sekiz saattir uyuyordu. Sığınağın köşesinde birisi vardı ve birşeyler karıştırıyordu.

«Kim var orada?» diye sordu Saburov.

«Ben.»

Karşısında şişman bir genç kız duruyordu. Kollarını sıvamıştı ve üniformasının üzerine bir önlük takmıştı.

«Albay nerede?» diye sordu Saburov.

«İleri hatlarda?»

«İleri hatlarınız nerede sizin?»

«Hemen yakında.»

Saburov ayaklarını döşemeye indirdi. O zaman farketti birisinin çizmelerini ve dolaklarını çıkarıvermiş olduğunu.

Genç kız,

«Oturun,» dedi. «Dolaklarınız iyice ıslanmıştı, ben çıkardım, şimdi getiririm.»

Saburov:

«Peki benim çizmelerimi kim çıkardı?» diye sordu.

«Kim olduğu belli: Şarapov... Çizmelerle uyunabilir mi hiç?»

Kız bitişik odaya gitti ve hemen bir elinde Saburov'un kurumuş, buruşmuş çizmeleri, ötekinde ise dolakları olduğu halde dönüp geldi.

«İşte, giyin.»

«Adın ne senin?» diye sordu Saburov.

«Paşa.»

«Herkes gitmiş, burada yalnız siz mi kaldınız? Başka kimse yok mu?»

«Evet, yalnız ben kaldım,» dedi Paşa. «Hepsi ön hatlara gitti. İşte telefon orada.»

Saburov dikkatle baktı kıza. İri yarı, şişman olduğu kadar da sağlam yapılı, kırmızı yüzlü ve ufak, kalkık burunlu bir kızdı bu.

«Arada karargâhın savunması size de düşüyor mu?» diye sordu Saburov dolaklarını bağlarken.

Paşa onun bu saçma sorusunu pek beğenmemişti. Soğuk soğuk cevap verdi:

«Evet, düşüyor... Bir şeyler yemek ister miydiniz?»

«İsterim ya.»

«Albay bana emir verdi. Uyumanız ve karnınızı doyurmanız için size özen göstermemi söyledi.»

Saburov güldü,

«Peki başka bir emir vermedi mi hiç?» diye sordu.

Paşa şakayı anlamamıştı. Ciddi ciddi cevap verdi,

«Hayır.» dedi. «Yalnız uyandığınız ve karnınızı doyurduğunuz zaman yanına gitmenizi söyledi. Bir otomatik tüfekçi sizi götürecek oraya.»

«Peki sen neyle doyuracaksın beni?»

«Konserveyle. Kara buğday lâpası var, yer misiniz?»

Saburov'un sorusu anlaşılan Paşa'nın çok tuhafına

gitmişti. Omzunu silkmiş, şaşırarak «konserve» yerine «kınsırve» demişti.

Saburov,

«Ne yapalım, yiyelim bakalım,» dedi.

«İçine yağ da koymuştum. Ama yarın ne hazırlayacağım, ben de bilmiyorum.»

«Volga hâlâ donmadı mı?» diye sordu Saburov.

«Şeytan bilir bunu. Kimi dondu diyor, kimi donmadı... Ama yiyecek getirilemiyor. Beğendiğiniz şeyleri yiyememenizin nedeni de bu işte.»

Dışarı çıktı ve az sonra elinde bir tavayla döndü.

«İşte, buyrun, yiyin,» dedi.

Sonra köşeye gitti. Bir matara çıkardı ve ev sahibi davranışlarıyla çalkalayıp Saburov'a sormadan yarım bardak doldurdu.

Saburov,

«Şarapov nerede?» diye sordu.

«Albayın yanında. Her zaman öyle yapar. Hiç ayrılmaz Albayın peşinden.»

Saburov'un söylemesini beklemeden karşısındaki tabureye oturdu ve elini çenesine dayayarak hiç çekinmeden dikkatle Saburov'u süzmeye başladı. Alaya her yeni geleni böyle gereği gibi süzer; ona karşı merakını giderir ve bundan da büyük bir zevk duyardı.

Saburov,

«Niçin öyle bakıyorsun?» diye sordu.

«Hiiç!.. Öyle baktım işte... Bundan sonra bizimle mi kalacaksınız?»

«Hayır, kalmayacağım.»

«Peki niçin geldiniz öyleyse?»

«İzin verirseniz, görevli olarak geldim,» dedi Saburov gülerek. «Yarın da gideceğim. Nasıl, oldu mu?»

Kız yine şakayı anlamamıştı,

«Niçin olmasın?» dedi. «Öyleyse canınız ne isterse yiyebilirsiniz. Burada bundan başka bir şeyimiz yok. Belki

çay içersiniz... O var işte.»

«Hayır, istemem.»

«Oysa Sergey Vasilyeviç her zaman çay içer,» dedi Paşa azarlar gibi.

«Kim bu Sergey Vasilyeviç?»

«Albay, canım.»

«O içebilir. Ben istemiyorum.»

Paşa sakin sakin,

«Siz nasıl isterseniz,» dedi. «Belki, çikolata da verebilirim size, ne dersiniz?»

«İstemem.»

«Sergey Vasilyeviç yenecek ne varsa size vermemi söyledi. Çikolata da mı istemiyorsunuz yani?»

«Evet, istemiyorum.»

Paşa üzerinden yük kalkmış gibi,

«Eh, siz bilirsiniz öyleyse,» dedi. «Zaten Albayın birkaç paket çikolatası kalmıştı ancak.»

Saburov kara buğday lâpasından birkaç kaşık aldıktan sonra,

«Sözünü ettiğin otomatik tüfekçi nerede?» diye sordu.

«Korunakta. Sergey Vasilyeviç, sizi götürmesini emretti ona.»

Saburov kalktı:

«Çok teşekkür ederim.»

Paşa,

«Şansınız açık olsun,» dedi. «Hiç yemediniz gibi bir şey. Sergey Vasilyeviç gibi... Onun bir komiseri vardı burada, dün öldürdüler, işte o çok düşkündü boğazına. Ama çok iyi bir insandı Platon Ivanoviç. Tanımıyor musunuz?»

«Hayır, tanımıyorum.»

Paşa tekrarladı :

«Çok iyi bir insandı o. Ne verirseniz verin yer ve daha isterdi. Çok da tatlı dilliydi.»

Saburov çıktı. Sığınağın yanındaki korunakta, gerçekten de bir otomatik tüfekçi bekliyordu onu.

Saburov,

«Haydi bakalım, gidelim,» dedi.

Otomatik tüfekçi,

«Yürümeye gerek yok Yüzbaşım,» dedi. «Emekleyerek gitsek de olur, çok yakın.»

Remizov'un yönetimindeki özeniydi bu. Sığınağın az ilersindeki yıkıntılar arasından bağlantı hendekleri geçiyordu. Bu hendekler şarapnel parçalarının artık hiç tehlike yaratamayacağı kayalık bir bölgede son buluyordu. Beş dakika sonra Saburov yeterince ustalıkla yapılmış bir gözetleme noktasındaydı. Remizov'un mevzilerini Almanlardan ayıran dik bir yamacın en ucunda, sürekli olarak Alman topçularınca dövülen tek bir ev yıkıntısı vardı. Remizov, buranın temellerini derince kazdırmış, altına yeterince geniş ve her iki yandan da Almanların gözünden gizlenmiş bir yeraltı sığınağı yaptırmıştı.

Toprak geceleyin buz tutmuştu. Yamacın dibinde, yuvarlanarak devrilmiş bir tank ve bir sürü ceset vardı.

Remizov selâm yerine sordu:

«Nasıl, kahvaltı ettiniz mi?»

«Sağolun yoldaş Albayım.»

«Bak bu iyi işte. Demek Paşa sizi kandıramamış. O benim koruyucu meleğimdir. Gerekli gereksiz zamanlarda her şeyi benim için saklar. Bir türlü konukseverliği öğretemedim ona.»

Saburov,

«Oysa tam tersi oldu,» dedi. «Hattâ çikolata bile vermek istedi bana.»

«Yok canım!.. Çok büyük bir gelişme bu... Büyük bir ilerleme var... Bugün bizim burası sessiz, ama daha çok kuşkulanıyorum.»

«Niçin kuşkulanıyorsunuz?»

«Hiç yüklenmiyorlar bana. Şerefimle söylüyorum ki, dünden beri, hep bütün güçleriyle üstüme yüklenecekler diye bekleyip durdum. Ama görünüşe bakılırsa tam tersi oldu: Generale yüklendiler. Duyuyor musunuz?»

Gerçekten de sol yandan silâh sesleri geliyordu.

«Gelen seslere bakılacak olursa, tam dört kez bomba savaşına kadar vardırdılar işi! Neyse, demek siz iyice aldınız uykunuzu?.. Dün bir çocuk gibi uyudunuz. Yine az sayılır aslında. Ben sizin yerinizde olsaydım böyle bir yorgunluktan sonra tam yirmidört saat deliksiz uyurdum. Uyandırılmamanızı emretmiştim. Sonunda yine de uyandıracaklardı sizi, ama şimdilik buna hiç bir neden yoktu. Kıpırdanmalar var. Evet, evet, kıpırdanıyorlar. Alın dürbünü bakın isterseniz...»

Saburov, Remizov'un elinden dürbünü aldı ve yamacın öteki yakasına baktı uzun uzun. Orada burada adamlar koşuşuyorlardı. Evlerin arasındaki açıklıkta önce bir tank, sonra bir tank daha görünüp kayboldu.

Saburov :

«Bizim topçu hazırlık ateşi yapıldı mı?» diye sordu.

«Bizim bir şey yaptığımız yok. Ama soldakiler kıyıyı iyice bombaladı. Bütün Katyuşalar gürledi. Her zamanki gibi yine sabaha karşı başladılar şakımaya. Sanırım Almanların keyfini kaçırdılar iyice. Siz dinlenebildiniz mi bari?»

«Hem de tam dinlendim.»

«Bugün siz bence burada, Genelkurmayın görevlendirdiği bir subay gibisiniz. Savaşın genel gidişi üzerine gözlemler yapabilirsiniz. Ama, bununla birlikte...»

Remizov aksayarak Saburov'u yanına çekti. Sığınaktan çıktılar ve bir korunağa girip sırtlarını duvara dayadılar.

Remizov yeniden sürdürdü sözlerini:

«Bununla birlikte... Eğer sağ kanada giderseniz iyi olur. Bugün özellikle Generale yükleneceklermiş gibi bir

duygu var içimde. Ben artık onlar için kesilmiş bir dilimden başka bir şey değilim. Benim ne zaman olsa hakkımdan geleceklerini düşünüyorlar. Ama yine de, ne olur ne olmaz, siz gidin oraya. Çünkü sağ kanadım oldukça güçsüz. Tabura komuta eden teğmen Galışev daha çocuk denecek yaşta. Elden ne gelir, dün taburun yarısı kırıldı. Akşama değin orayı şöyle benim adıma bir dolaşıverin. Eğer gerekirse komutayı üzerinize alırsınız. Gece, yarma harekâtı başlayınca birlikte oluruz. Bir daha da sizi yanımdan hiç ayırmam. Olur mu?..»

Remizov'un konuşmasındaki bu hafifliğe, gereğinden de fazla yumuşaklığa şaşırmıştı Saburov. Onun emir biçiminde konuşmasını bekliyordu.

«Olur,» diye kabul etti.

Tam bu sırada yüz metre kadar yukarlarında ağır bir mermi patladı. Remizov çabuk çabuk:

«Hadi, hemen sığınağa gidelim,» dedi ve Saburov'u kolundan çekti. «Gidelim... Gidelim. Bana öyle geliyor ki, gözetleme noktasının nerede olduğunu çok iyi biliyorlar. Ama görüyorsun ya, isabet ettiremiyorlar. Bu sığınakçığa mermilerini raslatabilmeleri için toplarının yarısını yamacın öteki yakasına, benim karşıma getirmeleri gerekir. O zaman tamam işte. İki kez de getirdiler. Ama düşürdük onları. Üçüncüsünü getirmeye ise korkuyorlar. Belki, gece getirsinler, diyeceksiniz, değil mi? O zaman da tutturamazlardı. Topçuları çok kötü nişan alabiliyorlar. Bak, dinle, bu kez de bize ateş ediyorlar...»

Sığınakta böyle gevezelik ederek beş dakika kadar beklediler. Sonra Remizov,

«Eh, sanırım artık dört saatlik bir mola vermişlerdir!» dedi. «Siz gidin artık. Yol göstermesi için yanınıza bir otomatik tüfekçi alırsınız.»

Tabur komutanının sığınağı da Remizov'un gözetleme noktası gibi bir ev yıkıntısının temelleri kazılarak ya-

pılmıştı. Yine onun gibi arkasından derin bir bağlantı hendeği çıkıyordu.

Tabur komutanı olan Galışev, Remizov'un söylediği gibi daha Harb Okulunu yeni bitirecek çağlarda, genç biriydi. Yine de burada geçirdiği bir hafta içersinde tüm cephe alışkanlıklarını öğrenmişti. Saburov'la selâmlaşıp da sığınağın çıkışına birlikte oturdukları zaman, koynundan bir tabaka çıkardı ve kocaman bir sigara yaktı. Saburov ister istemez gülmekten alamadı kendini.

«Bana da verin,» dedi sonra.

Dün geceden beri sigara içmemiş olduğunu hatırlamıştı birden.

Bu sırada arkalarından tanıdık bir ses duyuldu:

«Tabur komutanı nerede?»

Galışev,

«Burada,» diye cevap verdi ve kıvançla güldü. «Burada Anya'cığım. Şimdi tabur komutanı benim.»

Saburov hemen arkaya döndü ve Anya'yla göz göze geldi. Anya o sırada elini çantasına sokmuş, bir şeyler arıyordu. Şaşkınlık ve yorgunluktan eli bir an öylece kalakalmıştı. Şimdi ses çıkarmadan ayakta duruyor, Saburov'a bakıyordu.

Saburov ona doğru birkaç adım attı :

«Anya!»

Anya ise bir türlü kıpırdamıyordu yerinden.

Saburov birkaç adım daha attı ve tek koluyla sarılıp kucakladı:

«Tanrım!.. Sen misin bu Anya?..»

Anya hâlâ ses çıkarmıyor, kıpırdayamıyordu. Taş kesilmişti. Yalnız gözlerini kaldırıp ona baktı. Gözlerinde iri damlalar belirmişti.

Sonunda,

«Gözlerime inanamıyorum,» dedi. «Siz buradasınız?..

Ne zaman geldiniz?»

«Gece geldim.»

«Demek Protsenko'dan gelen sizdiniz, öyle mi?»

«Evet, bendim.»

«Hepimiz. Buraya gelebilen bu adam kim? diye düşünüyorduk. Bu kişinin siz olabileceğini düşünmemiştim doğrusu.»

Anya öylesine sevinmiş ve coşmuştu ki, ona ilk günlerdeki gibi «siz» diyordu.

«Ee, nasılsınız bakalım?» diye sordu Anya.

«İyiyim. Yarın Protsenko ile birleşip yeniden birlikte olacağız.»

«Biliyorum, duymuştum,» dedi Anya, sonra Galışev'e döndü: «Sizde yaralı var mı?»

«Var, iki kişi.»

«İyi. Şimdi bizim mağaraya götürüyüz onları da.»

Sonra yine Saburov'a döndü,

«Ya, demek buradasınız?..» dedi.

«Evet, buradayım işte...»

Anya, yüzünün anlamı hiç değişmeden kollarını açtı ve Saburov'un boynuna sarıldı. Dudaklarına kısa bir öpücük kondurduktan sonra kollarını indirdi.

«Ne güzel,» dedi aynı ses tonuyla. «Ama çok korktum...»

«Ben de,» dedi Saburov.

Galışev hiç ses çıkarmadan izliyordu onları.

Anya, Galışev'e,

«Şimdi götüreceğim yaralıları,» dedi ve sonra yine Saburov'a dönerek, «Bundan sonra hep burada mı kalacaksın?» diye sordu.

Öpüşmeden sonra sanki belleği yeniden yerine gelmiş gibi Saburov'a yine «sen» demeye başlamıştı.

«Hayır, bu gece döneceğim.»

«Hadi gidelim,» dedi Anya. «Korunaklar boyunca biraz yürüyelim. İlerde hastabakıcılar beni bekliyor.»

Saburov, Galışev'e,

«Ben şimdi dönerim Teğmenim,» dedi ve Anya'nın ardından yürüdü.

Bir dönemeci dönüp de Galışev artık onları göremez olunca, Anya Saburov'un kemerinden tutarak sordu:

«Hiç bir şey konuşmadın mı?»

«Neyi konuşmadım mı?»

«Birlikte olmamızı... Ben, birlikte olmayı çok istiyorum seninle. Sana söylemedim, ama çok istiyorum.. »

«Şimdilik konuşmadım,» dedi Saburov.

«Bana öyle geliyor ki, seninle buraya, bu tarafa geçtiğimiz zaman bunlardan söz edecek kadar zaman bulamadık. Sana da öyle gelmiyor mu?»

«Evet, öyle geliyor.»

«Ama hep böyle olacak,» dedi Anya ve bir süre çevreyi dinledi. «Sizin orada, buradakilerden daha ağır savaşlar veriliyor, değil mi?»

«Evet, öyle.»

«Daha ne yani?.. Rica etmek hiç ayıp sayılmaz demektir bu. Niçin rica etmekten utanıyorsun öyleyse?»

«Utandığımdan değil bu,» dedi Saburov. «Bu gece rica edeceğim.»

«Et elbette. Bizi Tümenden kopardıkları akşam çok korkmuştum. Seni bir daha hiç göremeyeceğimi düşünüyordum. Seninle birlikte olmak istiyorum ben.. Ama hayır, sen bana bakma, nasıl istersen öyle yap. Ama şunu bil ki, ben birlikte olmayı çok istiyorum. Şu anda buraya bir bomba düşse korkmam, çünkü sen varsın yanımda. Senin yanında bulunduğum zaman daha da yürekli olacağım, anlıyor musun?.. Kuşkusuz sen de öyle hissediyorsundur. Öyle değil mi?»

Saburov bir an duraksayarak,

«Evet, öyle,» dedi.

Anya yanında olsaydı kendisi için gerçekten daha az

korkacağını, ama onun için daha çok korkacağını düşünmüştü bir an.

«Doğru elbette,» dedi Anya. «Senin de benim gibi düşüneceğini biliyordum. Eh, artık yaralıları alıp gideyim. Sen buradan ayrılmazsın, değil mi?»

«Yok, ayrılmam.»

«Anlamıştım bunu. Ben şimdi yaralıları almaya gidiyorum. Mağaramızda şimdiye kadar görülmemiş sayıda yaralı bulunduğunu biliyorsundur. Nedeni de Volga'dan geçilememesi.»

Böyle söyleyerek sıktı Saburov'un elini.

Saburov onun sırtındaki kaputun daha önce gördüğü kaput olmadığını ancak şimdi farketmişti. Anya,

«Benim kaputum değil,» dedi. «Bir ölünün sırtından çıkartıp verdiler. İşte bak,» diyerek göğsünün solundaki küçük bir deliği gösterdi. «Gördüğün gibi oldukça sağlam. Benimkine şarapnel düştü ve lime lime oldu bir anda.»

«Ne şarapneli?»

«Dün yaralıları taşırken terlemiştim. Kaputumu çıkarıp özenle yanıma koydum katlayarak. Kaputumu karyolanın üzerine nasıl katlayıp koyduğumu bilirsin. Tam üzerine birden bir şarapnel düşüverdi işte.»

Saburov onun elini tuttu ve avucuna alıp baktı. Kaput Anya'nın boyuna göre değildi ve kol ağızları kıvrılmıştı. Kaba çuha eline sürtmüş, yen ucunun bulunduğu yere halka biçiminde kan oturmuştu.

«Öteki elini ver bakalım,» dedi Saburov.

Öbür eli de öyleydi.

«Görüyor musun, bak nasıl sürtmüş. Söyle de sana başka kaput versinler.»

«Olur.»

«Ama bir an önce söyle.»

Avuçlarındaki elleri sıktı ve sonra dudaklarına gö-

türüp, her ikisinin de kan oturmuş yerlerini öptü birkaç kez.

«Hadi git,» dedi sonra. «Protsenko'yu görüp birlikte olmamızı isteyeceğim.»

Anya,

«O karşı çıkmaz,» diye açıkladı düşüncesini. «Böyle bir şeye karşı çıkmaz.»

Ellerini, herhalde Saburov'un daha fazla acımasını istemediği için kaputunun ceplerine soktu. Sonra bağlantı hendeklerinden birine inip uzaklaştı.

Galışev'in yanında hemen hemen sakin bir gün geçiren Saburov, hava kararınca Remizov'un komuta noktasına döndü. Remizov karyolasına yarı uzanmış, sigara içiyordu. Biraz ötesinde ise Kurmay Başkanı oturuyordu.

Artık her şeyin kararlaştırıldığı, hazırlandığı, başka bir emir verilmeyeceği ve bundan sonra yapılacak tek şeyin belirtilen dakikayı beklemek olduğu zamanlardaki sessizlik çökmüştü sığınağa.

Remizov,

«Komutayı Binbaşı Annenskiy'e bırakacağım ve saldırı grubuyla kendim gideceğim,» dedi.

Remizov'un arkasında oturan Kurmay Başkanı, saldırı grubuyla kendisinin gitmesinin gerektiğini, Albayın yaralı olduğunu, burada kalmak zorunda olduğunu, gidişinin tam bir düşüncesizlik olacağını anlatan işaretler yapıyordu Saburov'a. Saburov, Annenskiy'in bu işaretini ancak anlayabilmişti ki, Remizov arkasını dönmeden sordu :

«Ne diye işaret edip duruyorsunuz? Boşuna tartışmaya, işaretleşmeye falan kalkmayın. Görmüyorum, ama duyuyorum. Beni caydıramazsınız. Yüzbaşıya boşuna işaret ediyorsunuz. O da caydıramaz beni. En doğrusu da bu olur zaten. Öyle değil mi Yüzbaşı?»

Saburov,

«Siz neyi daha doğru buluyorsanız öyle olsun,» dedi.

Bu durumda tartışmanın bir işe yaramayacağını anlamıştı.

Remizov,

«Hah şöyle!» diyerek rahat bir soluk aldı.

Böyle çabucak karşısındakini inandırabileceğini sanmıyor, başka kandırma yolları arıyordu. Sürdürdü:

«Size gelince, belki benimle gelmek istersiniz, diye düşünüyorum. Eğer gelirseniz yerinize daha çabuk varırsınız. Ama ne olursa olsun sizin isteğinize kalmış bir şey bu.»

«Eğer sizinle gelmeme izin verirseniz sevinirim.»

Remizov, Annenskiy'e döndü,

«Siz, Semyon Semyonoviç,» dedi. «Siz iyi bir komutansınız. Ama sizin şu anda Alaya bakmanız daha doğru olacak. Durum çok ciddi. Generale de böyle bildireceğim durumu. Sizin Kurmay Başkanı için biraz aşırı ateşli bir yaradılışınız var. Çünkü Kurmay Başkanı çoğu kez yalnız kalmak, döşemesindeki dört kalasın beşincisiymiş gibi sığınağından ayrılmamak zorundadır. Evet, evet, alay etmiyorum. Alay komutanınız günde üç kez ateş altında kalıyor diye siz de iki kez kalmak istiyorsunuz. Bu durumu korunakta kalmak sayıyor ve utanıyorsunuz bundan. Ruhsal dengenizi düzeltebilmek için saldırıya katılma gereğine inanıyorsunuz. Benimle hiç tartışmayın bu konuda. Bu görev nasıl bana düşüyorsa, size de böyle bir Kurmay Başkanlığı düşüyor. Düşmanı her zaman kaçmasın diye eteğinden tutacaksınız; böylece de o zaman beni desteklemiş, bana yardım etmiş olacaksınız.»

Annenskiy hiç cevap vermedi. Sözlerinin beklenmedik bir anlama çekilmesinden sıkılmıştı. Ama gücenmemişti de. Şu yaşlı adam, duyduğu babaca kuşkuları iyi yürekliliklе, en ince ayrıntılarına değin dile getirmişti.

Remizov, Şarapov'u çağırdı. Onun yardımıyla gocuğunu giydi, kemerini kuşanıp şapkasını kafasına geçirdi. Sonra Saburov'a bakarak,

«Miğferi sevmiyorum nedense,» dedi. «Belki daha uygun olurdu, ama artık gençlik kalmadı bizde.»

Sonra elini kulağının yanına götürüp şapkasının doğru oturup oturmadığına baktı. Kemerine iki el bombası astı ve otomatik tüfeğini aldı. Bütün bu hazırlıklar bitince saatine baktı. Protsenko'nun verdiği emirden, saldırının saat onda başlaması gerektiğini bilen Saburov da baktı saatına: Ona, on dakika vardı.

Remizov Kurmay Başkanı'nın elini sıktı:

«Haydi Allahaısmarladık Semyon Semyonoviç. Boşuna üzmeyin kendinizi. Hadi gidelim biz artık Yüzbaşım. Şarapov, sen de gel benimle!»

On dakika sonra, bir sürü korunaklarla delik deşik edilmiş Volga'ya doğru inen yamaçtaki dar korunaklardan birindeydiler. Bu korunaklar Remizov'un emriyle saldırıya katılacak gruplarla doldurulmuştu. Bir bölüm erler ellerinde silâhlarla korunaklarda oturuyor. Durumları daha uygun olan bir bölümü ise sığınak duvarlarına ve birbirlerine sırtını dayayarak taşlara oturmuşlardı. Konuşmaların fısıltıyla yapılması emredilmişti. Kanadın biri Almanlardan oldukça uzaktaydı; ama öteki kanat ise sabah yapılan saptamalara göre ancak elli metre uzaktaydı düşmana. Az sonra başlarının üzerinden hırıldayarak bir «U - 2» geçti. Yarım kilometre ilerde Alman mevzilerinin üzerinde havai fişeklerden beyaz bir top bırakıp bombalarını attı. O zaman konuşmalar da başladı: Artık yüksek sesle konuşmalarının sakıncası kalmamıştı.

Erlerden biri, bir «U - 2» daha üstlerinde vızıldayınca,

«Kırallığın hava kuvvetleri uçuşa çıkmış,» diye mırıldandı.

«Yok, mısır patlatıyor.»

«Bizim Kuzey-Batıda buna «Ormancı» derler,» dedi bir başkası.

Bir üçüncü asker de :

«Eee, yerine göre,» diye atıldı. «Her yerin özelliklerine göre değişir. Nerede mısır çoksa, orada mısır patlatıcısı; nerede bostan çoksa, orada da ormancı denir. Önemli olan şu: Çok alçaktan uçuyor; anlaşılan toprağı seviyor.»

Remizov,

«Eğer gecikme olmazsa bir dakika içinde hava ateşlerinin başlaması gerek,» dedi Saburov'a.

Sonra korunakta, hemen yanında duran bir savaşçıya sordu :

«Çokça bomba aldınız mı yanınıza?»

Genç çavuş,

«Evet, sekiz bomba aldık, yoldaş Albayım,» dedi.

«Yavaş, ol, bağırmana gerek yok. Sekiz mi?.. Pek fazla değil bu. Karşınıza, gerisinde alman bulunan bir duvar çıksa, devirebilecek misiniz?»

«O zaman biz de havaya uçururuz yoldaş Albayım,» dedi çavuş.

«Peki dinamit de aldınız mı yanınıza?»

«Ne kadar isterseniz!»

«Ne kadar aldınız?»

«Altı kilo.»

Remizov bir başka savaşçıya döndü,

«Peki senin tüfeğinin neden süngüsü yok?» diye sordu.

Asker,

«Benim 'kızkardeş' burada yatıyor,» dedi ve eliyle pantolonun yanına vurarak oradaki kılıcını şangırdattı.

«Ne o, Kazak mısın sen?»

«Kahraman Tuğgeneral Dovator'un atlı kolordusundan geldim,» dedi asker.

Remizov gülerek,

«Kazaksın, ama atın yok,» diye atıldı.

«Artık atı unuttum. Bir buçuk aydan beri at görmedim hiç.»

«Peki böyle olunca sıkılıyor musun?»

«Burada sıkılabilmek için bile zaman yok ki, yoldaş Albayım,» dedi asker ve aynı anda kılıcını okşayarak, ne de olsa sıkıldığını belirtti elinde olmadan.

Remizov,

«Eh, artık zaman geldi,» dedi.

Saldırıyı yürütecek olan bölük komutanlarını yanına çağırttı ve her şeyin hazır olup olmadığını sordu.

«Hazır,» dedi biri.

«Demek ki, ilk topçu salvosunu sol kıyıdan yapacaksın, anlaşıldı mı?»

«Evet.»

Remizov,

«Ama sol kıyıda umut yok,» dedi. «Kendi havanların da ateş açsınlar oradan, sol kıyıdan...»

«Açacaklar Albayım.»

«Hımm!.. Zaman geldi artık...» diye yeniden söylendi Remizov ve yüzünü Volga'ya çevirerek baktı.

Saburov da dönüp baktı. Tam o sırada uzaklarda, kıyının sol yanında bir gürleme, bir çatırtı oldu. Bir şey ıslık çalarak başlarının üzerinden uçtu geçti.

Saburov,

«Hah, işte 'Katyuşa'lar şarkıya başladılar,» dedi Remizov'a.

Ama Remizov hiç bir davranışta bulunmadı. Saburov «Katyuşa»ların gürültüsünden sözlerinin duyulmadığını anladı.

Sol kıyının daha aşağı ve daha yukarı kesimlerinde yeniden gürlemeler duyulmaya, kısa bir alevden sonra yeniden gökyüzünde havan salvolarının ateşten çizgileri uçuşmaya başladı. Çok yakına, yarım kilometre ötelerine düşüyordu mermiler.

Havan salvoları da bitince,

«İyi ayarladılar sanırım,» dedi Remizov. «Hem de çok iyi... Doğrusunu söylemek gerekirse şu 'Katyuşa'lardan

korkuyorum. Yapılan yanlışlığı bir kare içinde veriveriyor. Hemen düzelt o zaman. Çok güçlü bir araç!..»

«Katyuşa»ların ardından sol kıyıdan toplar da gürlemeye başladı. Uzak parıltıları bir orada, bir burada görünüyor; ağır mermileri başlarının üzerinden uçuyordu. Almanların ilersinde gökyüzü kıpkızıl bulutlarla kaplanmıştı. Mermiler yakınlarında patladıkça bu parıltılar karanlıkta ya bir evin köşesini, ya bir yıkık duvarı, ya da bozulmuş, ezilmiş benzin tanklarını aydınlatıyordu arada bir.

Merminin biri yamacın oldukça yakınına düşünce,

«Kısa düştü,» dedi Remizov. «Hadi bakalım Yüzbaşı, gidelim.»

Kendisinden hiç umulmayan bir çeviklikle korunaktan sıçradı ve çevresine bakınmadan ileri yürüdü. Saburov da onu izledi hemen. Şarapov ile üç dört otomatik tüfekçi asker peşlerinden geliyordu.

Topçu ateşi devam ediyordu. Alman mevzilerinin üstünde ve uzaklarında, daha derinlerinde patlayan ağır mermilerin gümbürtüsü duyuluyordu. «Katyuşa»ların mermileri rasladığı benzin ya da petrol kalıntılarını yakıyor, göğe alevden kızıl renkli diller yükseliyordu. Bu patlamaları karşı yakadaki patlamalar izledi. Orada da Almanlar püskürtülmeye başlamıştı şimdi. Birkaç kez Saburov'un başı üzerinden iri bombalar uçtu ve arkasında parçalandı. Sonra yeniden toplar gürlemeye başladı. Sonunda önlerinden, çarpışmanın ilk otomatik tüfek tarrakaları işitilmeye başladı.

Saldırı grupları birbiri ardından hızla yamacı aşarak Almanların elinde bulunan eski korunaklarına vardılar. Bu bölge dün Almanların dövdüğü bölgeydi ve Saburov burayı çok iyi tanıyordu. Dörtyüz metre eninde dörtyüz metre genişliğinde bir yerdi burası. Her yanı korunaklarla, bağlantı hendekleriyle delik deşik edilmişti. Bu geniş açıklıkta ancak bir tek yerde birkaç yapı kalıntısı

vardı. Çevrede de bunların yıkıntısı görünüyordu. Bunların bir zamanlar betonarme benzin depoları olduğu belliydi. Ama şimdi yalnızca temelleri ve patlamış varillerinin öteye beriye sıçramış demir saçları kalmıştı.

Remizov'un ardından, onu karşı yakanın ilk korunaklarından ayıran uzaklığı koşarak geçerken, Saburov yanmış demir saçlara bastı birkaç kez. Ayaklarının altında büyük gürültü çıkardı saçlar. Önlerinde taştan bir nöbetçi kulübesinin yıkıntısı görünüyordu. Remizov o yana atıldı. Ardından da Saburov... Oraya vardıklarında sol yanlarından bir makineli tüfek tarakası duyuldu ve Saburov'un arkasından gelenlerden biri tam yıkıntının yanında külçe gibi yere serildi. Birkaç kişi hemen iki makineli tüfek yerleştirdiler bu yıkıntıya.

Remizov bundan hoşlanmıştı,

«Hah, işte şimdi iyi oldu,» dedi. «Hey, Gavrilov!»

«Burdayım Albayım.»

«Nasıl?... Mevzileri ele geçirdiler mi?»

«Sanırım geçirdiler Albayım.»

«İleri yürüyüşe devam ediyorlar mı?»

«Ediyorlar.»

«Peki, sen ileri hatta git. Onlara her zaman burada bulunacağımı söyle.»

Nöbetçi kulübesinin çevresine ıslık çalarak serseri mermiler düşüyor, gürültüyle patlıyorlardı. Kimi makineli tüfek kurşunları yarıyordu havayı. Türlü renklerdeki işaret fişekleri göğü türlü renklere boyuyordu. Sol yandan sık sık yakın dövüşenlerde atılan el bombalarının sesi duyuluyordu. Sağda ise hâlâ tüfek atışı sürdürülüyordu, henüz bomba sesi gelmiyordu. Demek daha bomba savaşına başlamamışlardı.

Remizov öfkelendi,

«Ah alçaklar! Ah alçaklar!» diye haykırdı. «Hepsi yatıp kaldı orada. Yoksa komutanları mı öldü?... Saburov, siz oraya gidin. Bir tek bomba atılmadığına göre hepsi ye-

re yatıp kaldılar demektir. Çabuk gidin! Ne yapıp yapıp, kaldırın onları!...»

Saburov hemen kulübeden çıktı ve karanlıkta sola doğru yürüdü. Gerçekten komutanları ölmüştü. Yıkıntıların arasına yerleştirilmiş bir Alman ağır makineli tüfeği de onların yerden kalkıp ilerlemelerine fırsat vermiyordu. Ama bekleyişin asıl nedeni bu değildi. Üç istihkâm eri, ikinci katında makineli tüfeğin yerleştirilmiş olduğu ev yıkıntısının altına dinamit yerleştirmeye gitmişti. Hepsi ilerlemek için bu patlamayı bekliyordu. Emir ve komutayı üzerine alan başçavuş, Saburov yanına gelince durumu ustalıkla rapor etti ve sonra:

«İlerleyip bomba atamıyor ve burada böyle bekliyoruz yoldaş Yüzbaşım, diye ekledi. Öteki arkadaşlara acıyorum, ama beş dakika daha beklemeliyiz.»

Saburov bunu kabul etti ve otomatik tüfekçilerden birini, her şeyin en kısa sürede düzeleceğini söylemesi için Remizov'a yolladı. Birkaç dakika daha başçavuşun yanında yatıp bekledi. Çevrede çok bilinmeyenli bir denklem çözümüne benzeyen her gece savaşı gibi bir gece savaşı sürüp gidiyordu.

Kendi kendine: «Acaba şu anda Protsenko ne yapıyor?...» diye düşündü Saburov. Top seslerine, uzaklarda patlayan bombalara ve Protsenko'nun ele geçirmek zorunda olduğu yerin üstünde durmadan çakan işaret fişeklerine bakılacak olursa çok şiddetli bir savaş veriyorlardı. Sol yakadan atılan Rus mermileri, hâlâ başlarının üstünden uçup geçiyordu. Artık daha uzağa, Almanların cephe gerilerine düşüyordu mermiler. Patlamalar aralıksız olarak her bir - iki saniyede bir tekrarlanıyordu. Saburov bir an, bu bombardıman eğer Almanların üzerine açılmasaydı geri çekilme emrini verebileceğini düşündü. Gerçekten de açılan ateş öylesine korkunçtu ki, her piyade komutanı gibi Rus topçusunu yürekten alkışladı.

Önlerinde mevzilenmiş Alman makineli tüfeği boğuk bir patlamayla havaya uçunca Saburov ayağa kalktı ve böğrüne dayadığı otomatik tüfeğini ateşleyerek erleri saldırıya kaldırdı.

Gece boyunca yakınında patlayan bombaların etkisiyle iki kez taş toprak yağdı Saburov'un tepesine. Gocuğunun kol uçları otomatik tüfek kurşunlarıyla paralanmış, sol eli de hafifçe yaralanmıştı. Saldırıya kaldırdığı askerin çoğu artık arkadaşlarına cevap veremiyordu. Yaralıların sayısı da oldukça kabarıktı. Hemşire ve hastabakıcılar savaş alanından hemen çıkartıyorlardı yaralananları. Saburov, karanlıktan ve kargaşalıktan hemşirelerin arasında Anya'nın olup olmadığını göremedi.

Ama yine de savaş, genel olarak sanıldığından daha hafif geçmişti. Sağ yanda mevzilenmiş olan ve savaş sırasında Saburov'un komutası altına aldığı dört saldırı grubu, Alman korunaklarının almakla görevlendirildikleri bölümünü yeterince çabuk ele geçirmişlerdi. Saburov, birkaç saat süren savaştan sonra yanına askerleri alıp korunakları temizleye temizleye sola doğru giderken, korunaklardan birinde, soldan gelen bir grup otomatik tüfekçiyle karşılaştı. Sol kanattaki gruplardan birindendi bu askerler. Demek bütün bölge ele geçirilmişti. Öyleyse Almanların ya hepsi öldürülmüştü, ya da kaçırılmıştı. Birkaçı hâlâ sığınaklarda gizleniyor olabilirdi, ama bunu ancak sabahleyin, hava aydınlanınca öğrenebilirdi kesinlikle.

Saburov,

«Solda durum nasıl?» diye sordu. «Birleştiler mi Tümenle?»

Soru sorulan otomatik tüfekçi;

«Hemen hemen birleşildi gibi bir şey,» diye cevap verdi. «Fritz'lere yağdırdılar orada kurşunları...»

Saburov düşündü: Evet, gece görevi kesinlikle başarılmış, alay, Tümenle yeniden birleşmişti. Ama sabahle-

yin ortaya çıkacak tehlikelerin önünü almış olamazlardı bununla. Hattâ Almanların bu gece biraz daha kolayca kırılmış olmaları da, sabah işlerin iyi gideceğinin belirtisi olarak kabul edilemezdi. Almanlar durumu kabul edip oturmazlardı ki!.. Kaldı ki, gece savaşlarından pek hoşlanmadıkları için, asıl büyük kuvvetlerini savaşa sürmedikleri de ortadaydı: Sabahleyin kullanacaklardı anlaşılan

Saburov, karanlıkta sağ kalanların yoklamasını yaptı. Başçavuşla birlikte makineli tüfekleri yerleştirdi. Kimi yerlerdeki korunakların derinleştirilmesini ve sığınakların bombalarla hırpalanmış mazgal deliklerinin onarılmasını emretti. Sonra ellerine birer mektup verdiği iki haberciden birini Remizov'a, ötekini de doğrudan doğruya komuta noktasına, Kurmay Başkanına gönderdi. Mektuplar, Almanların şafakla birlikte karşı saldırıya geçebileceklerinden, kendisinin burada kalacağından, yalnız havanların ve roket atarların çabuk gönderilmesinden söz ediyordu. Her iki mektubun sonuna ayrıca şöyle eklemişti: «Eğer imkânı varsa, iki - üç de tanksavar topu...»

Remizov'a gönderdiği haberci dönmedi. Ya yolda öldürülmüştü, gidememişti, ya da Remizov ona hiç bir yardım gönderemeyecekti. Annenskiy'den ise elli dakika sonra, artık gökyüzü ağarmaya başladığı sırada, lâstik tekerlekli 45 mm. lik iki topla uzun roketatarlarını sırtlamış beş er ve onbeş otomatik tüfekçi gelmişti. Annenskiy, haberciyle gönderdiği mektupta şöyle yazmıştı,

«Ancak bunları gönderebiliyorum. Dayanın!..»

— XX —

Sabah sekizde, ortalık ağarırken başladı ilk Alman saldırısı. Akşam saat yediye, hava kararana değin beş da-

kika bile ara vermeden dayanılmaz bir onbir saat sürdü. Sonunda her şey sessizliğe gömüldü.

Son haftalar içinde Tümen kıyıya doğru sıkıştırılmıştı. Protsenko da bu bölgede özenle savunma mevzileri kazdırmıştı. Bütün alan korunaklar, bağlantı hendekleri, temel kalıntıları arasında açılmış çok sayıdaki çukurlar ve sığınaklarla delik deşik edilmişti. Ayrıca Rus mevzilerinin önünde, Almanların her nasılsa aşmayı başardıkları, geniş olmasa bile yeterince derin bir yar vardı.

Eğer savaş alanlarındaki seslerin yükselme eğrisi çizilme olanağı bulunabilseydi, bugünkü eğri bir sıtmalının ateş eğrisi gibi üç kez hızla yükselir, sonra yine hızla azalırdı.

Sabahleyin Almanlar alay topçularıyla ateşe başladılar. Sonra bunlara alayın ağır havanları, daha sonra da Tümen topçuları katıldı. En sonunda da ağır saldırı topçularının amansız bombardımanı başladı. Bombardıman en son aşamasına vardığı zaman birden kesildi ve aralıksız makineli tüfek tarakaları arasında ilk Alman saldırısı başladı. O anda Rus korunaklarında bulunan, dayanan, yaşayan herkes, hemen makineli tüfeklere, otomatik tüfeklere ve piyade tüfeklerine sarıldı. Bir hafta önceki Alman saldırısında «Ölüm Uçurumu» diye adlandırılan yar, şimdi bu adını bir kez daha onaylatıyordu. Birkaç dakika içinde tüm yamaçları ölenlerin cesetleriyle kaplanmıştı. Ölülerin en arkada olanları, korunaklara olan oniki, onbeş, yirmi adımı koşarak geçmeyi başaramamışlardı. Oysa bir saniye, yarım saniye sonra aşabileceklerdi bu aradaki alanı. Ama başaramadılar. Kurtulmak üzereyken birden ölüm korkusuna kapılmışlar ve geri dönmek istemişlerdi. Eğer ölüm korkusu onları döndürmeseydi kuşkusuz korunaklara ulaşabilirlerdi. Ama döndüler ve ileri doğru atılırken ölmeyen bu askerler, dönüş yolunda can verdiler.

Almanlar ilk saldırıyı başaramayınca her şeye yeniden başlandı. Ama bu cehennem birinci saldırıda iki saat

sürdüyse ikincisinde tam beşbuçuk saat sürdü. Almanlar sanki kıyıda bir tek canlı Rus bırakmamaya andiçmişlerdi. Tüm kıyı mermilerin açtıkları çukurlarla öylesine delik deşik olmuştu ki, eğer mermiler, mayınlar ve bombalar bu çukurları aynı anda açmış olsaydı buradaki adamlardan bir teki bile sağ kalamazdı. Ama mermiler değişik zamanlarda düşüyor ve bir merminin açtığı çukura hemen askerler doluyor ve oradan sürdürüyorlardı ateşi. Bu mermiyi izleyen ötcki mermi düşünce de bu askerler hemen eski yerlerini bırakıyor ve yeni çukura geçiyorlardı. Bu oyun böylece tam beşbuçuk saat devam etti. Altıncı saatin sonunda ise Almanların ikinci saldırısı kesildi. Top gürültüleriyle sağırlaşmış, üzerleri yarı yarıya toprakla örtülmüş ve yorgunluktan mosmor kesilmiş askerler korunaklarında doğrularak, önlerinde gördükleri her şeye, korkunç bir öfkeyle ve çok yakından bile olsa ateş etmeye başladılar. Saldırı püskürtülmüştü sonunda.

Top gürlemelerinin eğrisi yine birden hızla yükselmişti. Uçaklar beşinci, onuncu, yirminci, belki de otuzuncu kez pikeye geçmişlerdi. Öylesine alçaktan uçuyorlardı ki, attıkları bombaların yarattığı hava basıncıyla havada savrulur gibi oluyorlardı. Ama ne buna, ne aşağıdan açılan uçaksavar ateşine aldırış etmiyorlar, korunakları hemen hemen yirmi metre kadar alçalarak bombalıyorlardı. Çevrede öyle toz fıskiyeleri yükseliyordu ki göğe doğru, gören yağmur yağıyor sanırdı.

Küçüklü büyüklü infilâk etkili bombalar, parça etkili bombalar, yere beş metre kadar girdikten sonra patlayan bombalar, yere değer değmez patlayan ve parçaları yerde ot bile olsa biçebilecek kadar alçalan uçan bombalar, yerden ikiyüz metre yüksekte patlayıp, parçaları yağmur gibi yağan, on kadar küçük bombaya ayrılan büyük bombalar... Bütün bunlar, üzerlerinde üç saat süreyle hiç ara vermeden patladı durdu. Saat tam akşam altıda Almanlar üçüncü saldırılarını başlattılar. Ama aradaki «ölüm uçu-

rumunu» bir daha cesetlerle doldurmaktan başka bir başarıya ulaşamadılar.

Saburov böylesine küçük bir alanda bu kadar çok cesedi ilk kez görüyordu.

Sabahleyin mevzileri onartmış, sağlamlaştırtmıştı Saburov. Sonra adamlarını saymıştı. Şimdi iyice aklındaydı bu sayı: seksenüç adamı vardı. Oysa şimdi, akşam yediye doğru korunaklarda otuzbeş adam kalmıştı. Onların da üçte ikisi hafif yaralıydı. Demek seksenüç kişinin geri kalanı sağ ve sol kanada doğru açılmışlardı, ondan kopmuşlardı.

Korunaklar yıkılmış, aradaki bağlantı hendekleri belki on yerinden tıkanmış, yeraltı sığınaklarının çoğu ya çökmüş, ya da üzeri uçmuştu. Saburov'un ise daha savaşın üçüncü günü kulağı iyice hırpalanmış, hemen hemen hiç bir şey duyamaz olmuştu. Ama her şeyin bitmiş olduğu şu anda kulağına bitmez tükenmez gürültüler geliyordu.

Eğer Saburov'a bugün başından geçenleri anlatmasını söyleselerdi, ancak birkaç cümle söyleyebilirdi: Almanlar ateş ettiler, biz korunaklara gizlendik; onlar ateşi kestiler, biz korunaklarımızda doğrulup ateşe başladık; Almanlar geri çekildiler ve yeniden ateşe başladılar, biz de yine korunaklarımıza gizlendik. Sonra onlar ateşi kesip saldırıya geçince biz yerimizde doğrulup yeniden ateşe başladık...

Evet, onun ve yanında bulunanların başından geçenler özetle buydu. Ama yaşamının hiç bir anında böyle inatla istememişti sağ kalmayı. Bu bir ölüm korkusu, tüm sevinciyle, tüm kederiyle yaşadığı bu yaşamdan kopma korkusu, ya da başkaları yarını görecekken artık kendisinin dünyada olmayacağı düşüncesinin verdiği bir kıskançlıktan ileri gelmiyordu.

Hayır, bütün gününü, bu tek tutkusuyla oturup durgunluğun çökeceği, Almanların saldırıya geçeceği, kendilerinin doğrulup ateş edeceği dakikaları beklemekle geçiren bir deliden farksızdı o! Gerçek o, gerek çevresindekiler bu dakikaları tam üç kez beklemişlerdi. Sonrasının ne olacağını bilmiyorlar, o dakikaya değin geçecek zamanın her anını eksiksiz yaşamak istiyorlardı. Akşam saat yedide Almanların üçüncü ve son saldırısı püskürtülünce kısa bir sessizlik başladı. Askerler Almanlara ateş ederken haykırdıkları o insanlık dışı, korkunç küfürlerin dışında günün ilk sözlerini konuşmaya başladılar. Ama bu konuşmalar beklenmedik ölçüde ağır ağır yapılıyordu. Sanki çok önemli ve kutsal bir olay geçmiş gibi görkemliydi hava. Saburov bugün Almanları yendiklerini, hattâ bu kadarla da kalmayarak daha sonraları «Haberalma»nın bildirisinde «yediyüz (ya da sekizyüz) Hitlerci yokedilmiştir» diye bildirileceğini kestiriyordu. Bugün Almanları genel anlamiyle yenmişler ve onlardan daha güçlü olduklarını kanıtlamışlardı.

Saat yedibuçukta, artık karanlık basarken sığınağa, Saburov'un yanına Annenskiy girdi. Saburov, katladığı kaputunun üzerine, sırtını sığınağın duvarına dayayarak oturmuş, elindeki çatalla önüne konan et konservesini karıştırıyordu. Aç olduğunu, yemesi gerektiğini biliyor, ama canı istemiyordu nedense.

Annenskiy;

«Eh, hele şükür, püskürttünüz,» dedi.

Annenskiy'in yüzü de şu anda çevresinde bulunanların hepsininki gibi kirli ve yorgundu. Bugün burada geçenler muhakkak Annenskiy'in bulunduğu yerde de aynen geçmişti.

Saburov,

«Evet, püskürttük,» diye doğruladı. «Peki, genel durum nasıl?»

Annenskiy,

«Genel olarak da püskürttük,» dedi. «Buraya bir Teğmenle birlikte geldim. Sizin yerinizi alacak. General sizi yanına çağırıyor.»

«Orada durum nasıl?» diye sordu Saburov.

«Orada da püskürttüler. Siz hemen gidin, çok acele çağırıyor.»

«Peki, Remizov nerede?»

«Sığınağa götürdüler.»

«Neden?.. Yoksa yaralı mı?»

«Hayır,» diye karşılık verdi Annenskiy. «Yaralı falan değil. Yalnızca moruk, her şeyin bitmesine yarım saat kala bayıldı birden. Yarası yalnız gülünç değil, çok da ağır aslında. Bir süre için kızağa çekerler onu. Hadi siz gidin hemen. General çok kızar sonra.»

Saburov, Annenskiy'in elini sıktı:

«Başarılar dilerim, hoşça kalın.»

Annenskiy birden aklına gelmiş gibi,

«Ha, bak az kalsın unutuyordum,» dedi. «Şimdi Generalin komuta noktası eski yerinde değil. Taşınması için emir vermişti.»

«Nereye?»

«Buradan üçyüz metre ilerde. Tam uçurumun başında. Sanırım onu orada bulursunuz.»

Saburov bağlantı hendeğinden geriye doğru yürüdü. Bu arada iki üç kez kendi askerlerinin henüz kaldırılamamış ölülerinin üzerinden atlamak zorunda kalmıştı. Üç yüz adım sonra ise hemen hemen ulaşmıştı Protsenko'ya. Protsenko tam uçurumun başında ayakta duruyordu. Sırtına her zamanki gibi gocuğunu giymişti. Ama karşı kıyıdan, cephe gerisinden kısa bir süre önce getirttiği kırmızı şeritli General şapkasını da giymişti başına. Biraz ilersinde iki asker, sığınağı döşemek için kütük yontuyordu.

Protsenko, daha on adım uzaktan tanımıştı Saburov'u.

«Saburov!» diye seslendi. «Saburov, sen misin?»

«Benim, yoldaş Generalim,» diye karşılık verdi Saburov.

Protsenko ona doğru üç adım attı, sonra durdu ve elini uzatırken sesine alışılmışın dışında çok resmi bir hava vererek,

«Yoldaş Saburov,» dedi. «Komutanlık adına size teşekkürlerimi bildiririm.»

Saburov da elini uzattı ve «hazır ol» a geçerek şaşkın şaşkın bir şeyler mırıldandı.

Protsenko,

«Ben sizin ödüllendirilmenizi, Lenin nişanı almanızı bildirdim yukarı,» dedi. «Siz bunu çoktan hakettiniz. Sizin de bunu bilmenizi istedim.»

Saburov, kendisinden hiç beklenmeyen, çocukça bir karşılık verdi,

«Çok teşekkür ederim,» dedi ve güldü.

Protsenko da güldü. Birbirlerine baktılar. Bugün çok büyük, onlar için de, çevrelerindekiler için de bayram sayılabilecek çok büyük şeylerin geçtiğini bir kez daha anımsadılar. Saburov'un yukarı bildirilip bildirilmemesi, nişan alıp almaması bugün olup bitenlerin yanında hiç kalırdı. Bugün bir zafer kazanmışlardı ve onlar bunu biliyorlardı. Akşam elden çıkardıkları kıyıyı geri almak için bugün saldıran ve alamayan Almanlara karşı çok büyük bir zafer kazanmışlardı.

Protsenko,

«Ee, demek sağ ve esensin ha?..» dedi ve Saburov'u kucaklayarak omzunu sıvazladı: «Demek sağsın ha?..»

Saburov cevap vermedi. Hem bu soruya ne cevap verebilirdi ki?..

«Bir zaman gelecek seninle bu günleri hatırlayacağız Aleksey İvanoviç,» dedi Protsenko. «Unutma bu sözümü. Özellikle de bu günü hatırlayacaksın. Belki başkaları baş-

ka günleri unutmayacaklar, ama biz bugünü unutmayacağız. Ne olağanüstü bir duygu, değil mi bu?..»

Saburov ses çıkarmadan başını salladı.

«Komuta noktasının yerini değiştiriyorum,» diye sürdürdü Protsenko. «Daha önce burada bir Tabur karargâhı vardı. Benim için genişletilmesini emrettim. Yarın buraya büyük bir saldırı düzenleyecekler. Ama burayı vermeyeceğiz onlara. Bunu bugün herkesin içinde duyduğunu biliyorum. Sen, ben, herkes aynı duyguyu paylaşıyor. Bu duyguyu perçinlemek istiyorum ben. Bunu yalnızca duymaları yetmez; bilmeleri de gerekir. Bu yüzden taşıyorum karargâhımı buraya. Bilmem anlıyor musun?..»

«Anlıyorum,» dedi Saburov. «Yalnız, bence orası sizin için daha uygundu.»

«Evet, öyleydi. Ama burayı da iyice sağlamlaştıracağım. Yürekli olunacaksa, bilirsin olurum. Ama bu yaptığım yüreklilik değil. Tümen komutanının başının üzerine dört tane kalas yerleştirildikten sonra, nerede oturursa otursun değişmez. Ha, bak sana üzücü bir haber vermek zorundayım: Popov öldü... Remizov'la tanıştın mı?»

«Evet, tanıştım.»

«Nasıl, neşeli bir adam, değil mi?»

«Evet,» dedi Saburov.

«Popov'un yerine sizin alayın başına onu vermeyi düşünüyorum,» dedi Protsenko.

«Ya Remizov'un alayına?»

«Orada Annenskiy'i bırakmak istiyorum. Bunlar ilk anda düşündüğüm şeyler. İkinci olarak da... Saldırı gruplarını toparlayabilmek için her iki alayı da dün iyice güçten düşürmek zorunda kaldım. Böyle olunca da Almanlar bastırdı onları. Senin taburu da bastırdılar. Ama Tümen yeniden birleşti... İyi de oldu... Ama bu arada kıyıya doğru iyice sıkıştırdılar bizi. Beş ev verdik...»

«Nasıl?.. Benimkilerden de mi?..» diye sordu Saburov.

En kötü haberleri öğrenmemiş bir adamın kuşkusuyla sormuştu bunu.

«Evet, seninkileri de sıkıştırdılar. Yarım gün orada kaldım ben de. Belki de bu benim suçum oldu. Senin adamlarından biraz fazlaca almak zorunda kalmıştım. Ama almasaydım Remizov'la birleşemezdik. Öğleye değin senin taburda bulundum. Komuta noktasının bulunduğu yer, genel duruma göre şimdi hemen hemen en uçta kaldı.»

«Evet, öyle,» dedi Saburov.

«Üç evin birini de Almanlar ele geçirdi. Şu «G» harfine (1) benzeyen dokuz numaralı evi. Hatırladın mı?»

«Evet, biliyorum.»

Protsenko örnekler vererek konuşuyordu, ama yine de konuşmasından kendisini Saburov'un karşısında suçlu saydığı belli oluyordu. Taburdan hem onu, hem de çok sayıda adamını almıştı. Belki de Saburov içinden kızıyordu ona. Çünkü Taburunun başında kendisi bulunsaydı durumun değişik olacağını düşünürdü, ya da hiç olmazsa ne olacaksa kendi komutası altındayken olurdu.

Protsenko inatla susan Saburov'un omzuna vurdu,

«Taburuna gider, şu işe bir bakarsın sonra,» dedi. «Hadi, hadi üzülmene gerek yok! Tümenin bir alayıyla birleşmesi çok daha önemli... Senin evden çok daha değerli bizim için... Ha, bak iyi ki aklıma geldi: Biz seninle çok eski iş arkadaşıyız, ama doğrusu senin bu kadar sır sakladığını bilmezdim.»

Saburov şaşırdı,

«Sır saklamak mı?..» diye sordu.

---

(1) Rusça'da «G» harfi, «L» harfinin başaşağı edilmiş şekline benzer. (A.E.)

«Elbette sır saklamak ya!.. Söylemiştim ya sana, senin taburunda yarım gün geçirdim. Orada bana her şeyi anlattılar.»

Saburov hâlâ bir şey anlayamamıştı,

«Neyi anlattılar?» diye sordu.

«Evlendiğini.»

«Ha, o konu mu?..»

Saburov Protsenko'nun yüzündeki anlatımı ancak şimdi kavrayabilmişti. Önce böyle bir şeyi aklına bile getirmemişti. Çünkü bu düşünce şu anda kendisinden öylesine uzaktaydı ki...

«Evet, evlendim...» diye ekledi sonra.

«Düğün yapmak da istediğini söylediler bana. Demek düğün yapsaydın beni çağırmayacaktın, öyle mi?»

Saburov,

«Düğün yapmayacaktım,» dedi. «Yalnızca şöyle bir konuşmuştuk. Öyle olmasını isterdim, ama olmaz bu ..»

«Niçin olmazmış?.. Bal gibi de olur. Ben bu kızı tanıyorum. Hattâ nişan bile verdim ona. İyi bir kız.»

«Evet, çok iyi,» dedi Saburov.

«Sağlık görevlisi, değil mi?»

«Sağlık görevlisi.»

«Senin Taburunda sağlık görevlisi var mı?» diye sordu Protsenko.

«Hayır, son zamanlarda yok,» diye cevap verdi Saburov. «Ben hastanedeyken ölmüş.»

Protsenko,

«Hah, bak şimdi oldu,» dedi. «Onu, sağlık görevlisi olarak senin Tabura verebilirim. Kadro boş olduğuna göre yapabilirim bunu.»

«Ama, doktor kadrom da boş,» diye açıkladı Saburov.

«Canım, ona bakarsan öyle boş kadro var ki... Sözgelimi, senin taburda sekizyüz süngülü askerin olması gerek kadroya göre. Hani, nerede senin bu süngülüle-

rin? Ama sağlık görevlisi verebilirim işte. Yalnız bir şartım var...»

«Nasıl bir şart?»

«Beni düğününüze çağırmanız şartıyla. Sonra bir şey daha var... Bak Aleksey İvanoviç, eğer biraz sert konuşursam gücenme. O senin için kardır, ama Tabur için bir sağlık görevlisi... Taburun sağlık dışındaki işleriyle ilgilenmemeli. Bilirsin böyleleri çok olur. Kötü yürekli olduklarından değil, sırf temiz yürekliliklerinden dolayı kadınlar zaman zaman öğüt vermeye kalkarlar. Bu savaş sırasında bu tür şeyler kesinlikle olmamalı.»

«Evet, bence de öyle,» diye doğruladı Saburov. «Bakın, eğer bu size kuşku veriyorsa, bırakın burada, eski yerinde kalsın.»

«Hayır, kuşku duyduğum yok,» dedi Protsenko. «Yalnızca aklıma gelen düşüncemi söyledim sana, hepsi bu...» Ha, bak, diye ekledi aklına bir şey gelerek: «Çabuk tabura git sen şimdi. Senin Maslennikov dört gözle yolunu bekliyor. Seni çok sever, değil mi?»

«Genç kız değilim ki.»

«Seviyor, çok seviyor seni. Sanki seni yemişim gibi bakıyordu bana. Bu yüzden «Sizin Saburov'unuz dönecek, merak etmeyin, dönecek!» demek zorunda kaldım.»

«Size bu konuyu kim açtı, yoldaş Generalim?» diye sordu Saburov.

«Kim mi açtı?... Vanin söyledi. Sen sanki ona kızgın gibi davranıyormuşsun, öyle mi?»

«Hayır, hiç te değil. Niçin öyle davranayım?» dedi Saburov.

«Evet, öyle. Gerçi bana bu konuda hiç bir şey söylemedi ama... Ama, gerçekten ona öyle davranıyorsan, boşuna kızmışsın. İyi bir adamdır o. Seni de sayıyor. Hadi git artık!»

Saburov'a elini uzattı.

«Almanların yarın her şeye yeniden başlayacaklarını sanıyorum,» dedi. «Ama şans onlara bugün nasıl gülmediyse, yarın da gülmeyecek. Böyle düşünmemin bir nedeni de önsezilerim...»

Protsenko güldü. Sonra parmağını kaldırıp ekledi:

«Hadi, iyi önseziler... Ama yine de, eğer Volga iki gün daha donmayacak olursa, bu kıyıdaki mermi ve mayınlarımız bitecek. Azar azar kullanmaya çalış. Yiyeceği de idareli kullan... Hadi güle güle...»

«Allahaısmarladık yoldaş Generalim.»

— *XXI* —

Gece çok karanlıktı. Sağda ve solda birkaç yüz metre içersinde rasgele mayınlar patlıyordu. Patlamalar uzun aralarla ve umulmadık zamanlarda olduğundan Saburov elinde olmadan irkildi birkaç kez. Tabura vardığında bir askerle karşılaştı.

Asker hemen tanımıştı onu,

«Merhaba yoldaş Yüzbaşım,» dedi.

«Merhaba,» dedi Saburov. «Beni komuta noktasına götür. Nerede komuta noktası şimdi, biliyor musun?»

«Yine eski yerinde,» diye cevap verdi asker.

Saburov sığınağa yaklaştığı zaman Petya'nın o tanıdık karaltısını gördü. Birden içi titredi. Sanki kendi evine dönmüş gibi hissediyordu kendini.

Petya onu görünce :

«Yoldaş Yüzbaşım!» diye haykırdı sevinç içinde. «Ah, bilseniz ne kadar bekledik gelmenizi...»

Saburov dönüşünden dolayı içinde duyduğu sevinci belli etmemeye çalışarak :

«Keşke daha az bekleseydiniz de, daha iyi çarpışsaydınız,» dedi. «Dönüşüm için bana iyi bir armağan hazır-

ladığınız söylenemez doğrusu. Bir ev vermişsiniz...»

«Evet, vermek zorunda kaldık,» diye boyun büktü Petya. «Çok dayandık, ama başaramadık. Çok az kalmıştık. General bizim taburdan kırk kişi aldı.»

«Olsun, yalnız sizin taburdan almadı ya! Ötekilerden de aldı.»

Petya küskün, üzüntülü,

«O zaman onlar da sıkışmıştır,» dedi. «Bizim elimizden hiç bir şey gelmezdi. Komiserle Maslennikov son ana kadar sizin gelmenizi beklediler.»

«Peki şimdi neredeler?»

«Vanin burada.»

«Peki Maslennikov?»

«Maslennikov, hava kararır kararmaz eve gitti. Artık gündüzleri gidilemiyor...»

«Almanlarla aramızda ne kadar metre kaldı şimdi?» diye sordu Saburov.

«Sol yanda oldukça uzaktalar,» dedi Petya ve başıyla sağ yanı göstererek ekledi: «Bu yana gelince, altmış metre var yok aramızda. Sesleri bile duyuluyor buradan.»

«Çok ölen var mı?»

«Onbir ölü, otuziki yaralı var. Mariya İvanovna'yı da öldürdüler.»

«Peki çocuklar ne oldu?»

«Çocukları da... Hepsi birlikte gitti. Bodrumlarına bir bomba düştü. Biz yetiştiğimizde mermi çukurundan başka bir şey bulamadık.»

«Ne zaman oldu bu?»

«Dün.»

Saburov şimdi ona sonsuzluk kadar uzak gelen o günü ve kadının kayıtsızca söylediği «Bomba düşecekse, varsın düşsün. Çocuklarımla benim için tek bir son olur bu!» sözlerini düşündü.

Evet, işte kadının dileği yerine gelmişti sonunda.

Saburov Petya'ya,

«Amma da çok şey anlattın bana, hep lâfa tuttun. Daha az konuşursan iyi olur,» dedi ve kapıya takılı plaşç-palatka'yı kaldırıp sığınağa girdi.

Vanin masanın başında uyukluyordu. Siyasal raporları yazarken uyuyakalmıştı. Başı kâğıdın üstüne, kolları da masaya düşmüştü. Uyumadan önce son yazabildiği cümle: «Siyasal töreye aykırı herhangi bir davranış olmamıştır,» olmuştu.

Saburov ona doğru eğilip:

«Vanin,» diye seslendi. «Vanin!..»

Vanin şimdi bir yandan Saburov'un elini uzun uzun sallıyor, bir yandan da sanki öteki dünyadan geri gelmiş gibi şaşkın şaşkın ona bakıyordu.

«Senin için çok endişe ettik,» dedi Vanin.

«Pek de endişe edecek zaman bulamamışsınız gibime geliyor,» dedi Saburov.

«Yok, o kadar gözünde büyütme. Çok zaman bulduk. Anlaşılan sende şeytan tüyü var. Sen olmadığın zaman sıkılıyoruz. İçimizde öylesine bir yer kazanmışsın ki, sen gittiğinde odadan soba kalkmış gibi oluyoruz.»

Saburov güldü.

«Bu karşılaştırman için teşekkür ederim.»

«Belki de karşılaştırmam biraz uygunsuz oldu, ama gerçek öyle. Söz aramızda soğukta hiç bir iş yapılmaz. Sen boşuna kırılıyorsun. Şimdi en gerekli araç soba.»

«Bakıyorum kurmuşsunuz.»

Gerçekten de sığınakta yuvarlak bir demir soba vardı şimdi.

«Ya, öyle, kurduk,» dedi Vanin. «İyi de yanıyor. Isınmak ister misin?»

Saburov cevap verecek yerde karyolaya oturdu ve çizmelerinin ikisini de çıkartıp ayaklarını ateşe tuttu.

«Güzel,» dedi. «Çok güzel... Ha, General'e benden yakındın mı?»

Vanin güldü :

«Evet, yakındım ya. Ben Tabur komiseriyim. İnsanların moral durumlarını bilmek zorundayım. Bak işte; böyle durumlarda olağandır, ama senin moralin de pek yerinde değil.»

Saburov,

«Kimsenin morali yerinde değil ki,» dedi. «Savaş bitmeden önce de yerine gelmez. Maslennikov ileri hatta mı gitti.»

«Evet, beklemeye daha fazla dayanamadı.»

«Sabaha kadar döner mi yani?»

«Dönmek zorunda. Yoksa yarın akşamı beklemesi gerekir. Gündüz oraya gidilip gelinemiyor. Bütün alan, sağdan ve soldan makineli tüfeklerle makas ateşine alınıyor.»

«Kimler duruyor şimdi o evde?»

«Onbeş kişi. Komutanları da Konyukov. Ha, söylemeyi unuttum... Potapov da öldü.»

«Ya?..»

«Evet. Ben de çok bunaldığımız bir sırada emir verip Konyukov'u onun yerine bölük komutanı yaptım. Başka da kimse yoktu. Düşürdükleri zaman ikinci bölükten arta kalanlarla o evde bulunuyordu Konyukov.»

«İkinci bölükten yalnızca bu onbeş adam mı kaldı?»

«Hayır,» dedi Vanin. «On adam da burada var. Bunlar her iki yandan geri çekilirken Konyukov evde kaldı. İkinci bölükte şimdi yirmibeş adam var.»

«Ya ötekilerde kaç kişi var?»

«Ötekilerde biraz daha fazla. Bak, işte hepsi burada yazılı.»

Kendine özgü özenle bölükte bulunanları gösteren bir liste düzenlemişti.

Saburov listeye baktığı zaman derin bir of çekti,

«Eveeet,» dedi. «Çok kayıp vermişsiniz. Peki Taburumuzun ileri hatları nereden geçiyor?»

Vanin yanındaki dosyaya uzandı ve içinden bir kroki çıkardı,

«Bak, işte burada,» dedi. «Maslennikov senin için hazırladı bunu.»

Krokide Taburun son durumu gözüküyordu. Daha önce olduğu gibi Tabur, artık ileriye doğru bir çıkıntı yapmıyordu. Ama «G» biçimindeki dokuz numaralı evin elden çıkmasıyla tabur ileri hatlarının birisi üstünde sağ kanat boyunca yıkık sokaklar ve krokide noktalarla çevrilerek ileri doğru uzanan bir dil şeklinde gösterilen yedi numaralı ev vardı.

Vanin,

«Gerçeği söylemek gerekirse, bu ev de çember içinde,» dedi. «Almanlar oraya gündüz kimseyi yaklaştırmıyorlar. Yalnızca geceleri gidebiliyoruz. »

«Evet, bütün bu sokağı ele geçirdiğimiz zaman, çıkışlarımız için güzel bir ileri karakol olur.»

Vanin,

«Sokağı ele geçirdiğimiz zaman...» diye tekrarlayarak içini çekti. «Korkarım bu işten çok uzağız şu durumda.»

«Niçin?»

«Allah verse de orada tutunmayı başarabilsek yeter şimdilik.»

Saburov,

«Kuşkusuz,» dedi. «Ben de onu söylüyorum. Allah yardım etsin de tutunalım. Tutunalım. Tutunacağız ve sonra da geri alacağız her yeri.»

«Bakıyorum bu kez daha bir güvenle ve sevinç içinde döndün. Her zamankinden daha iyimsersin.»

«Evet, her zamankinden daha iyimserim,» diye doğruladı Saburov. «Bir ev vermiş olmamızın önemi yok. Gerçi kötü olmasına kötü kuşkusuz, ama olsun. Önemli olan bugün kıyıda tutunduk ve onları Volga'ya inmeye bırakmadık ya... Bundan sonra da bırakmayacağız.»

«Kesin mi?»

«Kesin elbette.»

«Neye dayanarak söylüyorsun bunu?»

«Nasıl söyleyeyim bilmem ki!.. Belki sana birkaç mantığa uygun kanıt gösterebilirim, ama önemli olan bu değil. Bunun böyle olacağını önsezilerim söylüyor bana. Bugün, şimdiye kadar hiç dayanamadıkları kadar dayandılarsa da, sanki bir şeyleri kırıldı gibi. Biliyor musun, kurulan bir oyuncağa benzetiyorum ben onları... Çalışacaklar, çalışacaklar, ama sonunda bir daha hiç çalışmamak üzere kurguları bitiverecek.»

«Evet,» diye onayladı Vanin. «Oh, buna sevindim işte. Biz ise burada bu evlere öyle acıdık ki; dün, bugün bu acıdan başka hiç bir şey düşünmez olduk.»

Kalktı, topallayarak sığınakta dolaşmaya başladı:

«Niçin topallayarak yürüyorsun?»

«Yaralandım. Ama önemli değil. Düğüne kadar geçer. Benim düğünüme kadar ama, seninkine değil... Senin düğün için eli kulağında diyorlar...»

«Kim diyor?»

«Protsenko dedi.»

«Haa, öyle, evet,» dedi Saburov ve sonra sığınağa bir göz gezdirerek ekledi: «Şölen salonu hazır işte. Müzik de olacak. Hattâ yabancı müzisyenler de çalacak. Güvey burada oturacak. Yalnız gelinin tacını giyip kız arkadaşlarıyla salona girmesini beklemek kalıyor bize.»

Vanin,

«Maslennikov gelince bir düğün yemeği veririz size,» dedi. «Bizden öyle kolayca kurtulacağını sanıyorsan yanılıyorsun. Düğün yemeği vermeden evlenmene izin vermeyiz senin.»

«İyi ama, Petya'nın yiyecek deposu biraz zayıf kalacak sanırım. Öyle değil mi Petya?»

«Bir şeyler yapmaya çalışırım o zaman Yüzbaşım.

En sonunda benim hakkımda doğru bir yargıya vardınız ya!..»

Petya böyle söyleyerek bir matara açtı ve Vanin'le Saburov'un önlerindeki kupalara votka koydu.

Daha kupaları dudaklarına götürmemişlerdi ki, plaşç - palatka aralandı ve Maslennikov, sevinçli, şamatacı, üstü başı darmadağınık bir Maslennikov göründü kapıda. Elini kaldırarak,

«Durun bakalım,» dedi. «Bensiz ne yapıyorsunuz öyle bakalım?..»

Hemen Saburov'a atıldı ve onu tutup yerinden kaldırdı, öptü. Sonra kollarından tutup kendinden uzaklaştırdı, baktı, yeniden kucakladı, öptü ve yerine oturttu. Bunların hepsi bir dakika içersinde olmuştu. Sonra da masanın başında bulunan tabureye attı kendini ve beklenmedik, coşku dolu bir sesle bağırdı:

«Hey, Petya, bana da votka getir!»

Petya ona da votka doldurdu.

Maslennikov :

«Saburov'un onuruna için,» dedi. «En kısa zamanda General olması için...»

Ama Vanin kendine özgü üzüntülü gülümsemesiyle kupasını kaldırarak sözünü düzeltti Maslennikov'un:

«Saburov için... Onun bir an önce tarih öğretmeni olması için...»

Vanin ile Maslennikov aynı anda Saburov'a baktılar. Saburov :

«Tarih öğretmeni, ya da General olmam için, öyle mi?..» diye sordu. «Şu savaş erken bitsin de ben çöpçü bile olmaya razıyım. Yeter ki bir an önce bitsin... Ama bizim istediğimiz gibi biterse... Onun için içelim işte...»

Vanin,

«Kimin için?» diye sordu.

Ama aynı anda masanın altından onu diziyle dürten Maslennikov, bu uygunsuz sorusunu sanki «Kimin için

olacak, Anya için kuşkusuz» diye cevapladı.

Saburov,

«Kimin için olacak, elbette zafer için,» dedi ve votkasını bir solukta içti. «Öğretmenlikten önce buna erişmemiz gerekir. Hem zaten savaştan sonra hepimiz şöyle böyle bir Tarih öğretmeni sayılacağız.»

Sonra Maslennikov'a dönerek sordu:

«Ee, anlat bakalım, evde durum nasıl?»

Maslennikov, içinde bulunduğu yorgunluğun ardından içtiği bir kupa votkanın etkisiyle ağırlaşmış, mahmurlaşmış, aynı zamanda da coşmuştu: Ardarda uzun ve uzun olduğu kadar da karışık cümleler kuruyor, bu nedenle de sonunu getiremiyordu sözlerinin:

«Konyukov orada tam bir çarlık sürüyor. Kendine Garnizon Komutanı ve Tümgeneral dedirtiyor askerlere. Tam anlamıyla çarlık sürüyor. Ayrıca kendisinin eski «Georgiy» nişanını da takmış göğsüne. Ordu Komutanının emriyle yasa gereği Yüzbaşının ona takacağı «Kızıl Yıldız» nişanını beklediği süre içinde bu eski nişanı çıkarmayacağını söylüyor...»

Sonra birden Petya'ya seslendi Maslennikov :

«Hey, Petya, ne bakıyorsun?.. Görmüyor musun, kupalarımız boşaldı!»

Saburov yan gözle süzdü Maslennikov'u. Ama sonra, onun ayakta duramayacak kadar yorgun olduğunu, nasıl olsa uyuması gerektiğini görerek hiç sesini çıkarmadı.

Petya onlara birer kupa daha doldurdu.

Vanin,

«Bakın, size ilginç bir şey söyleyeyim,» dedi. «Petya hiç yanılmıyor: İçkiyi her zaman tam yüzer gram koyuyor.»

«Evet, doğru, sayın yoldaş komiserim.»

«Biliyordum zaten. Koyduğun kupaların biçimi değişik değişik oysa. Sözgelimi biri kupa, öteki bardak, üçüncü kap ise bir çay fincanı olsa bile yine hepsine aynı

ölçüde koyuyorsun. Bunun sırrını açıklayabilir misin bize?..»

«Gözle ölçmüyorum ben. Çıkardığı sese bakıyorum, yoldaş Komiserim. Matarayı belirli bir köşesinden tutup eğiyorum ve boşalırken çıkardığı sesi sayıyorum: Bir, iki, üç, dört, beş... Bir, iki, üç, dört, beş, tamam.»

Maslennikov,

«Sen bu özelliğinle savaştan sonra eczanelerde çalışabilirsin,» dedi ayağa kalkarken.

«Hayır, çalışmam, yoldaş Teğmenim. Hiç bir zaman çalışmam!»

«Peki, savaş bitince nerede çalışacaksın?» diye sordu Saburov.

«Levazım işlerinde çalışacağım,» dedi Petya. «Belki tuhafınıza gidecek sizin, ama levazım işinde çalışacağım yine.»

Saburov güldü,

«Sanırım sen kafayı bulmuşsun Petya, öyle mi?» diye sordu.

«Evet Yoldaş Yüzbaşım. Siz zafer için içerken ben de biraz içtim. Ama çok az içtim...»

Petya bir an durakladı. Duraklamasının nedeni votkanın her zamankinden çok daha fazla onu etkilemesiydi. Çünkü yiyecek depoları tükenmek üzereydi ve o, bugün sabahtan beri, sırf komutanlarına daha çok yiyecek kalsın diye ancak iki lokma kara ekmek yemişti,

«Savaştan sonra yine eski mesleğim olan levazımcılıkta çalışacağım,» diye sürdürdü sözlerini. «Bunun savaştan sonra ilginç bir iş olmayacağını düşünenler çok yanılırlar. 1933 yılında başladığım ve bunca yıl çalıştığım işimi, gülünç olsa bile yine isterim. Bir kralım ben: Çünkü bir anda elli çuval patates, ya da üç çuval kuru soğan bulabilirim. Savaştan sonra bu meslek daha da gelişecek.

O zaman bana 'Petya, işçilerin yemekhanesine istiridye bul!' diyecekler. Ben de 'Başüstüne' diyeceğim ve öğlene kadar istiridyeler hazır olacak.»

Saburov,

«Sen hiç istiridye yedin mi?» diye sordu. «Sanırım çok iğrençtirler.»

«Hayır, yemedim. Ama ben bunu bir örnek olsun diye verdim. Akla gelmeyecek bir şeyin adını vermek istemiştim. Biraz daha votka vereyim mi size?»

Petya içinden gelen bir duyguyla konuşmuştu. Bunlar, onun düşünü kurduğu şeylerdi.

Saburov,

«Yok, yeter artık,» dedi ve başını elleri arasına alarak düşünceye daldı.

Gözlerini kapadı; düşünüyordu: Şu altı aydır ne düşler, ne geleceğe ilişkin tasarılar, ne geç kalmış yerinmeler gömülmüştür bu Rus toprağına kimbilir?.. Ne kadar çok düş kuran, isteyen, düşünen yerinen insan gömülmüştür?.. Saburov'a öyle geliyordu ki, bu, yerine getirilirken yarım kalan ve düşünülüp de yapılamayan işler, tümüyle, şimdi olanca ağırlığıyla yaşayanların ve onun omuzlarına binmişti. Bunların hepsi savaştan sonra nasıl olacaktı acaba?.. Ama savaştan önce yapılanlarla şimdi savaşta yapılanlara nasıl bir türlü akıl erdiremiyorsa, bu soruyu da cevaplayamıyordu Saburov.

«Niçin üzgünsün?» diye sordu Vanin. «Yoksa General sana bir şey mi söyledi?»

Saburov başını kaldırdı.

«Yok, hayır, düşünüyordum yalnızca,» dedi ve gülerek ekledi: «Hem niçin birisi birazcık düşünceye dalacak olsa hemen onun üzüldüğünü düşünüyorsun?...»

Sonra Petya'ya seslendi :

«Hey, Petya!»

«Buyurun komutanım!»

«Otomatiğimi ver benim! Hadi, seninle birlikte gidiyoruz!»

«Nereye?» diye sordu Maslennikov.

«Mevzileri dolaşacağım şöyle bir.»

«Şimdi uyuyun Aleksey İvanoviç. Sabah olunca dolaşırsınız. Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir, derler.»

Saburov güldü :

«Sabah mı dolaşırım?.. Benim canım kıymetli. Ben şimdi, karanlıkta gideceğim.»

«Öyleyse ben de geliyorum,» diye kalkmaya davrandı Maslennikov.

Saburov onun omzuna elini koyup oturttu:

«Olmaz, yalnız gideceğim,» dedi. «Otur ve dinle Mişka: Bir komutan geri döndüğü zaman adamları onu ilk yarım saat konuk sayarlar. Ama sonra patron yine odur, anladın mı! Sen şimdi yatıp uyu. Döndüğüm zaman gelip seni kaldıracağım. Yarınki plân üzerine konuşacağız.»

Saburov ayağa kalkarken Vanin'e dönüp ekledi:

«Sen de biraz kestirirsin bu arada.»

Vanin güldü:

«Sanırım bu gidişle siyasal raporları bitiremeyeceğim. Üç kez oturdum başına yazayım diye, ama üçünde de uyuyakaldım.»

Saburov takıldı:

«Çok sıkıcı yazıyorsun da ondan. Öyle sıkıcı yazıyorsun ki, yazarken kendin bile uyukluyorsun. Bir de bunu okuyacak kişileri düşünsene!..»

Hepsi güldüler.

Saburov,

«Sen en iyisi bugün, bütün gücünü topla ve Conan-Doyle romanı gibi bir şeyler yaz. İlginç olsun,» diye öğüt verdi. «Haydi, şimdilik hoşça kalın.»

Saburov ile Petya sığınaktan çıktılar. Onların ardından Maslennikov hemen karyolaya uzandı ve mışıl mışıl

uyumaya başladı. Vanin ise masanın başında oturmuş, önünde bitmemiş raporlar tomarı, düşünüyordu. Sonra karyolanın altına uzandı ve oradan yıpranmış bir bavul çekti. İçinden kalın bir okul defteri çıkardı. Birinci sayfasında «Hatıra Defteri» yazıyordu. Arada bir boş kaldıkça buraya dikkatini çeken olayları ve durumları not ederdi.

Hatıra defterini önündeki rapor tomarının yanına koydu ve «Belki de şu gizli deftere yazdıklarımı siyasal raporlara da yazmam gerekirdi» diye düşündü. Ona ilginç geldiği için defterine geçirdiği her şey; düşünceler, duygular, olaylar, kişilerin açığa çıkmış beklenmedik yanları, herkes için ilginç olabilirdi. Oysa şu, her gün «olumlu olaylar» ve «olumsuz olaylar» sütunlarına yazdıklarının ona ilginç gelen hiç bir yanı yoktu. Bunları okuyanlar için de sıkıcı geliyordu belki de.

Tam o anda kapıdaki plâşç - palatkayı kaldırarak içeri Anya girdi,

«Merhaba yoldaş Komiserim,» dedi.

Vanin ayağa kalktı ve elini sıktı.

«Yüzbaşı Saburov nerede?» diye sordu Anya.

«Bölüğe kadar gitti, şimdi döner.»

«Öyleyse, izin verirseniz, gelişimi size rapor edebilir miyim?» dedi Anya.

«Buyurun.»

Anya tekmilini verdi,

«Taburunuza atanan askeri Sağlık Görevlisi Klimenko görev yerine katılmıştır,» dedi ve raporunu sundu. Sonra da elini indirip sordu: «Aleksey İvanoviç çabuk mu dönecek demiştiniz?»

«Evet.»

«Onu öyle görmek istiyorum ki!»

Vanin gülümsedi,

«Sizi anlıyorum,» dedi. «Şimdi dönecek. Buyurun oturun siz.»

Bir dakika kadar ses çıkarmadan oturdular. Sonra Anya kızararak:

«Bana öyle bakmayın,» dedi. «Ben rica etmedim bu-

nu Generalden.»

«Biliyorum.»

Anya kararlı bir sesle,

«O da rica etmedi,» dedi.

«Biliyorum. Çünkü ben rica ettim.»

«Siz mi?»

«Evet, ben.»

Vanin birden içinden gelen bir kıskançlıkla kendi yitirdiği ailesini hatırlamıştı. Bu mutluluğunun bir daha yerine gelmeyeceğinin bilinciyle,

«Sizin burada bulunmanız çok güzel bir şey,» dedi. «Ama siz bunun ne kadar güzel olduğunu anlayamazsınız.»

Anya susmuş, konuşmanın gerisini bekliyordu. Vanin sürdürdü:

«Ama, sizin birlikte olmanıza yardımım dokunduğu için ne kadar sevindiğimi anlayabilirsiniz. Biz burada Aleksey İvanoviç'le sık sık tartışırız. Onunla biz, birbirimizden çok ayrı yaradılışta kişileriz. Öyle bir hikâye ki bu, size nasıl anlatacağımı bilemiyorum...»

Birden durdu, sonra,

«Ha, durun bakalım! Siz beni daha önceden tanıyor musunuz?» diye sordu.

«Elbette sayın komiserim. Stalingrad Komsomol üyelerinden kim tanımaz ki sizi?»

«Saburov'la burada ilk karşılaşmamızda, bizim şu ağaç dikme işlerimiz üzerinde tartıştık. Hepimizin bu ağaç dikme işine nasıl gönülden katıldığımızı düşünün. Savaşı önceden kestirerek bu işlerle az ilgilenmek ve daha çok öteki sorunlarla ilgilenip eğilmek zorunda olduğumuzu kanıtladı bana. Genel anlamda ben de onunla aynı düşüncedeyim. Ama biz işi öylesine yüce duygularla yapıyorduk ki... Çok da güzel olmuştu doğrusu! Hatırlıyor musunuz?»

«Elbette.»

Vanin inanç içinde,

«Ne büyük mutluluktu ,» dedi. «Ne yüce mutluluk duygusuydu! Böyle bir mutluluğu herkesin tatmasını is-

terim. Yaptıklarımın hepsini, ama hepsini bunun için yaptım. Kimi zaman gereksiz tedbirlere başvurdum, bağırıp çağırdım, yazdım, çizdim. Ama olağandı bütün bunlar. Ya da hiç olmazsa ben öyle sanıyordum.»

Vanin'in karmakarışık, kimi zaman da konuyu dağıtarak konuşmasına rağmen, Anya onun söylemeye çalıştığı ve onu üzüntülere boğan şeyi anlıyordu. Vanin sürdürdü:

«Oysa şimdi... Her zaman doğru yaptığıma, insanların mutluluğu için çalıştığıma inanırken, uluslararası durumu gözönüne alarak Saburov'un haklı olduğu sonucuna varıyorum. Belki de daha az ağaç dikmek, daha az beden eğitimi, daha az söylev; ama bunun yerine daha çok tüfekle oynamak ve ateş etmeyi öğrenmek gerekiyordu. Ama ben o zaman böyle düşünmüyordum. Neden sonra burada, Volga'nın kıyısında kafama dank etti bunlar. Anlıyor musunuz beni?...»

Alnına düşen perçemi bir baş hareketiyle geriye attı Vanin. Bu davranışı, onun kürsüde söylev verdiği eski bir siyasal toplantıyı hatırlatmıştı Anya'ya. O zaman da öfkeliydi ve böyle alnına düşen saçları arkaya atmıştı yine. Şu an anlattıklarının çoğunu anlamıyordu Anya. Bunlar, Saburov'la yaptığı tartışmanın bir devamıydı herhalde. Ama yine de iyi yürekli, temiz huylu bir adamın yanında olduğunu anlamıştı Anya.

Vanin,

«Eveet...» diye sözünü noktaladı. «İkinci kez söylüyorum: Çevremizde korkunç olup olmadığını ancak Tanrının bilebileceği, ama genel olarak insanlara zor gelen bir sürü olay gelişirken, sizin Aleksey İvanoviç'le birlikte bulunmanıza gerçekten çok sevindim. Birlikte bulunmanız çok iyi olacak... Ne oldu?... Siz eşyalarınızı getirmediniz mi?»

Anya güldü:

«İşte eşyam burada.»

Patlayacak gibi ağzına kadar dolmuş büyük sıhhiye çantasını gösteriyordu.

«Başka?»

«Hepsi bu,» dedi Anya.

Kaputunu çıkardı ve masanın yanına oturdu.

Vanin :

«Ama biz yine de burada ağaç dikelim,» dedi. «Eskiden nasılsa yine öyle olsun. Eğer gençler bu işe istediğimiz gibi sarılmazlarsa, biz eskiler de, yaşlılığımıza bakmaz ve kendimiz girişiriz işe.»

Anya elinde olmadan Stalingrad'ın bugünkü değişmiş haritasını hatırladı,

«Olur, girişiriz,» diye onayladı onu.

Bu arada Maslennikov kaputunun altında önce şöyle bir kıpırdadı, sonra hemen oturup çizmelerini aradı. Çizmelerini çıplak ayaklarına giyerek kalktı ve selâmlaşmak için Anya'nın yanına gitti.

«Demek geldiniz,» dedi.

Maslennikov'un da çoktandır kendisini bekliyormuş gibi konuşması hoşuna gitmişti Anya'nın. Maslennikov:

«Yemek ister miydiniz?» diye sordu.

Anya hayır anlamında başını salladı.

«Peki uyumak ister misiniz?»

Anya yine hayır anlamında salladı başını. Sonra,

«Hiç bir şey istemem,» dedi. «Sizi gördüğüme çok sevindim.»

«Yarın bizim burası yine durgun geçecek,» dedi. Maslennikov.

Bunu hem konuşmasını sürdürmek, hem de onu rahatlatmak için söylemişti.

Vanin söze karıştı:

«Bu benim eski komsomol üyelerimdendi,» dedi Maslennikov'a, «O sırada 'Dörtler yine karşılaşır' diye bir film vardı, değil mi?»

«Evet, vardı,» dedi Anya.

«Uzun süredir sinema görmedim. Bir ara «Pravda» gazetesi alırdık buraya. Orada Moskova sinemalarında oynayan filmlerin adlarına bakardım. 'Üç Silâhşörler' bile oynuyordu orada.»

Anya,

«Üç Silâhşörler filmini görmüştüm ben,» dedi. «Ama o sırada çok küçüktüm.»

Maslennikov,

«Herhalde baş rolde Douglas Fairbanks oynuyormuştur,» diye karıştı.

«Evet, oydu.»

«Yenisini başka artisler oynuyormuş. O Douglas Fairbanks öldü.»

«Ya! Öyle mi?» diye sordu şaşkınlıkla Anya.

«Evet, öldü. Hem de öleli çok oldu. Mary Pickford da öldü.»

Sanki son bir ay içersinde Stalingrad'da olanların en acısı buymuş gibi, yapmacık olmayan bir üzüntüyle Anya:

«Allah Allah!... Mary Pickford da öldü, öyle mi?» diye sordu.

Maslennikov ise duygusuzca karşılık verdi:

«Evet, o da öldü.»

Aslında Maslennikov'un gerçekten Mary Pickford'un ölüp ölmediğini bildiği yoktu. Ama şimdi bu konuyu konuşuyorlardı ve o konu üzerindeki bilgisiyle dinleyenleri etkilemek istiyordu.

Anya kaygıyla,

«Ya Buster Keaton?» diye sordu.

Maslennikov kesin bir ses tonuyla,

«O da öldü,» dedi.

Vanin güldü.

«Niçin gülüyorsun?»

«Bunları öyle bir tavırla söylüyorsun ki, sanki Bölüklerden birinin son yirmi dört saatteki kayıplarını sayıyorsun,» dedi ve daha yüksek sesle güldü Vanin.

Anya,

«Çok iyi bir aktördü,» dedi.

Buster Keaton'un ölümüne üzülmüştü. Onun uzun, kederli ve hiç gülmeyen yüzü gelmişti aklına ve acımıştı.

Vanin,

«Yok, ölmedi o,» diye uyarmak istedi.

Maslennikov hemen ateşli ateşli karşı çıktı:

«Hayır, öldü.»

Ama böyle bir tartışmanın burada, Stalingrad'da yapılması çok gülünç gelmişti Vanin'e. Bu yüzden üstelemedi:

«Belki, olabilir,» dedi ve kaputunu aldı, giyinirken ekledi: «Ben nöbetçileri kontrol etmeye gidiyorum,» dedi.

Böylece tartışmanın bittiğini ve sonuç olarak da Buster Keaton'un ölüp ölmemesinin hiç de önemli olmadığını anlatıyordu.

Maslennikov,

«Yüzbaşı gitti ya denetlemeye,» diye karşı çıktı.

«Olsun. O, belki bölüklerden birinde takılıp kalmıştır. Hem benim de bir yoklama yapmam iyi olur. Çabuk dönerim.»

Vanin çıktı.

Maslennikov,

«Siz de yatın, uzanın biraz,» diye önerdi Anya'ya. «Yarın şu köşeye sizin için de bir karyola koyarız. Şimdilik benimkine yatın.»

Anya ona baktı. Aslında canı hiç yatmak istemiyordu. Ama Maslennikov'un üç dakika sonra nasıl olsa bu önerisini tekrarlayacağını anladığı için karşı koymadı. Çizmelerini çıkartarak karyolaya uzandı ve kaputunu üstüne alıp boğazına değin sıkı sıkı örttü.

«İşte, sizi dinledim ve yattım,» diye güldü sonra. «Ama hiç uykum yok. Siz anlatın bakalım, nasılsınız burada?»

Maslennikov resmi bir tonla,

«Çok iyiyiz,» diye karşılık verdi.

Sanki karşısında Anya değil de, uzaktan hediyelerle gelen delegeler vardı.

«Çok iyiyiz...» diye sürdürdü ve sonra onun Anya olduğunu, burada olanları bilmesinde bir sakınca olmadığını düşünmüş gibi ekledi: «Çok iyiyiz. Bugün bütün gün, her saldırıyı kırmayı başardık. Yüzbaşım da çok iyi görünüyor. Oysa biz burada onun için çok endişelenmiştik.»

«Ben de,» diye doğruladı Anya.

«Ama kılına bile dokunamamışlar. General bize bir

gece içinde Almanlara sezdirmeden Remizov'un yanına iki kez gidip geldiğini ve Lenin nişanı verilmesi için onu yukarı bildireceğini söyledi. Ya, işte böyle... Döndüğü zaman zaferin onuruna içtik biraz. Ama ben içimden sizin onurunuza içtim.»

«Teşekkür ederim.»

Maslennikov,

«Burada bulunuşunuza çok sevindim.» dedi. «Biliyor musunuz, her erkek koca olunca kabalaşır biraz.»

Bu sözler erkekçe ve yetişkin biriymiş gibi çıkmıştı ağzından. Anya, kasıtlı yaptığını sanacak korkusuyla kızardı, ama sonra bu korkusunu yenerek sordu Maslennikov,

«Belki sigara içmek istersiniz?»

«Hayır, sigara kullanmıyorum,» dedi Anya.

«Savaştan önce ben de kullanmıyordum. Ama savaş şartları içinde alıştım. İçin, içerken zaman daha çabuk geçer.»

Eğer sigara içmeyi kabul ederse Maslennikov'un sevineceğini anlayarak onu kırmak istemedi Anya:

«Peki, içeyim öyleyse.»

Maslennikov gömleğinin cebinde bulunan tek papirosu çıkararak Anya'ya verdi. Kendine de bir sigara sarmaya başladı. Sonra sigarayı yakmadığını hatırlayarak fırladı ve sarmaya başladığı sigarasının tütünlerini saçarak bir kibrit çakıp Anya'ya uzattı. Anya her sigara kullanmayanın yaptığı gibi, papirostan bir nefes çekti ve ağzına dolan dumanı dışarı bıraktı.

Maslennikov sigarasını her zamanki ustalığıyla sarıp bitirmişti. Uzun uzun, özenle uğraşmış ve dev bir sigara sarmıştı. Yaktığı zaman kıvırıp ucuna soktuğu fazla kâğıtlar alev aldı ve sigarası ilk saniyede meşale gibi alevle yandı.

«Bir şeyler yemek isterdiniz belki?» diye sordu Anya'ya.

«Hayır, teşekkür ederim.»

«Su getirivereyim mi size?»

«Hayır, teşekkür ederim.»

Maslennikov sustu. Hem komutanının, hem arkadaşının karısı şu anda onun gözetimi altındaydı. Bu nedenle bir çocuğa gösterilecek özeni gösteriyor, onu koruyucu bir duvarla çevirmek, kocasının en güvenilir arkadaşı olduğunu ve onun uğruna yapmayacağı hiç bir fedakârlığın olmadığını anlatmak istiyordu.

Birkaç dakika böyle konuşmadan durdular. Sonunda Anya konuştu:

«Mişa...»

«Efendim?»

«Küçük adınız gerçekten Mişa mıydı?»

«Evet.»

«Çok iyi bir insansınız siz.»

Bu «Çok iyi bir insansınız» sözlerini duyunca Anya'nın ancak kendi yaşında olduğunu düşündü Maslennikov. Ama olduğundan büyük gösteren bir şeyler vardı sanki onda.

Anya gözlerini kapayarak;

«Mişa... Mişa...» diye tekrarladı, sanki onun adını ezberlemek istiyormuş gibi.

Az sonra ise, Maslennikov'un sorduğu bir soruya karşılık vermedi. Gözlerini kapar kapamaz hemencecik uyuyuvermişti.

Maslennikov arada bir uzaklardan gelen silâh sesleriyle bozulan sessizliğin ortasında yapayalnız kalmıştı. Masanın başına geçip oturdu. İki adım ötesindeki karyolada bir kadın, arkadaşının karısı uyuyordu. Çok güzeldi (Maslennikov öyle buluyordu) ve eğer arkadaşının karısı olmasaydı (içinden böyle geçiriyordu) ona âşık bile olabilirdi. Hattâ âşıktı bile. (Bunu hiç bir zaman kendi kendine açıklamıyordu, ama gerçekte durum böyleydi.) Şu anda ağabeyisini, İspanya'dan, daha sonra da Mogolistan'dan döndüğünde Maslennikov'u sık sık gezmeye götürdüğü gürültülü Moskova yazlığını düşünüyordu. Herhalde ağabeyisinin sorumluluk dolu bir yaşamı olduğu, çok ağır koşullar altında savaştığı ve bu gelişlerinde çevresinde neşeli gürültülü grupların toplanmasından hoşlandığı içindi bu. Yazlığa güzel kadınlarla gelirdi hep. Bu yıl bir ka-

dınla geldiyse iki yıl sonra bir başkasıyla gelirdi. O da çok neşeli ve gürültücü biriydi aslında. Ne dostluğu, ne de aşkı ciddiye alırdı. Ve Maslennikov ağabeyisinin kimi kez bu kadınlardan bıktığını görmüştü. Maslennikov'a onlardan bir adım bile ayrı yaşanmaz kadar ilginç gelen bir sürü kadının çevrelerini aldığı bir toplantıda ansızın ağabeyi «Hadi Mişa, bilardo oynamaya gidelim» derdi. Sonra da bir odaya kapanıp üç saat bilârdo oynarlardı. Bu arada kapı çalınır ve bir kadın «Kolya!» diye seslenirse, ağabeyi hemen parmağını dudaklarına götürür ve «Ses çıkarma Mişa sakın!» derdi. Bir süre daha susup beklerler ve hafif ayak sesleri kapıdan uzaklaşınca yeniden başlarlardı oyuna. Ağabeyisi «Öff, Tanrım, ne sıkıcı yaratıklar!» derdi. Maslennikov şaşardı buna. Bu onun için anlaşılmaz bir şeydi. Kendi kendine düşünüyordu. Eğer bir kadın kendisini çağıracak olsa böyle sessiz bekleyemez ve bilârdo oynamayı hemen bırakırdı. Bilârdo oynamaları bittikten sonra yine birlikte kalabalığa dönerler ve ağabeyisi biraz önce sesine cevap vermediği o kadınla buluşur, sanki az önce yaptıkları yalnız onunmuş gibi okşayıcı, yumuşak biri oluverirdi. Az sonra da suç ortağı olan Maslennikov'a «Mutluluk bu değildir dostum, mutluluk bu değildir hiç bir zaman!» derdi kimseye sezdirmeden. Göz kırpardı sonra. Oysa Maslennikov için asıl mutluluk buydu. Bilinmeyendi ve kimbilir ne güzel bir duyguydu...

Maslennikov ağabeyisini, yazlıktaki günleri, bilârdoyu bir daha getirdi gözünün önüne. Acaba şimdi ağabeyi neredeydi?... Uzun süreden beri gazetelerde adına raslamıyordu. Birden onun öldüğünü düşündü: Bir zamanlar yazlıkta onun çevresini saran o gürültücü toplulukta bulunanlar, onun ölümünü öğrendiklerinde hep ondan söz ederlerdi!... Hattâ onuruna kadeh tokuştururlar, yazlıkta eskiden onunla geçirdikleri güzel günleri anımsarlardı. Daha sonra da sanki hiç bir şey olmamış gibi kendi günlerini gün etmeye çalışırlardı herhalde... Acaba Saburov ölseydi Anya ne yapardı?... Başından böyle korkunç bir şey geçerse şimdiki gibi sakin olamazdı herhalde... Ama ağabeyinin yanında bulunanların başından hiç bir korkunç

olay geçmeyecekti. Kimbilir, belki de bu nedenle ağabeyisi onunla birlikte bilârdo oynamaya kaçıyor, onların çağrılarına cevap vermiyordu!...

Anya'ya bir kez daha göz attı. Birden gençliğinin aşka susamış özlemi sardı yüreğini, Anya'ya duyduğu aşk değil. Yazlığa, ağabeyinin yanına gidebilmek için savaşın sonuna değin yaşamak istiyordu. Eğer yazlığa giderse düşünceleri eskisi gibi olamayacaktı. O bilârdo oynamaya kaçmayacaktı ve sevgilisi de her yönüyle ona uygun bir kadın olacaktı. Bir an gelecekteki sevgilisinin nasıl biri olacağını düşündü: Kafasındaki bu düşü en güzel özelliklerle süsleyip bezedikten sonra bir sevgili yüzü şekillendirdi: Ama Anya'nın yüzü belirdi yine gözünün önünde.

Maslennikov sonunda masanın başındaki taburede uyuyakalmıştı. Ancak nöbetçileri yoklamaktan dönen Vanin seslenince sıçradı.

«Ne o Maslennikov, uyuyamadın mı?»

«Biraz kestirdim.»

«Saburov nerde?»

«Gitti.»

Vanin,

«Artık saat altı oldu,» dedi. «Acaba Konyukov'un evine mi gitti?... Hiç bir yerde bulamadım. Ne canı tez adam bu!»

— *XXII* —

Gerçekten de Saburov Konyukov'un evine gidiyordu.

Oraya yalnızca gece gidilebiliyordu. O da, yolun büyük bölümünü sürünerek ve serseri bir kurşuna hedef olmayı göze alarak.

Petya ile Saburov bir süre yarı yıkılmış duvarlar boyunca süründüler. Sonra kıvrıldılar. Burada Petya sıçramaya hazırlanarak toparlandı:

«Şimdi ne yapalım yoldaş Yüzbaşım? Önümüz açıklık.»

«Biliyorum,» dedi Saburov.

«Ne yapalım, sürünelim mi, fırlayalım mı?»

«Fırlayalım,» dedi Saburov.

Birden fırladılar duvarın arkasından. Onları, eve doğru ilerlerken koruyacak olan bir başka duvar yıkıntısına kadar koştular. Almanlar bu gürültüyü duymuşlardı. Hemen arkalarından birkaç makineli tüfek tarakası ıslık çaldı havada.

Karanlıktan biri,

«Kim o gelen?» diye sordu.

«Biziz,» dedi Petya. «Yüzbaşım.»

Duvarın dibinden birkaç adım daha ilerlediler.

Aynı ses,

«Bu yana,» dedi. «Siz misiniz yoldaş Yüzbaşım?»

«Benim,» dedi Saburov.

«Bu yana gelin. Başınızı çarpmayın sakın.»

Saburov eğildi, birkaç basamak indi. El yordamıyla bir köşeyi dönüp bodruma girdiler.

Burası bir zamanlar Üsteğmen Juk'un, gizlenen Almanları bulduğu büyük kazan dairesinin bir bölümüydü. İki ayda her şey değişmişti: Eskiden tehlikeli sayılan bu yer, yerle bir olan koca kentte şimdi konforlu bir yer sayılabilirdi. Dairenin yarısı, beş yüzlük bir bombayla çökmüştü. Ortada bulunan kazanlar patlamıştı. Döşemenin büyük bir kesimini kırılmış saç parçaları çirkin bir görünüm içinde kaplıyordu. Ama daha küçük olan öteki bölüm henüz sağlamdı.

Birleştikleri köşe Almanlardan yana bakan iki duvarda açılmış mazgallara benzeyen deliklere dört tane makineli tüfek yerleştirilmişti. Merdivenin parmaklıkları iki yerden çökmüştü ve tavanda açılmış gediklere bir yerden getirilmiş yangın merdiveni kalıntıları uzanıyordu. Bombayla açılan duvardaki bir gedik kazan parçalarıyla tıkanmıştı, ama yine de dört plâşç-palatkanın birbirine eklenmesiyle yapılmış perdenin örttüğü bir geçit kalmıştı. Yol göstericisini izleyen Saburov perdeyi aralayarak içeri girdi.

Sığınak duman içindeydi. Beton döşemede, içinde odunların çatırdadığı bir soba vardı. Baca yoktu. Boru du-

vardan dışarı çıkartılmıştı, ama borular birbirine iyi geçirilemediği için ek yerlerinden duman tütüyordu. Bir kişi sobanın başına çömelmişti. Beş altı kişi de köşede, tahrip edilen kamyonların deri minderlerinden yapılmış yataklarda sıkışık bir durumda uyuyordu.

Saburov içeri girince ateşin başındaki adam hemen yerinden sıçradı ve selâm vererek sordu:

«Emredersiniz Konyukov'u uyandırayım mı Yüzbaşım?»

«Uyandır,» dedi Saburov.

Asker Konyukov'u dürterek,

«Çavuş, çavuşum,» diye uyandırdı.

Konyukov sıçradı.Palaskasını düzelterek Saburov'un yanına koştu ve üç adım karşısında durarak selâm verdi,

«İzninizle raporumu sunayım,» dedi. «Tatar sokağı, yedi numaralı evdeki garnizon savaşa hazır! Hastamız yok! İki yaralı var! Özel bir olay yok!... Çavuş Konyukov raporunu verdi komutanım!»

«Sağol Konyukov. Merhaba.»

«Merhaba, soğolun yoldaş Yüzbaşım,» dedi Konyukov ve bir adım geri çekilerek hazırol'a geçti, bekledi.

Bu disiplinli görünüşüne rağmen Konyukov oldukça değişmişe benziyordu. Uzun süre kuşatmada kalarak hayatını sık sık tehlikeye atan, dünyayla tüm ilişkisi kesilmiş kişilerde görülen az çok komandoluğa benzeyen bir havaydı bu. Palaskası yine eskisi gibi, arasına parmak girmeyecek biçimde sımsıkı bağlanmıştı. Ama bu arada şapkası çapkınca yana yıkılmıştı. Kemerindeki siyah üçgen kılıfa bir Alman parabellumu ve ayağında konçları kürklü sarı bir pilot çizmesi vardı.

Gerek biraz önce «Emrederseniz Konyukov'u uyandırayım mı?» diyen askerin buna kendiliğinden cesaret edememesinden, gerek Konyukov'u askerlerle birlikte yatmasına rağmen onlarla arasında tartışılmaz bir uzaklık bulunmasından, gerek de genel olarak garnizonda hüküm süren sıkı düzenden, Saburov burada Konyukov'un çok önemli birisi olduğu sonucunu çıkardı.

Saburov,

«Ne zamandır burada olmadığım için, buraya 'nasılsınız' diye sormaya geldim, Konyukov.» dedi.

«Çok iyiyiz yoldaş Yüzbaşım.»

«Söyle de sobanın yanına bir sandalye getirsinler. Çok üşüdüm. Sen de yanıma otur. Öyle konuşalım.»

Konyukov,

«Adamları uyandırmamı ister misiniz?» diye sordu.

«Hayır, bir gereği yok. Hem şimdi çok yorgundurlar onlar.»

«Haklısınız, yorgunlar.»

«Elinde bulunan bütün adamlar bu kadar mı?»

«Hayır. Yarısı mevzilerde nöbete giriyor, yarısı da uyuyor bu arada. Sırayla savaşıyoruz. Tabiî, bir saldırı olmadığı zamanlarda.»

«Peki saldırı olduğu zaman?»

«O zaman yönetmenliğe göre hepimiz birden mevzilere koşuyoruz.»

Sonra da,

«Hey, Antonov! diye seslendi.

«Buyurun.»

«Çabuk sandalyeyi sobaya yaklaştır Yüzbaşım için. Hadi, çabuk ol!»

Ama sandalye yoktu. Onun yerine iki tane otomobil minderi getirdi asker. Yanan sobanın yanına koyarak odunları düzeltmeye başladı.

Saburov,

«İyi, bu da iyi,» dedi ve ateşin başına oturdu, «Sen de rahat et Konyukov. Otur.»

Konyukov da oturdu otomobil minderine yan olarak. Ama otururken bile hazırolda gibiydi.

«Demek şimdi kuşatma altında tek başına kaldın?» diye sordu Saburov.

«Evet,» dedi Konyukov. «Üç gün oluyor. Bölük komutanının öldürülmesinden sonra yerine ben geçmiştim. Ama dün emir geldi: Bizi takıma indiriyorlar, ben de artık takım komutanlığına...»

«Takımda kaç kişisiniz?»

«Eğer beni de sayarsanız on beş kişi,» dedi Konyukov.

«Daha önce kaç kişiydi?»

«On yediydi. Dün ve bugün ölüm nedeniyle iki kişi elden çıktı,» dedi Konyukov, ama sonra kurduğu cümle kendisine çok resmi gelmiş olacak ki düzeltti: «Yani iki kişi öldürüldü.»

Saburov,

«Peki bu askerlerini nasıl yerleştirdin?» diye sordu.

«İzin verirseniz anlatayım size. Şöyle yerleştirdim: Gündüz dört kişi hiç ayrılmadan makineli tüfeklerin başında bekliyor. İki kişi yanlardaki korunaklarda bulunuyor ve yan tarafımızdan Almanların geçmemesi için yan gözetlemeyi yapıyor. İyice mevzilendiler. Sürünürken kafaları uçmasın diye bodrumdan oraya doğru giden bir bağlantı hendeğimiz var. Bakın, şu delik oraya gider, görüyor musunuz?... Birinci katta iki askerimiz sürekli olarak nöbet tutuyor ve yaklaşmalarına engel olmak için ileriyi gözetler. Kuşkusuz ötekilerden daha az örtülüyor, gizlenebiliyorlar, ama yine de yerleri fena sayılmaz. Oraya bir tank kulesi taşıdık ve çevresini tuğlayla ördük. Dün de Maksimyuk'u öldürdüler. Tanır mıydınız onu?»

«Tanırım, tanıyordum.»

«Kızıl saçlı biriydi. Benim mangamdaydı. Ne yapalım, dün de onu kaybettik işte. Neyse ki Tanrı acıyor bizlere! Her şey tam bir düzen içinde yoldaş Yüzbaşım. İsterseniz siz de bir bakın, inanın!»

«Hadi öyleyse, hemen gidip bakalım,» dedi Saburov.

«Bu arada biraz patates atıştırmak ister miydiniz?... Donmuş patatesler, ama böylesi daha tatlı olur.»

«Patates de nereden buldunuz?»

«Hani o öldürülen çocuklu kadının bodrumu vardı ya! Dün gece oraya gittik. Hatırlıyor musunuz orayı?»

«Evet, hatırlıyorum.»

«Sürünerek sokulduk. Kendim de gitmiştim. Patlamayla birlikte çevreye dağılmıştı patatesler. Yarım çuval kadar topladım. Siz donmuş patatesi sevmez misiniz?»

«Niçin yemeyeyim?... Yerim kuşkusuz,» dedi Saburov.

«Şimdi hepsini hazırlarız. Hey, Antonov, çevir şu patatesleri! Tek yanlı kızarmaz bunlar, çevirmek gerek. Sen bırak, ben yaparım.»

Konyukov kalktı, belinden çıkardığı geniş ağızlı bir bıçakla tavadaki patatesleri çevirerek kızartmaya başladı.

«Bizim burada her türlü düzenimiz yerinde yoldaş Yüzbaşım. Ben, her şeyin düzen içinde olmasını, ama bu arada da her şeye imkân tanınmasını isterim.» —Tavayı ateşten indirdi, yere koydu.— «Patateslerin tadına bakın bir. Bıçağı buyrun, çatalımız yok. Saklayamadık hiç.»

Saburov bıçağı aldı ve doğrayarak birkaç dilim aldı. Alışkanlığını yitirdiği için olacak, patatesler pek tatlı gelmişti ona.

Konyukov'un belinde bir Alman matarası asılıydı, içi votka doluydu. Bir an içip içmeyeceğini sormak istedi Yüzbaşısına. Ama sonra disiplini daha üstün gelerek komutanların ne zaman içip ne zaman içmeyeceklerine kendilerinin karar vermelerinin daha uygun olduğunu düşünerek caydı.

Saburov:

«Sen niçin yemiyorsun?» diye sordu.

«Siz buyurun yiyin, sonra biz de yeriz.»

Saburov biraz daha yedi ve tavayı Konyukov'un önüne doğru sürdü. Konyukov bıçağı aldı ve çabuk çabuk birkaç patates atıştırdı. Sonra nöbetçiyi çağırdı:

«Git, çabuk uyandır askerleri. Akşam yemeğimiz hazır.»

Saburov kalktı,

«Haydi, onlar yerken biz de yukarıya çıkıp bakalım,» dedi.

Konyukov:

«Başüstüne yoldaş Yüzbaşım. Buradan buyurun.»

Saburov'u yangın merdivenine doğru yöneltti. Bu arada biraz geri kalıp nöbetçiye birkaç sert işaret yaparak,

geri döndükleri zaman onu utandırmamaları için herkesin düzgün ve gözüpek görünmesini belirtti.

Yangın merdiveninden tırmanmaya başladılar. Eskiden bu merdiven herhalde altıncı, ya da yedinci kata çıkmak için kulanılıyordu, ama şimdi sağlam kalan yedi sekiz basamağı tırmanınca kendilerini birden göğün altında buluverdiler.

Gece zifiri karanlıktı. Korkunç bir ayaz vardı.

Konyukov:

«Eğilin yoldaş Yüzbaşım,» dedi fısıltıyla. «Ne olur ne olmaz, bir bakarsınız tarayıverirler burada.»

Böyle eğilerek on adım kadar yürüdüler. Sağlam kalmış bir duvar kalıntısının köşesini dönünce ilk nöbetçiyi buldular. Üstüne çaprazlama iki ray demiri, onların da üstüne kimi kum, kimi çimentoyla dolu torbalar konulmuş bir molozun ardında yatıyordu nöbetçi asker. Yanları da aynı tür torbalarla beslenmişti.

Konyukov fısıltıyla seslendi:

«Sidorov!»

«Efendim.»

«Neyi gözetliyorsun öyle?»

«Yok, bir şey gözetlemiyorum.»

«Üşüdün mü?»

«Korkunç bir ayaz var,» diye cevap verdi Sidorov. «İnsanın iliklerine işliyor.»

«Aman dayan, şimdi seni değiştirmeye gelecekler. Patates pişireceksin. Bugün aşçılık sırası sende.»

Sidorov,

«Ah, yeter ki sobaya bir kavuşayım,» dedi. «Orada ne istersen pişiriveririm sana. Dondum burada.»

Konyukov,

«Hadi, sen gözetlemene devam et,» dedi. «Bir emriniz var mıydı yoldaş Yüzbaşım?»

«Yok,» dedi Saburov.

İki duvar arasına yerleştirilmiş boş tank kulesindeki nöbetçiye doğru yürüdüler. Kulenin üst kapağı açıktı. Gözcü, yalnız başının gözükeceği bir biçimde oturuyordu. Konyukov:

«Kulenin içi son derece soğuk oluyor,» dedi... «Buzdan da beter... Öff, kışın bu tanklarda çalışmak çok kötü bir şey!...»

«Evet, çok soğuk olur,» diye onayladı Saburov.

Konyukov;

«Oturulabilmesi için içine minder de koyduk, battaniye de,» dedi. «Hele kışın ne yapacağız bilmiyorum, Tanrı bilir artık! Ocak, ya da şubat ayında soğuklar başlayınca çok kötü olacak. Nasıl oturulur burada o zaman?... Nöbetçilere votkayı iki kat vermeli artık...»

Sanki bu tank kulesi burada sürekli olarak kalacak, nöbetçiler bu kulede ocak ve şubat ayını geçireceklermiş, bundan eminmiş gibi söylüyordu bunları.

«İlkbahar gelip de güneş ısıtmaya başlayınca çok rahat olur,» diye sürdürdü. «Hey, neyi gözetliyorsun Gavrilenko?» diye sordu nöbetçiye.

Gavrilenko fısıltıyla,

«Şurada bir çıtırtı oldu da,» dedi. «Ama sonra ses kesildi.»

«Bir daha bak. Siz bir emir verecek misiniz, yoldaş Yüzbaşım?»

«Hayır.»

Sonra da her iki yandaki dış korunakları gözden geçirdiler ve bodruma döndüler.

Konyukov'un dışarı çıkarken yaptığı işaretlerin sonuçları hemen kendini göstermişti. Bodrumda bulunan herkes kendine çeki düzen vermişti. Her ne kadar elbiseleri yırtık pırtıktı —zaten son zamanlarda ortak dertti bu— yine de, ama görünüşleri bayağı gözüpekçeydi.

Konyukov, Saburov'un ardından içeri girerken arandı gözleriyle, ama o anda askerlerden biri ileri fırlayıp Saburov'un önünde hazırola geçti ve,

«Takım şu anda yemediğini yemektedir yoldaş Yüzbaşım,» diye tekmil verdi.

«İyi, yesinler, yesinler,» dedi Saburov ve sonra Konyukov'a dönüp sordu: «Şimdi nöbet değiştirmeye gideceksiniz, değil mi?»

«Evet efendim.»

Boşalan minderlere oturdular. Konyukov'un ne kadar mermisi kaldığı, bunların nerede, bir arada mı, yoksa ayrı ayrı mı korunduğu gibi Saburov'u asıl ilgilendiren konular üzerinde konuştular. Tam yiyeceğin iki, üç gece yetmeyeceğinden söz ederlerken, birden yukardan iki - üç el silâh sesi duyuldu.

Konyukov birden yerinden fırladı ve bağırdı:

«Herkes yerlerine!...»

Sonra Saburov'a dönerek sordu,

«Sidorov işaret veriyor,» dedi. «Burada mı kalırsınız, yoksa benimle birlikte yukarı mı çıkarsınız yoldaş Yüzbaşım?»

«Yukarı gelirim elbette,» dedi Saburov.

Yukarı çıktılar. Az önce buraya çıkmış askerlerle birlikte çimento torbalariyle molozlardan örülmüş barikatın arkasına yattılar.

Gece saldırısı bir saat kadar sürdü. Almanlar duvar yıkıntılarını sürekli olarak otomatik tüfek ateşiyle tarayarak, üç, beş ve on kişilik gruplar halinde türlü yönlerden eve yaklaşmaya başladılar. Kulaklarının dibinden kurşunlar vızıldadı, bir düzineye yakın el bombası yakınlarına düşerek parçaları duvara çarptı, ama sonunda, genellikle gece savaşlarında ürkek olan Almanlar birkaç ölü vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. Ortalık yeniden sessizliğe gömüldü.

Saburov bodruma indi ve ilerisi için Konyukov'a birkaç emir verdi. Hava yavaş yavaş aydınlanıyordu. Her şeye rağmen Saburov, Tabura dönmeye karar vermişti. Petya ile birlikte çıktılar. Ama duvarı dönüp de, açıklıkta sürünmeye başladıkları zaman yoğun bir makineli tüfek ateşine tutuldular. Kurşunlar, kimi önlerine, kimi arkalarına yağıyordu. Geri dönüp duvarın arkasına çekilmekten başka yapacak şey yoktu.

Onları geçirmeye gelmiş olan Konyukov,

«E, yanımda bir gün geçirmek zorunda kalacaksınız,» dedi. «Sizi bir kez gördüler ya, artık geceye değin hiç durmaz, ateş ederler. Benim yanımda kalın. Ne yapalım, bugün kaderiniz böyleymiş.»

Saburov direnmedi. Konyukov'un haklı olduğuna karar verdi ve geceye kadar burada kalmayı kabul etti.

Gün boyunca Konyukov'un evini ayrıntılı olarak gözden geçirdi. Bu arada makineli tüfeklerden birini daha uygun bir yere getirmeleri için emir verdi. Üst kattaki durum düzenliydi doğrusu. Konyukov'un o kendine özgü esprisiyle «kule» diye adlandırdığı birinci kata çıktı birkaç kez ve Almanları gözetledi. Bugün uslu duruyorlardı, hiç olmazsa Konyukov'un evine karşı... Yalnız gün biterken, saat dörde doğru, on beşe yakın havan birden evi, ve daha çok da evin üstünden aşırarak bölüğün geri kalan bölümünün yerleşmiş olduğu bölgeyi dövmeye başladı.

Havan ateşini kestikten sonra Alamanlar üç grup halinde, özellikle komuta yerine ve sağ kanattaki birinci bölüğe saldırıya kalkışınca, Konyukov'un savunduğu bu evin ne kadar yerleşme üstünlüğü olduğu çıktı ortaya. Buradan, özellikle birinci kattaki gözetleme yerinden Almanların tümü değilse bile, büyük bir bölümü görülebiliyordu. Almanlar birden coşarak, bağlantı hendeklerinde saklanmayı bırakıp tabura kapalı, ama bu yana açık olan alana fırlıyorlardı. O zaman üstteki gözetleme yerindeki makineli tüfeğin arkasına yatmış olan Konyukov çıldırmış gibi tarıyordu Almanları. Arada, her zamanki o kendi kendini denetleme yeteneğini yitirmiş gibi, kızarmış yüzünü Saburov'a çeviriyor, göz kırpıyor ve övünerek dilini şapırdatıyordu.

Saat tam dörtte, seslerden anlaşıldığına göre Almanlar tabur karargâhına ulaşmışlardı. Saburov zamanı çok iyi anımsıyordu, çünkü tam o anda saatine bakmıştı. Bir anlık korkutucu duraklamadan sonra birden beş, ya da altı el bombası patladı. Ardından iki, sonra yine beş, ya da altı el bombası daha. Saburov'un içini birden, silkip atmaya çalıştığı yakıcı bir duygu kaplamıştı. Belirsiz bir yıkım sezgisiyle karışık, sıkıcı bir duyguydu bu.

Stalingrad'da geçirdiği bunca süreden beri ilk kez böyle sinirlerinin bozulduğunu düşündü. Yeni bomba sesleri duyunca bu sezgisi arttı ve kendini kaybetti. Birden Konyukov'u itti ve makineli tüfeğin başına geçti. Serin-

kanlılıkla aralar vererek birbiri ardına Almanlara eteş dizileri göndermeye başladı.

Bu, biraz olsun kendine getirmişti onu. Ama duyduğu kaygı eksilmiyordu. El bombası patlamalarının kesilmesine, Almanların geri dönerek kaçmalarına bakınca, tabur karargâhına yapılan saldırının geri püskürtülmüş olduğu sonucunu çıkartıyordu, ama yine de şu anda taburda olmayı istiyordu.

Yarım saat sonra ortalık eskisi gibi sessizliğe gömülmüştü. Yalnız tek tük havan mermileri Konyukov'un evinin üzerinden geçip, arkalarda bir yerde patlıyordu.

Saat akşam altıya doğru kapıdaki plaşç - palatkadan dışarı göz attığında akşamın alacakaranlığının bastırmak üzere olduğunu gördü Saburov.

«Gitme zamanı geldi,» dedi.

Konyukov,

«İzin verirseniz bir şey söyleyebilir miyim, yoldaş Yüzbaşım,» dedi. «Az daha sabırlı olun. On dakika daha bekleyin burada. Hava kararınca gidersiniz.»

Saburov,

«Peki, peki,» dedi. «On dakika daha beklerim.»

Sonra birden aklına geldi:

«Haaa!... Madalya!... Sana verilen madalyayı bir dahaki gelişimde getiririm. Özel olarak Tümene birini yollar getirtirim.»

«Çok sağolun,» dedi Konyukov. «Çok teşekkür ederim.»

«Demek madalyaya çok sevindin, öyle mi?» diye sordu Saburov.

«Kim sevinmez ki?... Sevinmemesi için deli olması gerekir insanın. Ayrıca ben onuruma da düşkün biriyim, Aleksey İvanoviç. (İlk kez Saburov'a böyle söylüyordu.) Savaştan sonra belki de bir yerde karşılaşırız... Beni görünce «Konyukov geçiyor» dersiniz. Belki evlenirim de. Dulum ben şimdi.»

Sonra teneke kutusunu çıkardı, içinde kalitesiz mahorka tütünü vardı:

«Belki içersiniz, Aleksey İvanoviç.»

Anlaşılan Saburov'a karşı böyle rahat davranmasının nedeni, yeniden sivil olacağı savaş sonrasına ilşkin bir sözün ilk kez açılması ve o zaman, karşılaştıklarında Saburov'a tıpkı şimdiki gibi böyle «Aleksey İvanoviç» diye hitabedebileceğini düşünmesiydi.

Konyukov, sigaraları sarıp tüttürdükleri zaman ekledi:

«Belki Şıpka Geçidi savaşları için de bize madalya verirler,» dedi. «Burada kaldığımız için, değil mi Aleksey İvanoviç?...»

«Belki.»

Saburov'un, gerideki tabur karargâhında patlayan el bombalarını işittiği zaman nedense yüreğini sıkıştıran, bastırmaya uğraştığı, ama bir türlü yenemediği o boğucu duygu; gerçekten de o anda Taburda olanlar üzerine, sanki bir raslantı sonucu içine doğan korkunç şeylerden ileri gelmişti.

Bütün gün boyunca her iki bölüğe yaptıkları sonuçsuz saldırılardan bıkan Almanlar, sonunda boğayı tam boynuzlarından yakalamaya karar vermişlerdi. Kısa süren bir havan ateşinden sonra yıkıntıların arasından, taşların gerisinden birden hiç gizlenmeye gerek duymadan, doğrudan doğruya Tabur komuta noktasına beklenmedik bir saldırıya giriştiler. İşte Saburov'un dikkatini çeken sessizlik anı, bu andı.

Almanlar böyle sıçrayarak saldırıya geçtikleri anda Tabur komuta noktasında yalnızca, o anda alaya telefon etmek için bölükten gelmiş olan Maslennikov, girişin üzerindeki makineli tüfek yuvasına yerleştirilmiş iki makineli tüfek nişancısı ve komuta noktasının yanındaki korunaklara yerleşmiş üç, ya da dört muhabereci asker vardı. Tam o anda Anya da, muhaberecilerden birinin yaralı kolunu sarmaya uğraşıyordu.

Almanlar birdenbire karşılarında bitiverince, makineli tüfekçiler ellerinde olmadan bir an geciktiler. Mermi şeridi çarpılmış, sıkışmıştı. Aynı anda da birkaç Alman,

makineli tüfeklerin, arkadan gelenleri biçtiği o açıklık bölgeyi aşmayı başardılar. Sızan Almanlar, hemen mevzilerin yakınındaki taşların gerisine sindiler. Sonra da birkaç el bombası korunaklara, bağlantı hendeklerine doğru uçtu.

Başlangıçta Anya bir şey anlayamadı. Yalnızca patlamaları duydu ve yarasını sarmaya çalıştığı uzun boylu muhabereci erin savrup çözülen sargı bezini peşinden sürükleyerek bütün hızıyla sırtüstü yere kapaklandığını gördü. Adam bir el bombası parçasıyla o anda ölmüştü.

Anya hemen adamın üzerine eğildi. Ama ikinci muhaberici er, onu öyle kabaca itti ki, bir anda Anya kendini korunağın dibinde buldu. Başını kaldırıp baktığında ise, onun otomatik tüfeği kapmış, korunağın üstüne uzanarak bir yere ateş ettiğini gördü.

Anya düştüğünde yüzünü sert bir şeye çarpmıştı. Bu, öldürülen muhaberecinin otomatik tüfeğiydi. Hemen tüfeği kaptı ve ikinci muhabereci gibi korunağın kenarına yaslandı, ateş etmeye başladı. Nereye ateş ettiğini bile bilmiyordu.

Sonra Maslennikov'un sol yanındaki korunaklardan fırlayıp, eğilerek bir çocuk gibi —nedense özellikle bu çekmişti Anya'nın dikkatini— belinden koparıp ileriye doğru dört küçük el bombası fırlattığını gördü.

Bu arada makineli tüfek takırdamaya başladı. Biri, anlamadığı dilde bir şeyler bağırdı. Aynı anda ilerden onlara doğru bir şeyler uçtu. Muhabereci hemen korunağa doğru eğildi. Anya da farkına varmadan onun gibi yaptı. Hemen ardından, yukarda üç, ya da dört patlama duyuldu.

Muhabereci yeniden doğruldu ve ateş etmeye başladı. Anya da tetiği çekti, ama ateş edemedi. Daha ilk atışta şarjördeki bütün mermileri boşaltıvermişti. Acaba ikinci bir şarjör var mı, diye eğilip korunağın dibine baktı. Evet, şarjör vardı ve üç adım ötesinde, ölen muhaberecinin belindeki bez torbadaydı.

Hemen koştu ve eğilerek şarjörü aldı. Bir daha bak-

tığında Maslennikov'un yine doğrulup bağırarak bir el bombası daha fırlattığını gördü. İçinden «ne kadar yürekli» diye düşündü ve şarjörü alıp otomatik tüfeği bıraktığı yere döndü.

Tüfeği almak için eğildiğinde bir şeyin başının üzerinden uçarak korunağa düştüğünü gördü. Kendisiyle, ateş eden muhabereci arasında bir Alman el bombası dönüyordu fırıl fırıl. Daha önce de görmüştü bu el bombalarını birkaç kez. (Bunlar Ruslarınkine benzerler, ama daha uzun tahta sapları vardır.) Bunun ansızın bir topaca benzediğini düşündü. Muhabereci hemen tüfeğini bırakmış, korunağın dibine atmıştı kendini.

Anya ise nedense kendini unutmuş, muhaberecinin öleceğinden korktu. Birden ya birinin söylediği, ya da bir yerde okuduğu bir şey geldi aklına: Bu durumda yapılacak en doğru şey, el bombasını kapıp gerisin geri atmaktı. El bombasıyla arasında bulunan üç adamı koşarak aştı ve bombayı dönen sapından yakaladı. Tam sapın çok uzun olduğunu, bu yüzden onu oldukça uzağa fırlatabileceğini düşünüyordu ki, bomba elinde patlayıverdi. Baygın olarak korunağın dibine yuvarlandı. Artık hiç bir şey düşünemiyordu.

Maslennikov, savaşın o kızgınlığı içinde olanları hemen göremedi. Korunağın basamağına önceden koyup hazırladığı el bombaları çılgınca savuruyordu. Arka arkaya en az on beş bomba savurmuştu. Neyseki, sonunda ikinci bölüktekiler çarpışmanın seslerini duymuşlar, komuta noktasında işlerin yolunda gitmediğini anlamışlardı. Hemen Almanları yandan vuracak, saracak birkaç otomatik tüfekçi gönderdiler. Otomatik tüfekçiler uygun mevziler seçerek sızan Almanları öldürdüler, geri kalanları ise geri çekilmek zorunda bıraktılar.

Maslennikov korunağa indiğinde iki muhaberecinin ölüsü arasında yatan Anya'yı gördü. Evet iki ölü vardı; çünkü el bombasının düşmesiyle kendini yere atan muhabereci de ölmüştü. Anya, rahatsız bir biçimde yanağını korunağın kıyısına yaslamış, hareketsiz yatıyordu. Yana

doğru savrulmuş elinde patlamadan arta kalan el bombasının tahta sapının bir parçası vardı.

Maslennikov hemen Anya'nın üstüne eğildi. Sonra diz çöktü ve cebinden mendilini çıkartıp yüzündeki kanları sildi. Kan, küçük bir şarapnel parçasının alnında, hemen saçlarının başladığı yerde bıraktığı bir sıyrıktan geliyordu. Maslennikov birkaç kez adiyle seslendi ona. Anya çok hafif soluk alıyordu ve cevap vermiyordu. Üniforması birkaç yerden yırtılmış, omuz ve göğsünden kurşunla delik deşik olmuştu gömleği.

Bombanın bütün parçaları hemen hemen aynı yöne, yüzüstü düşüp parçalanan muhaberecinin yattığı yana doğru dağılmıştı. Anya'ya ise ancak birkaç parça raslamıştı: Alnını sıyıran küçük parçacıkla, göğsüne ve omuzuna saplanan iki parça...

Küçük kar taneleri düşüyordu korunağa, Anya'nın yüzüne, koputuna, onun üzerine eğilirken miğferini çıkartan Maslennikov'un açık başına... Maslennikov hâlâ dizüstü çökmüş, sessizce Anya'nın adını tekrarlıyordu. Yüreğinde akıl almaz, anlatılmaz bir acı vardı. Öylece belki bir, belki beş dakika durdu. Sonra yine ne yapacağını bilmeden, bilinçaltının buyruğuna uyarak ellerini gövdesinin altına sokup Anya'yı kaldırdı. Anya'nın başı kollarında halsiz halsiz sarkınca bir an korktu. Önce korunağın dibinden yürüdü, sonra yukarı çıktı, açıkta birkaç adım atarak bağlantı hendeğine geçti. Anya'yı yine kollarında dikkatle taşıyarak sığınağa girdi. İçerde, geçen gece yorgunluktan uyuyup kaldığı kendi karyolasına yatırdı. Ancak o zaman farketti Anya'nın omzunda büyük bir sıhhiye çantasının asılı durduğunu. Bir gün önce Vanin, «eşyaların nerde» diye sorduğunda ona «işte bu» deyip gösterdiği çantaydı bu.

Anya'nın başını hafifçe kaldırıp çantayı çıkardı ve karyolanın altına soktu. Sonra yine ondan gözünü ayırmadan geri çekildi ve telefonu kaldırdı. Alay karargâhını buldu ve Kurmay Başkanına, ölü ve yaralıların bulunduğunu, sağlık görevlisinin de ağır yaralı olduğunu ve eğer

imkân varsa bir doktorun, ya da sağlık görevlisinin yollanmasını istedi. Ona söz verdiler göndereceklerine. Maslennikov telefonu yerine bırakarak sığınaktan çıktı ve saldırının yeniden başlaması olasılığına karşı gereken emirleri verdi. Artık Almanlardan bir ses çıkmıyordu. Sığınağa döndü ve Anya'nın yanına, karyolaya ilişti. Anya'nın alnındaki yaradan yeniden sızan kan, yanağında ince bir şerit oluşturmuştu. Bir kez daha mendilini çıkardı ve yüzünü siliverdi. Sonra öylece oturup bir şey düşünmeksizin doktorun, ya da sağlık görevlisinin gelmesini beklemeye başladı.

Anya'nın yüzü solmuş ve kıpırtısızdı. Alnındaki yarayla gömleğindeki koyu kan lekeleri olmasa, uyuduğu sanılabilirdi. Bu sessizlik ve yaraların belirsizliği Maslennikov'u korkutuyordu. Çünkü çok kanayan ve insanın bilincini yitirten yaralardan sonra insanın yaşadığına; buna karşılık böyle belirsiz yaraların sık sık öldürücü oluşuna tanık olmuştu Maslennikov çok kez.

Oturuyor ve bir yararı dokunabilecekmiş gibi durmadan Anya'nın alnından süzülen kan damlacıklarını siliyordu. Hep, Saburov gelince ne diyeceğini düşünüyordu. Sonra birden aklına, 7 Kasımdan önce sivil savunma örgütünce kendisine yollanan bavulunda bulunan armağan geldi. Birkaç çukulata, bisküvi, pastörize süt ve bir, iki parça şey daha vardı içinde. Bunların hiç birine el sürmemişti. Düğünde Anya'yla Saburov'a armağan olarak vermek istiyordu. Sonra yine Saburov'a ne diyeceğini düşündü. İçinden. «Belki de bunların hepsi geçecek ve her şey iyi bitecek» diye geçirdi. Anya'nın soluğunu bir daha dinledi: Çok güçsüz, belli belirsiz bir soluk alıştı bu. O zaman ölümün kaçınılmaz olduğunu belki de çok yakın, hattâ doktorun gelişinden de önce olabileceğini düşündü. Anya'nın çevresindeki sessizlik öylesine ağırdı ki, bir an için yine Almanlar geldi aklına. Onların bir saldırıya daha geçmemelerine üzüldü. Hiç olmazsa, işte o zaman elinde otomatik tüfekle korunaktan fırlar, onlara ateş yağdırabilir, öcünü alırdı... Ama Almanlar sanki inadına sessiz

duruyorlardı. «Zaten her şeyi tersine yaparlar bunlar!» diye düşündü. İstediği saldırıya bir türlü kalkışmamalarına kızıyordu. Bunu da Almanların hesabına not etti.

Anya'nın alnından kan damlacıkları süzülüyor, Maslennikov da durmadan siliyordu bunları. Mendilinin kanla sırılsıklam olduğunu farkedinceye kadar silmesini sürdürdü. Sonra mendili fırlatıp attı, karyolanın altındaki bavulunu karıştırıp temiz bir mendil buldu. Dizlerinin üzerinde doğrulduğunda, içeri giren doktoru gördü.

Doktor,

«Hani, yaralılar nerede?» diye sordu.

Maslennikov Anya'yı gösterdi:

«İşte...» dedi.

«Haa, Klimenko'ymuş!...» dedi doktor.

Sonra Maslennikov'u şaşkınlığa düşüren bir profesyonel soğukkanlılığıyla saatini çıkardı ve Anya'nın bileğini tutarak nabzını dinledi. Daha sonra kemerini çözdü, gömleğinin omuz kesimini keserek oradaki yaraları inceledi. Göğsündeki yara, doktorun yüzünü acı acı buruşturmasına neden oldu. Sonra yaraları çabucak sardı ve kısık, miyop gözleriyle Maslennikov'a baktı:

«Hemen geriye, hastaneye gönderilmesi gerek,» dedi.

«Durumu nasıl?»

Doktor,

«Buna kesin olarak ancak ameliyat masasında karar verilebilir,» dedi sözü daha fazla uzatmadan, «Hey, sedyeciler!» diye dışarı seslendi.

Sedyeciler içeri girdi.

«Başka yaralınız yok mu?» diye sordu doktor.

«Yok.»

«Ya siz?...»

«Ben mi?»

«Evet, siz de yaralısınız.»

«Yok canım, nereden?»

«Başınızdan... İşte bakın!»

Maslennikov başına elini götürdü. Avucu kırmızı ve yapış yapış olmuştu.

«Önemli değil,» dedi yapmacıksız bir sesle. «Gerçek-

ten hiç acı duymuyorum.»

Doktor cebinden bir alkol şişesi çıkardı, pamuk parçasını ıslatıp Maslennikov'un alnını, şakağını sildi:

«Hadi, hadi... Sağlık görevlisi er var mı birliğinizde?»

«Bir yerlerde olması gerek.»

«Aman hemen pansumanınızı yapsın. Yoksa mikrop kapar.»

Bu arada sedyeciler Anya'yı yataktan sedyeye almışlardı. Doktorun işinin bitmesini beklerken de sedyeyi yere bırakmışlardı. Maslennikov yaralıların öyle döşemeye, ya da doğrudan toprağın üstüne konulduğunu çok kez görmüştü eskiden, ama Anya'nın aynı biçimde döşemeye konuluşu nedense birden çok kaba ve aşağılatıcı görünmüştü. Onun öyle ayakları dibinde yatmasını istemedi ve hâlâ oyalanan doktora dönerek,

«İşiniz bitti mi?» diye sordu.

«Evet, tamam,» dedi doktor. «Gidelim artık biz.»

Sedyeciler sedyeyi kaldırdılar. Anya'nın bir kolu sedyeden aşağı halsiz halsiz sarkıyordu. Sedyecilerden biri hemen kolu kaldırıp sedyeye yerleştirdi.

Maslennikov da doktorun ardından sığınaktan çıktı. Ama sedyeciler çoktan korunağın köşesini dönmüşlerdi. Ancak gerideki sedyecinin sırtını görebildi. Bir süre orada öyle taş kesilmiş gibi dikildi ve arkalarından baktı. Yakınlarında bir yerde takırdamaya başlayan otomatik tüfeğin sesini duyuncaya kadar öylece kaldı...

O zaman rahatladı. Her şeyin yeni baştan başladığını, artık koşup «ateş» emri vermekten başka yapılacak bir iş olmadığını anladı. Bu düşünceyle korunaktan tırmanarak fırladı ve bir başka korunağa koştu. Saldırıya geçen Almanların üzerine mermi kusan makineli tüfekçilerin yuvasına atladı...

— *XXIII* —

Saburov sığınağına tam karanlık basar basmaz döndü. Maslennikov içerde yalnızdı. Masanın başına oturmuş,

raporunu yazıyordu. Başı üstünkörü, kanlanmış bir sargı beziyle çapraz olarak sarılmıştı.

Saburov,

«Ne oldu? Yaraladılar mı?» diye sordu.

Maslennikov,

«Evet, biraz didiklediler,» dedi.

«Vanin nerede?»

«Yeni komutana görünmek için Alaya kadar gitti.»

Saburov yeni hatırlamıştı:

«Haa, öyle ya!... Şimdi bizim komutanımız Remizov oldu.»

«Evet, onun yanına gitti.»

Maslennikov bir daha tekrarladı bu sözünü. Vanin'in belki bir fırsatını bulup Anya'nın nereye yollandığını öğrenebilir, diye sevinçle gittiğini söyleyemedi.

Kapıda gerili plaşç-palatkanın gerisinde Petya'nın tencereleri tangırdattığı duyuluyordu. Biraz sonra Saburov'la Maslennikov karşılıklı masaya oturmuşlardı. İkisinin de canı konuşmak istemiyordu. İkisinin de kafalarını kurcalayan konu üzerinde ağızlarını açmaya niyetleri yoktu. Saburov, saat dörtte duyduğu o acı kuşkudan söz etmek istiyordu, ama bir türlü açılamıyordu Maslennikov'a. Utanıyordu. Maslennikov ise, Saburov'un, Anya'nın değil yaralanmasından, bugün buraya geldiğinden bile haberi olmadığını biliyor ve söyleyip söylememekte kararsız, böyle susarsa sonucun ne olacağını düşünüyordu.

İkisi de böyle konuşmaya cesaret edemeden bekliyordu. Birden ikisinin de bakışları aynı anda bir şeyin üzerinde birleşti. Bu, karyolanın altında duran, Anya'nın büyük sıhhiye çantasıydı. Önce çantaya, sonra birbirlerine, sonra yine çantaya baktılar. Sonra Saburov bakışlarını Maslennikov'a dikerek,

«Anya'nın mı bu?» diye sordu.

Gerek Saburov'un ses tonunu duyduktan, gerçek bakışlarını ve yüzündeki anlamı gördükten sonra Maslennikov'un, Saburov'un çantayı tanıdığından hiç kuşkusu kalmamıştı.

«Evet,» diye karşılık verdi,

«Peki, hani, kendisi nerede?» diye sordu Saburov.

Maslennikov cevap vermekte bir an tereddüt edince, birden Saburov'un yüreği buz gibi oldu. İçindeki tüm duygular dağıldı, yerini bir boşluğa bıraktı. Gündüz kendisini huzursuz eden bir önsezinin doğruluğuyla karşı karşıya olduğunu anlamıştı. Şimdi de her şeyi öğrenecekti işte.

Maslennikov,

«Buradaydı,» dedi. «Dün, sizin buradan ayrılışınızdan hemen sonra gelmişti... Bugün yaraladılar... Biz de geri yolladık...»

«Ne zaman oldu bu olay?»

«Saat dörtte.»

Saburov gözlerini çantaya dikti ve derin bir sessizliğe gömüldü. Ne, neresinden yaralandığını, ne de yarasının ağır olup olmadığını sorabildi. Maslennikov'un «saat dörtte» sözleri ona büyük bir yıkım olduğunu anlatmıştı.

Maslennikov sürdürdü anlatmasını.

«Ağır yaralı aslında, ama vücuduna giren parçalar küçüktü,» dedi. «Göğsünden, omuzundan, bir de şuradan... İşte şöyle, bu bendeki gibi bir sıyrık...»

Anya'nın küçük parçalarla yaralanmış olduğuna Saburov'un önem vereceğini sanıyordu.

Saburov ise ses çıkarmıyor, hep çantaya bakıyordu.

Maslennikov,

«Vanin Albayın yanına gitti,» dedi. «Muhakkak bir şeyler öğrenir.»

Saburov aldırmaz görünerek,

«İyi,» dedi. «İyi... Sen nöbet yerlerini dolaştın mı?»

«Hayır, henüz dolaşmadım.»

«Öyleyse bir dolaşırsın.»

Maslennikov,

«Hemen gider dolaşırım şimdi,» dedi.

Saburov'un yalnız kalmak istediğini düşünmüştü. Saburov,

«Yok, şimdi, hemen olmasına gerek yok,» dedi. «Raporunu yazmayı bitirince gidersin.»

«Olmaz, hemen şimdi gideyim.»

«Peki, sen nasıl istersen,» dedi, «Saburov.»

Maslennikov dışarı çıktı. Saburov, Vanin döndüğü zaman ne haber getirirse getirsin, şu anda yaşamının en büyük yıkımlarından birini tatmış olduğunun bilinciyle sessizce oturmaya devam ediyordu. Birkaç dakika daha öyle oturduktan sonra yerinden kalktı ve Maslennikov'un yatağına gitti oturdu. Battaniyenin üzerindeki kan lekeleri duruyordu. Anya'nın oraya yatırılmış olduğunu anladı. Sonra çantaya uzanarak aldı ve yatağın üzerine koydu. Ağır ağır yapıyordu bunları. Nasıl olsa hayatının en büyük yıkımı olup bitmişti. Artık elini çabuk tutmanın gereği yoktu. Nasıl olsa her şeye yetişebilecek zamanı vardı. Yavaş yavaş çantayı açtı. İçinden bir şey çıkarmadan birkaç dakika öylece baktı. Sonra yine ağır ağır, tek tek eşyaları çıkarmaya başladı. Çanta tıka basa doldurulmuştu. İçinden bir kep, bir diş fırçası, bir sabun, iki havlu, bir de kırık bir ayna çıktı. Çantanın öteki bölmesinde tıbbi âletler vardı. Onlara elini sürmedi. Sonra üzerinde küçük madeni düğmeleri bulunan yeşil renkli iki yeni tıp spoleti çıkardı. Daha sonra da ufak, yuvarlak, tahta bir kutu... Kutuyu açtı: içinde iğne iplik vardı. Kutuyu kapadı, yanındaki öteki kutuyu aldı. O da yuvarlaktı. Yalnız teneke bir kutuydu bu. İçinden bir ruj çıktı. Şaşkınlık içinde Anya'nın niçin dudaklarını boyamadığını düşündü. Solgun bir yüzle, en son çıkardığı şey, iki gömlekti: İki asker gömleği... Biri uzun geldiği için, kol ağızları kıvrılıp dikilmişti. Tıpkı Anya'yı korunakta son gördüğü, ellerinin sıyrılmış yerlerini öptüğü zaman, kaputunun kol ağızlarının kırıldığı gibi... Anya'yı son olarak o gün gördüğünü ve bir daha da hiç göremeyeceğini düşündü. Birden yüzünü yatağın üzerine saçılmış eşyalara gömerek ağlamaya başladı. Artık çevresindeki hiç bir şeyin farkında değildi...

Yarım saat sonra, Remizov'un yanından dönen Vanin içeri girdiğinde Saburov, her zaman yaptığı gibi sırtını duvara dayamış, ayaklarını uzatmış, masanın başında o-

turuyordu. Yüzünde en ufak bir acı izi kalmamıştı. Vanin'i ağır ve keskin bakışlarla karşıladı. Bu bakışlar, yitirdiği şey olmadan yaşayabileceğini sanmayan, ama yine de yaşamını sürdürmek için elinden geleni yapacak bir kişinin bakışlarıydı.

Vanin masaya gitti ve Saburov'un karşısına oturdu. Bir süre konuşmadılar. Sonra Saburov sordu:

«Ne oldu?»

Onun hiç de iyi haberler beklemediğini anlamıştı Vanin:

«Yaraları ağırmış. Orada yalnızca sardılar ve karşıya, hastaneye yolladılar.»

«Volga tamamen dondu mu yoksa?» diye sordu Saburov.

«Evet. Dondu. İlk yaralıları bugün geçiriyorlar karşıya.»

«Demek öyle...» dedi Saburov. «Eh, bakalım ne olacak!...»

Sonra yine sustu.

Vanin o zaman bu gibi durumlarda söylenmesi âdet olan sözleri bir solukta sıralamaya başladı. Kendine kızıyor, ama yine de kendini tutamıyor, hiç gereği olmayan şeyler söylüyordu. Bunların hepsinin önemsiz şeyler olduğunu, hepsinin geçeceğini, her ne kadar yaraları ağırsa da pek tehlikeli olmadığını, bir aya kalmadan yeniden görüşeceklerini anlattı. (Burada yüreklendirmek istiyormuş gibi Saburov'un omuzuna vurmuştu.) Her şeyin yoluna gireceğini, (burada ise masaya elini vurmuştu) ve düğünlerini burada yapacaklarını söyledi.

Saburov'un yüzünden, Vanin'in bu sözlerini birkaç kez kesmek istediği anlaşılıyordu. Ama sesini çıkarmadı. Dinliyor ve susuyordu. Vanin sonunda Saburov'un bu bakışlarını görerek sesini kesti. Saburov'un yüzündeki anlam değişmemişti. Çünkü artık bir şeye aldırdığı yoktu. Yalnız bir daha,

«Eh, bakalım...» diye tekrarladı.

Saburov sonra çizmelerini çıkardı ve yatağa uzandı. Kendine uyuyor süsü vermeye çalışmadan sessiz ve kıpır-

damadan öylece yattı. Gözlerini kapamıştı. Bütün ayrıntılarıyla yaşanmış bu günü düşünüyordu zalimce. Kim bilir, belki de yüz metre uzakta bulunmasaydı o anda, hiç bir şey olmayacaktı!...

Bu sırada iki sedyeci asker, Anya'yı Volga'nın üzerinden karşıya taşıyordu. Adanın arkasındaki ana akıntı bölgesinde buz daha kalındı ve kızakların geçtiği bir yol olmuştu. Ama Volga'nın adaya en yakın kolu üzerindeki bir kilometrelik bölümde, henüz sağlamca tutmamış buzun üzerinde taşınıyordu yaralılar. Volga daha dün donmuştu. Almanlar henüz nehrin üzerinden bir şeyler taşınıp, yürünülebileceğini sanmadıkları için, ortaya tuhaf bir sessizlik çökmüştü. Çevrede her şey bembeyaz ve kıpırtısızdı. Yalnız daha dinmemiş olan kar, sedyecilerin çizmeleri altında belli belirsiz gıcırdıyordu.

Sedyecilerin gittikleri yer uzaktaydı. Arada bir sedyeyi buzun üstüne yavaşça bırakıyorlar, bir süre oldukları yerde üşümüş ellerini birbirine sürterek tepiniyorlar ve sonra yeniden eldivenlerini giyip sedyeye yapışıyorlardı. Karşılarından yarınki kızak yolunun yönünü işaretlemek için gönderilmiş bir grup adam, buzun tam sağlam yerlerini saptayarak geliyorlardı. Ayaklarını buza sert sert vurarak deniyorlar, öyle ilerliyorlardı. İçlerinden yaşlıca, **uzun boylu bir asker,** sedyecilerin yanından geçerken durdu,

«Ne oldu? Hemşireyi mi yaraladılar yoksa?» diye sordu.

«Evet,» diye onayladı sedyecilerden biri.

«Yarası ağır mı?»

«Evet, çok ağır. Tütünün var mı acaba?»

«Var,» dedi asker.

Sedyeciler hemen sedyeyi yere bıraktılar. Asker onlara birer tutam tütün verdi. Sedyeciler tütünlerini sarmaya başladılar. Asker,

«Niçin onu yere bıraktınız böyle?» diye sordu. «Üşüteceksiniz.»

Sedyecilerden biri,

«Önemli değil. Şimdi kaldırırız,» dedi. «Ne o, yoksa

tanıyor musun onu?»

«Volga donmadan önce bizi o geçirmişti karşıya. Çok iyi yürekli bir hemşiredir o. Çok da genç...»

«Evet, öyle,» diye onayladı sedyeci.

Ellerinin içine alıp kapayarak sigaralarını yaktılar askerin sigarasından.

Sigara isteyen sedyeci, kendini temize çıkarmak istiyormuş gibi,

«Ah, canım öyle sigara içmek istiyordu ki, dayanamıyordum bir türlü...» dedi.

Sonra ikisi de birkaç nefes çekip, sigaralarını dikkatle söndürdüler. İzmaritleri keplerinin kıvrık yerine koyup yeniden yapıştılar sedyeye.

Asker,

«Demek yarası çok ağır?» diye tekrarladı.

«Evet, çok ağır yarası.»

Asker içini çekti,

«Hem de gencecikmiş...» dedi ve Stalingrad'a doğru ağır ağır uzaklaştı.

Sedyeciler sürekli olarak taşıyorlardı Anya'yı. Neredeyse adanın kıyısına ulaşmışlardı. Oradan sonra kızak yolu başlıyordu. Belki soğuktan, belki de sedyenin gıcırtılı, hafif hafif sallanmasından dolayı birden kendine geldi Anya. Gözlerini açtı. Önce tepesindeki kapkara gökyüzünü, sonra da gözucuyla yanında uzanan uçsuz bucaksız aklığı gördü. Hemen anlamıştı Volga'nın üzerinde taşındığını ve Volga'nın donmuş olduğunu. Ama sonra birden aklı karıştı. Artık onu taşıdıklarını değil, kendisinin birini taşıdığını ve ikide bir, «Sık dişini kardeşim, neredeyse geldik» dediğini sanıyordu. Oysa gerçekte konuşan o değil, bir Alman uçağının uğultusunu duyan sedyecilerdi. Birbirlerini yüreklendirmeye çalışıyorlar, «Neredeyse geldik» diyorlardı. Anya ise, kendisinin konuştuğunu, düşünde sedyeyi elinden geldiğince az sallamaya çalışarak ilerlediğini sanıyordu. Sonra sedyede taşıdığı ve «Kardeşim» dediği kişinin Saburov'dan başkası olmadığını gördü. Ama ne o Saburov'u tanımıştı, ne de Saburov onu. O zaman Saburov'a bir şeyler anlatmaya çalıştı. Ama o duy-

muyordu Anya'yı. Yeniden bir şeyler söyledi... Sonra aklı tümüyle karıştı ve kendinden geçti...

Sedyecilerden biri,

«Nasıl da inliyor zavallı!» dedi.

Tam bu sırada Alman uçağı, Volganın üzerinde birkaç daire çizdi ve aydınlatıcı bir roket fırlattı. Ortalık birden **bembeyaz, parlak bir ışıkla** aydınlandı. Roketin ardından ise bombalar yağmaya başlamıştı. Bombalar, kimi sedyecilerin sağına, kimi soluna düşüyordu. Aydınlatma roketi de henüz sönmemişti. Buzun üzerinde kocaman kara kara delikler görünüyordu. Bu deliklerden fışkıran sular gitgide artarak buzların üstünü kaplamaya başlamıştı. Birinci bombanın patlamasiyle sedyeciler hemen sedyeyi bırakıp kendilerini boylu boyunca yere atmışlardı. Ama uçak birkaç bomba daha atıp, yeni bir daire çizmek için uğuldamaya başlayınca, ikisi de sözbirliği etmişçesine yerlerinden fırladılar ve sedyeyi kapıp, telâşa kapılan insanların o koca adımlarıyla su birikintileri arasında koşmaya başladılar.

Artık yaklaşmışlardı adaya. İlerilerinde birisi, «Buraya, buraya!» diye bağırıyordu onlara. Orada, önlerinde bir tümseğin gerisinde ilk kızak yolu başlıyordu. At kişnemeleri, kızak gıçırtıları birbirine karışıyordu...

— *XXIV* —

Koyu bir Kasım karanlığı çökmüştü Volga bozkırlarının üstüne. Akşamın beşinde bastıran akşam karanlığı aynı koyulukta aralıksız sürüyordu. Zamanın akşam mı, gece yarısı mı, yoksa sabaha karşı mı olduğu anlaşılmıyordu. Hep aynı soğuk rüzgâr uğulduyor, uzun süreden beri yağmamış olan kar, sanki acısını çıkartmak istermiş gibi kimi azalıp, kimi çoğalarak durmadan yağıyordu. Sertleşmiş karın üzerinde kamyon tekerlekleri dönüyor, at arabalarının demir tekerlekleri gıcırdıyordu aralıksız. Kavşaklarda ise ellerinde el fenerleriyle sessiz sessiz as-

kerî trafikçiler dolaşıyordu.

Bütün bunlar tekdüze sürüp gidiyordu. Saat saate, gün güne benziyordu. Ama bu günlerdeki cephedeki ikmal yollarındaki bu korkutucu sessizliği ancak, bu yollarda, Stalingrad'ı Saratov'a, Elton'a ve Kamışin'e bağlayan bu yollarda, bir ya da iki gün geçirmiş biri anlayabilirdi.

Bir yıl önce, 1941 yılı Kasımında olduğu gibiydi. Silâh, tank ve piyade askeri yüklü ardı arkası kesilmeyen konvoylar Moskova'ya doğru akıyordu sanki. Hepsi birden sanki büyülü bir değneğin buyruklarına uyuyormuş gibi, daha kana boyanan cepheye varmadan, Moskova'nın çevre ormanlarında yok oluveriyordu. Orada da Ekimin son günlerinden bu yana, önce çamur, sonra da karla kaplanmış cephe yollarında Ordular, büyük, kapalı araçlar, kılıfları geçirilmiş dev yapılı «RGK» topları, basık T-34 tankları ve bağlı oldukları kamyonların ardından seke seke koşan tanksavar topları ilerliyordu.

Arada bir, bir Alman uçağı gecenin karanlığından yuvarlak, ak lekeler koparan bir aydınlatma roketi atıyordu. O zaman aydınlanma alanına düşen kamyonlar hemen kaçışıyor, insanlar sağa sola koşuşup, yerlere kapanıyordu. Onların ardından da kar ve çamurun içinde bombalar gümbürdüyordu. Sonunda yine her şey koyu karanlığa gömülüyordu. Yoldaki ulaşım, parçalanmış kamyon artıkları temizlenip, ölüler yolun kıyısına alınana kadar birkaç dakika duruyordu. Sonra her şey yeniden eski yönde yürümeye, yuvarlanmaya, kaymaya başlıyordu. Bunların bir bölümü Kamışin'den, Saratov'dan geliyor ve Volga üzerinden, Stalingrad kuzeyindeki bozkıra, küçük ormanlara, cephesini güneye vermiş, Alman'ları Volga'dan yukarıya bırakmayan orduların yirmi kilometre gerisine gidiyordu. Bu silâh, tank ve piyadenin öteki bölümü ise, Elton'dan gelip doğrudan doğruya Volga'ya yöneliyor, Orta, Aşağı ve Yukarı Ahtuba'nın kıvrımları üstünde kayboluyordu gözden. Oradan da daha aşağıdaki Volga bozkırlarına doğru iniyordu.

Ordu komutanının ve Matveyev'in güç durumlarda yaptıkları bütün takviye isteklerine kesinlikle karşı çıkı-

lıyordu. Yalnız Volga'nın sol kıyısından, gittikçe çoğalan topçu ve havan alaylarından canlı bir destek ateşi elde edebiliyorlardı. Ayrıca en zor günlerde, cephe komutanlığı onlara iki kez Genelkurmayın izni alınarak iki destek tümeni verilmişti. Bu tümenler, hızlı bir yürüyüşle cepheye atılmışlar, bir hafta içinde görevlerini yerine getirmişlerdi. Stalingrad'daki tümenlere benzeyerek moralleri yüksek, usta savaşçılar olmuşlardı.

Saburov'un sığınağında gözlerini kapayıp sessizce yattığı ve iki sedyecinin ince buz üstünde Anya'yı taşımakta olduğu aynı gece, Ordu Savaş Kurulu Üyesi Matveyev, Volga'nın üstünde yaya olarak büyük bir daire çizmiş ve Protsenko'nun sığınağına gelmişti. Orada, kapalı kapının —eğer girişe asılı iki plaşç-palatkaya kapı denilebilirse tabii— gerisinde uzun süren bir görüşme yaptılar.

Matveyev, karşı kıyıdaki cephe karargâhından akşam dönmüştü. Protsenko ise onun o gece konuştuğu ikinci tümen komutanıydı. Matveyev Cephe Komutanlığınca çağırıldığı zaman oraya sağlam bir ileri görüşlülükle gitmişti. Durumun ağırlığını bütün çıplaklığıyla anlatacak, yeniden takviye isteyecekti. Karargâha girerken, en az bir tümen isteyebileceğinden ve muhakkak koparabileceğinden emindi. Çünkü buna büyük bir ihtiyacı vardı Ordusunun. Her ne kadar bu isteğine karşı koyacaklarını biliyorsa da, kendi ileri süreceği nedenlerin daha güçlü olacağını biliyordu.

Ama sonunda yine her şey tam tersi oldu. Komutan da, Savaş Kurulu Üyeleri de ses çıkarmadan önce raporunu, sonra isteklerini dinlediler. Bu kez, her zamankinin tersine, ne evet, ne de hayır, dediler. Uzun süren bir sessizlikten sonra birbirlerine baktılar. Sonunda Savaş Kurulu üyesi, üstünde cephe haritası bulunan masaya sandalyesini yanaştırdı ve sanki Matveyev'in dikkatini çekmek istercesine iki elini birden haritanın üzerine koyarak,

«Biz de sizin isteklerinize hayır demeyi istemeyiz aslında, Yoldaş Matveyev,» dedi. «Çünkü isteklerinizde haklısınız. Ama yine de bunlardan vazgeçmenizi istiyoruz. Bunun için de ilerde olacakları bilmeniz gerekir kuşkusuz.

Belki olacakları anlamak için henüz çok erken, ama hiç olmazsa biraz sezinlemek mümkün.»

Dikkatle Matveyev'in yüzüne baktı. Onun sert, ama saf ve temiz yüzüne, sevindirici haber alan bir insanın gülümsemesinin yayıldığını gördü.

«Eğer size, verilecek bir ya da iki tümenin elimizde olmadığını söylersek yalan söylemiş oluruz doğrusu,» diye sürdürdü sözlerini. «Evet, var elimizde...»

Matveyev bu sözlerin «Evet var, ama bunları yedekte tutmak gerekiyor. Her ne kadar Stalingrad çok önemliyse de, ondan başka, Karadeniz'den başlayıp Baltık Denizi'ne kadar uzanan koskoca bir cephe daha var. Bu cephenin savunması da, ancak el altında serbest kuvvetler bulundurmakla sağlanabilir» diye yapılacak açıklamanın bir girişi olduğunu düşündü, her zamanki gibi.

Ama Cephe Komutanlığının Savaş Kurulu üyesi bu konuda hiç bir şey söylemedi. Yalnızca Matveyev'e baktı. Haritada bir elini Stalingrad'ın güneyine, ötekini kuzeyine koydu ve iki elini birden Stalingrad'ın ilersine doğru kaydırdı. Orada Serafimoviç, Kalaç ve öteki Don kıyısı kentleri vardı. Sonra iki elini aynı noktada birleştirdi,

«İşte,» dedi. Sesinde dokunaklı bir ton vardı. «İşte,» diye tekrarladı.

Gerek bu sözler, gerek davranışlar Matveyev'in kafasına silinmemecesine yer etmişti. Sonraları, kendi kendine düşünürken olsun, başkalarıyla konuşurken olsun, özellikle bu söz ve davranışların açıkladığı gerçekler oluştukça sık sık hatırlayacaktı bunları.

Büyük bir coşkunlukla,

«Sizin düşünceleriniz bu mu?» diye sordu.

Savaş Kurulu Üyesi,

«Evet, böyle düşünüyorum,» dedi ve kısa bir an sustuktan sonra ekledi: «Durumu sezinlemeniz, çoğu gitti azı kaldı denebilecek bu güç günlerde, adamlarımıza da bunu sezinletmeniz —şüphesiz asıl plânlarımızı değil— ve «elbet bizim sokakta da bayram olacak» müjdesinin pek uzakta olmadığını anlatmanız için size şimdilik söyleye-

bileceğim bu kadar. Evet, işte durum bu!.. Gelelim şimdi sizin istediğiniz Tümen konusuna. Demek, tutunabilmeniz için size muhakkak bir tümen gerekli, öyle mi?»

Matveyev hemen itiraz etti,

«Hayır,» dedi. «Böyle bir ihtiyacımız olduğunu söylemedik...»

«Ama, yine de size bir tümen vermek gerekli. Değil mi?»

«Hayır, istemiyoruz.»

Kendisini kaptırdığı duygularla, Ordu Komutanına danışma gereği görmeden yeni Tümen istemeyi hemen reddedivermişti. Hemen Ordu Karargâhına döndü ve Ordu Komutanıyla bir görüşme yaptı. Sonra da bağlı birliklerin yolunu tuttu. Aynı gece içinde, ana kuvvetlerden ayrılmış iki tümene birden uğramak gibi güç bir görevi üstlenmişti. Protsenko'ya, ancak gecenin ikisinde, üşümüş ve yorgun bir durumda uğrayabilmişti.

Onun gelişine çok sevinmişti Protsenko. Son bir hafta boyunca, ancak bir telefon konuşması yapabilmişti Ordu Komutanıyla. O da binbir güçlükle... İşte şimdi, bu süre içinde tümeninde ne olduysa, hepsini en ince ayrıntılarına kadar Matveyev'e anlatabilme imkânını bulacak, böylece omuzlarındaki yükün bir bölümünü ona aktarmış olacaktı.

Matveyev önce Protsenko'nun anlattığı dertleri dikkatle dinledi ve birkaç soru sordu. Özellikle merak ettiği konu, Protsenko'nun elindeki kuvvetlerle ne kadar dayanabileceğiydi. Protsenko ise, sorulara cevap verirken ondan bir tek adam bile alamayacağını anlamıştı. Sonunda Matveyev, simdiye kadarki tüm konuşmaları bir yana itiyormuş gibi bir davranışla, birden «Bizim sokakta da bayram olacak elbet,» sözünü attı ortaya.

Böyle, hiç beklemediği bir söz ortaya atılıverince Protsenko, Matveyev'in yüzüne baktı. Onun kara ve parlak gözlerinde büyük bir canlılık ve coşku olduğunu gördü. İnsanların savaşta birbirlerine açıkça söyleyemeyecekleri güzel ve önemli bir şey bildikleri zaman duyulan coşkunun iziydi bunlar. Protsenko da duygulandı.

«Anlıyorum, bunun ne demek olduğunu anlıyorum,» dedi Protsenko.

Bunları her zamanki Ukrayna aksanından çok daha güçlü bir tonla söylemişti:

«Evet,» diye sürdürdü. «Bana öyle geliyor ki, Yoldaş Stalin bunları 7 Kasımda (1) söylediğine göre, muhakkak yapılacaktır. Sanırım Şubata kadar yapılacaktır.»

«Peki niçin Şubata kadar?» diye sordu Matveyev.

«Çünkü... Eğer şubattan sonra yapılacak olsaydı, o bunu 23 Şubattaki (1) konuşmasında açıklardı. Mayıstan sonra yapılacak olsaydı, o zaman da 1 Mayıstaki (1) söylevinde konuşurdu... Çünkü böyle sözler, zamanı gelmeden söylenmez.»

Cevap bekleyen gözlerle baktı Matveyev'e. Bakışlarından onun da kendisi gibi aynı hesabı yapmış olduğu anlaşılıyordu.

«Ee, nasıl?.. Haklı mıyım, haksız mıyım?» diye sordu Protsenko.

«Evet, benim düşünceme göre haklısın,» dedi Matveyev. «Yalnız, burada tutunmamız gerek.»

Protsenko, sanki bu sözler hakaretmiş gibi alınarak,

«Tutunmak gerek mi?..» diye sordu. «Ben, yoldaş Savaş Kurulu Üyesi, ben kendi hesabıma, Almanların burada, bu oturduğumuz yerde olacakları ana kadar sağ kalacağımı düşünmüyorum. Çünkü ben sağ olduğum sürece öyle bir an gelmeyecektir!..»

Matveyev, Protsenko'nun bu sözlerinin daha önceden hazırlandığını ve pek süslü olduğunu düşünerek belli belirsiz yüzünü buruşturdu.

Protsenko da onun ne düşündüğünü anlamıştı,

«Anlıyorum,» dedi. «Belki de bu sözlerim size aşırı süslü ve gösterişli gelebilir. Ama benim başka söyleyecek sözüm yok. İşte böyle. Benim emrimdeki komutanlarımın hiç biri de başka bir söz söylemeyecektir.»

Matveyev'in söylemek istediklerini iyice anlamıştı

---

(1) 7 Kasım, 23 Şubat, 1 Mayıs: Rusların ulusal günleri. (A.E.)

Protsenko. Yardımcı kuvvet konusuna, hattâ bir haftadan beri istemeyi tasarladığı bir tanksavar taburunun adına bile değinmeden, her günkü, olağan sorunlara geçti kendiliğinden.

Olağan sorunlar belliydi: Cephe ikmali (Matveyev buna söz verdi), gece uçuşlarına daha çok U-2 çıkartılması (Matveyev buna da söz verdi) ve son olarak da birkaç subay verilmesi. Matveyev o kendine özgü ani karar verebilme yeteneğiyle kesinlikle bunu da yerine getirebileceğini söyledi.

İnatçı ve kurnaz Protsenko'nun, gelişinin asıl nedenini hemen anlayacak kurnazlıkta ve ayrıntılar konusunda soru sormayacak yetenekte biri olmasına çok sevinmişti Matveyev. Bu nedenle, dönüş zamanı gelmiş olmasına rağmen, Protsenko'nun yanında bir süre daha oyalanmaya razı oldu. İki büyük kupa sert, kapkara renkte çay içti. Övünmeyi çok seven Protsenko hemen çayının Seylan çayı olduğunu, hem de en güzel, çiçekli Seylan çayı olduğunu söyledi.

Matveyev hoşgörüyle karşılık verdi:

«Canım, çiçekli olup olmaması önemli değil, asıl önemli olan sıcak olması.»

Protsenko, Matveyev'i iki yüz adım ötedeki kıyıya kadar geçirdi ve geri döndü. Hemen Vostrikov'a haritayı getirmesini söyledi. Vostrikov elle çizilmiş bir plân getirdi. Plânda yalnızca tümenin son yerleşme bölgesi olan beş mahalle gözüküyordu.

«Haritayı istedim, plânı değil!..» dedi sertçe Protsenko.

O zaman Vostrikov, Stalingrad'ın matbaada basılmış genel haritasını getirdi. Bu küçük haritada, altmışbeş kilometre uzunluğundaki kent, tüm kıyı mahalleleri ve çevre kasabaları ile birlikte gösterilmişti.

Protsenko gülmeye başladı,

«Hayır, bunu da değil,» dedi. «Büyük haritayı... Sende bütün olarak yok mu?»

«Hangi büyük haritayı?»

«En büyüğü. Bütün cepheyi gösteren haritayı.»

«Haa... Evet, bütün...»

Vostrikov çantasını uzun süre karıştırdı ve çoktandır kullanmadıkları haritayı aramaya başladı. Protsenko, özellikle bu uzun aramaya bakarak, son zamanlarda aklını hep Stalingrad'a taktığını ve bunun dışındaki tüm şeylerden uzak kaldığını düşünüyordu. Neredeyse iki aydan beri genel cephe haritasının yüzüne bile bakmamışlardı.

Vostrikov haritayı masanın üstüne yaydı. Haritada ta eylül ayından kalma işaretler vardı. Protsenko haritayı eliyle düzeltti ve eğilerek düşünmeye başladı. Gözleriyle kentleri, nehirleri, eski mevzileri gösteren işaretleri arıyordu. Birden beklenmedik bir duygu sardı içini. Sanki bu evden, bu mahalleden, Stalingrad'dan kopuvermiş ve açıklığa, özgürlüğe çıkmıştı. İşte o zaman gördü haritanın ne kadar büyük olduğunu ve içinde Stalingrad'ın ne kadar küçük olduğunu... Evet, Stalingrad şu koskoca haritada bir nokta gibiydi. Ama yine de bu haritada yaşayan kentlerin insanlarının hepsi, son iki ayda o küçücük nokta için yaşamıştı. Biraz da şu beş mahalle; içinde onun, yani Protsenko'nun oturduğu sığınak için... Taptaze bir ilgiyle baktı haritaya. Elleri haritanın üzerinde, Cephe komutanlığının Savaş Kurulu üyesinin hareketlerini tekrarladı bilinçsizce ve Stalingrad'ın batısında, uzakta bir noktada birleşti.

Bu, raslantı sonucu ortaya çıkmış bir birleşme değildi. Bir savaş yasasıydı bu. Savaşlarda en büyük kararlar, en önemli dev stratejiler bile köklerinde yalın bir arzuya; herkesçe açık ve kolay anlaşılır basit bir mantığa dayanır.

Protsenko, geri dönebilmeleri için zamanı hesapladı, yine hava aydınlanmadan dönebilmeleri için gün ağarmadan önce Alay ve Tabur komutanlarını çağırdı.

Sonunda, Volga'nın buzları üzerinden geçen bir kızak konvoyuyla o gece yiyecek ve votka gelmişti. Protsenko'nun dar sığınağındaki, üstünde her zaman harita serili olan büyük masada şimdi gazeteler serilmişti. Votka dolu birkaç matara, bardak yerine de düzgünce kesilmiş Ame-

rikan konserve kutuları konulmuştu. İki büyük tabakta, kalınca doğranmış bir salam yığını ve ısıtılmış patatesli et konservesi vardı. Ortadaki tabağa ise, aşçının gösteriş olsun diye hazırladığı anlaşılan, daire biçiminde, güle benzetilerek kesilmiş süslü püslü tereyağ konmuştu.

Protsenko masaya, her zamanki yerine, köşeye oturdu. Sığınağın içi oldukça ısınmıştı. Generalin sırtında her zamankinin tersine subay gömleği değil, bavulundan çıkardığı temiz subay cekedi vardı. Cekedinin düğmeleri açıktı. Altından temiz, ipekli gömleğinin aklığı parlıyordu. Bütün gece Protsenko için su kaynatılmıştı. Sonunda, konuklarının gelmesine bir saat kala heme orada, sığınakta yıkanmıştı. Ne olursa olsun, Vostrikov'dan başka kimseye söylemediği galvanizli bir çocuk küvetinde yıkanmıştı. Şimdi ise, o kızarmış güleç yüzüyle köşesinde otururken, temiz ipeğin yıkanmış tenine dokunuşundan derin bir zevk duyuyordu.

Remizov bu ortama, dar sığınağa, uzun masaya ve önü açık cekediyle oturan ev sahibine bakınca, nedense birden aklına deniz geldi. Burayı da bir geminin dinlenme salonuna benzetmişti.

Selâm verirken,

«Sizin burada insan kendini deniz üstünde sanıyor,» dedi.

«Deniz üstünde mi?» diye sordu Protsenko.

«Evet. Gemilerin dinlenme salonundaymış gibi...»

Konuklar hemen hemen aynı anda gelmişlerdi. Remizov, eski bir asker düzenliliğiyle saat tam altıda. Ötekiler ise ya bir, ya iki dakika önce, ya da bir, iki dakika sonra orada olmuşlardı. En son ise, beş dakikalık bir gecikmeyle Saburov geldi. Bağlantı hendeğinde ayağı takılarak dizin incinmiş ve yolun gerisini topallayarak yavaş yavaş gelmek zorunda kalmıştı.

Protsenko onu görünce :

«Ooo, Aleksey İvanoviç!..» diye takıldı.

«Böyle geç kalışım için beni bağışlayın, yoldaş Generalim,» dedi Saburov.

«Önemli değil. Biz de şimdi sana ceza olarak bir kupa

fazla doldururuz, sen de bir daha geç kalmazsın.»

Remizov taburesinde yer açarak,

«Gelin,» dedi. «Ortak oturalım seninle.»

Sonra, Saburov yanına oturunca, daha rahat oturabilsin diye, sol kolunu Saburov'un omzuna koydu,

«Sıkış, ama sıkılma!» diye ekledi.

Protsenko,

«Hadi bakalım, doldurun,» diyerek buyur etti.

Herkes votkasını doldurunca bir an kısa bir sessizlik oldu. Protsenko konuşmaya başladı,

«Bugün sizi çağırmamın nedeni her zamanki gibi bir durum görüşmesi için değil,» dedi. «Yalnızca karşılaşalım, birbirimizi görelim, diye çağırdım. Belki de hepimiz o «mutlu saate» kadar yaşayamayacağız... (Bu «mutlu saat» sözü bir anda çınladı sığınakta. Protsenko tekrarladı yine.) Evet, hepimiz «mutlu saate» kadar yaşayamayacağız... İşte ben istedim ki, burada toplanan bizler, birbirimizin gözlerine bakalım ve hepimizin sonuna kadar dayanacağına, «mutlu saate» kadar bizim olmasa bile Tümenimizin buna kadar yaşayacağına inanalım. Şimdi ilk bardağımızı bugün, «Yakında elbet bizim sokakta da bayram olacak» şerefine kaldıralım...»

Protsenko bunu söylerken ayağa kalkmıştı. Herkes de onun gibi ayağa kalkmıştı.

Son zamanlarda sık sık tekrarlanan bu sözler de özel bir büyüyle çınladı sanki sığınakta.

Şerefe kalkan ilk kadehten sonra hepsi birden yemeğe saldırdı. Son zamanlarda yiyecek durumu hiç de iyi değildi. Bu duruma aldırış etmemelerinin nedeni ise aşırı yorgunluklarıydı. Sonra şeref kazanmış tümenlerin geleneği olarak, ikinci kadehi tümenlerinin «Gvardiya» onuru almış olması şerefine kaldırdılar.

Protsenko bugün çok şaka yapıyordu, tüm tatlılığı üstündeydi. Arada bir masadakilerden birine savaştan söz etme isteğine kapılıyor, ama coşkun dostluk ve ev sahipliği havasını bozmamak için kendini tutuyordu.

Saburov, Remizov'un yanında ve tam Generalin karşısında oturmuştu. Yemek boyunca güçlük çekmeden, dur-

madan Generali inceledi. Onu çok eskiden tanırdı Saburov. Bu nedenle başka gözlerin hiç dikkatini çekmeyen pek çok ayrıntılar onun gözünden kaçmadı. Söz gelimi, Protsenko'nun konuşma biçiminden, davranışlarından hemen herkes ilerde Stalingrad için her şeyin daha iyi biteceği güvenini anlıyordu. Oysa Saburov, bunun dışında, onun bakışlarından ve birtakım davranışlarından bunun nasıl gerçekleşeceğini de bildiğini anlamıştı. Biraz daha dikkat edince başlangıçta Protsenko'nun çok önemli şeyler söyleyecekmiş gibi konuşmaya başladığını, ama sonra sözlerini hep başka yöne çevirdiğini de anladı. Protsenko, çok önemli bir sırrı bilen, ama söylememek için kendini güçlükle tutabilen biriydi şu anda.

Dağılma zamanı gelince Protsenko masada oturanları tek tek süzüyor, düşünüyordu: «İşte şu Remizov...» diye geçiriyordu. «Alayına ondan önce Popov komuta etmişti. Şimdi yok o! Popov'dan önce de Babçenko komuta etmişti. Şimdi o da yok!.. İşte şu Annenskiy... Belki Alay komutanlığı için yeterli sayılmaz, ama yine de Alayıyla birlikte bir kuşatmadan geçti. Komuta edebilir bir Alaya... İşte şu Saburov... Oturuyor ve onun, yani Protsenko'nun kendisi hakkındaki düşüncelerini bilmiyordu. Tanrı korusun, ama Remizov öldüğünde, yaralandığında; ya da bunlar Annenskiy'in, ya da 89 uncu Alay komutanı Ogurtsov'un başına geldiğinde, eğer Saburov hâlâ yaşıyorsa, onu Alay komutanlığına atayacağını bilmiyor... Bütün bu çevresinde toplanan insanlar, savaşta hangi alınyazısının onları beklediğini, neye komuta edeceklerini, nerede savaşacaklarını, eğer bulacaksa ölümün onları nasıl ve nerede bulacağını bilmiyorlar bile...»

Ve Protsenko ilk olarak, bütün bu aylarını büyüklü küçüklü dertler, toplantılar, raporlar ve değişik savaş güçlükleriyle başbaşa geçirip de şu yorgun, yaşadıkları güç şartların saçlarını ağarttığı komutanlarına bakınca bu tabloda gerçekten insanın tüylerini ürperten, boğazını tıkayacakmış gibi olan, bu duyguları duyamadıkları için gelecek kuşakların onları kıskanacağı yüce, heybetli bir anlam buldu.

Protsenko ayrılık anında özel, güçlü birkaç söz söylemek istedi. Ama insanın özellikle en önemli ve en güzel anlarında sık sık olduğu gibi o dakikada söyleyecek hiçbir şey gelmedi aklına. Yalnızca ayağa kalkıp,

«Eh, arkadaşlarım. Artık sabah oldu, gitme zamanı geldi,» dedi. «Hadi savaşa!»

Herkes kalktı. Protsenko ile teker teker el sıkışıyorlar, kucaklaşıyorlardı. Yalnızca sonunda Saburov'u alıkoydu yanında,

«Sen bir dakika otur, Aleksey İvanoviç,» dedi. «Biraz sonra gidersin.»

Söylemek istediği asıl şeyleri çağrılanların anlayıp anlamadıklarını yoklamak istiyordu Protsenko. Yalnız kaldıkları zaman sordu:

«Anladın mı benim duygularımı Aleksey İvanoviç? Beni anladın mı?...»

Saburov,

«Evet, anladım yoldaş Generalim,» dedi. «O mutlu saati görebilmek için yaşamayı çok isterdim.»

«Evet, işte ben de aynı duygularla doluyum. Ben onun için yaşamayı çok isterim... Bundan sonra, yarından başlayarak korunaklarda dolaşırken başımı daha çok eğeceğim... Sen de öyle yap olur mu!...»

Bir süre konuşmadılar. Sonra Protsenko bir sigara uzattı Saburov'a,

«İçmek ister misin?» diye sordu.

«Sağolun.»

İkisi de yaktılar.

«Bana Remizov anlattı,» dedi Protsenko. «Başına gelenleri öğrendim. Bugün Cephe Gerisi Komutanlığına bir adam yolladım. Hangi hastanede olduğunu, durumunun nasıl olduğunu öğrenmesi için emir verdim. Senin, onun izini kaybetmemen için...»

Saburov hemen hemen ilgisizce,

«Sağolun yoldaş Generalim,» dedi.

Oysa son derece endişeliydi. Endişesinin nedeni Anya'yı bulamayacağı için değildi. Çünkü eğer yaşıyorsa onu ergeç bulurdu, biliyordu bunu. Ama, acaba yaşıyor muy-

du?... İşte açığa kavuşturulmamış bu korkunç sorunun yanında, Protsenko'nun, Anya'nın izini bulup bulamayacağı konusundaki sözleri hiç de ilgilendirmemişti Saburov'u.

«Çok sağolun yoldaş Generalim,» diye tekrarladı.

Sonra, geleneğe aykırı olmasına aldırış etmeden ilk önce kendi elini uzattı. Protsenko'nun elini sıkarak, «İzin verirseniz gideyim» bile demeden hızla çıktı sığınaktan.

— XXV —

Gerçi, özlem ve acıların zamanın akışını yavaşlattığı söylenir. Ama Anya'nın başına gelenlerden sonraki üç gün, Saburov için, Stalingrad'daki bütün günler gibi korkunç bir hızla geçmişti. Sonraları bu günlerdeki ruhsal durumunu düşündükçe Saburov, ya çevresinde olanca hızıyla süregiden bir savaşı, ya da büyük bir kaybın acısıyla karşılaşıyordu. Gerçekte ruhunda her iki duygu da vardı. Ama kaybının acısı öylesine güçlü ve sürekliydi ki, kimi zaman bu acının varlığını bile unutuyordu Saburov.

Protsenko'nun yanından, yaşamı boyunca kendisinin bile hatırlamayacağı unutulmaz şeyler yapma tutkusuyla dönmüştü taburuna Saburov. Stalingrad'ı savunan herkeste, artık çekilecek bir yer kalmaması nedeniyle ve çekilmenin onarılması imkânsız, değiştirilemez bir yokolmak anlamına geleceğini bilmenin kaçınılmaz sonucu olarak inatçı bir karşı koyma duygusu yerleşmişti. Tehlikenin sürekli ve herkes için aynı oluşu, tehlikeye karşı bir alışkanlık değil de, bir kaçınılmazlık duygusu yaratmıştı. Sıkıştırılıp kaldıkları bu toprak parçasında herkes birbirini tüm yetenek ve kusurlarıyla, bir başka yerde hiçbir zaman tanıyamayacakları ölçüde tanımış, öğrenmişti.

Bu, bir araya gelmiş, birbirlerinden farklı özelliklerden oluşmuş bir güç ortaya çıkarmıştı. Bir de adı vardı

bunun: «Stalingrad'lılar!» Bu kelimenin anlamı buradakilerden, Stalingrad'dakilerden çok daha önce tüm ülkece anlaşılmıştı.

Bir insan hiç bir zaman sonsuzluğa içtenlikle inanamaz. Her şeyin muhakkak bir sonu olduğunu düşünür. Stalingrad'daki herkes gibi Saburov da, bütün bunların ne zaman biteceğine ilişkin değil bilgi sahibi olmak, kestiremezken bile, her şeyin bir gün muhakkak biteceğine inanıyordu. İşte Protsenko'da geçirdiği gece, bu «son»un artık yaklaştığını ve bunu artık aylarla değil, haftalarla, belki de günlerle ölçmek gerektiğini anlıyor, hattâ daha çok içinde duyuyordu. Sonucun zafer olacağı önsezisi ise, ona yepyeni bir güç kazandırıyordu.

Vanin'le Maslennikov'a, Protsenko'nun akşam yemeğini anlatmış, sonra onları komuta noktasında bırakarak kendisi şafakla birlikte bölüklere yollanmıştı. Taburda pek kimse kalmamıştı. Yaklaştığını hissettiği zaferi herkese aşılamayı üstlenmişti.

Bütün gün boyunca sürmüştü çarpışmalar. Almanlar Saburov'un önsezisini haklı çıkarmak için sözbirliği etmiş gibi davranmışlardı. Bombardımanları olsun, ateşleri olsun, saldırıları olsun sık, ama daha üstünkörü ve düzensiz olmuştu. Sanki bugün alamadıklarının yarın da verilmeyeceğini anlamış gibiydiler.

Ağır yaralanmış bir vahşi hayvanın son tepinmeleri gibi gelmişti Saburov'a bunlar. İki aydır ölümle burun buruna peşinde dolaştığı şeyin yaklaşmakta olduğunu anlayan birinin gaddarlığıyla sevindi.

Ama yine de gerek o gün ve gerek onu izleyen günler, ilk bakışta öteki günlerden hiç de farklı değildi. Savaşlar hiç azalmayan bir biçimde sürüp gidiyordu. Almanlar, Konyukov'un eliyle ikinci bölüğün mevzileri arasındaki alanı, dört kez ele geçirmiş, ama dördüncü de geri püskürtülmüşlerdi.

Saburov yine de dikkatli davranıyor; havan mermileri patlayınca yatıyor, düşman nişancısının kurşunlarının ıslığıyla taşların gerisine siniyor, koruganlardan bombardımanların bitmesini bekliyordu. Duyduğu derin acısı onu

ölüme atılmaya yöneltmemişti. Bu, ona şimdi de yabancı bir duyguydu yine de. Her şeyden önce inanç ve sabırla beklediği zafer için yaşamak istiyor, zaferi kesin ve her şeyiyle bekliyordu. Şu, yanındaki alanı, şu bir hafta önce verdikleri evi, onun arkasındaki, hâlâ sokak diye anılan yıkıntıları, bir başka mahalle, bir başka arka sokak, sözün kısası gözünün gördüğü yerlerin hepsini geri alabileceği zamanın bir an önce gelmesini bekliyordu.

Gündelik olaylar üzerine edilen sözler, iki kişinin daha öldüğü, yedi ya da on bir kişinin yaralandığı, sol yandaki makineliyi transformatör kulübesinden çıkartıp garajın bodrumuna yerleştirmek gerektiğini, ölen Teğmen Fedin'in yerine Başçavuş Buslayev'in verilmesinin uygun olacağı... üzerineydi. Son kayıplardan dolayı Taburda adam başına düşen votkanın iki katına çıktığı, ama bunun önemli olmadığı, çünkü havanın çok soğuk olduğundan söz ediliyordu. Saat ustası olan er Mazin'in eli parçalandığı için taburda tek sağlam saat olan Saburov'un saati de bozulacak olursa onarılamayacağı, her gün yenen lâpanın artık sıktığı, Volga'dan hiç olmazsa donmuş patates getirilebilirse daha iyi olacağı konuşuluyordu. Henüz yaşıyorlarken madalya almak üzere kimlerin adının yukarı bildirilmesi gerektiği, bunun bir an önce yapılması, çünkü sonra geç kalınmış olabileceği gibi bir sürü konu üzerinde konuşuluyor, dertleşiliyordu. Ama yeni de her gün böyle olağan konulardan söz edilirken, Saburov'un gelecekteki büyük ve şaşırtıcı olayların yaklaştığı önsezisi ne kayboluyor, ne de azalıyordu.

Peki bu günlerde Anya'yı hiç aklına getirmiyor muydu... Hayır, getirmiyordu. Çünkü, Anya onun aklından bir an bile çıkmıyordu ki, yeniden getirsin! Acısı azalmıyor, geçmiyor, bir türlü bırakmıyordu Saburov'un yakasını. İçtenlikle anladığı tek şey, eğer o öldüyse (ki buna tamamen inandırmıştı kendini) bundan sonra yaşamına aşk diye bir duygunun hiç giremeyeceğiydi. Eskiden kendi davranışlarını hiç düşünmediği halde şimdi kendi kendini tartmaya başlamıştı. Bunu biraz da acısının ağırlığından yapıyor, kendini başkasıymış gibi denetliyordu. Aca-

ba davranışları her zamankinden farklı mıydı?... Yoksa acının onu yönettiği değişiklikler vardı ve dışardan sezinleniyor muydu?... Ve, tüm acılarını içine gömüp her zamanki gibi davranmaya çalışıyordu.

Saburov, dördüncü günün gecesi, Alay karargâhından Konyukov'un madalyasıyla adamları için birkaç nişan aldı. Sonra onların bulunduğu eve geçip bunları dağıttı. Doğrusu, Stalingrad'da pek az raslanabilirdi; bu kez madalya ve nişan sahiplerinin hepsi de sağdı. Konyukov, madalyasını Saburov'un takmasını rica etti. Çünkü sol kolu kamçı gibi yanına sarkıyordu. Bir el bombası parçası bileğini yaralamıştı. Saburov çakısıyla gömleğini delip madalyasını takarken Konyukov hazırol durumunu bozmadan,

«Düşünüyorum da, yoldaş Yüzbaşım,» dedi. «Eğer biz saldırı yapsak... En uygunu da benim savunduğum evden doğru yapmak olacaktır. Onlar beni burada kuşattılar. Biz de buradan çıkış yaparız. Nasıl benim bu plânım, yoldaş Yüzbaşım?...»

Saburov,

«Hele bekle bakalım,» dedi. «Zamanı gelince yapacağız elbette.»

«Yani, söyler misiniz, nasıl bu önerim?... Doğru mu?»

Konyukov, düşündüğü bu sade plânın saldırı için gerçekten en uygunu olacağına inandırmıştı kendini: Saburov bunu düşünerek,

«Doğru, doğru,» diye cevap verdi.

«Benim evden doğru üstlerine... Son derece şaşırtıcı olacaktır.» diye tekrarladı Konyukov.

Bu «Benim evim» sözcüğünü sık sık kullandığına bakılırsa, bu evin resmen bile «Konyukov'un evi» diye adlandırıldığını fısıltı gazetesinden o da öğrenmişti anlaşılan. O da bundan büyük onur duyuyor, hoşlanıyordu.

Saburov gitmek için davrandığı zaman Konyukov:

«Almanları evden kovacağız,» dedi, yaralı eline bakarak güldü: «Tutmuşlar asıl ev sahiplerini dövüyorlar. Gerçi parça küçüktü, ama bileğimi enine çizdi. Parmaklarım bükülmüyor...»

Saburov ayrılırken tekrarladı:

«Komutanlığa bildirin, yoldaş Yüzbaşım; genel saldırıya benim evden başlansın.»

Saburov, Protsenko'ya güveniyor ve onun sözlerinin üst komutanlığın sözleri olduğunu biliyordu. Ama genel saldırıdan Konyukov'un da bu denli emin olması, bunun muhakkak olacağı düşüncesini daha güçlendirmişti.

Saburov, Konyukov'un yanından ayrılıp dönerken —sabah olmak üzereydi— Vanin bölükteydi. Maslennikov ise işi olmadığı, yatıp uyuyabileceği halde masanın başında oturuyordu. Son günlerde elinden geldiğince Saburov'un yanında bulunmaya çalışıyordu. O gece de Konyukov'a birlikte gitmek istemiş, ama Saburov karşı çıktığından sığınakta oturup beklemek zorunda kalmıştı. Şimdi de endişe içindeydi. Saburov'u bir şarapnel parçasından, ya da kurşundan koruyamayacağını bile bile, oturduğu yerde duramıyordu. Sanki Saburov'un yanında bulunmak onun için kaçınılmaz bir tutkuydu.

Saburov sığınağa girdi ve Meslennikov'u başiyle selâmladı ve ses çıkarmadan çizmelerini ve gömleğini çıkartıp yattı.

Maslennikov,

«Sigara içer misiniz?» diye sordu.

«İçerim.»

Maslennikov tütün kutusunu uzattı. Saburov bir sigara sardı. Bu duygulu sessizliğin değerini anlıyordu. Yıkım anlarında az raslanan, ancak gerçek dostların gösterebilecekleri bir duygululuktu bu. Maslennikov ona hiç bir şey sormuyor, avutmaya çalışmıyor, ama o suskun varlığıyla dokunaklı bir biçimde acıda yalnız olmadığını söylüyor gibiydi.

Şimdi de, Maslennikov'un yanında bulunurken Saburov, bu delikanlıya karşı bütün bu geçen günlerde ilk olarak bir şefkat duydu. Belki de bir gün, buradan uzakta, değişik bir ortamda ve değişik kılıklarda karşılaşacaklarını, şu yerin beş metre altındaki sığınaklarda, şu soğuk, şu yağan kar altındaki koruganlarda olanları hatırlayacaklarını düşündü. Bir an, bu teneke maşrapalar, el yapısı

Stalingrad «Katyuşa» lâmbaları, bu rahatsız ve güç siper yaşantısı ve artık geride kalmış tüm tehlikeler bile şirin göründü Saburov'a. Yatağa oturdu, Maslennikov'a uzanarak elini omzuna koydu.

«Mişa'cığım,» dedi.

«Ne oldu?» diye sordu Maslennikov.

«Hiç...» dedi Saburov. «Bir şey yok... Seninle bir gün görüşebilirsek, bunları anar mıyız acaba?... Ne dersin?»

Bir süre ses çıkarmayan Maslennikov,

«Kuşkusuz anacağız,» dedi. «On sekiz Kasımda, Stalingrad'da, bir kaç sobanın başında oturup mahorka tütünü içtiğimizi konuşacağız elbette.»

Saburov şaşırdı,

«On sekiz Kasım mı?» diye sordu. «Yoksa gerçekten on sekiz Kasım mı bugün?»

«Evet.»

«Ne tuhaf. Unutmuşum.»

«Neyi?»

«Eğer bugün on sekiz Kasımsa... Demek ben bugün otuz yaşına girdim.»

Maslennikov şaşırdı, hattâ biraz da geri çekildi,

«Gerçekten otuzuna mı?» diye sordu.

Bu otuz yaş ona çok fazla görünmüştü sanki.

«Evet, otuz, Mişa'cığım, otuz,» dedi Saburov.

«Ee, doğum gününü nasıl kutlayacağız öyleyse?» diye sordu Maslennikov.

«Nasıl mı?» dedi Saburov. «Bak şöyle kutlayacağız: Oturacağız ve susacağız...»

Yatağında oturuyor, başını sallayarak bir yandan da birbiri ardından duman halkaları savuruyordu. Evet, otuz yaşındaydı ve işte şu sığınakta oturmuş, on yedi gündür çevresinde dönen olaylardan sonra, yine de basmıştı otuzuna. Anya yoktu ve şu anda yaşayıp yaşamadığını da bilmiyordu. Bu sessizlik içinde uzun süre öylece oturdu. Sonra yatağına uzandı ve ummadığı halde uykuya daldı. Parmakları arasında sönmüş sigara tutan eli, karyoladan aşağı sarkmıştı.

Bir, belki de bir buçuk saat uyumuştu. Telefonun sesi

onu uyandırdığında hava hâlâ ığarmamıştı. Pencere ödevi gören, borudan yapılmış ve yanlamasına yerleştirilmiş on iki parmaklıktan daha gün ışığı girmiyordu içeri. Toprak döşemede çıplak ayakla koşarak gitti telefonun başına.

«Buyurun,» dedi. «Yüzbaşı Saburov!...»

«Ben Protsenko. Ne o, uyuyor muydun yoksa?»

«Evet, uyuyordum.»

«Öyleyse çabuk kalk. Çizmelerini giyip dışarı çık ve dinle.»

«Ne oldu yoldaş Generalim?»

«Bir şey yok. Sonra bana telefon et ve duyup duymadığını bildir. Seninkileri de uyandır, onlar da dinlesinler...»

Saburov saatine baktı. Sabahın altısıydı. Çabucak çizmelerini giydi. Gömleğini giymeden, iç gömleğiyle çıktı dışarı.

Sabahın altısıyla yedisi arası genellikle Stalingrad'ın en sessiz zamanıydı. Kimi zaman on beş, yirmi dakika her iki yandan da bir tek topçu salvosu bile duyulmazdı. Yalnız, arada bir tüfek sesi yankılanır, ya da bir havan mermisi boğuk bir sesle patlardı.

Saburov sığınaktan dışarı fırladığında lâpa lâpa kar yağıyordu. Birkaç adım ilersi bile görünmüyordu. Nöbetçileri çoğaltmanın yerinde olacağını düşündü Saburov. Protsenko'nun telefonu üzerine olağanüstü bir şeyler olmasını bekliyordu. Ama hiç bir şey duymadı önce. Hava çok soğuktu. Kar, gömleğinin açık yakasından içeri giriyordu. Kulağı uzak ve kesiksiz bir uğultu yakalayana kadar bekledi kıpırdamadan bir iki dakika. Uğultu sağ yandan, kuzeyden geliyordu. Çok uzaklarda, bulundukları yerden otuz, kırk kilometre uzakta top atışları yapılıyordu. Uzak olmasına rağmen, seslerin buraya kadar ulaşmasına, toprağı sarsmasına bakılacak olursa orada, sesin olduğu yerde şimdiye kadar hiç görülmemiş, duyulmamış güç ve korkunçlukta bir cehennemin kaynadığı anlaşılıyordu. Saburov artık soğuğu duymuyordu bile. Yalnız arada bir,

kirpiklerine düşen karları eliyle silkeliyordu. Kulağı bu sesteydi.

İçinden «Acaba gerçekten o mu?» diye geçirdi ve yanındaki otomatik tüfekçiye dönerek sordu;

«Sen de bir şey duyuyor musun?»

«Ne diyorsunuz siz yoldaş Yüzbaşım?... Hiç duymaz olur muyum? Bizimkiler!...»

«Ne biliyorsun bizimkiler olduğunu?»

«Sesinden anlaşılıyor.»

«Çoktan beri geliyor mu ses?»

«Neredeyse bir saat kadar oluyor,» diye cevap verdi otomatik tüfekçi. «Hiç ara vermeden devam ediyor.»

Saburov hemen sığınağa koştu. Önce Maslennikov'u, sonra bölükten daha yeni dönmüş, kaputuyla çizmesini bile çıkarmadan yatmış olan Vanin'i uyandırdı. Bir yandan da biraz önce telefonda Protsenko'nun onunla konuştuğu coşkulu sesle:

«Hey!... Kalkın!... Kalkın!...» diye bağırıyordu.

Maslennikov çizmelerini giyerken,

«Ne var?...» diye soruyordu. «Ne oldu?»

«Ne mi oldu?... Öyle çok şey oldu ki!... Yukarıya çıkın da kulağınızla dinleyin.»

«Neyi dinleyeceğiz?...»

«Önce bir dinleyin de, sonra konuşuruz.»

Zaten giyinik olan Vanin hemen dışarı fırlamıştı bile. Ardından yarı giyinen Maslennikov da koştu. Onlar çıktıktan sonra Saburov telefonla Protsenko'yu aradı.

Protsenko'nun:

«Seni dinliyorum,» diyen sesi duyuldu.

«Bildiriyorum yoldaş Generalim: Duydum,» diye raporunu verdi Saburov.

«İyi, demek her şeyi duydun. Ben burada çoktan herkesi ayağa kaldırdım. Başladı dostum, başladı. Dört geceden beri sabaha karşı uyanıyor ve dışarı çıkıp «Başladı mı acaba?» diye dinliyordum. Biliyorsun, bizimkiler şafaktan önce başlamayı severler. Bugün de aynı şekilde çıkmıştım. Bir de baktım ki, konser başlamış. Sizden iyi duyuluyor mu?»

«Evet, iyi duyuluyor, yoldaş Generalim.»

Protsenko,

«Daha ordudan resmi bir bildiri almadım,» dedi. «Adamlarına haber vermekte acele etme. Hem ne diye sen haber vereceksin ki?... Kendileri işitip anlarlar nasıl olsa. Ama yine de sen resmen haber verme daha iyi. Ben orduyla görüştükten sonra size de bilgi veririm.»

Protsenko telefonu kapadı. Saburov da kapadı... Saburov henüz kesin olarak nasıl ve nerede olduğunu bilmiyordu, ama hiç şüphesiz başladığını anlıyordu. Bir saat önce başlamasına rağmen bu heybetli topçu baskının uğultusu olmadan bir yaşamı düşünemiyordu. Bu artık aklına öylesine yer etmişti ki, o sırada, daha yeni başlamış olduğuna bile aldırış etmiyordu.

Ama sonra ansızın korku içinde: «Gerçekten başladı mı acaba?» diye sordu kendi kendine. Sonra yine bu sorusuna güvenle cevap verdi: «Evet, evet, elbette başladı!»

Gerçi şu anda fare kapanında, Volga'nın nerdeyse hemen üstünde sayılacak kadar yakın bir sığınakta oturuyordu. Almanlar da Volga'ya sekiz yüz, kendi sığınağına altmış metre uzaktaydılar. Ama yine de bir zamanlar Moskova'da duymuş olduğu o eşsiz taarruz sevincini ikinci kez tadıyordu. O sırada içeri giren Vanin'le Maslennikov'a:

«Nasıl, siz de duydunuz mu?» dedi sevinç içinde.

Bu, bir türlü inanamadıkları sevinçle sersemleşmişlerdi. Arada bir birbirleriyle ilgisiz cümleler konuşarak orada öylece, kıpırdamadan, on beş dakika kadar oturdular.

Vanin,

«Kesilmez, değil mi artık?» diye sordu.

Saburov,

«Eee, yeter artık canım,» dedi. «Yeter artık! Eğer bir ay önce olsaydı kesilebilirdi belki. Ama şimdi, biz son bir ayı burada, oturarak geçirdikten sonra kesilmez. Kesemezler!»

Maslennikov coşku içindeydi.

«Ah!... Şu anda orada olmayı öyle isterdim ki!...» dedi. «Ah, bir orada olsaydım!»

«Neresiymiş orası?» diye sordu Saburov.

«Orası işte!... Saldırının başladığı yer!»

«A, Mişa, duyan da seni Taşkent'te oturan biri sanacak.»

«Yok, ama, ben özellikle orada, taarruzun başladığı yerde olmak istiyorum.»

«Biz de taarruz edeceğiz buradan,» dedi Saburov.

«Ohoo, bu kimbilir ne zaman olacak...»

«Bugün olacak.»

Saburov bunu, elinde olmadan yüksek ve coşku dolu bir sesle söylemişti.

Maslennikov,

«Nasıl?... Bugün mü?...» diye sordu.

Saburov'un sözlerini sürdürmesini bekledi. Ama Saburov susuyordu. Birden kafasında, daha önceleri üstünde konuşmak bile istemediği bir plân canlanıvermişti. Maslennikov bir süre daha bekledikten sonra söze başladı yine:

«Öyleyse çok iyi. Ne dersiniz, taarruzun onuruna içelim mi?»

Saburov şaşırarak,

«Sabahın bu saatinde mi?» diye sordu.

Vanin de atıldı,

«Eğer istersen henüz akşam olduğunu kabul edebiliriz,» dedi. «Daha ortalık ağarmadı nasıl olsa.»

Saburov,

«Hey, Petya!» diye seslendi.

Ama Petya'dan cevap yoktu. Bir daha bağırdı:

«Petya!...»

Petya, az önce onların yaptığı gibi dışarı koşmuş, dinliyordu. Saburov'un seslendiğini duymuş, ama işitmezlikten gelmişti. Top seslerini iyice duymak istiyordu.

Saburov sonunda bağlantı hendeğine çıkmak zorunda kalmıştı:

«Petya!» diye bağırdı bir daha.

Petya, daha şimdi duymuş gibi koştu Saburov'un yanına.

«Ne oldu, dinliyor muydun?» diye sordu Saburov.

Petya gülümsedi:

«Evet, dinliyordum.»

«Hadi git, içki koy bize.»

Petya, bir süre kupa ve mataraları tıngırdattıktan sonra içeri, elinde üç kupa açılmış ve içine yelpaze gibi üç çatal saplanmış bir kutu konserveyle girdi.

Saburov, her zamanki ilkesini bozarak,

«Kendine de koy,» dedi.

Petya plaşç - palatkayı aralayıp çıktı, az sonra elinde kupayla döndü. Dönüşünün çabukluğuna bakılırsa anlaşılan kupayı daha önceden doldurmuştu.

Kadehleri doldurup bir şey söylemeden içtiler. Her şey açıktı: Taarruzun şerefine içiyorlardı!

Yarım saat sonra Protsenko telefon etti. Daha sakin, ama yine de coşkulu bir sesle güçlü bir topçu hazırlık ateşinden sonra, Stalingrad'ın kuzeyinden taarruza geçildiğini Cephe Komutanlığı karargâhınca resmen doğruladığını söyledi.

Saburov telefonu kapayıp, Protsenko'nun ne dediğini anlatınca Maslennikov,

«Arkalarına dolaşacaklar!...» diye bağırdı. «Arkalarını kesecekler!...»

Saburov,

«Hadi, hemen gidin,» dedi. «Vanin, sen birinci bölüğe... Sen de ikinciye... Adamlarımıza anlatın...»

Vanin,

«Sen burada mı kalacaksın?» diye sordu.

«Evet, Remizov'la konuşmak istiyorum.»

Saburov kaleminin ucunu açtı, karargâh evrak dosyasından taburun ve önündeki evlerin yerleşmesini gösteren plânı çıkardı. Düşünmeye başladı. Sonra çabuk çabuk plân üstüne peşpeşe birkaç işaret çizdi. Evet, onlar da bugün saldırmalıydı. Açıkça görülüyordu bu. Önemli olayların buradan uzakta, kuzeyde, belki de güneyde gelişeceğini, kendilerinin ise daha uzun zaman burada oturacaklarını biliyordu. Ama yine de coşkunlukla bekledikleri bu büyük olay başladığı gün, aceleci bir etkinlik isteği doldurmuştu içini.

Yüreklerinde biriken bu duygular, gecikmeden bir çıkış yolu bulmalıydı. Remizov'u aradı telefonla.

«Yoldaş Albayım?»

«Evet.»

«Yoldaş Albayım, size gelmeme izin verir misiniz?... Ufak bir harekât plânım var.»

Remizov,

«Harekât mı?» diye sordu gülerek; gülümsediği telefonda bile seziliyordu: «Ne o, yoksa ilerleyen ordumuzun defne dallarından tacı size rahat vermiyor mu?»

«Hayır, vermiyor,» dedi Saburov.

«İyi, bakalım. Belki iyi bir plândır. Yalnız, sen gelme; ben geleceğim oraya.»

«Ne zaman gelirsiniz?»

«Hemen, şimdi.»

Ama Remizov ancak yarım saat sonra gelebildi. Şapkasını çıkartıp, gocuğunun düğmelerini çözene kadar, aklaşmış bıyıkları ve soğuktan kızarmış yüzüyle tıpkı Noel babaya benziyordu. Çabucak soyundu ve Saburov'un yanına oturarak, Petya'nın getirdiği sıcak çayı içmeye başladı.

«Buna benzer bir duyguyu Galiçya'da duymuştum,» dedi. «Yine böyle uzun süre bekledikten sonra taarruz başlamıştı. Ama şimdiki duygum daha büyük.»

Saburov,

«Büyük olan ne?» diye sordu.

«Her şey. Taarruz da, duygu da...»

«Bunun çok büyük bir harekât olduğunu mu düşünüyorsunuz?»

«Düşünmüyorum,» dedi Remizov. «Buna eminim,» dedi ve kupayı kenara koyarken ekledi: «Neyse. Sen şu plânını anlat bakalım, neymiş?»

«Plân çok yalın... Konyukov'un evinin önündeki, eskiden bizim elimizde olan evi ele geçirmek...»

«Ne zaman?»

«Bu gece.»

«Nasıl başaracaksın?»

Saburov düşündüğü plânı anlattı, kısaca. Gerçekleş-

mesinin bu kadar yakın olacağını aklına getirmeden, bir gece önce Konyukov'la konuştukları plândı bu.

«En önemli yanı, saldırıyı Almanların bekledikleri yönden değil de, yalnız savunmamızı umdukları Konyukov'un evinden yapmamız olacak.»

Remizov bıyıklarını çekiştiriyordu:

«Peki adamları?... Plân güzel, ama adamları nereden bulacağız?» diye sordu Remizov.

Saburov,

«Beni de önceleri bu konu ürkütüyordu,» diye açıkladı. «Bu saldırıyı, ancak yedek adam verilirse başarabileceğimizi düşünüyordum. Ama bugün... (Başiyle hâlâ top seslerinin duyulduğu dışarıyı gösterdi.) Bundan sonra diyorum ki...»

Remizov hemen tamamladı onun sözünü:

«Bu durumda da yapabiliriz, değil mi?...»

«Evet, öyle,» dedi Saburov ve gülümsedi: «Bu sevinçli günde belki biraz adam verirsiniz bana.»

Remizov da gülümsedi,

«Veririm ya,» dedi.

«Eğer durumu açıkça anlatırsak, belki General de verir, değil mi?»

«General muhakkak verir,» dedi Remizov. «Ben daha verip veremeyeceğimi bilmiyorum, ama General verir.»

«Ama siz de verin...»

«Peki, peki, veririm. Şaka söyledim. Her şeyden önce kendimi veririm. Savunmada oturup beklemek öyle bıktırdı ki beni... Biliyor musun?... (Gözlerini kısarak baktı Saburov'a.) Bu evi muhakkak almalıyız. Kuzeyden gelen saldırının eşliğinde beceremememek çok ayıp olur hani. Ev... Ev ne demektir?... (Güldü, sonra hemen ciddileşti.) Bizim için çok büyük bir şey, hemen hemen tüm ülke demektir. Şafakla birlikte evi aldığımızda neler duyacağımızı şu anda aklınızdan bile geçiremezsiniz. Oysa bir ev nedir ki aslında?... Dört duvar. Hattâ duvar bile değil, dört yıkıntı... Ama yüreğimizde tüm ülkeyi, bu ev gibi geri alacağımıza dair bir güven doğar, eğer alırsak. Anlıyor musunuz Saburov?... Önemli olan başlamaktır. Bir

evle bile başlasak, arkasının geleceğine inanarak başlamalıyız. O zaman bu sürekli olarak devam eder. Ta ki hepsi bitinceye kadar... Hepsi... Peki, Konyukov'un oraya adamları nasıl geçirebileceğimizi düşündün mü?»

Bunu artık kesinleşen bir işten sözediyormuş gibi sormuştu.

Saburov, adamları gece nasıl geçireceğini, belki de oraya elle birkaç top bile geçirebileceğini anlattı.

Yarım saat sonra hazırlıklarını bitirdiler ve Protsenko'ya telefon ettiler.

Remizov,

«Yoldaş Generalim,» dedi. «Şimdi Saburov'un yanındayım. Onunla birlikte taburu için bir ilerleme plânı kurduk.»

Protsenko bu «ilerleme plânı» sözünü duyar duymaz hemen,

«İyi, iyi,» dedi. «Hemen yanıma gelin ikiniz de... Çabuk gelin!»

Bağlantı hendeğine çıktılar ve Protsenko'nun yanına yollandılar. Hava ağarmak üzereydi, ama kar fırtınasının aklığı ufku kapamıştı. Top uğultuları hâlâ sürüyordu. Hattâ şafakla birlikte daha da belirginleşmişti.

Protsenko coşku içindeydi. Elleri arkasında sığınakta bir ileri bir geri dolaşıyordu. Üstünde birkaç gün önce komutanlarını ağırlarken giydiği üniforma vardı. Ama bugün hava çok soğuk olduğundan üşümüş, üzerine kocuğunu da almıştı.

Saburov'la Remizov'u:

«Hava çok soğuk,» diye karşıladı. «Şu Vostrikov alçağı odun sorunuyla hiç ilgilenmedi. Soba nerdeyse sönmek üzere. (Eliyle ılık sobaya dokundu.) Hey, Vostrikov!»

«Buyurun yoldaş Generalim.»

«Ne zaman gelecek odun?»

«Bir saat sonra.»

«Hadi git bak! Çok da soğuk,» diye tekrarladı. «Ee, anlatın bakalım, neymiş şu sizin ilerleme plânı? Anlatın bakalım Albayım...»

Sesinde sabırsızlık vardı.

«İzin verirseniz Yüzbaşı Saburov anlatsın, daha iyi,» dedi Remizov. «Plân onun.»

Saburov bu sabah ikinci kez anlattı evi ele geçirme tasarısını.

Protsenko,

«Peki, bu gece Konyukov'un evine adamlarını yerleştirip, sabaha da saldırıyı yetiştirebilecek misin?» diye sordu.

«Yetiştiririm,» dedi Saburov.

«Ya siz ona ne kadar verebileceksiniz?»

«Yirmi adam verebilirim,» dedi Remizov biraz düşündükten sonra.

Protsenko, Saburov'a:

«Demek, elli adamı bu gece oraya geçirebilecek ve hazırlıkları yetiştireceksin, öyle mi?» diye sordu.

«Evet, yetiştiririm.»

«Peki ben de otuz adam verirsem seksen edecek. O zaman da yetiştirebilir misin?»

Saburov hoşnutlukla:

«O zaman çok daha kolay başarırım bu işi yoldaş Generalim,» dedi.

«İyi öyleyse,» dedi Protsenko. «İyi. İlerlememize bununla başlayalım. Yalnız şunu unutma: Adam harcamana izin yok. Gerçi evi alacağınızdan kuşkum yok. Ama, kuzeydeki durum ne ölçüde iyi olursa olsun, Stalingrad'da savunmada olan bizleriz. Almanlar değil. Anlıyor musun?...»

«Evet, anlıyorum,» dedi Saburov.

Remizov,

«Yoldaş Generalim...» dedi.

«Efendim?»

«İzin verirseniz harekâtta ben de bulunmak istiyorum.»

Protsenko gözlerini kurnazca kısarak sordu,

«Siz de mi?» dedi. «Yani siz de mi Saburov'un komuta noktasında bulunacaksınız? Ee, zaten öyle olması gerekir. Alayın komutanı sizsiniz. Yoksa Konyukov'un evine kadar mı gideceksiniz? Aklımızdan böyle mi geçiriyor-

dunuz yoksa?... Gidecek misiniz?»

Remizov ses çıkarmıyordu.

«Gidecek misiniz?» diye sordu yeniden Protsenko.

«Evet, gideceğim yoldaş Generalim.»

«Bu da olabilir. Ama öteki, alınacak eve gitmenize izin vermiyorum. Oraya yalnız Saburov gitsin, tamam mı?»

«Başüstüne yoldaş Generalim.»

«O oraya, siz Konyukov'un evine... Belki ben de onun komuta noktasına gelirim. Böylece saptamış olalım bunu. Hadi gidin şimdi. Ben otuz kişi toplamaları için emir vereceğim. Yalnız çok dikkatli olun. Sonuncu olacak bu, böylece bilesiniz.»

Saburov,

«İzin verirseniz gidebilir miyim?» dedi.

«Gidin. Hazırlığın gelişmesi hakkında telefonla bilgi verirsiniz bana. Benim de çok ilgimi çekiyor bu iş. (Sonra birden çocukça bir duyguyla ekledi:) Ha, bakın bir şey daha... General adına subay ve erlere deyin ki, eve ilk kim girerse madalya verilecek... İkinciye nişan... Bir tutsak yakalayan ve sonradan öldürülmemesini sağlayan... En önemlisi bu çünkü... Öldürülmesin... Ona da madalya... Bunu böylece bildirin.»

Sonra Saburov'a döndü,

«Sen bu saldırı konusundaki ilk önerinin Konyukov'dan geldiğini söylemiştin, değil mi?» diye sordu.

«Konyukov.»

«Konyukov'a da madalya... Ben ona daha önce bir nişan vermiştim, değil mi?»

«Evet,» dedi Saburov.

«Bak bu da güzel. Şimdi de madalya alsın. Bırak ikisini de taksın. Ona söyle; madalyası bende duruyor. Hepsi bu kadar. Gidebilirsiniz.»

— *XXVI* —

Bütün gün, gece yapılacak saldırının hazırlıklariyle geçti. Her şey çabucak, hiç gecikmeden ve şaşılacak bir

canlılıkla yapılıyordu. Saburov'dan Protsenko'ya değin herkesi bir harekât susuzluğu sarmıştı sanki. İki saat sonra Saburov'a, Tümenin Kurmay Başkanı telefon etti. Tümen yedeklerinden derlenen otuz adamın hazır olduğunu söyledi. Öteki bölgelerdeki topçular, ev alındıktan sonra hemen aynı gece içinde eski yerlerine yerleştirilmek şartıyla üç top vermişlerdi destek olarak. Petya bir köşeye çekilmiş, üç otomatik tüfekle uğraşıyordu. Biri kendisinin, biri Saburov'un, biri de Maslennikov'undu bu tüfeklerin... Bunları öylesine bir özenle yağlıyor ve temizliyordu ki, sanki tüm herekâtın sonucu buna bağlıydı. Bir ara, bir köşeden çıkardığı Saburov'un keten bezinden bomba çantasının sökülüklerini dikmişti. Ama bu kez, bu tür harekât hazırlıklarında her zaman gösterilen büyük gizliliğe dikkat edilmiyordu pek. Daha doğrusu herkes bu gece evi ele geçirmek için hazırlık yapıldığını biliyordu. Aralarından pek çoklarının bu amaç uğruna hayatlarını kaybedeceklerini bilmelerine rağmen seviniyorlardı. Uzak, ama aralıksız top sesleri, ilerlemenin devam ettiğini bildiriyordu. Bu beklenmedik şey, evi ele geçirmek isteğiyle bütünleniyor, herkesi ölümü düşünmemeye, daha doğrusu her zamankinden çok daha az düşünmeye yöneltiyordu.

Akşam üzeri Remizov geldi Tabura. Hem kendisinin, hem Protsenko'nun verdiği adamların hazır ve beklemekte olduğunu söyledi. Dördü; Vanin, Maslennikov, Saburov ve Remizov, çabuk çabuk bir şeyler atıştırdılar. Yedikleri pek doyurucu değildi. Petya daha çok tüfek temizliğiyle uğraştığı için bu kez Saburov'un yüzünü kara çıkarmıştı. Daha sonra görev bölümü konusunda anlaştılar. Vanin Taburda kalacaktı. Bu arada Vanin'in bölükleri dolaşmaktan yeni döndüğünü de belirtmek gerekir. Gün boyunca korunaklarda her zamanki bunaltıcı ateş devam etmiş, hattâ Almanlar iki küçük saldırıda bile bulunmuştu. Sözün kısası, her şey, kuzeydeki o korkunç ve insanların düşüncelerini değiştiren topçu ateşi yokmuş gibi sürdürül-

müştü. Şimdi ve Vanin'i tabur karargâhında gece nöbeti bekliyordu. Ne olursa olsun orada birinin kalması, beklemesi gerekirdi. Her ne kadar bundan hoşlanmadığı, karşı koymamak için kendini güç tuttuğu yüzünden anlaşılıyordu, ama sesini çıkarmadan boyun eğdi. Bu arada Maslennikov'un morali aşırı ölçüde yüksekti. Onun, Saburov ve Remizov'la birlikte Konyukov'un evine gitmesi gerekiyordu.

Hava kararır kararmaz Saburov, savaşçıların ilk bölümü ve Maslennikov'la birlikte başarıyla geçti Konyukov'un evine.

Konyukov,

«Yoldaş Yüzbaşım, izin verirseniz bir şey sorabilir miyim?» diyerek karşıladı onları.

«Ne var?»

«Şu, duyulan topçu ateşi sesi, bizimkilerin Almanları çembere aldığını mı gösteriyor?»

«Sanırım öyle olsa gerek,» dedi Saburov.

Konyukov,

«Ben de adamlarıma öyle açıklamıştım,» dedi. «Durmadan soruyorlardı bana: «Yoldaş Teğmenim, (onlar, garnizon komutanı olduğumdan bu yana hep Teğmenim diyorlar bana) yoldaş Teğmenim, bu saldıranlar bizimkiler mi?» Ben de onlara «Elbette bizimkiler bunlar» diye söylüyordum.»

Saburov,

«Bizimkiler saldırıya geçtiler Konyukov. Bizimkiler saldırıyor,» diye doğruladı, «Biz de saldırıya geçiyoruz bugün.»

Sonra Konyukov'a, Protsenko'nun ona madalya vereceğini haber verdi. Konyukov hemen hazırola geçerek,

«Çalışmaktan kıvanç duyuyorum!» dedi.

Konyukov'un adamları ile yeni gelen askerler birleşti ve molozları elden ele geçirerek hiç ses çıkarmadan ilk saldırı gruplarının geçeceği geçit yerlerini temizlediler. Kucaklarında TNT, el bombaları, sonra da birkaç tanksavar roketatarı ve Taburun iki havanını taşıyıp getirdiler bağlantı hendeklerinden.

Saburov bundan sonraki hazırlıkların kontrolu için komutayı Maslennikov'a bırakarak komuta yerine döndüğünde orada gencecik bir topçu teğmeniyle karşılaştı. Teğmen, bataryasından üç topun buraya getirildiğini söyledi ve öteki eve nasıl geçeceklerini sordu.

Saburov,

«Kimi yerde iterek, kimi yerde de elde taşıyarak...» diye cevap verdi.

Teğmen bugün hemen herkesin üstünde bulunan canlılık ve her şeyi yapmaya hazır bir tavırla karşılık verdi,

«Elimizde de taşırız,» dedi. «İsterseniz tüm yolu elimizde taşıyarak geçirebiliriz.»

Saburov,

«Yolun tümünde buna gerek yok,» dedi. «Ama, eğer bu arada en ufak bir gürültü çıkaracak olursanız, bunun için Almanlar kafanızı uçurmasa bile ben uçururum. Hepsi bu kadar. Hemen harekete geçin!»

«Gürültü çıkarmayız yoldaş Yüzbaşım,» dedi Teğmen. «Merak etmeyin.»

Saburov Petya'yı ona kılavuz olarak verdi. Petya bugün üç kez gidip gelmişti Konyukov'un evine.

Remizov'un verdiği ve kendi adamlarını toparlayıp Konyukov'un evine gönderme işini bitirdiğinde gece yarısı olmuştu. Protsenko'nun gönderdiği otuz kişilik son grubu da karşıladı Saburov. Onları da küçük küçük gruplara ayırıp eve geçirdi. En son da Remizov'la birlikte kendisi geçti eve.

Askerler, bodrumdaki beton blokların altında kendilerine sigara içecek bir yer uydurmuşlardı. Kümesteki tavuklar gibi birbirlerine iyice sokulmuş sigara içiyorlardı. Tütünleri yetmediği için kuyruğa geçmişler, üçü dördü bir sigarayı içiyordu sırayla. Saburov hemen cebindeki tütün kesesini çıkardı ve ufalanmış, toz haline gelmiş tütünü askerlerin avuçlarına dökerek dağıttı. Kendisinin canı sigara içmek istemiyordu nedense. Hemen hemen de coşkusu azalmış gibiydi. Konyukov'un evinden Saburov'un Tabur komuta noktasına bir hat çekmişlerdi muhabereciler. Gündüz olsaydı Almanlar bunu görür ve hemen ko-

parırlardı. Ama bu gecelik olsun görevini yapabilecekti bu telefon hattı. Saburov bu hattân Protsenko'yu buldu:

«Nereden konuşuyorsun?» diye sordu Protsenko.

«Konyukov'un evinden.»

«Aferin sana!» dedi Protsenko. «Ben de arada böyle bir hat çekilmesi için emir verecektim zaten. Eee, nasıl gidiyor?...»

«Son hazırlıklar yapılıyor yoldaş Generalim.»

«Güzel. Yarım saat sonra başlayabilir misiniz?»

«Başlayabiliriz.»

«Demek saat 00.30'da. İyi.»

Ama yine de saat 00.30'da değil, kırk beş dakikalık bir gecikmeyle, 01.15'de başlayabildiler. Tanksavar toplarını, açtıkları gedikten bir türlü geçirememişler, duvarı tuğla tuğla sökmek, deliği genişletmek zorunda kalmışlardı.

Sonunda dört gruba ayrılmış elli kişilik öncü saldırı birliği; ellerindeki TNT paketleri ve el bombalarıyla istihkâmcılar, arkalarından otomatik tüfekçiler tamamen hazırlandığında; topların namluları ilerde gözüken, ardında Alman makineli tüfeklerinin siper aldığı duvar çıkıntılarına doğru yöneltildikleri zaman; yani saat tam 01.15'de fısıltıyla saldırı emri verildi.

Bir anda havanlar öyle sağır edici bir gümbürtüyle patladılar ki, yankıları lâstik top gibi duvardan duvara çarpa çarpa yıkıntılar boyunca uzun uzun uğuldadı. Toplar doğrudan doğruya, nişan hattıyla ateşe başlamışlardı. İki saldırı gurubu aynı anda, başlarında Saburov ile Maslennikov olarak, ileri atıldı. Gerçekten Almanlar bir saldırıyı her yerden bekleyebilirlerdi, ama bu kuşatılmış ve asıl kuvvetlerden kopmuş evden beklemek akıllarından bile geçmezdi. Nitekim, büyük bir hırsla, ama karmakarışık bir düzende ateş ediyorlardı. Şaşırdıkları belli oluyordu.

Tüm gece savaşlarında olduğu gibi bu çarpışma da türlü beklenmedik olaylarla doluydu: Hemen yakından ateş etmelerle, hemen ayağın dibine el bombası bırakıvermelerle, sözün kısası adam sayısının değil, sinirlerine kim

daha fazla hakim olursa onun kazanacağı bir çarpışmaydı bu...

Saburov da birkaç kez el bombası savurmak ve birden karşısına çıkan birilerini iki adımdan otomatik tüfekle taramak zorunda kalmıştı. Birkaç kez de ayağı taşlara takılarak yere kapaklandı. Sonunda bodrum katının yıkıntıları arasından koşarak geçip, evin batı yanına ulaşmayı başardı. Yorgunluktan soluğu tıkanacak bir durumdaydı. Hemen yanındaki savaşçılardan birine, topları buraya taşımaları için haber vermesini emretti.

Almanlar için bu olaylar öylesine beklenmedik bir şeydi ki, birçoğu daha ne olduğunu anlayamadan öldürülmüş, kalanlar da evden kaçmak zorunda kalmıştı. Ama Rusların evi ele geçirme haberi, en yakındaki Alman komutanlığını çılgına çevirmişti. Hiç bir şeye aldırmadan, ellerinin altında kim varsa toparlamış, her zamankinden ayrı olarak, havanın aydınlanmasını bile beklemeden karşı saldırıya geçmişlerdi. Almanların ilk karşı saldırısı püskürtülmüştü. Ama eve havan mermisi yağdırarak hemen ikinci saldırıya geçtiler. Saburov yedek adam verdiği için Protsenko'ya bir kez daha teşekkür etti içinden. Evde bir tek sağlam duvar kalmıştı. Her yan yıkıntı yığınları içindeydi. Duvarlar, Almanların rahatlıkla geçebilecekleri gediklerle doluydu. Savunma göz gözü görmediği bir zifiri karanlıkta yapılmak zorundaydı.

Bu, ikinci karşı saldırının en kızgın anında Maslennikov sürünerek Saburov'un yanına geldi ve el bombası olup olmadığını sordu.

Saburov,

«Var,» dedi ve kemerinden bir bomba çıkartıp ona verdi : «Ne o, seninkilerin hepsini harcayıp bitirdin mi?»

Maslennikov suçlu bir ses tonuyla,

«Hepsini attım,» dedi.

«Söyle de havanları buraya taşısınlar,» dedi Saburov. «Hiç olmazsa ikisini taşınlar... Şu anda gereği yok, ama sabaha karşı buraya getirilmiş olsunlar. Bak Mişa, biz seninle komuta noktasını buraya kuralım. Burdan bir yere kıpırdamayız. Anladın mı?...»

«Anladım,» dedi Maslennikov.

«Hadi, şimdi hemen git de havancılara haber ver.»

«Hemen gidiyorum,» dedi Maslennikov.

Hâlâ bu korkunç kapışmanın coşkunluğu içindeydi ve buradan ayrılmak istemiyordu bir türlü.

«Aleksey İvanoviç...» dedi alçak sesle.

«Ne oldu?» dedi Saburov yanağını otomatik tüfekten kaldırarak.

«Aleksey İvanoviç,» dedi, yine. «Acaba oradaki saldırı da iyi gidiyor mu?... Ne dersiniz?...»

«Evet, iyi gidiyor.»

Saburov yine yanağını otomatiğe yasladı. O anda ilerde bir şey kıpırdıyor gibi geldi ona.

«Onları çevirebilecekler mi?» diye sordu Maslennikov.

Ama cevap alacak kadar zaman bulamadı.

Birden soldaki bir gedikten birkaç Alman daldı içeri. Demek her şeye rağmen korunmayan bir çatlak bulup sızabilmişlerdi. Saburov hemen otomatiğiyle uzun uzun taradı. Sonunda şarjörü boşaldı. Hemen elile kemerini yokladı, aradı. Bir el bombası asılı olması gerekirdi. Ama bulamadı. Az önce Maslennikov'a vermişti. Almanlar ise hemen burunlarının dibine gelmişlerdi. Maslennikov el bombasını fırlattı Saburov'un omzu üstünden. Ama bomba patlamadı nedense. Saburov birden otomatik tüfeğini namlusundan tutup kaldırdı ve o anda önünde beliriveren karaltıya indirdi tüm gücüyle. Öylesine güçlü savurmuştu ki tüfeği, kendisi de tutunamadı ve bu vuruşuyla çatırdayıp inlemeye başlayan görüntünün üstüne yüzükoyun kapaklandı. Onun yaşamını kurtaran da bu yuvarlanışı olmuştu: Bir anda uzun bir otomatik tüfek taramasının kurşunları geçti vınlayarak başının üstünden.

Maslennikov belindeki lagantı çıkarmış, karanlığa ateş ediyordu. O anda otomatik tüfeğini Saburov'un kafasına indirmek için kaldıran Almanı gördü. Boşalmış tabancasını fırlatarak Almanın üstüne atıldı yan taraftan. Hemen boğazına sarıldı. İkisi birlikte taş döşemenin üstünde yuvarlanmaya başladı. Yerde yuvarlanırken bir-

birlerinin kollarını tutmaya çalışıyorlardı. Sonra birden Maslennikov, iki taş arasına sıkışan kolunun çatırtısını duydu. Artık oynatamıyordu bu kolunu. Tek eliyle ise hâlâ yuvarlanırken bir altında, bir üstünde beliren Almanın boğazını sıkıyordu. Son duyduğu şey ise göğsüne dayanan sert ve soğuk bir cisimdi. Alman bu arada belindeki parabellumu çıkarmayı başarmış, serbest kalan eliyle Maslennikov'un göğsüne dayamıştı. Tetiği birkaç kez çekti Alman.

Düştükten bir süre sonra kendine gelen Saburov hemen ayağa fırlamıştı. Yerde yuvarlanan insan yumağını görmüştü. Ama sonra patlamaları duydu. Yumak çözüldü ve iri, yabancı bir karaltı önce çömeldi, sonra ağır ağır doğrulmaya başladı. Saburov'un elinde hiçbir şey yoktu. Hemen belindeki otomatik tüfek şarjörünü öylece, kılıfiyle birlikte kopardı ve iki eliyle kavrayıp olanca gücüyle Almanın kafasına indirdi, bir, iki, üç kez..

Bitişik bodrumdan koşarak gelen otomatik tüfekçiler hemen odaya dolmuşlar ve duvar çıkıntılarının gerisine yatarak ateşe başlamışlardı. Karşı saldırı püskürtülmüştü artık.

Saburov,

«Mişa!» diye seslendi. «Mişa!...»

Maslennikov'dan ses yoktu.

Yere diz çöktü ve ölü Almanı yana itti. El yordamiyle Maslennikov'u aradı. Elleri Maslennikov'un rütbelerine, madalyasına ve sonra yüzüne değdi. Yeniden «Mişa!» diye seslendi. Maslennikov yine cevap vermiyordu. Saburov ellerini Maslennikov'un üstünde dolaştırdı. Solda, kalbinin yakınında bir yerde ıslak gömleği yapıştı eline. Maslennikov'u kaldırmayı denedi. Onu şu anda ayağa kaldırıp dikmesinin çok önemli olduğunu düşünüyordu. O zaman hemen dirilivereceği duygusuna kapılmıştı. Ama Maslennikov'un bedeni cansızdı, kollarında sarkıvermişti. O zaman Maslennikov'u kucağına aldı. Tıpkı dört gün önce Maslennikov'un Anya'yı kollarında taşıdığı gibi, taşların üzerinde sendelememeye çalışarak kollarında taşıyordu Maslennikov'u.

Çevresine emirler yağdıran topçu Teğmeninin sesini duyunca:

«Topları getirdiniz mi?» diye sordu Saburov.

«Evet.»

Kollarında Maslennikov'u taşıdığını unutmuş gibi durdu ve yeniden sordu:

«Nereye yerleştirdiniz?»

«Birini tam buraya. Öteki ikisini ise yanlara yerleştirdik.»

«İyi düşünmüşsünüz,» dedi Saburov.

Çok az da olsa tavanı kalmış olan bodruma indi Saburov. Burada kibrit yakılabilirdi. Maslennikov'un cansız bedenini yere yatırdı ve kendisi de diz çöktü yanına.

«Mişa!...» diye seslendi bir kez daha.

Bir kibrit çaktı ve elinin içinde kibriti gizledi.

Bu bir anlık zayıf ışıkta Maslennikov'un kıvırcık saçlarını, arkaya düşmüş başını ve bembeyaz yüzünü gördü. Bir tutam saç ıslak ıslak alnına yapışmıştı. Saburov saçı düzeltti.

Maslennikov'la son konuşmalarından bu yana, bu sessizliğe kadar topu topu birkaç dakika geçmişti. Ama Saburov'a bu süre sonsuzluk kadar uzun geliyordu. Bir an ürperdi ve şu son beş gün içinde ikinci kez acıyla ağlamaya başladı.

Bir saat sonra Almanların son gece karşı saldırısı geri püskürtülmüştü. Bundan sonraki saldırılarını sabaha bıraktıkları anlaşılıyordu. Saburov hemen bu saldırıya katılan istihkâm takım komutanını yanına çağırdı ve Maslennikov için bir mezar kazılmasını emretti.

İstihkâmcı en güç koşullar altında bile, ölen komutanların cesedinin savaş alanının dışına götürülmesi gerektiğini biliyordu. Şaşırarak sordu:

«Burada mı?»

«Evet,» dedi Saburov.

«Bizim bölgeye götürülse daha iyi olmaz mı acaba?...»

«Hayır, burada,» dedi Saburov. «Şimdi burası da bizim bölgemiz. Hemen emri yerine getirin.»

İstihkâmcılar evin temelinin yanında, daha az donmuş ve buzla kaplanmış bir yer bulabilmek için uzun süre toprağı eşelemeye çalıştılar. Ama donmuş toprak kazmaya ve küreğe karşı direniyordu.

Saburov asık bir yüzle:

«Siz ne diye eşeleyip duruyorsunuz böyle?» diye sordu. «Gelin, mezarı nerede kazacağınızı ben göstereyim size.»

İstihkâmcıları, tavanından kara haçlara benzeyen çatı artıklarının sarktığı evin tam ortasına götürdü. Ayağını yere vurarak,

«İşte burada kazacaksınız,» dedi. «Bir delik açın. TNT yerleştirip bir oyuk açın ve gömün.»

Sesi şimdiye kadar alışılmamış ölçüde sertti. İstihkâmcılar çabucak açmışlardı deliği. Hemen birkaç kilo TNT yerleştirdiler, kendileri duvar yıkıntılarının gerisine gizlenerek fitilini ateşlediler. Çevrede düzinelerle patlayan havan mermilerinin sesinden farksız kısa bir patlama duyuldu. Döşemede bir metreden derin bir çukur açılmıştı. İçerdeki tuğla ve beton parçalarını temizleyerek Maslennikov'un cesedini indirdiler. Saburov da atladı çukura. Cansız gövdenin yanında bir süre öylece durdu. Sonra kaskatı kesilmiş Maslennikov'un sırtından kaputunu çıkartarak üstüne örttü. Yalnızca yüzü açıkta kalmıştı. Bu arada ortalık ağarmaya başlamıştı. Saburov cesedin üzerine eğildiğinde Maslennikov'un yüzünü rahatça görebiliyordu artık. Gömleğinin ceplerindeki kâğıtları kendi cebine aldı ve madalyasını çıkardı. Sonra mezarda doğrularak,

«Kimde tüfek var?» diye sordu.

«Herkeste var.»

«Öyleyse hep birden havaya ateş edin ve mezarı örtün. Ben işaret vereceğim: Bir... İki...»

Kendi otomatiğini de kurarak hep birlikte ateş ettiler. Kısa salvonun kuru ve boğuk sesi çınladı soğuk havada.

«Şimdi örtün üstünü,» dedi Saburov.

Daha bir saat öncesine kadar, ölü olarak aklının ucundan bile geçirmediği bu arkadaşının cansız bedenine beton ve taş kırıklarının düştüğünü görmemek için sırtını döndü. Şimdi arkasındaki mezara soğuk molozların, yığın gitgide yükseldiği için daha az ses çıkartarak doluşunu duyuyordu. Evet, işte sonunda istihkâmcıların küreklerinin mezarı düzlerken çıkardığı tıngırtılar geliyordu kulağına...

Saburov çömeldi ve cebinden not defterini çıkartarak birkaç satır karaladı:

«Maslennikov öldürüldü. Ben burada kalıyorum. Eğer siz de kabul ederseniz, bana daha yakın olabilmek için, Vanin karargâhla birlikte Konyukov'un evine geçsin. Benim düşünceme göre böylesi daha iyi olur. Saburov.»

Hemen bir muhabereci çağırdı ve bu pusulayı onunla Remizov'a gönderdi. Sonra dökülmeye hazır bekleyen gözyaşlarının titrettiği, o önceki kısık sesiyle:

«Hadi bakalım,» dedi. «Şimdi savaşa başlayalım.»

Özellikle herhangi birine dönmeden, ortaya konuştu,

«Evet, burada savaşacağız,» dedi ve sonra seslendi: «Bölük komutanı burada mı?»

«Buradayım.»

«Gidelim. Orada, sağ yanda bence temelin altına makineli tüfek yuvaları kazmamız gerek. Senin makineli tüfekçiler birinci katta mı mevzilendiler?»

«Evet.»

«Olmaz, orada duramazlar. Bodruma, temelin altına sokmalıyız.»

Birlikte beton döşemede takır takır yürüyerek birkaç adım atmışlardı ki, Saburov birden durdu:

«Durun bir dakika!...»

Ne bizim, ne de Almanların ateş etmediği bir sessizlik anıydı. Yıkıntıların arasında dondurucu bir rüzgâr esiyordu. Rüzgârın batıdan getirdiği topçu atışlarının sesi duyuluyordu uzaktan.

*
* *

Orta Ahtuba'da, Stalingrad'dan elli kilometre uzakta, top seslerinin işitilmediği, saldırıya geçildiğinin yeni yeni söylenmeye başladığı bir yerdeydi o anda Anya. Sabahın erken saatlerinde, bir köylü kulübesinde, sedyede yatıyordu. Daha önce ilk ameliyatını yapmışlardı. Ama çok derine girmiş bomba parçasını çıkartamamışlardı. Şu anda Anya'nın yüzünde, kansız kalmanın verdiği bir beyazlık vardı ve hiç kıpırdamadan yatıyordu.

Her şey hazırdı. Tüm umutlarının onda toplandığı, ikinci ameliyatı yapmayı kabul eden operatör doktor bekleniyordu. Bu arada öteki doktorlar kendi aralarında konuşuyorlardı.

Genç bir bayan doktor, beyaz kalpağını kaşlarına kadar indirmiş olan yaşlıca operatör doktora soruyordu:

«Siz ne dersiniz Aleksandr Petroviç, yaşayacak mı bu kız?»

Operatör:

«Doğal olarak hayır. Ama onun yapacağı ameliyat sonunda belki de yaşar,» dedi ve bir papiros yakarken ekledi: «Eğer onun kalbi böyle bir ameliyata dayanacak güçteyse yaşayabilir.»

Bu sırada kapı açıldı. Kulübenin bitişik bölmesinden, ardından buz gibi bir hava getiren ufak tefek, kısa boylu biri girdi içeri çabuk adımlarla. Alkolle yıkanmış, kalın, kırmızı parmaklı ellerini ilerde tutuyordu. Sık ve ağarmış bıyıklarının altından, ağzındaki sigara fırlamıştı ileri doğru. Sigarası sönmüştü. Anya'nın, sedyede yattığı yana doğru bir göz atarak,

«Masaya kaldırın,» dedi. «Benim papirosumu da yakıverin.»

Bir kibrit uzattılar. Ellerini yine öyle, ilerde tutarak sigarasını aleve uzatıp yaktı. Sonra masaya yaklaşırken:

«Dediklerine göre...» diye anlattı. «Bizim ordular, genel taarruza geçmiş. Kalaç'ı almışlar... Almanları Stalingrad'ın gerisinde çeviriyorlarmış...»

Elleriyle yeter anlamında bir işaret yaptı:

«Tamam, tamam... Ayrıntıları sonra anlatırım... Ameliyat bittikten sonra... Şimdi alın sigaramı... Işığı yaklaştırın...»

*
**

Genel saldırıya geçileli iki gün olmuştu. Volga ile Don nehirleri arasındaki Don dirseğinde, Kasım gecelerinin o koyu karanlığında, demir gıcırtılarıyla ağır mekanize birlikler, kara bata çıka daha küçük araçlar ilerliyordu ağır ağır. Köprüler yıkılıyor, havaya uçuyordu. Köyler yanıyor, gürleyen top namlularının ağzından çıkan alevler ufuktaki yangının ışıklarına karışıyordu. Yollarda, tarlalarda, üstünden koca dondurucu bir gece geçince kaskatı olmuş ölüler, kara lekeler halinde görünüyordu.

Piyadeler, tarlalarda karlara bata çıka, elleriyle soğuk rüzgardan yüzlerini korumaya çalışarak, başlıklarını kulaklarına kadar indirmiş öyle ilerliyordu. Toplar kar yığınlarının üzerinden ellerde taşınıyor, kulübeler yıkılıp sudan geçebilmek için köprüler, sallar yapılıyordu.

İki cephe de, bu soğuk kış gecesinde, harita üzerinde iki kol gibi Don bozkırlarında, Stalingrad'dan uzakta birleşmek üzere ilerliyordu.

Bu, kuşatmaya çalıştıkları alanda, ne kadar güç şartlar altında olursa olsun Almanların hâlâ yüz binlerce askeri vardı. Kolorduları, Tümenleri vardı. Başlarında Generalleri, disiplinli düzenleri, topları, tankları, uçak alanları ile uçaklarıyla yüzbinlerce asker... Henüz kendilerini haklı ve güçlü sayan, ama yarınki ölülerden başka bir şey olmayan insanlar...

Gazetelerde bu geceyi de her zamanki gibi Cephe Haberler Bürosunun kısaltılmış haberlerini dizerek veriyorlardı. İnsanlar, radyo başında son haberleri dinleyerek yatmaya hazırlanıyorlar... Yine Stalingrad için endişe

ediyorlar... Savaşla elde edilen, bu gece Rusya için başlayan mutlu gelecekten en ufak bir haberleri bile yok...

1943 - 1944

S O N

R : N. Ç.
D : E. T.

kapak düzeni ve fotoğraf / oral orhon

